

Проф. Євген Онацький

УКРАЇНЬКА
МАЛА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Книжка перша Літери А - Б

Наказом Адміністрації
УАПЦеркви в Аргентині

Буенос Айрес - 1957

Гайда

ЄВГЕН ОНАЦЬКИЙ

Дійсний Член НТШ і УВАН

У К Р А Ї Н С Ь К А М А Л А
Е Н Ц И К Л О П Е Д І Я

Л І Т Е Р И

А - Б

diasporiana.org.ua

Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині.

БУЕНОС-АЙРЕС 1957

Тираж 1000 примірників.

Друкарня «Чемпіон» Joaquín V. Gonzalez 2375, Buenos Aires, Argentina.

П Е Р Е Д М О В А

Випускаючи книжкою, з допомогою Адміністрації УАПЦ в Аргентині, ці дві перші літери моєї "Української Малої Енциклопедії", що друкується починаючи з лютого 1954 р. у "Дзвоні", органі Братства, вважаю потрібним насамперед визначити, чим вона відрізняється від попередніх двох Українських Енциклопедій — Української Загальної Енциклопедії (Книги Знання), виданої 1932 р. у Львові старанням "Рідної Школи", та "Енциклопедії Українознавства" (Гаслова частина) НТШ, що ще досі не закінчена друком.

Обидві названі Енциклопедії — твір колективний, наслідок праці великого гурта українських науковців, фахівців у різних галузях науки.

Моя ж Енциклопедія — твір цілком індивідуальний, наслідок праці однієї тільки особи, обмеженої в своїх знаннях і наукових об'єктах.

З огляду саме на що першу й найголовнішу ріжницю не знайти в моїй Енциклопедії гасел із усіх тих наук, що знаходяться поза колом зацікавленень автора — відпадає вся технологія й інженерія, відпадають у значній частині природничі науки, майже вся економіка і майже вся географія.

Натомість дуже широко, — далеко ширше, ніж у двох попередніх названих Енциклопедіях, — потрактовано теми т зв. суспільних наук, поскільки вони цікають проблеми української духовної культури — етики, релігії, суспільної психології і філософії, вірувань, забобонів, символіки, народньої творчості, історії, літератури..

Саме тому, що попередні Енциклопедії були твором колективним, вийшли вони цілком безособливими, безособовими, без жадного етичного наслідження різних проблем суспільного життя. Натомість моя Енциклопедія відзначається суб'єктивним характером, — нема в ній нічого догматичного, не накладаю я в ній нікому своїх поглядів, але все ж звертаю якнайбільшу увагу на те, щоб підходити до трактованих тем із точки погляду християнської етики, подаючи при цьому багато гасел із суспільної психології, філософії, релігії та історії Церкви, що взагалі не були трактовані в попередніх двох Енциклопедіях.

Обмежений часом і технічними можливостями друку, маючи перед собою працю величезного засягу, не мав я наміру обговорювати всі свої теми вичерпливо: бажавши дати читачеві не тільки копійний підручник, в якому він міг би знайти найпотрібніші дані (щодо них, то я намагався бути якнайточнішим), але й нікаву книжку до читання, що збуджувала б у нього думку й спонукувала самостійно заглиблюватися в потрупувані теми, я навмисно уникав вичерпливого обговорення всіх значень того чи іншого трактованого гасла, обмежуючись на ті, що видавалися мені істотнішими для розуміння української духовності чи для підкреслення якогось важливішого для українців етичного, психологічного чи філософічного моменту.

Саме тому я й назвав свою Енциклопедію "Малою" (хоча розміром своїм вона має бути не менша від інших), що вона, по-перше, не охоплює всіх галузей науки, а, по-друге, спинається не над усіма значеннями даного гасла, а тільки над деякими.

У моїй Енциклопедії відведено також порівняно мало місця біографіям різних наших політичних, культурних і громадських діячів. Віддано в ній далеко більше уваги речам та ідеям, ніж особам. І то особливо з огляду на те, що "Енциклопедія Українознавства" НТШ, потрактувала біографічну частину так широко, що фактично перетворилася в біографічний словник, нам, зрештою, дуже потрібний. У моїй Енциклопедії я обговорюю біографії тільки тих людей з нашого історичного минулого (сучасників я взагалі не заторкую), що набрали вже деякого символічного значення, і що їх життя мало в собі етичні моменти, вагі визначення, — в бік долатий чи від'ємний. Виняток зроблено тільки для чужинців: я старанно занотував усіх із них, хто чимсь виявив те чи інше зацікавлення Україною. В цьому мені дуже допоміжною була книжка проф. В. Січинського "Чужинці про Україну", яку я дуже широко використав, додаючи багато матеріялу також із моїх особистих записок та часописних нотаток. Але, певно, й тут багато пропущено.

Щодо інших джерел моєї Енциклопедії, то я поаю в тексті авторів багатьох використаних мною книжок, назви яких — задля ошадження місця, — дуже скорочені, а чужомовні перекладені. Кермувався я при цьому думкою, що фахівцям вистачатиме й скорочена назва книжки — з точним заповненням сторінок, — а не-фахівцям і говна назва книжки не багато дала б. Зрештою, при кінці Енциклопедії буде подано докладний список використаної літератури з поясненням скорочень.

Дуже можливо, що в моїй Енциклопедії буде знайдено чимало помилок і недоліків, — хай доброзичлива критика їх виправить, — але, даючи до рук нашому громадянству цю свою Енциклопедію, — плід довгих років студій і систематичного підбирання матеріялів. — кермувався я бажанням дати книжку, не тільки багату на фактичний матеріял, але й перейняту духом християнської етики, zagrożеної розростом безбожницького матеріялізму, та здорового українського понадпартійного націоналізму, потрібного нашій поневоленій Батьківщині.

Висловлюю щире поляку ВШановному проф. д-рові Євгенові Вертипрохові, Голові НТШ в Канаді за його моральну й матеріяльну (при друку в "Дзвоні") підтримку в здійсненні ідеї цієї "Української Малої Енциклопедії".

Буенос-Айрес, 1 серпня 1957.

А

А — У давніх жидів літера А означала Голову, Провідника.

А тому, що без Провідника нічого не почати — хто ж подасть ініціативу? — хто ж вкаже шлях, яким іти? — зробилася ця літера символом усього початку, а що ця літера звалася по грецьки “альфа”, то звідти й загальнопоширений вираз: “Альфа і Омега” (“омега” остання літера грецької абетки) — себто — Бог, як початок і кінець всьому, що є на землі і у всесвіті.

ААР, ААРОУ — У давніх єгиптян потусторонній світ, де душі, присвячуючи себе хліборобству, збирали незвичайно багаті жнива, але... нічого з того не споживали.

Зовсім, як наші селяни під московським більшовицьким ярмом.

АБАДОН — Так називається в Апокаліпсисі один із демонів безодні, що панує над сарагою, і імення його означає — “Батько Руїни”, або по грецькому — Аполіон, що значить — “Нищитель”.

Дехто думає, що іменем Абадона визначається самого Сатану.

Дехто здогадується, що під цим іменем символізовано того Івана Гіскальського, що зрадницьки покинув Єрусалим, який обложила була армія римського імператора Тіта, а потім повернувся з бандою розбишак, які завдали рідному місту незліченні шкоди.

Українські символісти гадають, що Батько Руїни в Апокаліпсисі провіщає Сталіна, який наслав на Україну сарану своїх грабіжників, і так спустошив багатющу нашу землю, з допомогою всяких наших Іванів Гіскальських, що нашим патріотам треба вживати найбільших зусиль, щоб відродити її до нового життя.

Але світло все перемагає темряву, і Батько Руїни все буде тільки демоном безодні, що його скарає Всемогутній Бог!

АБАЖУР — Заслона, що, вкриваючи на лямпі джерело світла, впливає відповідно на характер освітлення.

Усі партійні часописи відіграють ролю табажурів.

Але рекорд “абажурства” все ж побиває

московська комуністична преса взагалі, а в Україні зокрема, де вона намагається примусити наших людей бачити всі речі тільки в московському світлі, і навіть в агентах безбожницької Москви, одягнених у ризи, вбачати... служителів Православної Церкви і Бога!

АБАКУК — Ім'я восьмого з дванадцяти менших жидівських пророків. Дуже гарне ім'я, бо значить воно — Борець. Життя вимагає від кожної істоти, щоб вона боронила себе й свою родину від кожного напасника. Хто не сповнює цього свого обов'язку, дістає призрачну назву — Боягуза і Зрадника. Виховуємо так наших дітей, щоб не було нам за них соромно, і щоб усі сусідні народи шанували Україну, що була славна лицарством своїх синів — давніх Русичів і менш давніх Запорожців, і зовсім уже недавніх УСУСУСІВ, і саможертвених вояків Армії УНР і героїчних Бійців УПА. “Борітеся — поборете!” — наказував Тарас Шевченко.

АБОРТ — Порід недоношеної дитини, видень. Поширення штучного абортів — одна з найхарактерніших рис цивілізації і народів, що схиляються до фізичного й морального упадку. Боязнь життя, втеча перед відповідальністю, егоїстичне шукання самих насолод з униканням твердих обов'язків, матеріалістичне споглядання світу, що заперечує нескортуальність нашої душі, яка по смерті тіла має в той чи інший спосіб пожити тутешні наші провини, — ось джерела того “самогубства Нації”, за висловом німецького філософа Шопенгауера, що залило було Зах. Європу і пильно прищеплювалося й нашому народові в перший період панування московських більшовиків в Україні.

“Ненароджена дитина ще не має душі”, — казали римляни за часів занепаду своєї великої імперії, широко практикуючи штучні аборти.

Для визнавців матеріалістичної доктрини, не тільки ненароджена дитина не має душі, але й їх батьки, і тому вони з ще легшим серцем практикують аборти, поповнюючи гріх супроти Бога і супроти Нації.

му, так, як були виховані в тому царському абсолютизмі.

АБСОЛЮТИЗМ — Теорія і практика необмеженої влади, зосередженої в одній особі.

Проти теорії папи Боніфация VIII, який навчав про два мечі, ніби дані від Бога зступників Христа на землі, яким себе вважає кожний папа, — духовний меч, що належить виключно папі, і світський, що вживається монархами під орудою папи, — єпископ кондомський Боссюе (1627 — 1704) висунув теорію божеського походження кожної монархії:

“Монарша влада, — писав він, — походить безпосередньо від Бога і тому абсолютна (ні чим не обмежена); особа монарха — свята; монарх не має давати звіту ні кому, і немає влади, яка могла б примусити його урядувати згідно з законами: треба коритися монархові, як найвищій справедливості... Піддані не мають жадних прав...”

Слідом за Боссюе, теорію абсолютизму і Божого походження розробили далі Галлер, Бональд і Де Местр. Але найкращим теоретиком і практиком абсолютизму, цілком незалежно від Боссюе, був московський цар Іван Грізний, а після нього — Петро I та інші російські імператори, до Миколи включно: всі вони визнавали, що їх піддані (не громадяни, ні! — піддані) не мають жадних прав. Останньому імператорові, зрештою, урвалося: замість ніяких, його підданам захотілося мати всі права, аж до права вбивати, гвалтувати й мучити... Вбили й Миколу II, — вбили потаємно, без суду, по-зрадницьки, — чисто по-рабському.

Український нарід все був волелюбним і ніколи не визнавав над собою ніяких абсолютних монархів. Його князі мусіли радитися з народним вічем або з своєю дружиною, його гетьмани — були обрані, і їх влада завжди походила від народу, і вони ніколи не претендували на її Божеське походження.

У відродженій Українській Державі її Голова, як і всі інші громадяни, повинен мати тим більше прав, що більше буде покладено на нього обов'язків та відповідальності. І якщо абсолютний монарх ніколи ні перед ким не відповідав, то Голова Української Держави все має бути відповідальний перед своєю Нацією. Абсолютний монарх кермується тільки своїми власними забаганками й жаданнями (“Держава — це я” — казав Людовик XIV французький; “Советська держава — це я”, — думав і відповідно діяв Сталін московський); Голова Української держави, на наш погляд, повинен буде кермуватися тільки жаданнями й інтересами всієї української Нації, яких виразником і здійснювачем він має бути.

АБСТРАКТНЕ ДУМАННЯ — думання загальниками, яким у живій дійсності не відпові-

дає жадна конкретна річ. Такі загальники виникають через несвідоме об'єднання спільних прикмет, що існують у різних предметах даної групи речей. Наприклад, коли ми говоримо про “стіл взагалі”, то це — загальник, якого в дійсності не існує, — і “стола взагалі” ніде нема, є тільки мільйони різних столів, які своїми спільними прикметами створюють у нашому мозку поняття — “загальник” — стола, як мейла певного вигляду й призначення.

Абстрактне думання — біологічна потреба нашого організму, який в той спосіб заощаджує собі, а властиво мозкові, силу важкої праці і дає йому можливість витворити з тих загальників (кожний з котрих об'єднує мільйони різних окремих речей одного роду), загальний образ світу.

Абстрактне думання безумовно вигідне, корисне, бо звільняє від напруження уваги і заощаджує силу розумової енергії, що може бути звернена на гізнання багатьох інших речей, які б інакше залишилися поза увагою людини, — але, з другого боку, воно й небезпечне, бо, звертаючи увагу лише на спільне, на схоже, занадто часто нехтує істотними різницями і тому, злобуваючи на легкості, втрачає на певності.

Абстрактне думання особливо небезпечне в політиці, що має до діла з живими людьми і з життєвими явищами, що спираються на конкретну, дуже різноманітну дійсність. Розв'язувати політичні проблеми при століку — справа дуже приємна і легка, бо — папір усе терпить, але в такому розв'язуванні життєвих проблем надто забувається, що людина — це жива істота з своїми власними безчисленними проблемами не тільки матеріального, але й духовного порядку, і що з нею не можна поводитися, як з якимось безсловесним числом чи номером, не можна людину в своїх розрахунках брати й за просте знаряддя для осягнення тої чи іншої цілі, що надто часто трапляється при такому абстрактному думанні за століком, — бо кожна людина — це вагітність в собі, що має від Бога своє власне призначення, яке повинна намагатися сповнити. Тим-то й трудна й відповідальна політика, що має до діла не з бездушними речами, за які трактують людей всякі матеріялісти, використовуючи їх для своїх власних егоїстичних цілей, а з живими людьми, що мають — кожний — свій власний внутрішній духовний світ, неприступний до узагальнень абстрактного думання, але відкритий тим, хто має багато любови й вирозуміння. Причиною всіх тих страшних злочинів супроти людей і Бога, що поповнили і продовжують поповнювати московські большевики, було й залишається їх замилювання в абстрактному думанні і в відсутності у них всякої любови і вирозуміння до людей, як окремих живих істот, що відмовляються злитися в одному

страшному загальникові — сірої “советської людини” Не хочуть бути “советською людиною ззагалі”, а хочуть бути кожний окремою особою, гідною любові і пошани... Як навчав Христос!

АБУЛІЯ — медичний вираз на означення хвороби волі, невміння хотіти і, головне, невміння хотіння здійснювати.

Кожний автократичний, абсолютистичний режим, на зразок колишнього царського в Росії, або теперішнього советського, витворює абулію в народі та в його провідній верстві — нагородній інтелігенції, що втрачає здатність волевого чину і або кориться по-рабськи деспотичним наказам згори, або витворює категорію людей, які, замість щось робити, вміють лише мріяти та говорити. За царського часу то були так зв. «зайві люди», всі оті відомі типи московської літератури — Чацькі, Рудини, Обломови, Райські, безплідні балакуни і нероби, епілетичні Достоевського, звихнені люди Чехова, що, через московську літературу сіяли ту психічну заразу — і продовжують сіяти — і серед української інтелігенції, яка в революції 1917-18 рр., не була в стані опанувати сприятливу для українського національного відродження ситуацію, бо саме була хвора на ту абулію, що виплекав у ній московський царський режим із одного боку, а московська розкладова література — з другого.

Натомість були вільні від цієї хвороби московські більшовики — Леніни та Троцькі, виховані головню в західно європейській атмосфері, — вони дуже швидко змели перше російських безвольних балакунів Керенських, а потім і хворих на абулію наших Винниченків.

Абулія народу і його провідної інтелігентської верстви необхідно приводить до диктатури купки безоглядних авантюриків, жадних влади і вільних від всяких моральних стримів.

З другого ж боку, ця нова диктатура своім абсолютистичним режимом продовжує виховувати в підбитих нею народах ту ж вигідну їй хворобу абулії. Всякий вияв незалежної волі безцільно нищиться. Кожний громадянин Советчини мусить бути безвольним рабом, що виконує лише те, що йому наказується згори.

Супроти хвороби абулії, що її плекає свідомо Москва, мусимо протиставити культ волі — треба вміти хотіти і це наше хотіння здійснювати.

І в першу чергу треба хотіти бути людиною, що несе в собі образ Божий. Треба вміти берегти свою гідність людини, а разом і з нею і гідність Нації, до якої належимо. Звільнімося від абулії, — себто від неробства, від лінивства, від пилатського вмивання рук перед правдою, яку треба боронити, від вічних спіз-

нювань (бо, щоб бути точним, треба зусилля волі!), від вічних самовиправдувань, що причину лиха знаходять не в нас самих, а все в обставинах, чи в комусь іншому... Страшна та хвороба в суспільстві — абулія, коли в ній втрачається гідність людська.

“Умійтеся! Образ Божий багном не скверните!”

(Т. Шевченко)

АВАНТЮРНИК — людина, що кохається в пригодах, шукаючи в них щастя, слави, багатства, любові; людина, що любить “небезпечно жити”, пускатися “в незнану путь”, шукати нових земель, нових обріїв, нових осягів; людина, що незадовольняється сірим життям повсякденщини, а намагається жити пригодницьким життям героїв і винахідників.

У нашій щоденній мові слово “авантюристик” набрало несимпатичного забарвлення, і ним часто визначається всяких пройдовців, ошуканців, обманців, бешкетників, завадіяк, що не надаються до впорядкованого суспільного життя. І тут, мабуть, треба розрізнити дві категорії авантюриків — людей вищого лету, що мають дійсно високі душевні пориви і надто високі ідеали, в пошукуванні за якими вони вирушають за моря-океани; і другу категорію маленьких здегенерованих егоїстів, що, з одного боку не вміють і не хочуть застосуватися до норм суспільного життя, а з другого боку мають надто обмежені душевні обрії, щоб дати тому ж суспільству щось дійсно нове і цінне. Перша категорія — дає власне героїв і винахідників, друга — обманців, завадіяк і бешкетників.

Про першу категорію англійський “Таймс” свого часу писав:

“Той, хто в власній хаті мусить задовольнятися мізерним життям, часто, оббігаючи світ, виявляє нараз незвичайну ініціативність, витворює незвичайні цінності для всього людства, стає несподіваним джерелом багатства і слави не тільки для себе самого, а і для багатьох інших, а головню для своєї країни. Певно, що чужі країни — річ важка й небезпечна, але для молодого людини не повинно тяжити зусилля, що може дати блискучу будучину не тільки їй самій, але й її Батьківщині. Цей дух ініціативи був свого часу характерний для англійців, які збудували, подорожуючи світами й витворюючи по ріжних кутках землі нові підприємства, економічну мідь Великобританської Імперії...”

Бувало і в нас колись... Славні «Русичі» не боялися запускатися в довгі подорожі і не дармо колись Чорне море було «Руським морем»... “Було колись, запорожці вміли ганувати...” Не боялися ні сучасного, ні майбутнього. Запускалися на малих байдаках у Чорне море і не слухалися розважних, що, мов-

ляв, «невідомий шлях, і не знати, куди веде він», а відповідали, як пізніше Леся Українка:

— Якби ми знали це, нашо б і плисти!

В таких мандрівках тільки невідоме

Нам може стати за мету...

Зате вже, як поверталися додому, то кожний бачив, що той «був у бувальцях: знає, що кий, а що палиця!» і, як треба, зуміє за себе як слід постояти, і свою гідність оборонити... Не те, що «самогверженні малоросіяни», що їх так собі хотіла Катерина II.

Волею Божою, після довгого нудного сну під опікою «старшого брата», коли українці, «славних пралідів великих правнуки погані» втратили були всякий смак до незвичайних пригод та до подорожів «у невідоме», розкидало нашого брата тепер по всьому світі, порозганяло по всіх «чужих чужинах» і сказало:

— Або навчитеся ви вживати тої іскри Божої, що в вас закладено, або загинете!

І шириться вже світом нова слава: по всіх устодах українці працюють, виявляють неабиякі здібності і поволі здобувають собі пошану й признання.

Під лежачий камінь вода не тече!

АВГІЙ — казковий король Еліди в давній Греції — Геллади. Його обору на 4.000 волів, що була нечистена 40 років, очистив за один день казковий герой Гераклів, спрямувавши в неї річку Алфей...

Чи уявляє собі хто, якою Авгіевою оборою буде наша Україна після довгого московського безбожницького панування, і скільки треба буде нам Гераклів, щоб очистити Батьківщину від того чужинецького морально-го намулу й занечистення?

Мблоче українська, перед тобою славна героїчна будучина! Готуйся до неї! Гартуй, стали свої духові сили!

АВЕЛЬ — син Алама і Єви, перша жертва «братерських» почувань. Загинув у молодих літах від руки брата Каїна, що не вмів перебороти в собі почуття заздрости. Як історія повторюється! Це байдуже, що Авель — жертва — не все буває молодшим братом, як у Біблії. Все залишається факт дикої заздрости і лютого братовбивства.

Страшніш за радість дня, страшніш за все на світі

Була убійником Еллада наша — Русь,
Як крадене ім'я, як знак духових уз,
Як те, що в їхню тьму пекучим світлом світить.

І от за соняшність, за ясний усміх Муз,
За молоко і мед, за плідце злого літа,
За строфи Лесині, ці стріли Афродіти,
Вони помстилися...

(Є. Маланюк)

Страшна річ — заздрість! Не забуваймо, що Авель — жертва заздрости.

АВРААМ — один із великих біблійних патріархів, прапращур жидівського народу, що з ним Бог зав'язав Старий Заповіт:

«І поставлю Мій заповіт між Мною і тобою і потомками твоїми по тобі. І дам тобі й потомству твоему по тобі землю, що в ній чуження єси, всю Каннан землю на віковичну державу, і буду їх Богом...»

І далі:

«Велико благословлю тебе і помножу твій рід, як зорі небесні і як пісок вскрай моря, і внаслідую потомство твоє царини ворогів своїх...»

Бо ж їхнє, як Авраам, слухаючись на азу Божого, готов був віддати Йому на жертву Ісаака, сина свого улюбленого, і тим дав блискучий приклад, як треба служити Богові своєму.

З того часу багато води поніс Дніпро у синє море. Старий Заповіт давно вже зломано, бо потомство Авраамове, відлавшись занадто мріям про «царини ворогів своїх» та про всякі добра земні, не ввізнали післаного обіцяного їм Месії, що навчав:

«Не збирайте собі скарбів на землі, де міль й іржа їсть, і де злодії підкопуються і крадуть, а збирайте собі скарби на небі, де ні міль, ні ржа не їсть, і злодії не підкопуються, і не крадуть...»

Не в стані було потомство Авраамове прийняти цю науку і не то, що синів своїх Божові віддати, але й від скарбів земних відмовитися, і було розсіпане по всій земській кулі, втративши на тисячоліття рідні землі.

Бо хто ставить матеріальне понад духове, гроші понад честь, кар'єру понад любов до ближнього, особисті вигоди понад страждання Батьківщини, — той не заслуговує мати Батьківщину.

Тим то й гірко скаржитесь наш великий Кобзар над руїнами славної свободолюбної колиць України:

... Не заревуть в Україні
Вольнії гармати,
Не заріже батько сина,
Своєї дитини,
За честь, за славу, за братерство,
За волю України.
Не заріже! Викохає
Та й продасть в різниці
Москалеві...

А сини й собі відлячуються: у московській школі приклади Авраама та нашого Гонти шкереберть перевертають — своїх батьків у жертву фальшивому богові комунізму та марксизму приносять, і ніде янгола не знахо-

дяться, щоб спинив — як колись Авраамову руку, — руку охамленого сина.

Авраам офірував був Богові свого сина, — як пізніше Гонта, або Гоголів. Тарас Бульба, — як свій найбільший скарб, як шматок власного серця, тіло від свого тіла, а охамлений в московській школі син офірує свого батька, як віджилий «контрреволюційний» негодяк..

АВТАРКІЯ — самовистачальність. Термін, набрав був особливої популярності в роки після першої світової війни, коли кожна європейська країна, змагаючись із економічною кризою, під впливом кол так зв. національної промисловости, почала відгороджуватися одна від одної мурами протекційних мит, що мали охороняти національну промисловість від заюрдонної конкуренції. Якразим прикладом наслідків «автарктичної політики» можуть служити США, де давня панувало гасло «Америка сама собі вистачить». Досвід показав, що навіть у такій багатій на ресурси країні, як США, автарктична політика веде до руїни. Митна протекційна політика Гувера зруйнувала була фермерську класу і залишила була в 1933 році 13 мільйонів безробітних. А Фостер Даллес, міністр закордонних справ США, заявив 10 березня 1954 року на Міжамериканській Конференції в Каракасі:

“Наша країна ні в якому разі не вистачає сама собі. Ми знаємо, що наш теперішній господарський добробут і його дальший розвиток, зкого ми все шукаємо, залежить у великій мірі від співпраці і виміні з іншими націями”...

В Європі різні спроби після першої світової війни запровадити автарктичну політику лише поглибили загальну кризу. До чого довела така автарктична політика в Советській Росії всі ми знаємо, — і, зрештою, Москва тегер намагається зарадити страшенним злидням, що запанували за “залізною заслоною”, як можна найбільш поширенням торгівлі з західним не-комуністичним світом, щоб, з його допомогою, перебороти внутрішню кризу, а вже потім... покінчити з тим не-комуністичним світом, надто ласим на московське золото, окроплене потом і кров'ю політичних засланих, що вони його викопують по ріжних Колімах...

У фашистській італійській державі Муссоліні намагався знайти рівновагу між нахилом до автаркії і фактичною неможливістю її здійснювати в такій обмеженій на сирівці країні, як Італія, в такій формулі:

«Кожна нація повинна бути автарктична лише постільки, постільки це потрібно для її забезпечення на випадок чужинецької блокади», — отже не в усіх речах, а тільки в речах першої необхідности. Тут і тільки тут, потрібна самовистачальність.

У цьому відношенні Україна знаходиться потенційно в дуже сприятливу становищі:

маючи свій власний добрий уряд, вона ніколи не терпіла б від голоду (бо може мати завжди багато хліба й цукру); ані від холоду (бо має багато вугілля і нафти); ані від браку зброї чи хліборобського приладдя (бо має багато заліза); ані від браку паперу на книжки та часописи (бо має досить дерева)..

Колі б лише свій власний уряд!

АВТОКЕФАЛІЯ — грецьке слово, що означає «самоголовство». Воно вживається у відношенні до Церкви і означає її самостійність, незалежність від будьякої іншої Церкви.

Кожна нація, здобуваючи політичну незалежність, намагається всі свої сили, все своє життя вилити у власні національні форми, незалежні від будьяких сторонніх чинників, що могли б у той чи інший спосіб впливати на розвиток національної культури і порушити суверенність нації. Ясно, що така важлива діянка людського духу, як релігія, не може уникнути цієї загальної тенденції, і то тим більше, що в своїй боротьбі за національне визволення, народ дуже скоро переконається, що імперіялістична влада, від якої він намагається звільнитися, використовує Церкву в своїх імперіялістичних интересах, обсаджуючи пастирські місця, особливо вищої ерархії, людьми місцевій людності чужими і до її національних жадань не тільки байдужими, але й ворожими.

Найскоріше автокефалію здобула вірменська національна Церква (в V ст.). За часів незалежності болгарської держави в IX і X вв. постала болгарська автокефальна Церква, яка, з упадком болгарського царства, підпала під ґерму Константинопольського патріярха. З відбудування незалежної Болгарії, болгарська Церква знову проголосила свою автокефалію, але константинопольський патріярх не захотів її визнати, і болгарська автокефальна Церква проіснувала яких 50 літ, як «болгарська схизма».

Крім болгарської, маємо ще сербську і румунську автокефальні Церкви.

Але в кожному випадку поставання автокефальної Церкви викликало протести з боку панівної церковної влади. Не минула ця доля й Української Автокефальної Церкви.

Боротьба за автокефальність української Церкви, — перше навіть несвідомо, але викликана психологічними розбіжностями, що існують між московським і українським народами, а значить і між їх розумінням релігії та церковного життя, що виявлялося в ріжному підході до одних і тих самих обрядових і навіть догматичних питань, — почалася давно, ще з часів митрополита Сильвестра Косова, що, після Переяславської угоди 1654 року, не хотів визнавати над собою московського патріярха, потім продовжувалася за Мацієвича, якого Катерина II замкнула до фортеці, де він

і помер, і набрала остаточної форми за Липківського, що був першим митрополитом дійсної Автокефальної Української Церкви.

Вчені різних напрямків різно дивляться на те, чи була наша Церква формально незалежна («автокефальна») за княжих часів. Але майже всі пристають до тієї думки, що вона була фактично незалежна. Вона була цілком повновласна в своєму внутрішньому житті і згадувала про константинопольського патріярха, від якого формально залежала, тільки коли доводилося висвячувати нового митрополита, або коли виникала конкуренція двох кандидатів, в якій обидві сторони намагалися прихилити до себе авторитет патріярха.

Після переходу київського митрополита до Москви, українські землі починають залежати в церковному відношенні від Москви, і це зовсім не подобалося литовським князям, що мали тоді політичну владу в Києві. Їх стараннями, що датуються з XIV ст., вдається відновити Київську митрополію, незалежну від московської, і старий князь Вітовт загрозив смертною карою кожному, хто вивозитиме гроші з його держави московському патріярхові: як бачимо, вже і в ті часи дуже добре розуміли значення церковної автокефалії для незалежної держави.

Після революції 1917 року автокефалістичний рух захопив величезні народні маси, і 1-го грудня 1919 року, наказом Директорії УНР, було проголошено автокефалію Української Церкви, себто — незалежність її зокрема від московського патріярха.

В основі кожної автокефалії, як ми вже бачили, лежить національний принцип, що відповідає наказові від Христа Апостолам: «Ідіть і навчайте всі народи...» Всі Апостоли одержали від Основника Церкви однакову владу «в'язати і рішати» і свою владу передали єпископам. Як Апостоли мали рівні права, так і всі єпископи повинні мати рівні права. Митрополити й архієпископи, маючи рівні духовні права, користуються першенством чести, а не першенством влади.

Церковні канони вказують також на принцип національний: «Єпископам кожного народу належить знати першого спроміж них», (Прав. Апост. 34). Точний зміст цього правила виявляє думку, що кожний народ має своїх єпископів, яким лише наказується створити однудушну організацію і підпорядкуватися одному з-поміж себе, щоб уникнути в такий спосіб нескоординовані виступи окремих єпископів. Така організація єпископату відповідає старій християнській традиції: вже Ап. Павло та його сподвижники (еванг. Лука, Тимофій та інші) вірили в небесних заступників кожного (в даному випадку македонського) народу (Діяння Апост. XVI, 9—10).

АВТОКРАТІЯ — влада, що не підлягає ніякій контролі і ні перед ким не відповідає, «самодержавна». Прикладом може служити царська влада в Росії до революції 1905 року, яку так змалював наш великий Тарас Шевченко (устами Давида):

... Я — цар над Божім народом,
І сам я Бог в моїй землі,
Я все... (Щаріс)

Не треба змішувати автократію з монархією, яка може бути автократичною, як була в Росії, а може бути й конституційною, неавтократичною, як, напр., в Англії, або в Італії до останньої війни.

Теорія автократичної держави порівняльно нова, бо, хоч в старовину ми й знаходимо необмежених у своїй владі й саволі деспотів, проте, що свою владу вони виводять не з себе самих, а з ласки Божої. Давні монархи представлялися бодай зазначеними від Бога і були ніби його представниками на землі. Тому вони підлягали релігійним приписам, релігійній моралі, і звідти спостерігався в їхній політиці бодай деякий ідеалізм.

Із кінцем XV ст. ідеалізм у політиці починає викорінюватися. Його починають уважати пережитком, або наївністю. З'явилася теорія і практика так зв. «державної рації», що звільнила владу від всякої метафізики й моралі і ставила доцільність — ціль, що виправдує засоби! — за найвищу засаду державної політики. Влада «з Божої ласки» звільняється від релігійної моралі, від Божих законів і стає «самодержавною», автократичною. Вона стає ніби по той бік добра і зла й починає приписувати своїм підвладним свою власну віру й мораль. «Кого країна, того й релігія; розрізняти, що добре, а що зле, належиться королям» (Гоббес).

Іосиф, ігумен волоколамський, що був теоретиком і ідеологом царського самодержав'я в Московщині, теж писав, що царів «Бог замість себе посадив на престолі своїм», «цар бо еством своїм подобен всім чоловікам, властю же подобен вишньому Богу...»

Коли ми згадаємо, що в Советині переслідувалося і переслідується всі релігії, крім єдиної, поставленої на службу Кремлеві, що була перше чисто атеїстичною, а останніми часами прибралася в пір'я московського православ'я, яке одною з своїх перших цілей ставлять побороєння і підкорення Москві всіх інших православних Церков, а в першу чергу Української Автокефальної Православної Церкви, що вже давно знищена на територіях, Москві підбитих, — коли ми згадаємо, яким культом і обожуванням оточувано перше Леніна, а потім Сталіна, то мусимо прийти до висновку, що в Росії і після революції 1917 року панує та сама автократія-самодержавство,

що панувала і до революції. Був «білий цар», що нині в гнобів Україну, після революції на його місці засів “червоний цар”, — але руки залишилися ті самі — загребущі й немилосердні, безоглядні до чужих прав:

Все на світі — не нам,
Все богам тим, царям:
І плуги, й кораблі,
І всі добра землі (Т. Шевченко).

Україна своїх власних автократів ніколи не мала і, треба надіятися, ніколи не матиме.

АВТОМАТ — машина, що має здатність рухатися сама від себе, в наслідок раз настановленого механізму, а також і людина, що діє несвідомо, мов заведена машина. Автомат — ідеал капіталістичної механічної цивілізації, що дивиться на весь світ з чисто утилітарної, матеріялістичної точки погляду, бо «час, мовляв, то — гроші». Хто марнує час, той втрачає гроші. Тому треба, наприклад, так поділити працю на фабриках, щоб робітник не марнував жадної хвилини, а що в переході від одної праці до другої, йому необхідно зробити кілька рухів і на кожний з цих рухів витратити відповідну частинку часу, то механічна цивілізація — як приватно-капіталістична в США, так і державно-капіталістична в СССР — намагається обмежити всю діяльність робітника на два-три рухи, що виконуються цілком автоматично, несвідомо: взад — вперед, взад — вперед... як машина.

Машина ніколи не помиляється. Хіба що зіпсується. А людина, хоч як наближена до стану автомата, все ж помиляється. У приватно-капіталістичній цивілізації людину, що на погляд підприємця, надто часто помиляється, звільняють з праці, і вона втрачає тимчасово заробіток. Але з часом знаходить його у якогось іншого підприємця.

У державно-капіталістичній цивілізації зраку московської советчини, людина взагалі не має права помилятися, бо кожному помилку вважають там за політичний чи господарський саботаж, за який не тільки звільняють з праці, але й засилають на Сибір, позбавляючи свободи, а часто і життя. Позбавлення заробітку означає присуд смерті, бо ж там нема ніякого іншого підприємця, крім держави, що міг би дати якусь роботу.

Людині властиво помилятися, і це давні римляни казали: «Ерраре гуманум ест».

Але Москві не вигідно, щоб люди помилялися, вона хоче, щоб люди якнайскорше перестали бути живими людьми, а перетворилися в бездушних автоматів, що не помиляються.

Автомати ж ніколи не хвилюються, не сердяться, не гніваються, не обурюються, не радують і не журяться, не мають жінки, що хворіє, ані дитини, що вмирає... Автомати не мають почуття людської — особистої чи націо-

нальної — гідності. Автомати не мають взагалі особистости. Поставте сотку автоматів, і всі вони виконуватимуть цілком однаково одну й ту ж саму працю.

А людина... У неї, бачите, є власний характер, власні почуття, особисті потреби, особисті забаганки, своє власне розуміння різних проблем життя, свій власний смак, що йому ніяк не відібрати... І це, на думку людей уеханістичної цивілізації, дуже зле. Було б лалекко краще, коли б цього не було, коли б усі люди були на один зразок, на один тип, чи, як кажуть американці, на один «стандарт».

Автомат не знає творчости. Пустяк його в рух, і він робитиме все одну й ту саму річ. А людина... Чим більше вона людина, тим більше творча, тим важче, неприємніше їй саму себе повторювати, тим більше її тягне до чогось нового, до відкриття нових шляхів, нових засобів, нових мет, нових обривів.

— Скільки то часу витрачається на оте шукання нових обривів, — витрачається іноді цілком марно, — і тут, на погляд людей механістичної цивілізації, теж велика перевага автомата над людиною.

Ворогом дорогого часу був завжди простір. Автомат не знає простору, необхідного для всякої творчости. Автомат знає лише те місце, де його поставили. А людина все шукає зміни місця: «Хай гірше, аби інше...» Хоч, правду кажучи, людина все шукає чогось таки ліпшого: «Ріба шукає, де глибше, а людина, де ліпше...» Та саме ці «шукування» й видаються людям механістичної цивілізації, а зокрема московським визискувачам чужої праці, найзлочиннішим марнотратством сил і часу. Тим-то московський захланний уряд, прив'язавши селян до колхозів, а робітників до фабрик, жорстоко карає їх за всяку спробу шукати чогось ліпшого і робить все можливе, щоб убити в них всяку живу творчу думку, всяке живе почуття, бо йому треба не живих людей, а бездушних автоматів, не здатних обурюватися, не здатних повставати, не здатних мати власну думку, власний світогляд, не здатних вірити в Бога і в світ вищих духових цінностей...

АВТОМАТИЗМ — самочинність, виконання рухів без участі волі. До таких автоматичних рухів в людському організмі належить биття серця, кровообіг, травлення та інше.

Велику роллю відіграє автоматизм і в суспільному житті. Кожний поступ цивілізації ґрунтується на автоматизмі. Кожний свідомий рух, у наслідок частого повторювання, може зробитися автоматичним, себто несвідомим. Пронес писання, наприклад, або вправління пальців для гри на якомусь музичному інструменті вимагає спочатку дуже великого зусилля волі і зосереджування уваги, але потім, ко-

лі пальці набирають вправності, їхній рух набирає автоматичності, а звільнена таким чином увага зосереджується вже не на механіці рухів, а на їхньому змістові. Ми знаємо до якої віртуозності, саме в наслідок автоматизму, доходять великі скрипалі, піяністи та інші знані музики.

Здатність людини відмінити волеві зусилля, шляхом вправ і частого повторювання, в чисто автоматичні акти, незвичайно цінна її прикмета, що дозволяє зекономізовану таким чином волю скеровувати на здобуття все інших умільностей.

Та зло не спить, і цю найціннішу прикмету людини та її дорогоцінну зброю до вдосконалення та творчого зросту воля людей механістичної цивілізації намагається, особливо в советській Росії, перетворити в засіб для обмашинення людини і вбити в ній всякий потяг до творчості, до всякої свідомої вільної діяльності. Все має зробитися автоматичним. Увесь людський організм з його найрізноманітнішими виявами духовості й чуттєвості, तरання купки людей, що заволоділа владою, намагається звести тільки до одної функції — механістичної бездумної автоматичної праці.

АВТОМОБІЛЬ — один із найбільш шанованих божків нашого механістичного світу. Згідно з статистикою, оголошеною Американською Асоціацією Автомобілістів в 1931 р., лише в США було принесено в жертву цьому божкові 1953 року 31.263 особи. На Різдвяні свята в 1953 році в тих же США було принесено в жертву цьому ідолові 762 особи. В Канаді в 1953 р. згинulo від автових катастроф понад 3.000 людей, а від 1939 р. досі понад 30.000. Зрештою, і в Б. Айресі щодня часописні приносять повідомлення про чергове "жертвоприношення" на тій чи іншій вулиці аргентинської столиці. Жерцями, що приносять людську жертву цьому своєму божкові, бувають звичайно люди, що розцінюють час, як гроші, а свою власну втіху понад чуже людське життя, і тому завжди поспішають, не думаючи про наслідки, які може дати цей їх поспіх і егоїзм.

АВТОНОМІЯ — самоврядування, право ріжних груп в державі до власного законодавства і самоврядування, обмежене загально - діючими законами і установами. Автономія може бути територіяльна, що дає право самоврядування і законодавства, все в загально - державних ряжках, якійсь окремій території — землі, країні, громаді, тощо, — або культурна, коли якійсь групі людности, національно відмінної, дається право порядкувати тільки своє чисто культурне життя, головню шкільництво, театр і пресу. Українська Центральна Рада в Києві дала була національний мешинам, що заселяють Україну — жидам, руским і полякам — право на національно-персональ-

ну автономію, що являється найширшим типом культурної автономії, найбільшим ідеалом справжньої демократії, що його коли здійснювала людськість.

Гасло територіяльної автономії українських земель з'явилося вперше на західних українських землях — в Галичині, в відозві Головної Руської Ради у Львові 17. VII. 1848 р., де було виставлено домагання виділення Сх. Галичини в окрему українську провінцію.

На Наддніпрянській Україні апостоли українського відродження, як Т. Шевченко, ніколи не говорили про "автономію", а тільки про цілковите звільнення України і вхід її в загально-слов'янську федерацію вільних і рівних народів. Перша українська революційна організація РУП стала відразу (1900 р.) на платформі самостійності України, а не автономності. "Честь" поширення гасла автономії в межах російської держави належить українській соціал-демократичній партії, яка на своїйому другому з'їзді постановила, що "в інтересах розвитку клясової боротьби і продукційних сил на Україні, приймає в свою програму постулат автономії України з окремим сеймом, законодавчим у тих справах, які торкаються лише народу, що мешкає на території України..."

Так в інтересах розвитку клясової боротьби був принесений в жертву ідеал української самостійності і висунений ідеал автономії. Замість ясності для українських, ще політично невихованих, мас, гасла національної і державної незалежності, якась незрозуміла компромісова "автономія", приправлена до того ще й "клясовою боротьбою"!

Не дивно, що український селянин і робітник виявили себе з вибухом революційно національно невідготовачими. Навіть українська інтелігенція залишилася психологічно невідготовлена, і коли російська революція віддала їй фактично до рук всю владу в Україні, обмежилася — в перших двох Універсалах Центральної Ради — на проголошення все тієї ж самої соціал-демократичної автономії, аж поки незалежний від її волі розвиток подій не примусив її діяти в Четвертому Універсалі — через гасло федерації в Третньому Універсалі — до гасла повної незалежності, що присвічувала Т. Шевченкові дорогим ідеалом ще півліття перед тим.

Після програної визвольної війни гасло "автономії" відродилося в постановках Конференції Амбасадорів Великих Держав із 15 березня 1923 р. про відступлення Сх. Галичини Польщі: "Приймаючи на увагу, що Польща визнала, що етнографічні умовини східної частини Галичини необхідно вимагають режиму автономії..." і т. д. Але, хоча помірковані українські партії, як УНДО, і погодилися були на автономію Галичини в межах Польщі, відмовив-

шись — бодай тимчасово — від боротьби за самостійну соборну українську державу, Польща тої обіцяної й гарятованої Великими Державами автономії Галичині не дала, і боротьбу за українську державу самостійність перебрала в свої руки запальна молодь та колишні вояки української армії в УВО і пізніше в ОУН.

Тепер гасло автономії висувають лише наші "землячки" на службі в емігрантських російських імперіалістичних організаціях, бо навіть і московський червоний уряд признає — на папері — право України на самостійну державу (у "дружбі" з Москвою), а не тільки на автономію... Українські патріоти не вважають ані на білих "федералістів", ані на червоних маскувачів правди і повторюють за Олександром:

Ми не кинем боротьби за волю:
Наші браття упали в борні,
Їхня кров ще гаряча на ранах,
Їхні рани горять ще в огні...

АВТОРИТЕТ — визнане від суспільства (бодай деякої його частини) право на повагу й моральний вплив, а також людина, що користується такою повагою й впливом.

Французький соціолог Грасе каже, що авторитет — це вміння перетворити свою власну мету в ідеал для інших людей. Але це досягається вмінням так широко й відважно жити, що цілі особистого життя покриваються з цілями загалу, з цілями всього суспільства.

Всі, хто користується великим авторитетом, були **слугами** якогось великого ідеалу. Якоюсь високою ідеєю, бо в дійсності ніхто не здохав би зловбути моральний вплив на загальні справи, переслідуючи вузько-особисті чи вузько-партійні цілі.

Зміст авторитету полягає в тому, що маса, чи загаль, визнає **вищість** тої чи іншої особи, її відмінність від загалу. Ця вищість може бути різна.

У давніх часах ця вищість полягала хоча б уже в самому **народженні** в вищих колах суспільства, в приналежності до вищих клас, чи каст. суспільства.

В наші часи більшу вагу надається особистим **духовним** прикметам та здібностям, що підносять одиначку, особу над масою.

Але в усякому разі там, де є авторитети там є визнання нерівності, гієрархічності, визнання вищости і нижчости.

Коли ми формимося якійсь особі, чи установі, якої авторитет визнаємо, то робимо це не тому, ніби вважаємо її ради, чи накази, за дійсно мудрі, а тому, що в ідеї, яку ми собі склали про ту особу, чи установу, діє та чи психічна сила, яка примушує нашу волю діяти в відповідному напрямку, не даючи їй часу на розмірковування чи критикування. Сама сила на-

казу залежить від міри авторитету, що ним користується людина, яка видає той наказ.

Хибно інтерпретована демократія, — особливо та "демократія", що її практикували московські більшовики, коли йшли на здобуття влади, — проголошувала всіх "рівними" і тим самим виключала й нищила всякі авторитети.

А тим часом без авторитетів не може існувати ніяка людська організація, а тим більше та найвища, що називається державою. Бо ж саме слово — "організація" — включає в собі ідею функцій, ідею слухняності нижчих перед вищими.

Український народ, зорганізований перше в Київській державі св. Володимира Великого, Ярослава Мудрого, а потім у Волинсько-Галицькій Державі князів Романа та Данила, а ще пізніше в козацькій державі гетьмана Богдана Хмельницького, мав свої авторитети і вмів їх шанувати і слухатися. своїх князів своїх гетьманів та отаманів, вмів інстинктивно відчувати моральну силу своїх провідників і вмів їй безперечно коритися. Бо й ті провідники дійсно мали велику моральну силу, проходили попередню важку школу, і коли вбивалися нагору, то не випадково не зненацька, а дійсно в наслідок самовідданого, героїчного життя, за що й заступували на найвищий в нас моральний титул — Батька: "Батько-Отамане..."

Але потім прийшла руїна.. прийшов двосотлітній сон нашого поневоленого народу. А коли він прокинувся, саме розвітала **лоза** отого хибно сприйнятого "демократизму", який відразу прищепився й нашій інтелігенції, що жадібно прислухалася до кожного ніби "нового" слова і була рада теорії загальної рівності, що її пізніше відкинули й московські більшовики, які спершу так її ретельно серце нашого народу сіяли. А той наш нарід і собі халпався тої сблудної теорії, бо надто вже зрівняний в своїй національній неволі і, позбавлений вищих клас, що сповільшилися, чи змосковшилися, дійсно міг уважатися "найдемократичнішим" народом у світі.

Знищення авторитетів в будьякій організації — це найкращий засіб до знищення самої організації. Знищення авторитетів у будьякій нації — це найкращий засіб до її підбиття й поневолення. І московські агенти дуже зміло виористали українську "демократичність", що не дозволяла їм витворення авторитетів.

"Українці, — писав свого часу Окуневський в ЛНВіснику. — починають там, де французи кінчають. Як тільки появиться між ними якийсь видатніший чоловік, — не появиться, а тільки заклопотється. — то українці своїм "демократичним" нюхом зараз вищувають, що в нього є людського, занадто людського... і роздягають земляки свого героя, аж поки не ос-

танеться він у сорочці й підтанках, або й без них... і пропав із тим увесь авторитет у самому зародку..."

АВТОХТОННІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ. — Автохтон — грецьке слово, що відповідає латинському — «Абориген» і означає людину, що споконвіку живе в тій самій країні. Не раз у науці, особливо нам ворожій, здійснювалося питання про автохтонність українського народу, себто питання, чи він завжди жив на своїй території, чи прийшов звідки інде.

Перше проф. Погодін в статті "Записка о русском языке" (1856 р.), потім Лавровський в статтях "Обзор замечательнейших особенностей наречия малорусского в сравнении с великорусским" (1859 р.) і "По вопросу о южнорусском языке" (1861 р.) і наразі акад. Соболевський в "Очерках із історії русского языка" (1884 р.) та в інших працях розвинули теорію, що в Київському князівстві жили перше великороси, які, після татарського погрому, вемігрувати на північ, а на їхнє місце прийшли українці — "від Карпатських гір..."

Таким чином, українці, з'явилися, мовляв, в Україні тільки після татар, а до того в Україні за часів Володимира Великого, Ярослава Мудрого та інших великих князів жили... великороси!

Проти цієї так званої поголінської теорії виступали особливо палко проф. Максимович (особливо треба згадати його "О мніомъ запущеній України", 1857 р.), Ол. Котляревський ("Білі лі Малоросси ісконними обитателями Полянської землі ілі приішли із Карпат в XIV в.") і В. Антонович ("Кіев, его судьба и значеніе", 1882 р.).

Докладний перегляд цього питання дав проф. М. Грушевський в тт. I і III своєї "Історії України-Руси" та в своєму "Очерку історії Київської землі" 1891 р. Він цілковито заперечив поголінську теорію, доводячи автохтонність українського народу.

Важливе слово в справі української автохтонності принесли пізніші археологічні розкопки та знахідки. Акад. В. Данилевич у ґрунтовному творі "Археологічна минувшина України", 1925 р., на основі власних студій та на основі студій визначніших археологів та антропологів, як Спіцин, Вовк, Хвойко, Н. Антонович, Гриневич, Нідерле, Гамі та інші, а спеціально д-р Еберт вказав, що

1. Київщина, себто серце України, була заселена і в палеоліті (найдавніші часи кам'яної доби).

2. Знахідки з палеоліту та з мезоліту (середня кам'яна доба) мають безпосередню лунність з неолітичними (найновіша кам'яна доба) знахідками в Україні — отже вказують, що протягом усієї кам'яної доби, коли люди користувалися ще тільки знаряддями, зробленими з каменя, тут жив один і той самий нарід,

що був праділом теперішнього українського народу.

3. Увесь український неоліт (себто найновіша кам'яна доба на території України) має своєрідну українську характеристику і затримує ці свої своєрідні прикмети і в наступну бронзову добу.

4. Антропологічний тип кістяка на території України з перевагою брахікефалії (себто короткоголовості) нерозлучний з характеристичним українським похороном в усій Зах. Україні з трупокладанням (а не з трупоспаленням), з усю однаковою орієнтацією щодо сонця (лицем на схід), з рівним положенням кістяка навзвж, з руками на грудях, майже все з браком долаткових речей у гробі, і тягнеться безперервно від неоліту через пізніші доби і відрізняє українців від мандрівних народів та тимчасових завойовників української землі.

5. Неоліт правобережної України з Галичиною і Буковиною включно свідчить про постійну осілість мешканців, — особливо ж про це говорить хатне знаіб'я, прядільні та ганчарські вироби. Залишки костей в другій половині неоліту засвідчує про існування свійської худоби і про нормальну господарську еволюцію на місці

Повне ствердження автохтонності українського населення принесли також досліди над так званою Трипільською культурою, що засвідчує спільність хліборобської і мистецької традиції між теперішнім українським населенням і тим населенням, що жило в Україні за 2 тисячі літ до Христа.

Зрештою і з пізніших свідощв, як із свідощв грецького історика Геродота як і з нашого недавнього досвіду, можемо ми зробити висновок, що в усіх тих етнічних і соціальних бурях, які проносилися над українською землею, вигибали лише держні, керівні верстви, а нижчі, — головню селянство, хлібороби, — залишалися суттєво ті самі. З цього приводу проф. В. Щербаківський, що ще раз глибше спинився був над питанням автохтонності українського народу, писав:

"Той факт, що український народ у своїй масі зберіг свої старі традиції і навіть таке давнє, заповітом передане йому мистецтво високої старої культури (як от писання писанок, що своїм орнаментом сягають глибочезної давнини), зберіг із усім циклом інших культурних і культових заповітів, можна пояснити лише одним, — тим власне, що він од самого того часу сидів на одному місці, і при тім на такім, яке мало центр недосяжний в скільки небудь знаній мірі новим протилежним культурним впливам, не східнім, і неприступний скільки небудь знаній домішій чужих елементів етнічних. Таким центром і могло бути Поліс'я Дніпріське - Прип'ятьське, що його проф. Ні-

дерле вважає центром слов'янської народності, коліскою слов'ян. І народом, який зберіг також інші культурні традиції був народ український, який і досі посідає ту коліску слов'янства, ту територію..." ("Основні елементи орнаментати українських писанок і їх походження").

Також і проф. Ростовцев, що вважається за найбільший авторитет російської археології, опрацьовуючи свою працю про походження "Київської Руси", прийшов до переконання, що культурна традиція на території України протягом першого тисячоліття по Р. Хр. все лишалася нерозривна, себто, що її вже час заселяв один і той самий народ. Автохтонність українського народу на його соняшній багатій землі безсумнівна, і марні спроби москалів, як Поголін, Соболевський та інші, зробити з українців якихось пришельців із Каггат, що зайняли.. давні великорусські, себто московські землі!

АГАВА — рослина американського походження з твердим листям, вкритим колічками. Під час свого розвитку, вона тримає своє листя так тісно до купи, що колічки одного листка врізаються в сусідні, лишаючи на кожному з них стигмати болю. Протягом довгого свого життя — іноді аж до ста років! — агави лише готуються до моменту найвищої своєї слави, коли нараз одної ночі викине з свого лона прегарну квітку, що в безодні часу, значить момент її смерті. "Вона цвіте, щоб умерти, і умирає, щоб цвісти" (М. Коцюбинський).

Нескільна перед ранами, байлужа до зовнішніх перешкод і нападів, сильна своєю внутрішньою енергією, агави служать височим символом взятого на себе обов'язку. — виплекати гарну квітку, щоб потім умерти. Цій трагічній рослині присвятив М. Коцюбинський, пишучи на Капрі один із своїх останніх творів, новелю "На остові", кілька чудових рядків, порівнюючи її до трічної долі творця - поета. Що відає життя на виплекання гарного твору, який робить його славним... по смерті!..

АГАСФЕР — вічний жид, колишній швель, присуджений блукати до кінця світу за те, що, за одною легендою, він штурхнув Христа, коли Христос шов на Голготу, підгоняючи Його, а за другою, не дав Йому перепочити перед своєю крамничною, коли Христос упав під тягарем хреста:

— Іди, іди! — крикнучи Йому жорстоко

— Добре. Я піду, — відповів спокійно Христос, — але ти теж ходитимеш і чекатимеш, аж поки Я не вернуся...

І Агасфер ходить і — чекає. Проходять він, тисячоліття, а Агасфер все ходить і чекає. Обійшов він уже всі землі, всі країни, і ніде не може знайти відпочинку, ніде не може спинитися...

В Агасфері можна вбачати символ непри-

каянності всього жидівського народу, що, не прийнявши Христа, як обцяного і довгождано-го Месії, чекає тепер, аж поки Він знову прийде на землю, і, чекаючи, певного місця собі не знаходить. І по всіх усюдах зустрічає жаль і знеохоту. Навіть і тепер, коли повернувся назад до Палестини... араби дуже нерадо його зустріли і хочуть за всяку ціну його позбутися.

АГИЛ — злий дух, що всупереч Янголові-Хорошителя, підбуває людину на гріх і злочин. У нас в Україні вірили, і дослідник Дикарев від народу записав: "Бо при чоловіці постійно знаходиться янгол і агил; янгол на правому плечі, а агил на лівому. І вдень вони оруднують удвох напереспір, а вже вночі, як посвітить чоловікові просто в очі місяць, тоді вже агил їм орудує сам, а янгол спить..." (Дикарев, Твори, ст. 202).

І так у душі людини все відбувається боротьба між добром і злом, і така сама боротьба відбувається й в усьому світі. Кожна перемога "агила" над янголом в душі людини збільшує силу зла в усьому світі. Кожна людина хай знає всю свою відповідальність перед світом!

АДАМ — Прапращур людського роду, що, створений не смертним, порушив Божий наказ і ввів тим смерть на землю: "Земля бо єси і землю візьмешся!"

Забобніть людська використовувала нерірко назву Адама як амулет, складаючи літери його імени формою хреста на всі чотири сторони світу: хрестовидна форма магичних формул мала нібито збільшувати їх магичну силу.

Часто зустрічається ім'я Адама і в народніх замовлюваннях: "Прошу я вас, Адаме з отцями, з дітьми, щоб ви ласкаві були, мою хліб-сіль прийняли і рабові Божому допомогли..." тут ім'я Адама вживається власне, як ім'я найдавнішого пращура і в'яжеться з культом мертвих — "ділів".

АДАМАШОК — Парчева, шовкова тканина, що її перше виробляли в сірійському Дамаску (звідки й назва). В Україні адамашок був відомий з XV ст., як дуже дорогий і цінний виріб. В реляції венецького посла Контаріні з 1477 р. згадується, що польський король Зигмунт I завжди ходив у адамашковому олязі, і в адамашку був і похований.

Адамашок бував різного кольору, але найчастіше вживався багровий і, звичайно, однобарвний. Головною приметою цієї тканини були гарні візерунки листя, квітів та різних травни на атласовому длі. Крім багрового адамашку бували ще й зелені, і блакитні.

Адамашок вживаво у нас часто на церковних ризи.

В українських народніх піснях адамашок фігурує, як символ багатства, незвичайности: Дівчино моя, за твою ласку

Скажу малювати тебе на адамашку...

АДАМОВА ГОЛОВА — так зветься череп, що — в різбї і в малярствї — мїститься під розп'яттям, символізуючи спасіння людського роду від гріха Адамового. В давніх апокрифах, себто в релігійних легендах, не прийнятних Церквою оповідалося, що Адамову Голову знайшов був у Єрусалимі один слуга Соломонів, і сховався в нїй від допуги (така вона була велика!), як у печери. Соломон велїв прикидати її камінням, і так виникла гора Голгота, де пізніше розп'ято Христа. (Ів. Франко "Апокрифи", I. 31).

АДВОКАТ — правний оборонень на судї, що допомагає обвинуваченому своїм знанням законів — отже виконує дуже почесну й гарну функцію.

На жаль, в нашому матеріалістичному суспільствї адвокати надто часто забувають обов'язок боронити правду - справедливість і готові за гроші боронити перед судом навіть відомих злочинців. Прикладом може служити відомий адвокат Торрес що за мільйон франків боронив — і виправдав — Шварцбарта, убивцю Головного Отамана С. Петлюри.

В дійсності, успіх адвоката залежить не стільки від справедливости справи якч від богиности, як від його красномовности, себто жвавости й силн образів, в які він вбігає свою лумку Злібний. талановитий адвокат підносить часто до високостей справжнього агітзму і його мистецтво виявляється тоді в грі вигадок, перебільшень, евфемізмів (висловів, що злагідрюють справу), парадоксів, що мають викликати в душах суддів, чи присяжних почуття симпатії до його клієнтів. З ціллю осягати бажаний ефект, такий адвокат дуже рало підносить до неба маловартну прикмету і навпаки принижує прикмету загальню визнану за високу. І спрочинюється в цей спосіб живляючи софізми **до того хаосу в поняттях про добро і зло, що панує в душах останніх поколінь.** Бо адвокат, як ми вже зазначили, не стільки богонить правду, як таку, як богонить — свого клієнта, що йому платить гроші...

Це дуже сумне явище, з яким громадська думка повинна боротися і домагатися, щоб адвокати були не тільки професіоналами, що за гроші можуть однаково легко говорити про біле що воно чорне, і про чорне, що воно біле, ате й насамперед чесним **громадянами**, які боронять правди і справедливости. Зрештою не бракувало у нас і таких адвокатів, і тут варто особливо згадати Ст. Шухевича, Загайкевича та інших, що мужньо боронили перед польським судом українських націоналістів, часто без всякої нагороди, наражаючись на великі неприємності.

АЗАЗЕЛЬ — так у книзі Левітів (третя книга Мойсея в Біблії) зветься "козел про-

щення", що приймає на себе гріхи всього народу і несе їх у пустелю, куди його виганяли жиди і вавилоняни.

Але в апокрифічній книзі Еноха говориться про Азазеля, як про демона, (збудтованого янгола), що навчив людей робити ножи, мечі, взагалі всяку зброю, як також і лезкала, брандозолети та інші прикраси; навчив жінок підмальшовувати брови та прикрасити самовітами і взагалі озброювати свою красу супроти чоловіків.

Азазель, як янгол збоєння, далеко актуальніший в наші часи, ніж Азазель — козел прощення, бо тепер ніхто не тільки не хоче перейматися на себе чужих гріхів, ае й власної відповідальности уникає, як тільки може. А школа! Бо уникати своєї відповідальности — значить поповнювати в більшій чи меншій мірі гріх Пилата, що, умивши руки дував уникнути відповідальности за смерть Христа.

У Ів Франка, в його славнозвісній поемі "Мойсей", цьому архитові нашої літератури, Азазель — "темний демон густелі", або в іншому місці тої ж поеми — "темний демон одчаю", що затруїв Мойсеєву лущів гіркими сумнівами і тим позбавив його шастя вийти з своїм народом в Обітовану Землю, бо так скарав його Господь:

... А шо ти усумнівсь на момент
Щодо вої уоєї.

То, побачивши шо вітчину.

Сам не вступиши до неї.

Тут і кості золотили твої

На взігелі і для страху

Всім, шо свуться ввесь вік до мети

І вмирають на шляху...

Бо тільки — "хто втечєть до кінця, той спасєть" (Матвей, X, 22).

АЗІНАРА — Маленький острів на Середземному морі коло Сардинії, де за першої світової війни і довгий час після неї знаходився табор полонених українців. Білі росіяни кликали їх у своїй формації, большевики тигли їх до себе поляги до себе, але вори мужньо відмовлялися, чекаючи, що ось приїде з Риму Українська Військова Місія і забере їх до української армії. Чекали і — вмирали від маларії. То були справжні герої — ті незнані наші полонені вояки, українські патріоти.

І щодня тепер південне сонце оточує загублені могилки сьйом золотого проміння, і щодня хвилі моря співають славу незнаним героям...

Та прийде час: Українська Держава, вілна й суверенна, прише їм глибокий уклін...

АЗЕФЩИНА — підступна провокація. Це слово походить від прізвища Євна Азефа, члена Центрального Комітету російської соціал-революційної партії, що був на услугах тайнової царської поліції. Здемаскований в 1908

році, втік до Берліну, де помер у 1918 р. Серед російських революціонерів він користувався безмежним довірям, бо ж не було більше революційного, як Євно Азеф, більше саможертвенного і відданого, як Євно Азеф. Адже йому завдячується, напр., замах на вел. князя Сергія Александровича, що покінчив смертю цього царевого брата 1905 року.

А тим часом цей завзятий революціонер вташовував різні революційні завахи та акції тільки для того, щоб пегедчасним виявленням вилатітих, і дійсно відданих революційній справі, людей, передавати їх в руки поліції і тим ослабувати революційний рух.

Оттака підготовка пегедчасних революційних актів, що має на меті зривати поважнішу повільну підготовку спадкової революції і тим фактично її зривати, її нищити, і називається Азефщиною.

Український визвольний рух теж, на жаль, не був вільний від своєї Азефщини. Багато високодейних людей загинуло пегедчасно тільки тому, що в проволах українських революційних партій силіли свілові чи несвідомі "Азефи". Тим-то, в політиці тецед тверде встановилося правило: ніколи не судити про вартість людини з точки погляду запальності гасел, які вона готосить, а тільки — тіла, яке вона робить; і ніколи не судити про якийсь довершений акт з точки погляду готочених навінів, а тільки з точки погляду вартілив: кому той довершений акт приносить дійсн, а не уявну користь. Найбільш запальний націоналіст може бути найбільш небезпечним Азефом, провокатором; і найбільш ніби патріотичний акт може бути тільки азефщиною, провокацією. Щоб перелчасно зірвати далече ширшу й потрібнішу акцію.

АЗІЯ — найбільша частина світу, що приносилася протягом тисячолітньої історії своєї свідчі — Європі силу всяких респотіванок, теми "непроханых гостей" і світло найбільшномарнітніших світліг резервуар народів з так зв. східною цивілізацією, що протиставляється західно європейській цивілізації, як релігія — наука, пасивність — активність, готективізм — індивідуалізовмі, духовність — матеріалізовмі, фанатизм — скептицизовмі, емоційність — раціоналізовмі, мистецьке гемісництво — фабричний промисловості.

Україна впродовж усього свого життя приймає на свої широкі груди наступні Азії на Європу; протягом століть виснажувалася, схотила кров'ю, відбиваючи напади напівдиких номадів, і в ній тисячолітній боротьбі, що досі не закінчилася і ще чекає свого вирішення в остаточному визволенні України від Москви ввібрала в себе чимало й чисто - європейських і східно - азійських елементів, які поволі пегетворюються в ній в нову вищу синтезу, що осяє світ красою духових цінностей, коли ук-

раїнський народ зможе нарешті вільно творити. І в підставах тієї нової української синтези лежатимуть активна й побожна співп'яня з силами Творного Духу й визнання гідності кожної людини, що шанує в собі іску Бужу.

АЗІЯТ — слово, що визначає в Європі дикку, жогстоку, некультурну людину. З приходом до влади в Москві большевизів, що винищили вишні класи, перейняті в значній мірі західно - європейською культурою, виявлялося, що москалі — це власке азіяти. До такого висновку прийшов один із більших московських поетів — Блок:

Да, скіфи, азіяти ми

С раскосими і жадними очамі, . . .

АЙСТРИ — гарні квіти, що їх залюбки плекають в Україні. О. Олесь присвятив їм один із своїх кращих символічних віршів, де в образі "айстр" представив українців - ідеалістів, що не мають в життєвій боротьбі вистачальної витривалості і ставлять хгест над життям саме тоді, коли їх мрія вже знаходиться на порозі до здійснення:

Опівночі айстри в саду розцвіли,

Умилась рососо, вінки олягли. . .

І стали рожевого ранку чекать

І в райдугу багвів життя убигать. . .

І марили айстри в розкішнім пірвіні

Про триви шовков', про сонячні дні. . .

А ранок стривав їх хотолним дощем,

І плакав гесь вітер в саду за кушем. . .

І вгледіли айстри, що вколо — тюрма. . .

І вгледіли айстри, що жити — дарма. —

Схилились і — вмерли. . . І тут, як на сміх,

Засяло сонце над трупами їх.

Вірш найбільшої актуальності в часи зчєвіри і розлачу Треба бути витривалим і ніколи не віддаватися розпуці, що її недармо в християнстві вважається гріхом. Ніколи не було сєе ноці, після якої не сходило б сонце. Зійде сонце відрождження й на нашій Україні. В це твердо віримо й голосно визнаємо.

АКАНТ — рослина теплог пілсоння, споріднена з нашою "бабкою". Зубчасто - кучеряве листя аканту, відповідно стилізоване, стало за взір для грецького, римського та ренесансового орнаменту. Першим ужив його атенський різьбар Каллімах, побачивши, як гарно вирисовується це листя на надгробній плиті. Завдячи цьому його завваженню, зрідлилася славна корінтська капітеля.

В українському мистецтві листя аканту з'явилася, як запозичення з заходу, готовно, як прикраса іконостасів. Орнаменти українських іконостасів XVII - XVIII стст. складаються голловно з двох елементів — аканта і виноградної лози, які заповнюють площу іконостасу між іконами, то по самій поверхні іконостасу, то в вигляді колонок. В капітелях кінця XVII віку і початку XVIII в. акант, як констатував свого

часу проф. В. Щербаківський, досить миршавий, але дуже гарний в пізнішому ХVІІІ в. На площі ж іконостасу він перейшов в орнамент, відомий у наших різьбарів під назвою "болотянки" (або "воляної кропивки").

АКТИВИЗМ — культ чину, діяльності. Ще Біблія відзначала, що з початку був чин. "У початку створив Бог небо і землю..." а вже потім: "І бачив Бог, що все, що створив, було вельми добре..." І хоча в Євангелії св. Іоана говориться, що "В почині було Слово, і Слово було в Бога, і Бог було Слово", але й тут під Словом розуміється чинна творчість.

Християнство — глибоко активістичне. І тим часом, як буддизм, а з ним і вся зрідька мудрості навчає, що для осягнення довершеності, треба гасити активність, гасити існування, гасити всякі бажання, в християнстві найбільша довершеність і мудрість в любові до Бога живого, що постійно діє, безконечно і вічно існує, і запалоє в вірних найсвятіше жадання знайти шлях до Нього.

Якщо для нього й треба вживати самовідречення, а іноді й іти навіть на смерть, то це християнське самовідречення і та самовілдана смерть мають в собі щесь героїчне. себто теж активне, що в ньому душа займається до високостей безкорисного чину, що в ньому душа очищається і моральні чесноти зростають: — "Отель Мій не запестеєае чичити. і Я так само чичю..." — сказав Христос (Іоана V, 17).

Віра в спасенність чину, в зусилля, що очищує душу, активна постає супроти світу, супроти всього, що загрожує й калічить на землі велику радість життя; бажання жити якнайдовше, щоб піднестися над самим собою щоб наблизитися якнайбільше до Того, хто — синонімом Буття і Життя ось у чому полягає одна з головніших рис християнства.

Християнська етика — етика чину, не думки. Вона проповідує не слова, що породжують інші слова, але думку, що породжує чин:

— "На що ви звете Мене "Господи, Господи", і не робите, що Я кажу вам?!" (Луки. VI, 36). "Як же ти навчаєши іншого, себе не навчаєш?" (Римлянам. II, 21). "Діточки мої, не любім словом, ані язиком, а ділом і правдою..." (Іоана, III, 18).

Нація, що відроджується, нація, що змагається за своє місце під сонцем, як українська нація, потребує активістичного підходу до життя, і тим потребує християнської етики, що вимагає активної боротьби зо злом. Як Христос вигнав краварів із храму в Єрусалимі, так і українські патріотично-християни повинні докласти всіх зусиль, щоб вигнати з усіх храмів і церков нашої Батьківщини за-

хланих московських божожників, що нівечать життя нашого народу.

АЛАТИР (чи **ЛАТИР**)-КАМІНЬ — мітичний білий камінь численних наших забобонних народних вімовлянь. Зустрічається в давньому пам'ятнику сярв'янської літератури, що був у нас колись дуже поширений, так зв. "Голубиний Книзі", під "правливій герлинї руської біблійно-мітологічної билини", як називав її акад. Мих. Грушевський за акад. Ягічем. У ній читаємо:

"Білий Латир-Камінь — всім каменям батько, (на нім) спочивав Ісус Христос із дванадцятьма апостолами, укріпив віру християнську на камені, розпускав книги по всій землі..."

Тут легко впізнати в Алатисі-камені скалічений алтар (вітадо)-камін, на якому вперше встановлено найвище таїнство християнське.

Але пізніше на це основне поняття налипло багато іншого, і поволі камінь Алатир навбрав просто такі космічного значення:

"З-під каменя білого Алатири потекли річки бистри по всій землі, по всій вселенній, всьому світові на здоров'я, на прогудування..."

Та одночасно з ним процесом виростання Алатири до фантастично-космічного значення, відбувається в народній творчості й інший процес — ототожнення його з цінним, але далеко не космічним, бурштином-янтарем, що здобувається з моря:

"Лежить він серед моря синього, і дуть могом багато корабельщиків, коло того каменя спинаються, беруть із нього багато знадобу, посилають по всьому світу білому". (Всі пишати за "Історією української літератури" — М. Грушевського, т. IV, ст. 252).

На думку акад. А. Веселовського, в основі уявлень про білий камінь Алатир лежать такі давньо-християнські передання:

1. Про чудесний камінь, який поклав був Спаситель у підмурівок Сіонської церкви; 2. Про камінь, знесений з Сінаю і покладений замість вітєаєа в тій же церкві; 3. Про Святу Вечєрю в Єрусалимі пєгєт у'язненням Христа, коли Він встановив таїнство Євхаристії і, навчивши того таїнства, післав своїх учнів у світ благовістити всім народам Його Євангелію —

АЛЕГОРІЯ. — Так у мистентів називається композиція, чи образ, що в ньому мистєтє вживає символічні постаті чи рєчі, на пєдставленнєа абстрактних ідей. Наприклад, ідею Правосуддя пєдставляється в образі жінки з терезаки (для вимірювання ваги злочину) в одній риві і мечем (для покарання) в другій. Алегорія повинна бути проста і зрозуміла, інакше вона перетворюється в мало зрозумілу

загадку, над якою мало в кого буде охоти думати. Найрозуміліша для українців алегорія — прегарна жінка в мереженій сорочці і плахті, що, з допомогою юнаків зі знаками тризуба, розбиває кайдани (Україна).

АЛЕПСЬКИЙ ПАВЛО, архиіакоп, агаб родом, що подорожував у товаристві свого батька Макарія, патріарха антохіійського, як його особистий секретар. У роках 1654/56 вони виїхали у Молдавію, Україну і Московію, щоб зібрати пожертви на свою Церкву. За намовою одного з своїх дамаських приятелів о Павло почав записувати все те, що він у своїй подорожці бачив і чув, і залишив нам таким чином один із цінніших документів про життя в Україні і Московії за гетьмана Богдана Хмельницького, саме з часів Переяславської угоди.

Свідчення о Павла Алепського тим важливіше, що вони цілком безсторонні, бо не було йовчу ніякої причини писати неправди і то йому більше що був він особю лхвовою. Отже, про москалів писав він, що "всі вони, від великого до малого, мають п'ятий темперамент. а саме — "хукаство". "Чужинням нічого не скажуть.." "Життя москалів дуже зв'язане та ніхто з чужинців не може зрозуміти цього, і людині все здається, ніби вона у в'язниці.."

Як бачимо, тодішня Москва мала чим віжннлася своєю духовною атмосферою від теперішньої. Загально про свій побут у Москві о Павло Алепський так описував:

"Жасти та сміх стали нам зовсім чужі. бо дукави москалі підглядали нас і про все доносили: Бог хай спасе нас і звільнить від них!" (Книга VII, розд. 1).

Зате, як радісно віліхнувши патріарха і його оточення, коли, виїхавши з Московії, опинилися на українській землі. Перед Києвом о Павло Алепський записує:

"Цієї ночі ми спали на безпічій гічці зовсім задоволені та спокійні. бо від цієї хвилни, як ми лише зобачили Лавру, що здалеку виплискувала своїми банями, та як лише долетіли до нас превилі пахонні цих пишних земель, наші очні затемніли з галочіа та втіхи селія наші порозкривалися, і ми розливалися в годяках Господені Богові.

"Цілі два роки в Москві фотота висіла на наших сепях, а розум був геть-чисто стиснутий і пригнічений. бо в тій країні (Московщині) ніхто не може почувати себе хоч трохи свободнішим і задоволенним. хіба лише ті люди, що там виторопи, а всі інші, от хоч би й ми навіть ставши пацанами всієї країни, ніколи не перестануть бентежитися та відчувати в серці неспокій. Зате Козацька країна була для

нас, начебо наш власний різний край, а її мешканці були нашими добрими приятелями та людьми, неначе ми самі.."

Про високу культурність українців тих часів він постійно згадує в різних місцях свого щоденника.

"У козацькому краю в кожному місті та в кожній селі побудовані доми для бідних і сиріт. Хто тули захопить, дає їм милостину. — не так, як у молдавським, або волоським краю, де вони югбою ходять по церквах і не дають людям молитися.."

Його вражає висока освіченість українського населення.

"... По всій Козацькій землі помітили ми прегарну ришу, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками, навіть здебільша їх жінки та дочки, вміють читати та знають порядок богослужби і церковних співів. Священники вчать сиріт і не дозволяють, щоб вони тинялися неуканами по вулицях.."

Особливо ж висока освіта серед української інтелігенції та духовенства:

"Серед монастирських (Київської Лаври та інших) настоятелів є люди вчені, правники, промовці, знають логіку і філософію та працюють над глибокими питаннями.."

Отже як бачимо, за часів Хмельницького вся Україна була густо вкрита шкотами, що вищили неписьменність, і пізніше, з перепису 1732 р., коли ще москоське панування не встигло дати всіх своїх оповіч. на Харківщині, наприклад, на 100 душ людності приходилося ще стільки ж учнів, як і 150 літ пізніше, в 1882 році. Народні переписи в рр. 1740-48 кажуть, що в тодішній Чернігівщині та Полтавщині на 1094 сіл та хуторів приходилося 866 шкіл. Мало не в кожному селі була своя народня школа.

Та українці не обмежувалися тоді на початкову освіту, а шукали вищої. Чимало тоді українських юнаків вчилися в Академії Петра Могили в Києві, що вважалася за найкращу вищу школу всієї Східної Європи. Ще в кінці XVIII ст. Теплов, секретар ген. губернатора України Румянцева, писав, що ніде не люблять так усякої науки, як в Україні..

Але потім пішла посилена русифікація, переслідування на все українське все зростало, прийшла заборона української мови по школах, і прийшла заборона на українські книжки й часописи, і перепис 1897 р. виказав, що український народ із найосвіченішого зробився найтемнішим, — тим часом, як у всій європейській Росії на 100 душ людності приходилося 23 письменники (теж не дуже блискучі!), в Україні їх було вже тільки.. 18. А коли брати населення України за національним поділом, то справа для нас, українців, виглядала ще сумніше: бо на кожних 100 душ

населення приходилося тільки — 13 “грамотних”.

До такого духового занепаду довели московське панування український народ, що до Переяславської угоди, за свідченням о. Павла Алепського, неписьмених майже не знав.

АЛІБІ — доказ несприятливості обвинуваченого на місці злочину, коли той злочин стався; найкращий доказ несприятливості обвинуваченого до того факту. Слово латинського походження.

Ріжні москoфіли намагаються тепер в США та в інших державах вільного світу знайти атібі для московського народу, що, мовляв, не брав ніякої участі в тих злочинах, що їх творили більшовики в Україні та в інших поневолених Москвою країнах. Але всі ці їх намагання мусять залишитися марні. — по всіх усяодах той московський народ позалишав стільки слідів своєї “діяльності”, що тут ніяке атібі перед судом безсторонньої історії неможливе.

АЛІЛУЯ. — Слово старожидівського походження. Значить: “Хваліте Господа!”

АЛІПІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ. — Чернець Київ-во Печерського монастиря XI віку патріарх українського іконописання. В “житіях” печерських угодників оповідається про Аліпій (чи властиво, Олімпій) Печерський вже змалку виявляв хист до малярства. Хлопцем віддани його батьки в науку до грецьких майстрів, що розмальовували Успенську церкву Печерської Лаври. Коли роботи над гошпосом певки були закінчені, Аліпій вчився і працював латі, малюючи емплі для печерського ігумена і для братії, а пізніше і для гостюючих замовників. Як і личить печерському угодникові, він свій заробіток ділив на три частини: одну роздавав убогим, другу віддавав на потреби монастиря, а за третю — купував потрібний матеріал для ікони. За такий спосіб життя його висвятити, а після смерті (14 серпня 1134 р.) визнали преподобним.

Згодом виникло чимало легенд, пов'язаних з особою Аліпія Печерського які вказують, якою пошаною він користувався серед своїх сучасників. Оповідали, що він своїми малярськими фарбами виликував навіть прокаженого, помастивши ними його рави. Оповідали також, що самі янголи допомагали Аліпії, коли йому не вистачало часу, щоб виконати своєчасно замовлені в нього ікони. І коли він помер, янголи закінчили розпочату ним ікону Успіння Богородиці.

Преподобному Аліпії Печерському приписується ікона Богородиці, яку кн. Володимир Мономах пожертвував до Ростова, а також Христос-Панкратор в іконостасі Успенського Собору в Москві. Згодуються, що також мо-

заїки Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві, що його знищили більшовики, було зроблено за малюнками препод. Аліпія.

АЛІТЕРАЦІЯ. — Рівнозначність. Термін, що вживається в поезії. Алітерація виникає, коли слова у вірші починаються тією самою шестестівкою, як от у думі: “Правда, панове, полягла...” “Ні на полі, ні на морі не бувата.”

АЛЬКОГОЛІЗМ. — Страшна суспільна недуга, що походить із надмірного вжитку алкоголевих напитків. Вираховано, що в США витрачається на алкогольні напитки 75,000 долярів шохвилери, себто 39 більйонів і 420 мільйонів річю. Скільки добра можна було б зробити за ці гроші? Канадійні п'яцють річно на алкогольні напитки 868 мільйонів долярів. І п. Ю. Каменелький в америкарський “Свободі” з травня 1954 р. вираховував, що українці в США на самі Великодні свята випають на алкогольні напитки понад один мільйон долярів. — за один день! Тоді як національний даток збирають за цілий рік яких сто тисяч долярів!

Визначний американський фізіолог Ендрю С. Айві заявив, що шкода від алкоголю така велика, що Конгрес США повинен розпочати в справі сп'ювання населення таке саме слідство, яке провадиться в справі комуністичної небезпеки. Сім мільйонів дорослих американців — сказав він, — це або алкогольіки або п'яки що зробляться з часом алкогольіками. Число алкогольіків в 1954 р. збільшилося в США на 250,000.

В СССР п'яцтво розвітає буйним квітом. Москва, по паузе над іншими державами СССР, гошпячує їх як може. Багато гечей брачче в СССР, але горілки — ніколи! Проте, самі партійці повинні притримуватися поміркованої тверезости, — п'яцтво і алкогольізм призначаються для маси, над якою комуністи мають панувати. Бо алкогольні напитки ослаблюють в люлей критичний змисл і викликають в них штучний стан заспокоєння душі, так зв. еuforia. Вони забувають про дійсність... І це потрібне московським гнобителям.

Наслідки надмірного вживання алкогольних напитків жахливі, вони спричиняються до:

- а) Затроєння мозку, яке ослаблює, як ми вже згадували, критичний змисл і взагалі розумові здатності, і часто приводить до отупіння та озвіріння;
- б) зросту злочинности (70% злочинців — п'яки);
- в) зросту нервових і психічних хвороб (п'яки дають 40% божевільних);
- г) зменшення праездатности людини (до 20%);
- г) породження дегенеративного потомства,

себто дітей, від самого народження вже схильних до хвороб і злочинства;

- д) марнування свого власного й народного майна (приклади наведені вище);
- е) створення доброго підложжя до таких суспільних недуг, як сухоти, рак і венеричні хвороби.

Ми повинні поборювати алкоголізм і пияцтво, якщо ми дійсно любимо свій народ і свою Батьківщину; якщо ми дійсно любимо своїх дітей і турбуємось про долю нашої родини.

В Західній Україні боротьба з алкоголізмом досить давня. Перше піднесли її, коло ста років тому, Товариства Трезезости, які, зрештою існували і на Наддніпрянській Україні, але тільки в Зах. Україні перед першою світовою війною протиаькогольний рух набрав значного розміру, завдяки Т-ву «Відродження» і ОУН. Цей рух охопив шкільну молодь і Пласт, а від молоді поширювався і на старше громадянство. Поширився він під патріотичними гаслами — не дати грошей на підтримання польської держави, що, як і в Росії Москва, мала монополію на алкогольні напитки. Тоді, шляхом плебісцитів, в багатьох селах було закрито коршми, і такі родинні свята, як уродини, похорон, і навіть звичайні завави, відбувалися без алкоголю. Часто на святочних столах, замість пляшки з горілкою — стояли написи, видруктовані й поширювані «Рідною Школою»:

«Гроші, замість на алкоголь, на «Рідну Школу».

Остання війна все це знищила. Але ці добрі звичаї треба поновити. Мусимо подумати про страшний злочин, перед самим собою, перед своєю родиною, перед своїми дітьми, перед власним народом і Батьківщиною, перед Богом, який поповнюємо, руйнуючи алкогольем наші фізичні, духові й моральні сили.

АЛЬТЕРНАТИВА. — Вибір між двома можливостями: або — або... У наших запорожців ця альтернатива виявлялася в славнозвісній формулі: «Або здобути, або дома не бути...»

АЛЬТРУІЗМ. — Цей термін утворив французький філософ Кант для визначення нахилу підбивати власні егоїстичні інтереси інтересам інших людей (від італійського слова «альтруї» — інший).

Альтруїзм може бути виразом, як великої духової сили, так і великої кволости. Лише людина, **свідомо** своїх власних інтересів і **здатна** їх охоронити, в межах моралі й законів, може займати в суспільстві належне їй, сідне місце. Таку людину шають, бо вона виявляє потрібну моральну й духову силу.

Але знаходиться в суспільстві й чимало

людей, що, не задовольняючись законно здобутим і їм правно належним, намагаються привласнити собі й те, що, як їм здається, можна легко «визурити» в інших, пускаючись на гроповидь «альтруїзму», себто самовідречення інших на їхню виключну користь. Історія останніх століть виказала, що, на жаль, українці надто легко піддаються таким облудним проповідям «альтруїзму», за що й отримали принизливу назву «сахоотвержених малоросів», бо ця «самоотверженість» була сумним знаком, що свідчила про зник інстинкту самозбереження, без якого кожна тварина засуджена на скорішу, чи повільнішу смерть.

Такий «альтруїзм» не має нічого спільного з тією любов'ю до ближнього, що її нам заповів Ісус Христос. Христос сказав, що треба **любити ближнього, як самого себе**: лише поскільки вона усвідомлює собі свої власні потреби й жадання, може вона усвідомити собі потреби й страждання інших. Лише добре усвідомлений, здоровий егоїзм приводить натурально до добре усвідомленого здорового альтруїзму. Увесь світ тримається саме на цьому гармонійному розвинтою й протинстві егоїстичних і альтруїстичних почувань: люби ближнього свого, як самого себе.

Згідно з цим законом тільки та особа і тільки той народ, що має сильну свідомість своєї окремихости, що наказує йому любити самого себе і оборонити себе від чужих зазіхань, але одночасно й розумити життєві потреби інших осіб і інших народів, і, відповідно до того поводиться в межах суспільного колективу, може бути бажаним і шанованим членом того колективу і спокійно йти своїм шляхом життя.

У політиці хворобливий альтруїзм відповідає пасивній безсилості супроти чужинського імперіялізму, що межує з національною зрадою; здоровий егоїзм у гармонії із здоровим альтруїзмом — націоналізмом; хворобливий егоїзм — шовінізмом та імперіялізмом.

АЛЬФА І ОМЕГА. — Перша й остання літери грецької абетки. Ісус Христос в Апокаліпсі Іоана (1, 8) говорить про себе: "Я — Альфа і Омега, початок і кінець..." Тому ці літери зробились вельми поширеним християнським символом: ми вже зустрічаємо його на перших християнських гробівцях. Крім того, «альфа і омега» були для християн святою непорушною формулою, яка носила характер урочистої незламної присяги. Тому ми зустрічаємо «альфу і омегу», до кінця середніх віків, не тільки в початку трактатів і проповідей, але навіть і лікарських рецептів. В цьому випадку вона, очевидно, мала означати: "В імені Бога..." "В присутності Бога..."

Ця формула має ще дохристиянське по-

ходження, бо зустрічається вже в орфіків (містична секта, що виникла в VII ст. до Р. Хр. і утотожнювала Бога з природою) для означення Юпітера, що ним світ починається і кінчається.

Натомість комуністична Москва намагається довести світові, що "альфою і омегою" життя мають бути... шудкові інтереси, себто насамперед задоволення найелементарніших інстинктів.

АЛЬХЕМІЯ — наука, що процвітала в середні віки і ставила собі метою знайти спосіб для перетворення різних "нешляхетних" металів, як залізо, олово, тощо, в "шляхетні" — золото і срібло. Для цього треба було, як думали, винайти особливу чародійну речовину ("камінь мудрости", "елеґісир життя", тощо), що могла б не тільки робити те перетворення, але й відмолоджувати людей та лкувати всякі їх недуги. Шукаючи за тією речовиною, альхеміки винайшли модерну науку — хемію, яка вбила альхемію і надовго її в усякому разі здискредитувала, проголосивши абсурдність і неможливість її мети...

Винаходи останніх десятиліть нашої так зв. атомової доби виказали, проте, що перетворення одних металів в інші — річ цілком можлива, і що, отже, та ціль, яку собі ставили альхеміки зовсім не була така вже абсурдна, хоч як абсурдні були ті методи, яких вони для осягнення тієї мети вживали.

Проте, якщо в діялці чистої науки відродження давньої альхемії, неважачучи на осягненні казкові відкриття в світі атомів, виключається, в буденному житті нашої матеріялістичної цивілізації, особливо по великих містах, "альхемія" процвітає: тільки, замість перетворювати нешляхетні метали в шляхетні, вона задовольняється тим, що перетворює всякі покидьки на папір, крейду на муку, жолуді на каву, картон — на шкіру для підшов і т. д., і т. д.

Але, — що найгірше, — стародавня альхемія в своїй наймодернішій формі поширилася в світі моральних цінностей, куди стара альхемія навіть і не заглядала. В сучасній деморалізованій і затеґізованій політиці інтриганство превалить за політику, партійництво — за патріотизм, душевна і духовна розхлябаність — за широчінь натури, дегенеративність — за непризнану геніяльність, а Советчина — за рай земний...

АМАЗОНКИ. — Так звали греки війовничих жінок, що жили без чоловіків окреим народом десь у "Скитії", себто на нашій Україні, коло Кавказьких гір і Чорного моря. Раз на рік вони сходилися з чоловіками сусідніх народів, і коли народжувалися в них діти,

хлопців забивали, або віддавали батькам, а дівчат дбайливо виховували, припікаючи або відрізуючи їм праву груди, щоб, вирісши, вони краще володіли зброєю. Звідти і їх назва "амазонка", що з грецького значить — "безгруда".

І тепер "амазонками" часто звуть жінок, що, зрікаючись своєї жіночости, намагаються наслідувати в усьому чоловічий спосіб життя. Після першої світової війни 1914-18 рр. Європою прокотилася була хвиля "омужнення" жінок: так зв. "модерні" жінки робили все можливе, щоб прийняти чоловічий вигляд: острижена голова, зміненна пласка силуета, цигарка в зубах і цинічність та грубість у манерах і повоженні. В цьому останньому вони навіть перегаяли чоловіків: амазонки всіх часів, як зазначив балтійський філософ Кайзерлінг, були завжди цинічними, бо, як тільки центр життя жінки переноситься поза сферу чуття, жінка робиться далеко прозаїчніша і матеріялістичніша від чоловіка. Зникає всякий романтизм і шляхетність у взаємовідносенні статей, і воно сходить в площину звіринно-фізіологічних зустрічей.

Ні, не такої "омужненої" амазонки жадає українське козацьке серце, але, як казав Т. Шевченко, "світу тихого", "серця широкого", "слова ласкавого", яке б підтримало в тяжку хвилину та надало нової вартости опроміненому любов'ю життю.

АМБІЦІЯ. — Честолюбство. Палке бажання визначитися чимсь серед інших, щоб викликати тим пошану до себе. Амбіції бувають різні: один хотів би визначитися на полі науки, другий — зробитися багатим, щоб могли "всіх і все купити", третій скромно прислужитися чимсь своїй Батьківщині, четвертий — зробити політичну кар'єру, п'ятий — вмерти героїською смертю, на подив і пам'ять потомкам, щоб хтось сказав словами Шевченка:

— Молись,
Молися, сину! За Україну
Його замучили колись...

Відповідно до цих різних виявів амбітності, ми повинні й по різному ставитися до "амбітних" людей, ми повинні кожного разу аналізувати та запитувати себе, скільки суспільного пожиточного виявляється в амбітності тої людини, а скільки непогамованого егоїзму, поміркованого себелюбства, що йде на шкоду суспільству.

Бо амбіція — почуття чисто суспільного походження, воно може виявлятися лише в суспільстві, зацікавленому в тому, щоб люди визначних здатностей і визначного хасактеру займали й визначні становища, бо тільки в такому випадку суспільство може плідно і творчо

розвиватися, коли визнає чинює справжню ви- шість — чито фізичну, як у спортовця, чи во- яка, чито розумову, як у людини науки та тех- ніки, чито моральну й волеву, як у провідни- ків і діячів релігійних та політичних рухів, — і належно їй вшановує.

На жаль, амбітні люди занадто часто пе- рецінюють свої якості й можливості і тому, замість бути для суспільства пожиточним фе- рментом і зразком для наслідування, приводять до його розбиття й занархізування. Це явище особливо небезпечно в добу революцій.

Бо в звичайні, мирні часи, як зазначив французький соціолог Ле Бон, амбіція буває обмежена через встановлену суспільну гієра- рхію, себто визнану всіма ступеневість суспіль- них гідностей. Кожний воєк, наприклад, знає, що він зможе зроби́тися генералом тільки піс- ля довгої служби і трудних і теж довгих сту- дій, до яких, при належній амбіції і присту- пає. Натомість під час революцій кожний мо- же нараз зроби́тися найвищим достойником держави, і тому амбіції всіх амбітників непомі- рно зростають. Наймізерніша людина нараз по- чинає вважати себе здатною до найбільш від- повідальних постів і починає завзяту бороть- бу за дядя їх осягнення.

І в нашій українській революції, і після неї в ненормальних умовах нашого життя на еміграції, мали ми всі можливість констатува- ти той непомірний розквіт амбітності, що фа- тально заважив на наших визвольних змаган- нях, і продовжує фатально важити й далі на розви́в наших взаємовідносин в громадсько- му житті.

Питання амбіції в суспільному і політич- ному житті й присвятив окремий нарис в моїй книжці «Спрага справедливости».

АМБРОЗІЯ. — Пожива грецьких богів, що робила їх нестерельними. Греки, що створи- ли собі своїх богів на зразок людський, зо всіма людськими почуттями і пристрастями, вважали, що, як і люди, їхні боги потребували їсти й пити. Пили вони нектар, а їли амбро- зію, що значить — нестерельність.

АМВОН. — Підвищене місце в церкві пер- ред царськими воротами, що з нього священник виголошує проповідь.

АМЕБА. — Найпростіша з органічних іс- тот, бо складається лише з одної клітинки, ма- ленького пухиря, що повинні службу шлу́нка. Вся амеба — самий шлунок. Натураліст Ге- кель уважав амебу за першу живу тваринку на землі, з якої шляхом еволюції розвинули- ся всі інші живі істоти. За цю теорію зараз же схопилися всі матеріалісти, і її досі три- маються московські комуністи, що раді були на місце контрреволюційного Адама, який і в раю хотів знати, що таке добро і що зло, пос-

тавити амебу, яка дає, — байдужа до всяких духовних запитів, — лише про інтереси свого шлу́нка.

Та співаючи похвали амебі й Гекелєві, вони забули, що

1. Зосередження інтересів усього життя на самих шлуночкових інтересах (чи "господарії") Гекель відносив до виявів найпримітивнішого існування;

2. Він твердив, що з розвитком життєвих форм, себто з піднесенням життя на все вищі щаблі, функції шлу́нку, в загальній діяльнос- ті організму, все більше обмежуються за ра- хунок росту інших органів, серед яких на пер- ше місце, замість шлу́нку, виходить мозок як осередок духового життя тварини. Що більше підноситься тварина на щаблях розвитку від амеби до людини, тим більше інтереси шлу́н- ку обмежуються на користь інтересів духу. Амеба, наприклад, ще не могла бути релігій- ною, бо шлунок не знає релігії, як не зна- ють релігії й всі інші тварини, що в них шлу- нок відіграє ще надто велику роллю, а люди- на за релігію й свої духові інтереси не раз вже кладе й життя своє. Московські больше- вики хотіли б повернути назад той еволюцій- ний процес, що його теорією вони ніби захоп- люються, — вони хотіли б повернути людину назад до антирелігійного, себто звиринного, а то й просто амебного стану..

3. Забули московські большевики також за- повнити прогалину, що залишив був Гекель, — себто вяснити, яким чудом одного якось дня мертва матерія перетворилася — хай і не в Адама! — але все ж у живу істоту — аме- бу. Звідки взялося життя в мертвій матерії? Звідки взялася эта сама амеба? І що то за див- на річ — те життя, що з оляжклитинної аме- би створило таку складну й нам самим незро- зумілу істоту, як людина, що в своєму тільки мозкові має 9.000.000.000 окремих клітинок, які діють гармонійно і скоординовано. Невже ж це все так само собою діється? В це немож- ливо повірити! Має бути Хтось, хто регулює й скеровує життя людини, як і всіх тварин і амеб, до цілі, Йому одному знаєт... Цього "хтось" — ми звемо Богом і молимося Йому.

АМЕТИСТ — дорогоцінний самоцвіт вино- фіякової барви, що був одним із дванад- цяти самоцвітів, які прикрашували "ефод" — нагрудник жидівського первосвященника, і сим- волізував на ньому коліно (плем'я) Венямі- на. За давніми віруваннями на тій обручці, що її дав Діві Марії св. Йосип, був аметист, що й досі служить символом дівочої скромності і самовідречення.

Аметист фігурує, під назвою "Амефуса- кія" і в спискові символічних самоцвітів в сла- новісному "Ізборнику" нашого київського кн. Святослава 1073 року.

Назва "аметист" грецька і значить вона — "неп'яний", бо вірили, що він не дає людям п'яніти.

АМІНЬ — старожидівське слово, що значить: "Хай буде так!" Ним звичайно закінчуються всі молитви, і тому в народніх віруваннях воно набрало фатального значення — "кінця всьому", отже навіть і смерті: "Амінь тобі буде!"

Подібно до нашого питоменого старослов'янського "цуру" це слово припняє всяку діяльність, замкає словесну формулу, за народнім виразом, "тридев'ятьма замками, тридев'ятьма ключами..."

В легендах про створення світу, що були ще минулого століття дуже поширені серед українського народу, наприклад, оповідалося, що "коли Бог покидав чортів із неба, чорти летіли до землі поперх 40 діб. Голи ж Бог сказав "амінь!", то де котрий з них був, там і зостався: у воді — водяник, у лісі — лісовик, у болоті — болотяник і т. д.

Так само і на Поділлі оповідали, що "Бог сказав "амінь!" і кого те "амінь" де захопило, як падав на землю, ще на воздусі, то так він і зостався висіти на воздусі до Страшного Суду!" ("Кіев. Старина", 1897, VII).

АМЕРИКА. — Так званий Новий Світ, що його відкрив у 1492 році Христофор Колумб, шукаючи найкоротшого шляху з Європи до Індії. В наслідок цієї помилки населення Америки назвали індіанцями, а саму Америку — властиво в середущій її частині, що її відкрив Колумб, — назвали Західньою Індією. Свою теперішню назву Америка одержала від імені Америга Веспуччі (1451—1512), що їздив до Веґеуелі та Бразилії і їх описами здобув собі таку славу, що, коли німецький географ Вальдземюллер видав у 1507 р. першу карту Нового Світу, назвав його на тій мапі Америкою, і цю назву повторив на першій великій морській мапі 1516 року. І така ця назва й залишилася.

Проте, хоча вона охоплює величезний суходіл, що простягається від одного бігуна до другого і поділяється на Північну, Середню й Південну Америку, в уяві середнього європейця (і українця) "Америка" зосереджується в самих Сполучених Північно-Американських Штатах — США, і саме їх населення носить назву "американців", людей, що заселяють казкову країну мільярдерів, чи болай мільйонерів, серед яких час від часу з'являється особливий тип так зв. "американського дядька", що про нього люди довідуються тільки по його смерті, коли він залишає якомусь бідному європейцеві у спадковість свої мільйони.

Відома Америка також, як батьківщина

хмародряпів, фонографів, кінематографів, голівудських красунь, джез-бандів, закону Лінча, чотирнадцяти пунктів Вільсона чикагських гангстерів, ковбоїв, тютюну, бараболі (картоплі), фордівських автомобілів і атомових бомб.

Відкриття Америки в 1492 р. мало для України фатальні наслідки. Бо відвернуло шляхи й увагу західньо-європейської торгівлі зі Сходу на Захід, від сполучень із Азією та Індією через Україну і Чорне море, до більш зручних зносин через Атлантику, і це й було одною з причин пізнішого культурного й торговельного занепаду України.

Та в XX столітті Америка почала відогравати для України нову важливу долатню роль — як: осідок численної патріотичної української еміграції, що в визвольній боротьбі Українського Народу за відзискання втраченої державности і національної свободи творить моральне й матеріальне запілля того визвольного руху. На гостинній багатій землі всієї Америки українська національна еміграція має можливість не тільки вільно розбудовувати своє господарське життя, знаходячи всі умовини до гідного людського існування, але й творити українські культурні установи, що на Батьківщині, під московською окупацією, не мають можливости вільно розвиватися в дусі української національної традиції на користь української нації. Численна українська преса в Америці служить за вільну трибуну для обговорення всіх проблем українського національного життя і ознайомлення з жаданнями українського народу, що чекає ще, як говорив Т. Шевченко, свого "Вашингтона з новим і праведним законом".

АМЕРИКАНИЗМ — перебільшене захоплення американськими звичаями, а особливо практичністю й діловістю американців, що для них "час — гроші", і гроші — найбільша сила.

Віру в силу грошей Америка перейняла від протестантської Англії, яка устами пуритан, навчала, що успішність в торговельних підприємствах — доказ обраности від Бога. Людина, навчала пуритани, — якщо вона приємна Богови, **мусить** забагатіти, і, навпаки, той хто не хоче багатіти, хто задумовується малю, виявляє ним самим відсутність релігійної запападливости, горливости.

Саме тут знаходиться корінь американського активізму, американської погоні за долларом, що тільки пізніше втратила свій початковий релігійний характер. Треба багатіти, — навчали пуритани, — для слави Божої, не для того, щоб насолоджуватися багатствами, а щоб з допомогою багатства творити добрі діла. Самим же треба жити в суворій моралі справжнього аскетизму.

Та поволі ця пуританська нота почала все більше втрачатися: воля до влади, що їй дає багатство, бажання втіхи і насолоди почали все більше брати гору над чисто ідеалістичними мотивами. З'явилися різні "королі" тютюну, крещі, свиней, нафти, комунікацій і т.д., і те, що мало служити за засіб, зробилося цілю.

В Америці западувала мораль і релігія активності і погоні за грошем не задля зросту й побільшення "слави Божої", але для зросту й побільшення продукції. І якщо перше вважалось гріхом забагато споживати та марнувати і правилом життя був суворий аскетизм, так в останніх часах, з легкої руки Форда, найбільшим "гріхом" американського громадянства почало вважатися самообмеження в потребах, що, мовляв, загримує ритм продукції.

Відповідно до того змінилася й концепція успішності. Для американця все те, що не має практичного негайного застосування, не має інтересу, — воно його не цікавить бо його не можна перекласти негайно на мову грошей і цифр. Американські хмародери — символ того коханця в цифрах, символ газардової гри в колосальні цифри.

Але, звикаючи перекладати всі цінності на мову цифр, американець поволі починає прикладати цю методику до мертвих речей і до живих людей. Живі люди так само стають цифрами, нумерами, які варті тільки постільки, поскільки складають велику масу. Капіталістична, чи, вірніше, пліотократична Америка простягла в цьому руку большевицькій колективістичній Москві. Особа, зокрема людина з своїми моральними й духовними цінностями зникає, — фігурує лише маса однакових, "стандаризованих" одиниць, які можна трактувати, як речі.

І хоча американець часто виявляє себе гуманістом і філіантропом, проте, як зазначає французький психолог Брюне, його гуманність до людини не більша, ніж до кожної частини фабричного машинного апарату, що вимагає маневри й чинення, і сухого повітря і різних інших "гігієнічних" умовин. Він намагається поводитися "раціонально". Тому він сприяє також тій своєрідній гігієні душі, що зветься **розвитком п'чи**, себто створенні галіям, кінематографоні, — тим типовим **масовим** розвагам американізму, що служать, після восьмигодинної, доведеної до найбільшої **п'чотатизму** роботи, дальшому притупінню вільної особистої думки, не дають можливості зосереджуватися, вдуматися в зміст власного й чужого життя.

Американізм — це життя на зовні, все на поверхні, без глибоких психічних переживань і без відповідних творчих поривів. Небезпеку цього американізму відчули вже визначні лю-

ди американського світу і розпочали проти нього боротьбу в пресі, намагаючись протиставити сухому поверховому, раціональному, "бездушному" американізму емоційний світ глибоких душевних переживань. На чолі цього руху стоїть відомий журнал "Рідінг Дайгест", що розходить в усьому світі в 16 мільйонах (і тут цифри!) примірників. В коротких насажених почуттям і думкою статтях, він веде боротьбу проти форм життя розміреного, регламентованого, принесеного в жертву негайним потребам моменту без дальших перспектив, без ширших концепцій і з зневагою до всіх "мрійників" і "філософів", що не захоплюються погозою за долярами, а шукають вищих цінностей, які дає співажня ширша віра в Бога і в інший вищий світ.

Проти нашого доморослого "американізму" звертався свого часу ще Самійленко, який писав:

Немає творчости, поезія в багні,
І філософію тепер ми осміяли,
А геній — нашо він для рою комашні?!
Нам будуть фабрики кувати ідеали...

Воюючи проти Америки, большевицька Москва захоплюється американізмом, і коли вона заявляє про своє бажання "догнати й перегнати Америку", вона висловлює тільки те своє захоплення безглуздим американізмом, в якому "нам будуть фабрики кувати ідеали..."

АМНЕЗИЯ — часткова, чи цілкова втрата пам'яті. Одне з загадкових явищ людської психології, що залишає мозок, мов той фантастичний замок, що в ньому всі вікна освітлені, і всі покої відчинені, але один покої залишається завжди темний, зачинений... Рахують, що кожного року до 20,000 осіб падають жертвою амнезії, забувають, хто вони, хто їхні приятелі й знайомі, навіть власне прізвище забувають. А тим часом усі інші їхні здатності залишаються неушкоджені, — забувши все своє попереднє життя, вони зберігають свій нормальний вигляд, поведуться, як цілком нормальні люди, роблять довгі подорожі, розмовляють спокійно і мудро — тільки покій попереднього їхнього життя залишається все вічно темний і замкнений...

Причини амнезії — нервовий шок, перевтома, несподівані неприємності, довге емоційне напруження... Проходять іноді довгі роки, десятки років, поки особа, хвора на амнезію, — часто теж внаслідок несподіваного нервового шоку, — нараз приходить до себе і пригадує, хто вона...

Український народ, внаслідок страшного шоку П'яттаського бою 1709 року, а потім довгого емоційного напруження, що в ньому тримали його систематичні переслідування "вражої баби", Катерини II, захворів був теж

на амнезію, забув своє попердне героїчне життя, давню славу князів своїх та лицарів козацьких, забув навіть ім'я своє, зробився нацією "тутешніх" або, як писав С. Єфремов у своїй "Історії Української Літератури" — "нацією без прізвища, нацією просто "людей", ще гірше — нацією "дядьків". І другий наш письменник (В. Винниченко) теж скаржився:

"Чудний наш народ, і сильний, і сумний... Мав героїв, і ніхто їх не знає... Усе життя любив волю — і все життя жив рабом... Утворив багатство пісні — і сам її не знає..."

Треба було аж зворушливих подій 1917 р., аж гуржоту гармат і кулеметів років 1918—1919, щоб прийшов на реніт наш народ до пам'яті і згадав, хто він, чий батьків, ким за що закутий...

Тепер це вже він добре знає і пам'ятає...

АМНЕСТІЯ — загальне звільнення від кар за докладно означені в амнестійному декреті злочини. З огляду на свою важливість, цей державний акт набуває завжди форму закону, але фактично являється виявом великодушного **сваволі** — далеко рідше християнського милосердя, — суверенного уряду, чи суверенної особи, бо здійсмає не тільки кару за поповнений злочин, але й самий злочин віддає до небуття.

Амнестія — добрий засіб для піднесення престижу й популярності особи, що її проголошує, але мабуть, не спричинюється він до піднесення престижу законності.

АМОРАЛЬНІСТЬ — байдуже відношення до питань добра і зла. Аморальність може бути вроджена й набута.

У багатьох людей немає жалного почуття моралі і правди. Для них не існують ані писані закони, ані неписані правила пристойності й звичаю, ані інстинктовні почуття сорому, що виявляють свідомість злого вчинку. Вони цілком спокійно, і навіть із задоволенням роблять злочини, або порушують прийняті в суспільстві звичаї, аби тільки задовольнити свій швидколетний імпульс, не розуміючи, що іншим від того може бути боляче, чи просто гидко. Коли такі нахили досягають найвищого розвитку, вони прибирають назву "морального божевілля".

Існує й чимало таких шаблів аморальності, коли моральний виронок не робить нічого, що суперечило б карному кодексові, але доводить теоретично раціональність злочину, намагається голосними фразами переконати, що "добро" і "зло", геройство й підлість — тільки свавільні розрізнення, що не мають абсолютної вартості; він вбирає злочинців та їх злочини в романтичні привабливі фарби, пре-

тендує на відкриття в найжахливіших й найбридкіших речах своєїрідної краси...

Таким чином ці моральні вироки, аморальні з природи, поширюють аморальність набуто.

Найбільшими провідниками набутої аморальності були марксисті різних відтінків, що знайшли своє завершення в московському большевизмові: кинувши гасло класової боротьби, вони відкинули всякі етичні засади, твердачі, ніби вони — ті засади — походять від ворогів пролетарської класи (Христос для них теж ворог пролетарської класи, а релігія — опіюм народу!) і тому суперечать її інтересам. Вони кажуть рахуватися тільки з реальним взаємовідношенням сил, при якому всякі засоби вважаються добрими... У тому числі штучний голод на Україні в 1932/33 роках із винищенням мільйонів українських селян та пролетарської інтелігенції!

Поруч із аморальністю марксистського пролетаріату, а почасті і в протинагу йому, розвинулась і аморальність капіталістів. Капіталізм пірвав із чесністю середньовічного купця, що визначався побожністю, і збагачення за всяку ціну, здобування все більших і дальших ринків зробилося його єдиним духовним регулятором. Переслідуючи ці свої егоїстичні цілі, він почав розпоряджатися аморально не тільки власним капіталом і чужою працею, але й чужим сумлінням, захоплюючи в свої руки пресу, літературу, публіцистику, політику, парламенти, держави.

Поруч із аморальністю пролетаріату і капіталізму розвивається й аморальність держави. Вже за часів Махіявеля (1459—1527) держава стала по той бік добра і зла і визнала, що ціль виправдує вжиті засоби. В міжнародних відносинах запанувала теорія так зв. **державної рації**, що виправдувала найгірші злочини, поповновані задля "добра держави..."

Але з відносин міжнародних ця теорія аморальності перекинулася дуже швидко і в відносини в середині кожної окремої держави, у відносини міжсуспільні і — з уже згаданим розвитком марксизму — у відносини міжкласові і міжпартійні. Рівнобіжно із міждержавною боротьбою, в якій всі засоби вважаються дозволені (і всі ми бачили, що це значить в останній вірні) почала розвиватися жахлива міжпартійна боротьба за владу в самій державі, — цинічна, аморальна боротьба за владу без всяких вищих ідеалів, — боротьба, в якій засіб розцінюється не з точки погляду християнської моралі, а з точки погляду **доцільності**. У таких умовах міжпартійної боротьби і широкі маси суспільства, що в партіях не беруть жадної участі, залишаються без морального проводу, взуруються на вчинки визнаних народних провідників, перейнятих психологією

аморальності гублять всяку повугу до найвищих суспільних цінностей, втрачають здібність і собі розріжжати, де добро, а де зло, і ставлять свій власний егоїстичний інтерес на місце загального добра, що стає їм байлуким.

Такий стан речей вимагає якнайкоршого морального оздоровлення, що його може дати тільки щире навернення до Христового вчення про любов ближнього і про Царство Боже в душі нашій, яке ми повинні всіма силами берегти, а не перетворювати його в жахливе пекло...

АМОРФНІСТЬ — перебування в розпливчастому, безформеному стані. Біологи називають аморфною органічну масу, що, не маючи в собі сили скристалізуватися, не творить жадного визначеного організму, здатного щось створити і самостійно вижити.

В соціології аморфними називають народні темні маси, несвідомі своєї національної приналежності і тому не здатні зорганізуватися в націю, чи державу. Їх використовують інші нації та держави, як погній для свого розвитку.

Величезна більшість української еміграції взагалі, а в Аргентині зокрема, перебуває, на жаль, досі в аморфному стані не розуміючи необхідності влітися в організаційні форми, що без них неможливо вивагити нашу волю до власного, тільки нам притаманного національного творчого життя. Кожний живий організм — це певна визначена форма. Зміст і краса життя в багатстві й ріжнманітності форм, що їх створив Господь. Ми не повинні зменшувати цієї краси й багатства, розпливаючись в аморфній масі, — навпаки, мусимо виконати свій обов'язок перед Творцем всіх живих форм, і, перемігши безладну аморфність, створити міцні форми нашого організаційного життя, що має дати нам зрештою найвищу форму кожної нації — власну незалежну державу.

АМУЛЕТИ — запобіжники. Це слово походить від арабського "гаймай", що значить — запобіжний, охоронний, і відноситься воно до всіх тих речей, що їх від найдавніших часів людської історії люди носять на собі, щоб хоронитися від усякого лиха, від усякої "вещистої сили".

Амулети виникли і продовжують існувати, як вияв страху перед невідомими силами, для боротьби з якими необхідна оборона і поміч інших вищих сил, що ніби перебувають в амулетах.

Звичай носити амулети походить із глибокої давнини, і на місці колишнього Вавилону та в його околицях знайдено силу маленьких циліндрів, зрублених з твердих гірських порід. На багатьох із них знаходяться образи ріжних

мітичних тварин, крилатих людей, тощо. Як доказує дірка для молузка, що проходить через циліндр, вони служили за амулети. ношені на шії.

У давніх єгиптян найбільш поширеним амулетом був жук

Серед етрусських амулетів, знайдених по їх могилах, г'яво відмити стиснений кулак, з великим пальцем, затисненим між вказівним та середнім — наша українська "дуля". Цей амулет ще досі вживається в Італії і в Іспанії для охорони немовлят.

В Середньовіччя амулети були поширені в усій Європі. Ёричому особливо важливу ролу відігравали ріжні самоцвіти, яким надавалося магічних властивостей. Вірування в дивні властивості самоцвітів перейшли й в нашу давню літературу, починаючи від Святославоного Ізборника 1073 року аж до казань Галатовського та Лаз. Барановського в XVII ст. Та в широких масах народу ці вірування широкого розголосу не мали, тому. що в нас ті дорогі самоцвіти були надто мало знані.

В нашому народі далеко більше поширені мали давні амулети ще з поганських часів, як "вовчий зуб", "жаб'яча кітка", червона биндючка, голівка часниньи чи галузка полину, або ріжні незрозумілі слова, як абракадабра, яким надавали магічне значення.

З амулетів в ріжних інших сучасних народів, особливо відомий коралевий ріг, що його носять італійці проти зурочення. Один час були дуже в моді маленькі слоникки.

Християнські хрестики та образки в очах забобонних людей теж часто грають ролі амулетів, хоча християнська Церква кадає їм тільки символічне значення: вони мусять лише нагадувати нам про Бога, та про святу, чий образок ми носимо, і переносити нашу думку від земного до небесного. Але забобонність людська і ці святі християнські символи перетворює — в амулети.

Перші християнські собори суворо забороняли вживати символи християнства за амулети, і імператор Констанцій наказав карати смертю тих, хто вживав би таких амулетів, наприклад, проти хвороб. Але з часом, ідучи на зустріч вкволості людського духа, що в боротьбі з силами зла почуває потребу спертися на щось конкретне, суворість законів супроти амулетів християнського характеру зменшилася, і тепер можна їх чимало зустріти особливо серед католиків, які носять, наприклад, образки Франціска Асизького "проти чуми" чи "наглої смерті" Антонія Падуанського, як "охороня від всякого зла" і т. д.

Проте, справжній християнин повинен пам'ятати, що охоронять його від усякого зла не той чи інший образок, а тільки палка віра та

молитва, що ми, через той образок, звертаємо до Бога, а також наша готовість прийняти Його святу волю

Типовим зразком "амулетного" відношення до святих ікон може служити в нашій історії відомий епізод із Андрієм Боголюбським, що в 1169 році, взявши Київ, дозволив своїм воякам не тільки по-варварському поводитися з киянами та їх жінками й дітьми, але й палити церкви та монастирі, обдирати образи з золотих і срібних риз, і поводитися взагалі так, як могли поводитися хіба тільки нехрещені татари. "Побожність" кн Андрія від того ні скільки не потерпіла. Він, як писав свого часу М. Костомарів у своїй "Історії раскола і раскольників" — "взяв і повів із собою чудодійний образ Богородиці, гадаючи здобути тим для свого міста особливу оборону Божу: блюзнірські вчинки, яких він допустився, ясно вказують, що керувала ним при цьому не християнська побожність: образ Богородиці мав служити йому, як амулет, як усяка інша річ, яку могли б дати йому і волхви..." (Твори, т V, стор. 214).

Але це не перешкодило пізнішим московським історикам назвати цього блюзніра-святогатаця — Боголюбським!

Амулети часто змішують із талісманами. Але між ними існує істотна різниця: амулети лише **бронюють** від лиха, а талісмани **принносять щастя**, удачу, успіх. Амулети — пасивні, талісмани — активні. Амулети діють, так би мовити, назовні, і тому їх носять відкрито, щоб ті, кому належить, бачили, що людина "охоронена", має магічну оборону. Талісмани, навпаки, діють **потаємно** на користь людини, яка їх носить, і тому їх ховають, щоб їх хто не побачив та не вкрав, або так ягось не знищив..

Але й амулети і талісмани — діють тільки постільки, постільки **в нас самих** є досить віри і духової сили

АМФІБІЯ — земневодна тварина що може жити однаково добре і на воді і на суходолі, наприклад — жаба. Ідеал багатьох дрібних міщанських дич. що хотіли б гратися в політику і почуватися однаково добре і межі москалями, які не визнають права українцям на самостійне державне життя, і між українцями, що роблять розпачливі зусилля, щоб скинути з себе незносне ярмо московського визискування й гнету: і між комуністами і націоналістами, і між віруючими і безбожниками.

Характеристична риса такої суспільної амфібії — повна відсутність власного переконання, власної віри, власної скрісталізованої думки, і бажання підробитися ніл думку, віру й переконання свого сусіда, особливо якщо той сусід має вагу в світі і може, як то кажуть,

"робити погоду", себто викликати політичні бурі.

Довге перебування українського народу в поневоленні посягло в нас чимало того "амфібійного" духу власної невизначеності, аморфності, і ще Руданський оповідав із гумором про бабу, що одну свічку "Богу ставить, а другу чорту ліпить":

Видять люди й розважають,
Щоб там не ліпила:
— Що ти, бабо, кажуть, робить,
Та ж то вража сила!
Але баба обернулась:
Не суліте, люди!
Ніхто того не відає,
Де по смерті буде...
Чи у небі, чи у неклі
Скажуть вікувати:
Треба всюди, добрі люди,
Приятеля мати..

Не знала дурна баба, що саме це — найкращий спосіб ніде не мати приятелів, і викликати до себе тільки загальну зневагу і погордження.

АНАБАПТИСТИ, — перехрещенці — найкрайніші протестанти початків реформації в Західній Європі, які не признавали хрещення дітей, тому перехрещували дорослих, — звідси і назва. Вони намагалися повернутися до первісного християнства, і тому виступали не тільки проти офіційної католицької Церкви, але й проти існуючого державного ладу, за що зазнали жорстоких переслідувань. Вони заклали свою власну державу в Мюнстері в 1534 році, але вже рік пізніше її було знищено. З уміркованих анабаптистів пішли баптисти та меноніти.

АНАГРАМА. — Така перестановка літер в слові чи навіть в усій фразі, що з неї виходить цілком новий змісл слова, або фрази.

Анаграма входить, як важливий чинник, в кабалістичну науку. Кабала ж, що її ніби приніс на землю янгол Рагіль, складається з трьох частин, і третя частина, так зв. Комбінація, тільки й займалася студіями анаграм.

На основі анаграм забобонні люди вірили також що в кожному імені знаходить ся пророчення долі того, хто це ім'я носить, — треба лише зуміти скласти й відчитати анаграму.

Особливого розвитку анаграми досягли коло XVI ст. в Франції, клясичній землі астрологів та відумів. Але тому, що кабалістичні студії були досить небезпечні, бо відгонили ересю, а за ересь в середньовіччя в Західній Європі можна було попасти й на вогнище, то закохані в анаграми подбали знайти собі хресного батька-опікуна і знайшли його в.. П'ллаті, який нібито на запит у латинській мові:

«Квід ест верігас?» («Що таке правда?») одержав відповідь: «Ест вір кві алес» («Оцей чоловік»). Відповідь — точна анаграма запиту.

В Україні, коли ще не було ясно в перші роки революції, чим закінчиться «диктатура пролетаріату», шукали відповіді в анаграмі советського герба: «серп — молот» і знаходили відповідь: «престолом».

І дійсно, скоро червоний деспот засів місце на колишньому царському престолі.

АНАЛІЗА — розклад цілоти на її складові частини та пояснення цілоти з пізнання властивостей окремих її частин; протилежність синтезі. По шляхом сполучування різних елементів намагається створити органічну цілість. Початки наукової аналізи сягають Архімеда, але властивими її творцями були Ньютон і Ляйбніц. Заслуги аналізи в навці, зокрема в математиці, в хемії та в механіці величезні.

Але застосування аналізи до духового світу людини дало катастрофальні наслідки, які відзначив наш В. Самійленко в своїй відомій поезії «Людськість»:

“О, розум, ось наш бог! Ми по стількох віках
Таки знайшли його й утішили людину;
Та ставши мудрими, ми винули на шлях
Найкращую душу людську половину.
Немає серця в нас. Колись кохались ми
Хоч без теорії, та шго, серцем чистим.
Тепер міркуємо над світом і людьми
І над машинами, й над цастям особистим.
Найкращі гирини, гарячі посуття
Розсікли ми ножем холодною міркування
І склали ми собі розмірене життя
Без глибини думок, без сил поривання...”

Закопирившись аналізою, люди, заражені матеріалізмом, уподібноли людський організм до механізму, і почали розкладати його на складники, намагаючись із тих складників — окремих органів людини — пояснити всю людину, як цілість. Але їх спроби були марні, бо тим часом, як кожний механізм, розкладний його на складники, можна знову скласти в цілість і від того механізм лише обновиється і краще працюватиме (якщо механіки, що коло нього ходять, вмілі) людина як і кожний живий організм раз розкладений, втрачає щось, що ні в одному окремому складнику не знаходиться і що назад при складанні не повертається — себто життя, духовий первень. Це щось ренанатане, той духовий первень, що в відмінність від фізичного не підляється аналізі, значиться в і творах людського духу, які марно намагаються розкласти на складники, якщо не мається на увазі їх убити: вони живуть і діють поки не втрачають цілості, що їй створила духовлена вмілість їх автора. Аналізувати можна тільки мертве, аналізувати живе — зна-

чить позбавляти його готовного, що аналізі однаково не піддається.

Саме тому аналіза — протилежність творчості, і тому вірно писав В. Липинський в своїх «Листах»:

“Інша річ — **аналізувати** минуле та сучасне, інша річ — **творити** будуче. На цій різниці основано звичне окреслювання політики не тільки як науки, а й як умілости, як штуки, — як науки про те, що вже було, або що вже єсть, і як умілости творити те, що має бути...” (ст. 348).

АНАЛОГІЯ — подібність, рівнобійність прикмет двох відмінних явищ. Люди, загально кажучи, незвичайно схильні користуватися аналогіями при думанні й висловлюванні своїх думок, себто на підставі подібностей кількох прикмет різних речей робити висновок про подібність, чи навіть тотожність тих речей. Ми, наприклад, мимоволі переносимо на природу наше відчуття, що виявляється в рухах, якими керує воля: в тих явищах, що в них виявляється рух, ми схильні по аналогії з людськими рухами, знаходити так само прикмети життя, волі, енергії.

Так по аналогії гуркоту грому на небі з гуркотом воза по дорозі, наш український народ створив образ Іллі, що їздить небом на колісній.

Велику роллю відіграє аналогія і в творенні амулетів, бо люди схильні уявляти собі подібними не тільки різні тварини та речі природи, що виявляють прикмети руху й енергії, але й так зв. надприродні істоти. Тому звичайно вважають, що неприємне людам має бути неприємним і “богам”, чи “духам”, і навпаки. Тому “речиста сила” мусить втікати від таких рослин, що, як полин, осіна, кропива, тощо, асоніюються так чи інакше з виявами гогя, небажаного людам, а значить і духам. Недоторкане або страшне людам ставало недоторканим або страшним і духам.

Велику роллю відіграло думання по аналогії в народній магії, де, наприклад, кроплення волюю вживається як засіб для викликання лощу.

Думання по аналогії приводить також до творення символів, наприклад, з того, що птиця летить в небі, і блискавка летить в небі, створюється поетичний образ: блискавка — птиця. Коли такий образ поширюється і зміцнюється в народній свідомості, вивторюється символ, себто птиця починає вживатися за символ блискавки.

Велику роллю відіграє думання по аналогії і в політиці, але тут воно дуже небезпечне бо політика, як наука, мусить шукати, в відмінність від поезії, не за подібним, а за від-

мінним: мусить намагатися зрозуміти, чим дана ситуація не подібна до попередніх, а навпаки, чим вона від попередніх відрізняється. Бо дві ситуації ніколи тожодно не повторюються, і тому кожний політик повинен не стільки вдивлятися в минуле, як вчуватися в сучасне і в майбутнє.

Лише постійним напняттям нашої творчої волі зможемо ми вивести наш народ із того важкого стану, в якому він тепер опинився, і який не має жалких аналогій в минулому.

АНАЛОГ — малий столик належно почитий, на якому кладеться євангелія, св. хрест, ікони. В Галичині і Буковині його називають також тетраполем. У православних церквах звичайно бувають три аналої: головний посеред церкви насупроти Парських Врат а два менших — праворуч і ліворуч перед іконостасними іконами Спасителя і Богоматері. На цих двох менших завжди лежать ікони. При головному аналої посеред церкви відправляються деякі Служби Божі, як вінчання, молебни, паханили.

АНАЛЬФАБЕТИЗМ — невігластво читати і писати; синонім крайнього неупства; найгачебніша пляма некультурности, що несуть її з собою (або залишають по собі) суспільний вищик та чуже панування. Про стан неписьменности на Україні і після московського панування я вже писав під гаслом АЛЕПСЬКИЙ ПАВЛО (див.) Що ж до польської займанщини то в "Закличку" "Просвіти", вміщеному в львівському "Ділі" з 27 листопада 1933 року знаходимо:

"Між поляками на кожних 100 людей є всього 25 неписьменних; між естонцями тільки 12 неписьменних, між фінляндцями — тільки 1 неписьменний, а між українцями в Польщі на кожних сто душ — стільки счасати! — коло 60 неписьменних (між грекокатоликами, себто в Галичині, на сто душ є 49 неписьменних, а між православними приходить ся на 100 осіб аж 72 неписьменних!)"

Рапорт ЮНЕСКО за 1953 рік виявив, що, зрештою коло половини всього світу, що теснить від імперіялізму та колоніялізму, неписьменна. В Африці відсоток неписьменних — 70, а в Азії — 91. Зате в Англії на кожних 1000 мешканців країни виходить аж 600 шоденників, в США — 356. І найбільшу кількість книжок видається теж в Англії: в 1952 році було видано 17 072 назви, в США — 11 022, у Франції — 9.993.

Неписьменність — найтяжча колода на шляху розвитку народу. Неписьменні люди не можуть навчитися, як доходити свого права. Неписьменні не можуть навчитися кращих способів господарки й життя. Неписьменні не

можуть приймати корисно участі в політичному й культурному житті своєї країни. Неписьменні мусять жити в найбільшій негоді, у злиднях й приреченості, не як господарі на своїй землі, а як постійні попіхачі, чорнороби, що не можуть конкурувати з народами, озброєними в часопіс і в книжку. Бо те, що здобуває гармата і рушниця, може втримати тільки часопіс і книжка. Доки наші люди не навчаться читати й любити читати, лоти не буде їм господарями на своїй землі. Бо найнебезпечніші ті науки, які хоч і навчилися читати, далі над собою не працюють, не вчать ся, не люблять книжки, бо вважають, що вони... вже все знають.

АНАНАС. — Походження цієї рослини з листям, подібним до листа агави, і з великими смачними запашними овочами, донедавна було невідоме. Думали, що вона походить із Азії, де вона відома з найдавніших часів і фігурує вже на пам'ятниках асирійців та вавилонців, — але їде в Азії не знаходиться ананас в дикому стані — він тут відомий уже тільки, як рослина культурна. Який десяток років тому знайдено дикі ананаси в пущах Бразилії. Виникло питання — хто і коли міг розпочати культивування ананасів, поширив його потім з південної Америки аж до Азії? Очевидно, люди дуже давніх цивілізацій, що існували ще до Асирії й Вавилонії й зникли в наслідок якості катаклізму. Ананас — один із аргументів, на користь існування давніх суходолів Атлантики і Лемурії, що в'язали колись Америку з Європою і Азією, але зникли тому, що їх мешканці, як оповідають стародавні легенди, — "зробилися надто горді і тим розгнівачи богів".

АНАРХІЗМ — змагання до бездержавного суспільного ладу, в якому не було б законів, зовнішнього примусу, себто в якому не було б ніякої влади, а кожний був би "сам собі пан".

Першу систему анархізму знаходимо вже в грецького філософа Зенона (342-270 до Р. Хр.), але в новіших часах за батька анархізму треба вважати англійця Вільяма Годвіна (1756—1836), що перший виступив у 1793 році проти держави, як шкідливої і непотрібної установи. Думки Годвіна підхопив француз П'єр Прудон (1809—1865), якого й треба вважати за влистоного основника анархізму, як суспільного руху. Прудонові належить славнозвісна фраза, що мала величезне практичне застосування в большевницькій революції: "Власність — це крадіжка", отже — "Грабуйте вкрабоване!".

Проте Прудон був проти насильства і проти комунізму. Анархізм Прудона — не логічний розвиток крайнього лібералізму та індивідуалізму, що ставив добро особи і її розвиток понад добро громади, понад добро суспіль-

ва що, мовляв, обмежує волю людини, уважаючи, що, коли знищиться в суспільстві примусовий лад і запанує загальна рівність і справедливність, кожна особа знайде найширше поле для своєї діяльності й особистого розвитку, а людство заживе в мирі й взаємному порозумінні.

Ідеї Прудона розвивав серед українців М. Драгоманів, який в 1878 р. писав у "Пепельному Слові" до "Громади", яку видавав у Женеві:

"От дійти до того щоб людські спілки, великі і малі, склалися з таких вільних людей, котрі поволі посходилися для спільної праці й помочі у вільній товариства — це і є та ціль, до котрої добиваються люди... Ціль ця зветься **безначальство**: своя воля кожному і вільне громадянство, і товариство людей і товариств..."

І Прудон і Драгоманів змагали до здійснення нового — анархістичного — ладу шляхом мирного перегвиховання людства. — Але їм на зміну прийшли москати — Бакунін (1816—1876) і П Кропоткін (1842—1921), що створили так зв. **комуністичний анархізм** обоснований на насиченні і теоретичних ажах Бакунін казав, що "будувати — не будувати", а Кропоткін, що "очин терористичний акт робить у кілька днів більше пропаганди ніж тисяча брочур". Третій московський анархіст Нечаев теж писав: "Революціонер знає лише одне значіння — **знищення**; лише для нього він ступіє механіку, фізику, хемію, навіть медицину. Вільні і вільні повинен він мати лиш одну думку од'ну мету — **знищення**. Майбутня суспільна організація вийде з народу, з його духу і життєвих потреб та не складає майбутнього; наше завдання — повне, безощадне знищення".

Так наївна доктрина якою позастольні мрійники-теоретики налялися опшасливити людство, гететовитися на прикличі в низку жакливих злочинів, які приваблювати в лави анархістів найбільш кримінальні елементи, різних дегенератів, нездатних до суспільного, виробованого життя що вимагає координації зусиль та гететатичного розподілу функцій. — Людей що не вміють опановувати свої гутнінницькі інстинкти та підбивати їх засалі загального добра Дегенерати натвдально повстають проти всяких законів і обставин, що накладають на них обов'язки в відношенні до інших, бо вони взагалі не визнають жадних обов'язків і не можуть їх виконувати Звідти, з одного боку, їх ніби зводущина шина любов до якогось абстрактного людства, а з другого боку, безмежна ненависть до всіх і до всього що намагається ввести їх в загальні для всіх рамки життя.

Практичне застосування анархізму в Ук-

раїні дав у 1917-19 роках гуляйпільський "батько" Махно, та різні інші "отамани", що не визнавали над собою ніякої влади і ніяких законів, і ми знаємо дуже добре, до чого довело нашу національну революцію оте змагання наших малокультурних і малоосвічених людей до "безначальства", що про нього мріяв проф. М. Драгоманів, оте "сам-собі-панство", ота "отаманія". Історичний досвід усіх народів виказав, що своє "безначальство" приводить неминуче до чужого "начальства", себто до поневолення добре організованого чужого владою, і що тільки держава, — але, розуміється, власна, — може запевнити кожному народові всебічний розвиток його духових і матеріальних сил.

АНАТЕМА — церковне викляття, проклін, виключення з Церкви.

Можна було б думати, що церковний проклін кидається тільки на людей, що провинили проти Церкви, проти релігії, — і то тільки в дуже рідких випадках. Але, коли Церква починає служити політичній владі, і та політична влада починає вживати Церкву, як знаряддя для своїх політичних цілей, анатема робиться одним із засобів боротьби з політичним противником. Яскравим прикладом такого вживання анатемі в чисто політичних цілях може служити анатема, яку кинено 12 листопада 1708 року, з наказу царя Петра московського на побожного українського гетьмана Івана Мазепу, що не шкoduвав грошей на будовання церков, перебудував Київську Печерську Лавру, де вибудував церкву Всіх Святих на Економічних Воротах; перебудував Київську Софію, який надав теперішнє її баржкове оформлення; вибудував величезний Миколаївський собор на Печерську в Києві і Богоявленську церкву на Подолі; перебудував старий домініканський костел в Києві на Петро-Павлівську церкву і т. д. Плащання, що її подарував гетьман Іван Мазепа, досі прикрашує Грід Ісуса Христа в Єрусалимі.

Але все ж це не перешкодило московському цареві наказати духовенство упокореної йому Церкви кинуть на цього побожного гетьмана анатему.

Невідомий автор-очевидець залишив нам опис цього сумного обряду, зладжений під свіжким враженням:

"По виборі гетьмана (Івана Скоропадського 6 листопада 1708 р.) і по насьському його затвердженню, відбулася в Глухові нова сцена, якої досі не було на Україні, сцена страшна, названа "сопутницею Мазепи в ад". Численне духовенство склало так званий помістийний собор і 12 листопада проголосило над Мазепою вічне прокляття, або анатему. Цей понурий обряд відбувся в мурованій Микола-

Тьської церкви в присутності численних достойників і народу. Духовенство, уставившись довкола престолу, читало і співало деякі псалми, потім, проголосивши і повторивши кілька разів "да будет Мазепа проклят", обернули запалені свічки на портрет. За ними і клерики співаючи те саме, обертали свої свічки злину, при чому митрополит (Йосафат Кроковський) ударив кінцем жезла в груди портрета, кликнувши "анатема!", і тоді виволікли портрет із церкви при співі церковного стиха — "Днесь Іуда предає учителя і приємєт дявола..."

Українська Автокефальна Церква негайно по своєму конститутивованні, уважала анатему на Мазепу, але в православних церквах під Польщею, і в тих московських, що Української Автокефальної Церкви не визнавали, і в Україні довго ще й після революції в кожну першу неділю Великого посту та зокрема ще й в день 27 червня (ст. ст.) коли згадувалося роковий перемоги Москви під Полтавою, продовжували виклимати нашого славного побожного гетьмана.

Хто зна, чи не виклинали його і тепер у церквах московської патріархії?!

АНАХОРЕТ — пустельник, відлюдок.

Щоб уникнути споку цього світу, побожні люди давніших часів втікали в безлюдні пустельні місцевості і там, у пості й молитві, проводили своє життя. У той спосіб вважали вони найкращим служити Богові, піклуючись про спасіння власної душі. Деяко з них анахоретів Церква пізніше дійсно причислила до ліку святих.

Але в наші часи, коли по всіх усяолах, в усіх суспільствах точиться найзавзятіша боротьба між силами Добра і Зла, і ширяться недолі і страждання мас, що шукують моральної допомоги, ми все більше переконаємося, що не тікаючи від споку світу, а активно переборюючи їх і допомагаючи іншим, славимо ми Бога і служимо Йому. Не дезертирством з поля життєвого бою в егоїстичному п'якуванні про спасіння власної душі, а перш за все активною любов'ю до ближнього в лавах визначеної нам від Бога нації маємо ми виконувати свій релігійний обов'язок: "Увесь бо закон в одному слові сповняється: Люби ближнього твого, як самого себе" (Ап. Павло до Галат, V, 14). Не дармо ж і в Євангелії сказано: "Хто бо хоче душу свою спасти, погубить її, хто ж погубить душу свою задля Мене (себто, з любови до Бога і до ближнього — Е. О.), той спасе її" (Луки, IX, 24).

АНАХРОНІЗМ — помилка в означенні часу якоїсь події; подія, що не відповідає логіці часу; перестарілий погляд, чи звичай.

Один із жалюгідних анахронізмів больше-

вицької пропаганди це — що, мовляв, московський народ "старший брат" українського народу. А тим часом всім відомо, що Москву засновано тільки 1147 року у московський народ склався з фінів, помішаних із слов'янами та татарами, ще пізніше. Сама Москва — слово фінське. Не менш жалюгідний анахронізм — назва "руський", чи "поляк", чи навіть "австрійсь", що її різні бюрократичні установи Аргентини та інших країн виставляють в документах українців, незважаючи на їх гострі протести і обурення. Прикрій анахронізм — назва "русин", що її ще й досі прикладають до себе, особливо в Америці, виходці з Карпатської України. Але найприкріший анахронізм — це панування чужинців на наших українських землях. В часах, коли різні колоніальні народи Африки та Азії, що досі не відігравали жадної ролі в історії культурного світу та в розвитку його цивілізації, здобували собі державну незалежність і визнання права на неї, великий український народ, що має за собою тисячолітню історію, все ще карається під чужинським ярмом. Мимоволі обличчя па'єв'є від сорому колу чужинць запитують: — "А скільки ж вас?!"

АНДРІЙ БОГОЛЮБСЬКИЙ (1110—1174) — Суздальський князь, що внаслідок погубив Київ у 1169 році, завдавши смертельного улагу його державній організованості та відпорності. Прототип і взірець всіх пізніших московських імперіалістів-загарбників. Про його "боголюбство" див. під "АМУЛЕТИ"

АНДРІЙ ПЕРВОЗВАНИЙ — Апостол Христовий. Основник Української Православної Церкви Провісник величчя Києва, столиці України. Наш стародавній літопис зберіг легенду про полорож ап. Андрія до Києва (перекладаю на сучасну мову):

"... Дніпро втікає в Почтійське море трьома джерелами, Море ж те зветься Руське, і по ньому (плавав і) навчав апостол Андрій, брат Петсовий. Після ж того, як Андрій повчав у Синопі, прибув він у Корсунь і довідався що недалеко від Корсуна гирло Дніпрове, і заходив літи у Рим, і прибув він по гирла Дніпрового і звідти вгору Дніпром, і стаюся, що спинився він на березі під горами. І рано встав він і сказав своїм учням:

— Бачите ці гори? На горах цих засяє благодать Божа, і буде тут місто велике, і багато тут церков Бог побудує...

І, зійшовши на ці гори, поблагословив їх: поставив хрест, і помолився Богу, а потім зійшов із гори тої, і був там пізніше Київ..."

У постанові Всеукраїнського Церковного Собору 1621 року теж читаємо:

"Святий Апостол Андрій Первозваний — це перший архієпископ Константинопольський.

Патріярх Вселенський і Апостол України. На Київських горах стояли його ноги, і очі його Україну бачили, а уста благословляли, і насіння віри Христової він у нас насадив. Воістину Україна нічим не менша від інших східних народів. бо в ній проповідував Апостол Первозванний..."

Апостол Андрій був розп'ятий на скісному хресті, що, у відмінність від звичайного хреста, так і називається "Андрієвським хрестом".

І хіба ж не глибокий символічний зміст вклада історія в той факт, що легенда про створення Києва, яку переказав нам літописець Нестор, в'яже ім'я цього так вагварски розп'ятого Апостола з нашим "стопозтезачим Києвом" і з нашою стільки разів розп'ятою від своїх і чужих Україною?!

Український народ дуже шанує пам'ять свого Апостола і його ім'я носить багато визначних людей нашої нації.

Свято під Андрія — це головне свято дівчат на відданню.

Ще зранку, напередолні Андрія, уловіла, коли вола в крилиці, ще ніким не гншена, має в собі якусь таємну містичну силу, вибігається дівчата тихенько з хати і носили готом воду тісто замішувати — балабульки та калиту пести.

Особливе значення налягають калиті. Це був лосить великий корж, який мастили медом і підвішували на червоній бинді до стелі, до сволоча. А коло нього приставляли столожа, пара Калитинського з черпаком, повним сажі. Потім халитинці, по черзі, запинаючись рядном чи веретою, на коцюбі до калити під'їжджали:

— Здоров будь, пане Калитинський!

— Здоров будь і ти, пане Коцюбинський. Яке діло маєш?

— Приїхав я калиту кусати.

— Ну, то й кусай, а я тебе буду по зубах кресати...

Коцюбинський намагався вчусити високо підвішену на бинді калиту, а вола, знай відхитялася. Всі навкруги бачучи марні намагання, реготалися, а найбільше — дівчата. Коцюбинського на глум брали. А п. Калитинський тільки чекав доброго наголи з ганчіркою гачі в руці. Як не витримає п. Коцюбинський своєї поважної ролі та пирсне за іншими — вимаже йому йому п. Калитинський все обличчя: до поважних речей треба ставитися по-поважному!

Проф. М. Грушевський вважав, що калита — це різдвяний хліб, що його пекли для колядників. Відірвавшись від новорічних звичаїв, забіг він аж на початок зимового пово-

роту сонця, що відбувається коло дня св. Андрія.

Проф. В. Щербаківський вбачав натомість в охороні калити від кусання — символічне рятування сонця, і солодкий корж мав би бути символом сонця, що його звали "найсолосшим". Коцюбинський — символ зної сили, а намагання його розсмішити — намагання її знесилити, бо сміх — це ніби світло сонця в житті людини. Вимащування сажею — зганнялення переможенного — символізує знищення тої злої сили, яка, якщо не розсміється і витримає напади спільників сонця, знову й знову вертається до нападу і зрештою той корж з'їдає, як і зима з'їдає сонце.

Проф. В. Щербаківський зближував цей звичай української калити з західно-європейським звичаєм "танця шабель", що теж стоїть у зв'язку з культом і охороною сонця.

Проф. М. Грушевський натомість, підмітивши, що калита зветься в нас подекуди й "королем" (Чубинський, III, 357-62), зв'язував цей звичай з відомими на Заході різдвяними забавами в "короля".

Ще не встиг ушукнути сміх від калити як дівчата бралися за "балабульки": потозкладають їх на лаві, а то й просто на підлогу понакидають, а потім собаку до хати впускають, або півня. Кожна дівчина має свою балабульку, і чия собака, чи півень, найскоріше з'їсть, та дівчина найскоріше заміж піде.

Але за кого?

Хотілося б за найбільш милого... От паруби й собі балабульки пороблять та й кідають коло дівчачих: якщо собака з'їсть рядряд балабульку якої дівчини, а потім парубка, певний то знає, що разом їм до церкви йти, не дармо ж той парубок свою балабульку так до дівчачої тулив...

А потім ще виходили на двір та кілки в частокіл гахували і дев'ятий кілок бинлочкою перев'язували, а вранці дивилися: як кілок той шашелем поточений, буде чоловік рябий та негарний, а як не дай Бог, суковатий — бути за відцем та ще й з малими дітьми; а як кілок той подвоєний чи розгалужений, то бути аж двічі замужем. За те ж, як кілок стрункий та корою вкритий, буде чоловік гарний та багатий; а як кілок голый, від кози обдіраний — буде чоловік такий бідний, що й тілом світитиме...

Також із стріхи колос витягали: як повний попадеться — за багатого йти, порожній — за бідного.

Ішли ще й на смітник і хапали поночі, що попадеться: шматочок шкіри — за шевцем бути; перо гусаче — за писарем; соломинка — за хліборобом, а як вугіль — життя буде чорне та нерадїсне...

Підслухували під вікнами сусідів: як почують "іди!" — піде дівчина заміж, а почує "сида", — то ще довго дівуватиме...

А то ще чобіт із ноги здимали та кидали: кули носком упаде, туди й заміж іти.

Сни під Андрія мали особливе значення: присниться сокіл ясний, однаково, ніби й молодий приснився; а як ще хто через річку мостом переде, то певнішого знаку на весілля й бути не може. І хитрі дівчата вже самі пильнують, щоб їм річка приснитась: наїляться на ніч солоного, то не то, що річка, а й море сниться! А молодий пгиходить, дівчину напуває — теж знак непомильний.

Ходили ще на вулицю та першого зустрічного ім'я питали — то мало бути ім'я суджевого

А вранці раненько на самого вже Андрія дівчата бігли у двір, копали землю, — або робили вигляд, ніби копали, особливо як яка ледача — та сіяли коноплі, примовляючи:

— Андрію, Андрію, я на тебе коноплю сію. Димкою (чи спідницею) волочу, бо сильно заміж хочу.

Іноді на Андрія бував уже й сніг, то волочили й по снігу.

Багато, багато чого робили дівчата в вечір під Андрія і на самого Андрія. — і всі то їх думки про тому скеповані на те, як би ловідатися, чи скоо вони заміж пілуть. І не ж так зрозуміло: чи може бути для жінки щось важливіше й святіше, як про стовення власної лорини піклуватися?!

АНДРОГІНИ — цілісні двостатеві істоти стародавніх грецьких мітів.

Стародавні греки оповідали, що людська натура була колись вільніна від теперішньої. Замість чоловіків і жінок були андрогіни, що єднали в собі обидві статі. Мали вони чотири руки, чотири ноги і два обличчя. Були вони дуже сильні і їхня сила навчала їм вільаги виступити навіть проти Зевса найбільшого, наймогутнішого бога. Але Зевес їх переміг і щоб зменшити їхню силу, поділив кожного андрогіна на дві половинки, так що кожна з них отримала лише одне обличчя, дві руки і дві ноги, як теперішні люди. Ці половинки завжди шукають одна одну, і статева любов — це тільки лавній інстинкт, що намагається поєднати дві розділені колись половинки...

Український народ теж був колись не таким, яким ми тепер його бачимо. Мав він багато озброєних рук і ніг, був сильний, могутній, і мав два обличчя, в котрих одне дивилося на Захід, а друге на Схід. Але вороги перемогли його і поділили в Андрусіві (село на Смоленщині) 13-го січня 1667 року на дві половинки: правобічну Україну приділено до Польщі, лівобічну з Києвом — до Московщи-

ни. І з того часу ті половинки тягнуться одна до одної, намагаються з'єднатися, іноді навіть, цього досягають, але вороги знову й знову ділять суцільне тіло на більші чи менші половинки і намагаються — для ще більшого їх ослаблення — нацькувати їх одну на одну. Але ми віримо, що любов така переможе, і зробиться між ними гармонія, і буде знову, як колись, "із двох одне тіло".

АНДРУСІВСЬКИЙ МИР. — Дивись АНДРОГІНИ.

АНЕКСІЯ — насильне прилучення чужої території до якоїсь держави.

В початку російської революції, що почалася за першої світової війни, московські більшовики кинули були демагогічне гасло — "без анексії і контрибуцій", щоб привабити на свій бік народи, що шукали визволення і власної державности. Але не не перешкодило пізніше Москві зробити анексію майже всієї України (без Галичини, яку анексувала Польща, і Буковини, яку анексувала Румунія), а що вже до "контрибуцій", себто примусових данин, то краще про них і не згадувати: Москва загартувала все, що знайшла. Упокорені народи були примушені віддати не тільки своє майно, але навіть і всю свою прапо, і себе самих, як безвольних рабів, і мають тільки члухатися та охлонушно (або на 99%!) голосувати за тив, що накаже Москва.

Після другої світової війни Москва анексувала й інші народи Східньої Європи та частину Середньої, перетворивши незалежні до війни держави в своїй підрядних "сателітів". — і все це під гаслом "визволення"!

АНІМІЗМ — рід первісної релігії. Світогляд, що в ньому всі речі вважаються отуховленими, златними відчувати, хотіти і діяти.

Аніміст мусить ставитися до всього оточення з великою обережністю і страхом, щоб не викликати гніву і помсти безчислених духів, що, за їх вірванням, живуть у речах.

Анімістичне відношення до речей настільки людині природне і настільки трудне до викорінення, що його сліди ще й досі трапляються на кожному кроці в уявленнях і мові найцивілізованіших народів світу. Навіть оцей вираз "анімізм позалишав сліди в уявленнях і мові народів" може служити прикладом анімістичного думання, при якому ми ріби надаємо цілком абстрактному поняттю — анімізмові — ноги, якими він "залишає сліди".

У звичайній народній мові, що не має особливих причин дотримуватися точности виразу, такі приклади анімістичного думання трапляються на кожному кроці:

-- Чому пара СІДАЄ на залізо?

— Бо вона ЛЮБИТЬ холодне...

Так само і про сонце кажемо, що воно "сідає", "ходить по небу", "грає на Великдень" і т. д.

Ясно, що від таких анімістичних вигазів до уособлень, себто створення з абстрактній конкретних, людоподібних істот, перехід дуже легкий, майже непомітний. Персоніфікації їх уособлення, наприклад, у поезії безчисленні, і всі вони — вигаз анімістичного підходу до речей, що дає дослівній людині етих повернення до найдорожчих ілюзій дитячих літ, коли світ видається повним фантастичних істот, чи духів.

Анімістичне думання відіграє величезну роллю в розвитку символізму (див. АНАЛОГІЯ).

АНОНІМ — лист, чи взагалі твір без імені автора; особа, що пише такі листи, чи твори.

Вживання анонімів — це вияв громадської тривоти й душевної підлоти бажання уникнути відповідальності, кинути камінь за плечами і — сховатися.

Труді, правда, але дуже рідко буває анонімність і виявом непомірної скромності й соромливості — це коли автор, написавши якийсь твір із ясного письменства — якусь поезію, чи новелю, — пускає її в світ без підпису. І в цьому разі, анонімність, певна річ, не свідчить про громадську мужність автора, але бодай вона нікому не шкодить, і тому від повільності автора за такий твір — мінімальна. Не обов'язково також підписувати своє ім'я під різними дрібними вістками та інформаціями загального характеру, але виступати анонімово, як не в нас, на жаль, поветлося, в різних полемічних випадках, собити анонімово наклепи контрикувати, загсхваючись анонімом, чи криптонімом, не — засвідчує про дуже низький моральний рівень тих людей і той преси, що живає накого заобу для побороювання невольних їм людей.

Перша умова кожного морального акту — готовність перебрати на себе повну за нього відповідальність. Анонімність, як бажання уникнути відповідальності, як тривість перел відповідальності, повинна викликати в кожній моральної людини почуття огили до тих, хто цього засобу живає.

"Пошесть анонімів затрує громадське життя підозрами у відтінненні до Богу духа винних осіб, що, мовляв, не вони такі "герої": затрує почуттям безкарності людей, прихильних за анонімовою маскою та незручною ситуацією заатакованих людей, що не знають перед ким боронитися. Можна почути: річ не в особі, яка говорить, а в змісті говореного... Але з погляду особистості й громадської моралі можна твердити й навпаки: хай навіть ано-

нім має й стовідсоткову рацію в тому, що говорить, але якщо він виступає анонімово, то не має права критикувати, і нема обов'язку йому відповісти. Бо це не річ формальна, чи виступати відверто, чи з-поза плота, а річ настільки істотна, наскільки істотна справа — публічна мораль і добрі громадські звичаї..." ("Свобода").

АНТЕЙ — герой грецької мітології, син Посейдона бога моря, і Геї, божині землі. Ніхто не міг його перебороти бо топкаючись матері-землі, він усе черпав із неї безмір сили. Аж нарешті могутній Гепакл-Геркулес знайшов на нього спосіб — підніс його високо в повітрі й тримав міцно в залізних руках, не даючи змоги торкнутися землі, аж поки його не залушив.

Ім'я Антея повинно стояти перед очима й думкою кожного з українських емігрантів, бо лише в зв'язку з своєю рідною землею — Україною, з її жадами й ідеалами, з її боротьбою, творчістю й культурою зможуть вони зберегти й зміцнити свою моральну й інтелектуальну, духову силу. Якщо ж відірвуться вони від неї, втратять любов до неї і розуміння спільних з нею інтересів, — залушаться в чужій для них атмосфері чужинського життя та отруйних випарів еміграційного болю.

АНТИДОР — частина проскурки, що її г православних церквах розлають вірним прикінці святої Літургії.

17 травня 1591 року царгородський патріарх Єремія прислав грамоту київському митрополитові Михайлові Рогозі, в якій писав:

"Доходять до нас вістки, ніби у вас, по закінченні св. Літургії не розлається Антидор, і вірні не цілують святих ікон. Від цього часу нехай надалі буде у вас, як і у нас, і нехай вірні приймають Антидор, а, прийнявши, нехай цілують святи ікони".

Із скарги М. Д. Голленкової, дружини судді генерального з 31-го грудня 1758 року видно, що існував у нас звичай, що по Антидор ішли перше чоловіки, а вже потім жінки:

"...держась обикновенья малоросійського, что мужи передом жен ідут за антидором..."

(Лазаревський: "Опис. Старой Малоросії", том III, ст. 139).

АНТИ — слов'янські племена, що утворили північне етнографічну цілість, яку ми тепер звемо українською нацією.

Проф. М. Грушевський у своїй "Історії України-Руси" (т. I, ст. 177), пише: "Все промовляє за ним ототожнення Антів із предками нашого народу і надає йому правдоподіб-

ність, що граничить із певністю. Бачимо, що ці Анти виступають на території, де пізніше бачимо русинів, і де й тоді, в VI в., не міг сидіти ніякий інший слов'янський народ, — розумію краї між Дністром і Доном...”

Московський чільний археолог Т Ростовцев, як політик, був всеросійським імперіялістом, але як науковець, також визнавав антив за предків теперішніх українців і пов'язав їх у свою чергу з носіями так зв. Трипільської культури, що заселявали теперішню українську територію понад три тисячі років тому. Бо, як зазначають сучасні дослідники тільки в лоні одного українського народу збереглися суттєві елементи тієї старовинної культури, бо тільки один автотонний український народ тримався так цупко своєї прадітської землі, як реп'ях коужуха Тому й Ростовцев. А слідом за ним і палеонтолог Віденського університету проф. Менгін. назвали були ту старовинну культуру — «Українською Культурою». Від “трипільців”, через Антив-Русичів аж до теперішніх українців. — все це струмок однієї й тієї ж української духовости. однієї й тієї ж української культури (дивись АВТОХТОННІСТЬ).

АНТИКЛЕРИКАЛІЗМ. — Рух скерований на ослаблення політичної акції духовенства, що намагається викосистовувати релігійність світського громадянства та авторитет Церкви для своїх конфесійно-політичних та партійно-станових інтересів.

Цей рух помітно головню в католицьких країнах, бо духовенство в них здавна намагається перевернути (і не газ перевертало!) державні функції і тому творить політичні католицькі (чи “клерикальні”) партії для опанування державної влади.

Зрештою, якщо в середньовіччя поміж римськими папами й імператорами довгий час точилися криваві війни за владу, то й досі Ватиканська Держава, що в ній всі державні гості зайняті особами з вищого духовенства, являється для католицького духовенства всього світу найвищим ідеалом державної організації.

Претенсії католицького духовенства до якнайбільшого впливу на політичні й державні справи викликали отой антиклерикалізм що в своїй гострішій формі. — особливо в соціалістичних партіях і партіях. — набирає іноді й форм боротьби взагалі проти всяких впливів духовенства, і то навіть у тій сфері, що йому безсумнівно належить, себто в ділянці виховній та в суспільно-допомоговій.

Але саме тому, що цей антиклерикалізм із боротьби проти духовенства, що політикує, перетворюється часто в боротьбу й проти Церкви, чимало побожних католиків вбачають

в політичних амбіціях свого духовенства велику небезпеку для самої Церкви і тому стають теж на — більш помірковані, але все ж антиклерикальні — позиції. Так, наприклад, д-р Леопольд Копплер, один із католицьких авторитетів, писав у 1932 році в своїй праці — “Релігія і політика”:

“Було б нещастям для релігії і для Церкви, коли б духовенство все і всюди, силою свого становища й уряду, виступало як провідник у чисто політичних справах. Через те в народі виникло б переконання, що Церква і католицька політична партія — це одне й те саме. і таке переконання могло б мати для Церкви згубні наслідки. Політичне життя все було й буде ховським льодом. Тут трапляються найбільш непередбачені й несподівані події. Партія, що через перемогу на виборах зробилася майже всемогутньою, на других виборах, може бути цілком розторожена... Було б нещастям, коли б долю Церкви хтось хотів довірити політичній партії, або взагалі тісно злучити з її розвитком, чи занепадом. За всі помилки (тої клерикальної партії) в політичному житті мала б покутувати Церква”...

У московському православ'ї Церква й духовенство зробилися відлавна зрядям московської держави і її імперіялізму; в римському католицтві історія виявила безсумнівно намагання поставити національні держави на службу всевітній церковчій владі католицького духовенства; в українському православ'ї — національна Церква і національна держава мають одна одну доповнювати, розмежувавши між собою функції за заповітом Христа: Кесареві кесарево, Богові — Боже.

АНТИМІНС — посвячений обрус із кришнінкою мощів святих на престолі в православних церквах. На антимінісі звернується під час св. Літургії таїнство Євхаристії. Без антимініса не можна служити св. Літургії. Звичай антимінісу з мошани святих походить ще з давньо-християнських часів, коли Богослуження відбувалися на гробах мучеників.

Історія зберегла нам згадку про блюзнірські магічні акти, які в давнину творилися над антимінісами, щоб комусь зашкодити:

“Народ оповідав, що о. Лисовський, відомий галицький протопоп, побив різні чари, щоб звести гетьмана Івана Скоропадського і для того різав антимініс в церкві с. Рикова, чаруючи гетьмана, що стверджував і риківський піп. Скоропадський про те знав і ще більше боявся Лисовського”. (Лазаревський: “Опис Старой Малоросії”, т. I, ст. 203).

АНТИНОМІЯ — суперечність між двома однаково сильними твердженнями що не підлягають ані остаточному ствердженню, ані остаточному запереченню.

Вчення про антиномії розвинув Кант, який нарахував чотири головні антиномії:

1. "Світ обмежений в просторі і в часі" і, навпаки — "Світ не має ні початку, ні кінця".

2. "Все у світі складається з неподільних атомів", і, навпаки — "В світі нема нічого неподільного, а все ділиться безконечно..."

Цю другу антиномію сучасна наука усунула виявивши, що в світі нема неподільних атомів, і що атоми всякої матерії — це тільки згустки енергії, яка може безконечно зростати й зменшуватися.

3. "У світі існує свобода вибору (свобода волі)" і, навпаки — "В світі існує лише сама необхідність".

4. "У початку світових причин знаходиться якась первопричина", і навпаки — "У низці світових причин не існує ніякої первопричини".

Антиномії виказують, що існують межі людського розуму, яких він переступити не може. Саме тому відкривається широке поле віри.

І коли ми приглянемося до світової історії, то помітимо, що лише ті народи, що вірили в Первопричину, себто в Бога, виторвали щось цінне для світу і довгий час зростали в силі й славі. Запад їх прихотив, коли віра в них занепадала, а з нею занепадало й почування моральної відповідальності перед Вищим Світом.

Московські більшовики, опанувавши владу в колишній Російській Імперії, відразу заявили, що вони не визнають ніякого Бога, ніякої Первопричини, а релігію проголосили — "опіюмом народоу".

І хоча матеріальна сила їх так зростає, що вони захопили нові величезні території в Європі і в Азії, все ж кожному, хто приглядається до життя теперішньої Червоної Імперії, стає ясно, що вона немінуче котиться в безодню морального й матеріального розкладу. І тут уже нічого не допоможе хитро-мудра спроба поставити московську патріархію на службу безбожному імперіялізмові. Бо нема справжньої віри й моральної відповідальності там, де служиться двом панам, не дармо ж і апостол Павло написав Коринтянам:

«Не можете чашу Господню пити і чашу бісівську; не можете трапезі Господній причастати і трапезі бісівській...» (X, 21).

АНТИПОДИ — люди, що живуть в протилежних місцях земної кулі і тому ніби звернені ногами одні до одних.

Уже стоїки, римські філософи до-шіщого-нівської доби, навчали про існування антипо-

дів, але батьки Церкви знайшли, на жаль, у цьому навчанні суперечність із навчанням Біблії, і тому той, хто вірив у існування антиподів — виключався в VIII столітті із Церкви.

Св. Августин (353—430), один із найславніших учителів Церкви, так, наприклад, писав про антиподів:

"Немає ніякої рації вірити, ніби існують. як оповідають, якісь антиподи, себто люди з протилежної сторони землі, де народжується сонце, коли воно заходить тут у нас..." Нема, мовляв, на це жадного історичного доказу. До того ж, частина землі, протилежна тодішньому світові, себто Європі, Африці й Азії, мабуть, вкрита водою і, значить, не може мати людей. А, найголовніше, про можливість існування людей на протилежному боці землі нічого не згадується в Біблії, отже...

Другий християнський письменник Ляктанцій, сучасник імператора Константина Великого і вчитель його сина Кріспана, теж писав:

"Просто неймовірно, що знаходяться такі несамовиті люди, які вірять в існування людей, що ходять догори ногами. Чи, може, вони думають, що те, що у нас лежить, там підвішене, і що хліб і дерева ростуть там згори вгід, і що дощ і сніг, і град падають там здолу на землю?"

А тим часом, коли було відкрито Америку, люди не тільки переконалися в існуванні антиподів, але й побачили, що люди там не мали ніякої необхідності "ходити догори ногами"!

І св. Августин, і Ляктанцій, і багато інших з ними робили ту помилку, що вони, як це й тепер часто трапляється, перше склали собі якусь концепцію, а потім намагалися рибити з неї логічні висновки, заперечуючи ті факти життя, що тим їх концепціям суперечили. Це так званий діалектичний спосіб думання, особливо широко використовуваний в московському більшовизмі, що все намагався — і, зрештою, ще далі намагається, — підганяти життя під свої теорії, не визнаючи тих його фактів, що тим його концепціям суперечать. Ляктанцій, наприклад, знаходив негріфну суперечність між долом і горою: нагорі було небо, долі була земля; люди ходили головою догори, і згори падав сніг і дощ. Як же могло б це бути у антиподів, себто людей, що живуть на другій стороні землі, під ногами у нас?

З точки погляду діалектики, міркування Ляктанція були цілком вірні, але той, хто спирається не на діалектику, а на фактах життя, виявляє, що суперечності між "долом" і "горою" в справі антиподів не існує, бо земля — кругла, оточена зо всіх сторін небом, і люди

по всіх її сторонах ходять цілком однаково головою догори, а ногами до землі.

Історія большевицьких експериментів в ССРСР, а зокрема в Україні — це одна довга кривава й жорстока лекція про відмінність діяльності від життя, лекція, що кошти за неї платять, на жаль, не московські експериментатори, а наш та інші поневолені народи...

АНТИСЕМІТИЗМ — рух, звернений не проти всіх семітів, а тільки проти одного семітського народу — жидів. Навіть і серед самих семітів, як, наприклад, арабів, існує сильний "антисемітський", себто, властиво антижидівський рух.

Причини антисемітизму треба шукати головню в давній бездержавності жидівського народу, в його паразитарному існуванні в організаціях інших націй, в якому він, присвячуючи себе головню торгівлі та фінансам, в численних випадках стягав на себе ненависть населення нечесними спекуляціями на плодах праці інших та негомірним лхварством. До того треба додати ще й релігійний момент, що відіграв особливо велику роль в часи середньовіччя, коли ріжніші в віроповіданнях викликали релігійні війни межі самими християнами, і коли панував принцип: "Чия держава, того й релігія". В тих часах, жидів позбавлювано всіх прав, жорстоко переслідувано, і замкнано в окремих дільницях — "геттах", поза якими вони не могли жити. Такий стан речей з одного боку ще більш зміцнив у жидів почуття національної й релігійної окремішності, розвинув у них почуття національної солідарности, без якої вони, напевно, вигинули б, і витворив у них особливу мораль і своєрідну психіку, яка, визначаючись своїм цинізмом, особливо в статевих і грошових справах, знову таки не сприяла витворенню симпатій до жидів і після того, як в XIX ст. прийшло до еманципації жидівства і скасування гетта.

Навпаки, саме тому, що жида, залишаючись і далі чужородним тілом в інших націях, почали займати, завдяки своїм талантам і здібностям, розвиненим в жорстокій боротьбі за існування, в тих націях непропорційні (до своєї кількості) високі становища в суспільстві (головню знову таки у фінансовій, торговельній і адміністраційній ерархії), викликали вони тим до себе знову заздрість і ненависть.

Всі ці причини діяли і на території кол. Російської імперії, де московський уряд, щоб захистити московських купців від жидівської конкуренції, заборонив жидам селитися в корінній Московії, дозволивши їм проте, селитися в Україні й Білорусі, що стали таким чином одним величезним геттом, відділеним від Московії так зв. "чертою оседлості".

У цій "черті оседлості" московський уряд вживав жидів з одного боку, як знаряддя обмосковлення українського й білоруського населення, бо жида, як купця, фінансиста і ремісника, все волли вживати "державної", себто московської (а в Польщі польської) мови, — а з другого боку, як громоздид народного незадоволення проти московського урядування в Україні й Білорусі; нацьковуючи українське і білоруське населення на жидів, як "визискувачів", винних в стражданнях народу, та влаштовуючи час-від-часу їх регулярні погроми з допомогою поліції та спеціальних відділів "Союзу Русского Народа". Ці погроми потім регулярно перепроводжували також відділи московської білогвардейської армії Денікіна та Врангеля на Україні, що намагалися перемотити большевишми під гаслом — "Бей жидів — спасай Росцію!".

Таким чином витворився й поширився в Західній Європі міт про спеціальний антисемітизм українського народу, що незвичайно зашкочив українському визвольному рухові, але був тільки зручним маневром московських шовіністів антисемітів перекласти власну вину на чужі плечі.

Український народ, навпаки, визначався далеко меншим антисемітизмом, ніж будь який інший із західньо-європейських народів. За часів київської князівської держави і за часів дальшої литовсько-руської держави, коли жида зазнавали по всіх усяолах жорстоких переслідувань, в Україні вони жили, користуючись повними правами. Історія не зареєструвала за тих часів жадного жидівського погрому чи будь-якого переслідування. Тодішне право карало за вбивство жидів так само, як за вбивство шляхтича. У XVI ст. один жид був міністром фінансів. Гірше стало за Польщі, коли поляки стали висувати жидів за своїх орендарів на Україні, і ті боляче дошкулювали українському селянству і тим самим стягнули на себе ненависть української маси, що слушно вбачала в них знаряддя польського панування і визиску. Тим-то за Хмельниччини повсталала проти Польщі маса народу трактувала і жидів жорстоко.

Про московську політику після Б. Хмельницького ми вже згадували. І все ж, коли прийшла революція 1917 року, і український народ міг почати сам господарювати на своїй землі, він зараз же, через Центральну Раду, надав жидам в Україні національну-персональну автономію, що давала їм усі можливі права, і включив жидівських представників, як міністрів, у свій уряд.

Антисемітизм суперечить справжньому християнству, яке відкидає зоологічну, рабову ненависть, що визначала, наприклад, гітлеризм; не визнає колективної відповідальности

і наказує підходити до кожної окремої людини з любов'ю, як до окремої особи, що має свої власні прикмети, власні чесноти і власні хибі, і власну відповідальність перед людьми і Богом.

Антисемітизм не в характері українського народу, що радо зустрічає всіх тих живих, — на жаль, ще не численних, — що включаються в українську визвольну боротьбу. Коли ж виступає проти живих, то не тому, що вони живі, а тому, що вони занадто часто виступають, як носії й пропагатори московського імперіялізму і визиску. Зрештою, ті живі, що зі зброєю в руках змагалися в лавах УПА, виказали, що й серед живих є чимало українських патріотів, а серед них одне з найперших місць належить Стелі Кренцбах, сестрі-жалібниці УПА, пізніше секретарці міністерства закордонних справ Ізраеля, що за свою любов до України заплатила життям (про неї див. «Патріоти духа» Дм. Андрієвського в паризькому «Українському Слові», ч. 691).

АНТИТЕТИКА — протиставлення протилежностей, намагання віднайти в Богові і в житті поєднання протилежних явищ.

Антистику розвинув у християнському світогляді особливо ап. Павло: «Чи не обернув Бог премудрість світу цього в дурочі?... Коли бо в премудрості Божій не пізнав світ Бога премудрістю, то врятував Бог світ безумством проповіді». (Кор. I, 1, 20—21). «Бог вибрав, щоб посоромити мудре, і немічне світу вибрав, щоб посоромити потужне». (Кор. I, 1, 27). «Ми носимо завжди в тілі смерть Господа Ісуса, щоб життя Ісусове з'являлося в тілі вашому». (Кор. II, 10—11). «Де немає закону, немає й переступу» (Його порушення). (Рим. IV, 15). «Без закону гріх мертвий. Як настала заповідь, гріх ожив, а я вмер. І знайшов я, що заповідь, котра на життя, ця на смерть» (Рим. VII, 8—10).

Український філософ Гр. Сковорода переніс аїтизис християнської науки та християнського світогляду на весь світ: «У цьому всьому світі — два світи, з яких складається один світ: світ видимий і невидимий, живий і мертвий, цілий і розгладивий. Цей — риза, а той — тіло. Цей — тінь, а той — дерево. Цей — матеріал, а той — іпостась, себто основа, що втримує матеріальний бруд так, як малюнок тримає свою барву. Отже, світ у світі, то — вічність у тлінні, життя в смерті, світло у тьмі, у брехні правда, в печалі радість, в одчаї — а д і я...» «Не знайдеш стану, який би не був із гіркоти та солодкості змішаний». «Плач веде до сміху, а сміх у плачі криється».

Також цінності людського життя — парадоксально протилежні: «Щасливий, кому пощастило знайти в жорстокому ніжне, в гірко-

му солодке, в лютому милість, в отруї їжу, в смерті життя, в безчесті славу». І перефразуючи ап. Павла, зазначає оптимістично з глибочиною і палкою вірою, яку і нам усім треба мати в ці наші трудні перехідні часи:

«Сіється зогниле, встає запашисте; сіється жорстоке, встає ніжне; сіється гірке, встає солодке; сіється стихійне, встає Боже. Сіється нерозумне й сліпе, воскресає премудре і провидче»...

Аїтизис, в яких кохається Гр. Сковорода, служить йому і пізнішим нашим поетам («З журбою радість обнялась» О. Олесь), як вірно підкреслив проф. Дм. Чижевський в своїх «Нарисах з історії філософії», «засобом характеризувати буття як таке, що стоїть на роздоріжжі, що має подвійний характер та сенс», а з другого боку, вони характеризують ту «абсолютну повність буття, в якій сполучені, злиті протилежні ознаки, які в усьому окремому й відірваному однобічні, ізолювані, відірвані від усієї цілості буття».

АНТИХРИСТ — ворог Христовий, уособлення духа зла, що протиставляється духові добра і що має прийти перед кінцем світу для боротьби проти Христової Церкви, Ап. Павло писав у другому посланні до Солунян (II, 2—4), що «день Христа» не засягтиме скоріше, ніж прийде «чоловік гріха, син згуби», що — «засяде як Бог у храмі Божому, показуючи себе, що він єсть Бог». Тільки після його загибелі прийде час Господній. Сам Христос казав у Євангелії від Матвія (XXIV, 5—31): «Багато бо приходитимуть в ім'я Моє, кажучи: Я — Христос, і зведуть многих. Чутимете ж про війни і чутки воєнні, — глядіть же не тривожтесь, мусить бо все статися, та все ще не кінець. Бо встане народ на народ, і царство на царство, і буде голод, і помор, і трус по містах. Тоді видаватимуть вас на муки і вбиватимуть вас, і зненавидять вас усі народи задля імені Моєго. І тоді поблазняться многі, і видаватимуть одне одного, і ненавидитимуть одне одного. І багато лжепророків устане, і зведуть многих. **Хто це вдержить до останку, той спасеться.** Тоді, коли хто вам скаже: дивись, ось Христос, або онде, — не йміть віри. Устануть бо лжехристи і лжепророки, і даватимуть ознаки великі і дива, щоб, коли можна, звести й вибраних.»

Апостол Іоан писав у першому соборному посланні: «І виявив дух, що не визнає Ісуса Христа, що прийшов у тілі, не від Бога: це — дух антихристів, про якого чували, що прийде, що вже є у світі» (IV, 3).

В Апокаліпсі Іоана антихриста представлено, як «звіря, що виходить із безодні»:

«І зробить він, щоб усім малим і великим, багатим і вбогим, вольним і невольним дано

знак на правій руці, або на чолі їх. І щоб ніхто не міг купувати, або продавати, як тільки жорстоко переслідував християн. І після смерті Нерона, християни вірили, що прихід Антихриста полягатиме в поверненні Нерона. Але пізніше не було ні одного ворога Церкви, якого не ототожнювали б з антихристом, що його поява мала започаткувати добу катастроф. Пала Григорій IX називав антихристом імператора Фридриха II, Лютер — папу Римського. Московські старообрядці вважали антихристом патріарха Нікона, а пізніше царя Петра I. За Наполеона мільйони англійців та москалів вираховували в імені Наполеона звіраче апокаліптичне число 666.

Для нас, українців, справжнє царство Антихриста почалося з приходом московських большевиків на українські землі. Ніколи ще не було стільки "лжепророків", ніколи ще не було такого навмисно зорганізованого голоду й помору, стільки війн братозубних, стільки зради і підступства ("... і зведуть многих"), стільки переслідувань віри Христової, правди Божої, загальнолюдської справедливості, і навіть вільної виміни продуктами власної праці...

Та не повинні ми тим, як заповів Христос, "тривожитися", але активно змагатися за нашу віру, за наші ідеали, пам'ятаючи, що тільки той спасеться, хто до останку видержить, — дня ж справжнього приходу Антихристового, як сказав Христос, "ніхто не знає, ані янголи небесні, тільки сам Отець мій" (Матв. XXIV, 36).

То ж не тривожмося, а поки ще прийде той — мабуть, дуже далекий — час великого Антихриста, прикладімо всі зусилля, щоб вигнати з нашої любові України тих малих антихристів, що там занадто вже загосподарилися. "З нами Бог!"

АНТИПА ІРОД — син Ірода Великого (що, шукаючи смерті заповідженого Месії, наказав перебити всіх немовлят до другого року життя в Вифлиемі). Урядовав у Галілеї і, за намовою Іродіяди, своєї жінки, велів стягти голову св. Іоанові Хрестителеві. Тип "бабія", що, слухаючись жінки, чи коханки, йде на найгірші злочини.

АНТИСТЕН († 368 до Р. Хр.) — грецький філософ, учень Сократа, вчитель Діогена, основник школи циніків.

Перебільшуючи Сократові вимоги поміркованості й стриманості, Антистен навчав про необхідність виховувати в собі незалежність

від усяких зовнішніх умовн життя; погорджувати багатством і всякими насолодами і вважати за єдину правдиву основу моралі — точне знання. Антистен обмежив свої потреби дійсно на найнеобхідніше і не соромився з'являтися обгертим, як старець. Ідеалом Антистена була діяльність Геракла, який давав приклад, як працює й вправами (аскетизм) звільняти:я від усього зовнішнього і умовного, включно від обов'язків до родини і до рідного міста: Антистен вважав, що мудрець повинен бути громадянином світу, космополітом. Натомість Прометей, що приніс людям огонь, а з ним і культуру, на думку Антистена, був заслужено покараний від Зевеса: культура — джерело насолод, що псуєть людство.

Московські большевики проголосили Антистена з його призириством до багатства, яке большевики ототожнили з буржуазним капіталізмом, і до насолод, що їх большевики заступили просто муками та тортурами, з його вихвалюванням праці, що в большевиків набрала форми каторжної примусової роботи, із культом природних нахлїв, що заперечує в большевиків всякі духові ідеали, за "найвищачнішого філософа працюючих клас суспільства".

А проте, яка все ж дистанція між колишнім "філософом працюючих клас" і теперішнім його вихвалювачами! Одного дня Антистен порадив атенцям видати декрет, щоб усі осли поробилися кіньми. Атенці сміялися з цієї ради, уважаючи її жартом. Але Антистен стояв на своєму:

— Хіба ви не видаєте декрети, щоб неукі були провідниками, а дурні — стратегами (генералами)?!

Скільки таких декретів повидавали большевики, і як би з них тепер глузував Антистен!

АНТИФОНТ — Грецький софіст, що жив у початку IV ст. до Р. Хр. і проповідував цілковиту рівність між людьми:

"Всі ми однаково — казав він, — вдихаємо повітря через ніс і уста, і всі однаково їмо руками".

Ось як далеко сягає ідея рівності, що декому вважається дуже "модерною" і "поступовою". Але час і поступ працюють над тим, щоб зруйнувати жалюгідну формулу, що на ній Антифонт намагався обґрунтувати свою теорію, бо, якщо ми дійсно всі однаково дихаємо через ніс і уста, то вже далеко не всі "їмо руками". Уже з XVI ст. більш цивілізовані народи й люди почали вживати, замість пальців, виделки. Серед маси столівого срібла, що залишилася після смерті кн. Константина Острозького (1526—1608) знаходимо ми

яких 250 ложок і тільки... 12 виделок.

АНТОНІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ, св. (982—1073), родом із Любича біля Чернігова, славний основник Києво-Печерської Лаври і взагалі чернецтва в Україні. Постригшися на Афоні (Греція) і повернувшись в Україну, Антоній поселився в печері на Берестові під Києвом, де колись спасався і київський митрополит Іларіон. Дуже скоро зібралася навколо Антонія чернеча громада, в якій забракло навіть бояр та княжих дружинників. Особливо вславився тут, не тільки аскетичним життям, але й організаційним хистом св. Теодосій, теж пізніше прозваний Печерським, що, після смерті св. Антонія, ще найбільш кількість ченців та організував їх за студійським уставом, на зразок старгородських монастирів — св. Федора Студита.

АНТОНІЯ ХРАПОВИЦЬКИЙ, за гетьмана Павла Скоропадського, митрополит Київський, відомий україножер, якому належить відома фраза про “мужичу мову”, якої, мовляв, не можна впускати до Церкви.

Син новгородського губернатора — царського генерала, він, очевидно, ніяк не міг перетравити факту, що святі Апостоли Христові були “мужиками”-рибалками, а сам Ісус був вихованцем робітника-столяра. “Слухайте, браття мсе любе: хіба ж не вбогих світу цього обрав Господь на багатих вірою і наслідників Царства, яке обцяв тим, хто любить Його? Ви ж зневажили вбогого” (Як. II, 5—6).

Директорія УНР арештувала “зневажника вбогих” і вивезла була його до Галичини, звідки він виїхав на еміграцію. Але для наших малоросів і москалів цей “зневажник вбогих” продовжував і далі бути стовпом православія... розуміється, тільки московського.

АНТОНОВ-ОВСЄНКО ВОЛ. — типовий український ренегат - перекинчик, активний інструмент московського імперіялізму в Україні. Партійна назва — Штик, літературний псевдонім — А. Гальський. Народився в 1884 році в Чернігові, але виховувався в Московщині.

Коли за Центральної Ради більшовики організували свій “Народний Секретаріат Української Советської Республіки”, Антонова було призначено на команданта “українських советських військ”. Що це були за “українські” війська, про це довідуємося з більшовицького видання “Літопису Революції” (1928, кн. 1, ст. 172), де п. Шахрай, більшовицький секретар військових справ, скаржився в одному листі П. Лапчинському:

“За єдину військову підтору для нашої боротьби проти Центральної Ради маємо ми війська, яє правів на Україну з Росії Анто-

нов, і що на все українське дивиться, як на вороже...”

Начальником штабу цього “українсько-го” війська був полк. Муравйов, що мав палке бажання зробити з нашого святого Києва “купу гною” і це своє бажання мало не здійснив.

Пізніше Антонов був народним комісаром військових справ у Харкові, потім головою політичного керування Реввоєнсовета в Москві. З 1925 року був полпредом у Празі, а потім у Варшаві. Але — по всіх усядах був вірним слугою московського імперіялізму на шкоду українській визвольній ідеї.

АНТРОПОЛОГІЯ — наука про людину, як твір природи. Основна мета антропології, як її тепер розуміють, — розслід “раговости” людини, себто приналежність її до тої чи іншої людської раси, чи породи.

Про різnorodні людські породи знали вже найдавніші народи, і на староегипетських та асирійських малюнках і різьбах вже цілком ясно визначено расові прикмети асирійців, египтян та сусідніх з ними народів. Відкриття Америки й Австралії, а далі численні подорожі по Азії й Африці, спричинилися до ще більшого зацікавлення питанням про походження різних людських пород та про їхні фізичні й психичні прикмети. У початку XIX в. Блюменбах поділив весь людський рід на п'ять рас відповідно до барви шкіри: білошкіру, чорношкіру, жовтошкіру, червоношкіру і бурошкіру (малаяйці). У половині XIX в. Брока звернув увагу, що не тільки поодинокі породи людей, але й різnorodні відміни одної й тієї самої породи різняться висотою, будовою черепа та обличчя, і іншими прикметами. Особливе значення надаю різницям у так зв. “головному показникові”, — себто у взаємовідношенні довжини й ширини черепа. Що ширша голова у відношенні до довжини, то головний показник більший, а голова кругліша: таку пропорцію — від 80 вгору знаходимо ми в “брахіцефалів” — короткоголових; що ширша голови у відношенні до довжини менша, то головний показник менший, і голова довшя, — така пропорція — до 77,7, — знаходиться в “доліхонефалів” — довгоголових. Поміж ними знаходяться ще “мезоцефали” — середньоголові (від 77,7 до 80).

Для вивчення антропологічних дослідів по всіх більших університетах утворено спеціальні кабінети, чи робітні; скликаються міжнародні з'їзди антропологів (перший з'їзд відбувся в Спеції (Італія) в 1865 р.). Батьком української антропології був проф. Хв. Вовк. Як вказали його досліді, а також досліді інших антропологів, як Анучин, Вайсбах, Коперницький, Янчук та інші, між сучасними слов-

янськими народами етнічної, себто расової, єдності немає. Первісну етнічну єдність слов'яни втратили, перемішавшись із народами іншого етнічного походження. Так, чехи і словаки мають багато домішок німецької (германської) крові, москалі — фінської, а болгарів, про яких перше думали, що вони походять від змішання з туркофінами, тепер визнається за особливе, автохтонне плем'я Східньої Європи.

Що торкається зокрема так зв. східніх слов'ян, себто українців, москалів і білорусинів, то серед них встановлено існування чотирьох головних фізичних типів, не подібних між собою: Український тип, Білоруський і два великоруських — Суздальський та Рязанський (не рахуючи інших менших підвідділів). Серед українців і північних москалів переважає короткоголовість, але тим часом як ті північні москалі — яскраві русявці, серед українців переважають люди темнішого типу. Відрізняються українці від північних москалів і вищим ростом (у чоловіків).

Ще більша різниця помічається між українцями і південними москалями, переважно довгоголовніми.

АНТРОПОМОРФІЗМ — уявлення богів подібним до людей щодо зовнішнього вигляду і щодо життя та характеру. Особливо антропоморфізмом визначалася стародавня грецька поганська релігія, що винорнула була славнозвісний Олімп, а також германська.

В Україні в дохристиянських часах антропоморфізм не вільно поглибнитися. І хоча деякі дослідники уклали на зразок грецького та германського Олімпів і староруський, український Олімп, але, як перестерігав проф. М. Грушевський, до таких проб треба ставитися з великим застереженням, бо всі вістки про староруських богів походять із пізніших часів, коли книжники намагалися підганяти спогади про поганські культури під відомі вже їм історичні візрі. Правда, Перун у Києві, якого був поставив Володимир Великий, мав такий вигляд людини з срібною головою та золотими вусами, і араб Ібн-Фадлан оповідав, що русько-українські купці молитись дерев'яним ідолам з вирізьбленими обличчями, подібними до людських, але чимало дослідників, — і між ними і проф. М. Грушевський, — схильні вважати ці вияви атропоморфізму за вплив варягів.

Проте, з прийняттям християнства з його величними постатями Христа, Богоматері і сонму святих та апостолів, нахил до антропоморфізму в українському народі значно зміцнівся. Євг. Маланюк писав у "ЛНВіснику":

"У нас немає візантійського Саваофа (згіршливий вираз Шевченка), ані тим більше жидівського Єгови, чи московського Царя Не-

бесного, гнівного і караючого Бога. У нас, власне, цілком освоєна, майже земна родина: Христос — за плугом, Марія поганяє..." (Є. Маланюк. "ЛНВісник" 1927, IV, 324).

Цей антропоморфізм виявляється особливо в українських колядках, де в уявленнях українського хлібороба-селянина Господь Бог представляється, як справедливий Господар Світу надзвичайно зближений своїм способом життя та порядкування до українських хліборобів: він сам і ріллю обробляє, послуговуючись святими, як рільник робітниками:

А святий Петро за плугом ходить,
А святий Павло волами гонить,
А сам Біг-Господь посіває,
А святий Юрко поволочує,
Божа Мати обід вносить...

Або ще:

За загуменню плуженько оре,
За плужком ходить сам Біг небесний,
А святий Павло волоньки гонить,
А святий Петро волоньки водить,
А вишла ж ід ним Божа Мати:
"Оріть, синочки, здрібна нивочка,
Будем сіяти жито-пшеницю,
Жито-пшеницю, всяку сівницю..."

Подібні ж уявлення виступають і в весільному обряді:

"Сам Бог коровай місить,
Пречистая світить, янголи воду носять".

Священик, доп. Табінський, бачив на Воліні старі ікони, на яких, як, наприклад, на іконі "Відвідування Ісаака янголами", господар, звичайний селянин у білих штанях, трактує своїх гостей хлібом, салом і горілкою в грамчастих чарках зеленого скла ("Реліг.-Науковий Вісник", 1922-1923).

Цим українським антропоморфізмом, себто олюдненням Божества, як писав Є. Маланюк, насичена й відома Шевченкова поема "Марія", ця неперевершена релігійно-надхненого патосу української вірні благочестивої. Тому то й була вона для московської синодальної Церкви — "близнірством атеїста", а для типово-російського думання Драгоманова цілком незрозумілим твором, бо з одного ж боку така ніби профанація Божества, а з другого боку така перла релігійної побожності, як звернення до Богоматері "Все упованіє мое на Тебе, мій пресвітлий раю..." У цьому своєму антропоморфізмі Т. Шевченко був вірним виразником українського народно-релігійного світогляду, далекого від всякого атеїзму.

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ — хибний погляд, що людина — осередок і мета всього світу. Цей погляд тісно зв'язаний з іншим — з ГЕОЦЕНТРИЗМОМ, що ставив землю в осередок всесвіту.

Поки люди вірили, що сонце і всі планети крутяться навкруги землі, було їм цілком природним думати, що земля — осередок всесвіту, а людина — “вінець творіння”, якому все в світі має служити і підкорятися.

Та тепер ми знаємо, що не сонце і планети кружляють навкруги землі, а земля з іншими планетами, далеко від неї навіть більшими, кружляють навкруги сонця. Мало того! Тепер ми знаємо, що і сонце з усіма своїми планетами складає тільки незначну частинку величезного Чумацького Шляху, що — з мільйонами зірок, далеко більших від сонця — теж летить із неймовірною швидкістю в якісь незмірні простори. Тепер ми знаємо, що незважаючи на свій кольосальний розмір — **трильйон кілометрів у діаметрі** — увесь цей Чумацький Шлях із мільйонами сонць, як наше, — тільки незначна горстка блискучих порошочок у безконечному просторі, вже проглядаємо нашими астрономами, які вираховують, що в усьому світі має бути щонайменше ще одні мільярд таких Чумацьких Шляхів, як той, що включає нашу систему разом із землею.

Д-р Гарлов Шаплей з обсерваторії Гарвардського університету (в США) висловив недавно думку, що бодай одна з кожного мільйону зірок (сонць) повинна мати планетарну систему в роді тої, що має наше сонце, і що бодай одна з тисячі тих планет може мати умовини, сприятливі розвитку органічного життя. І з тих планет з можливостями органічного життя, бодай одна планета може мати умовини, сприятливі розвитку інтелегентних істот, подібних до людей. В такому разі на один мільйон планет повинна б існувати хіба одна, на якій могли б бути істоти, подібні до людей. І все ж — приймаючи на увагу, що в усьому світі існує 100 трильйонів зірок (сонць), навіть при такому обережному підрахунку, **мали б ми щонайменше 100 мільйонів планет, заселених людоподібними істотами.**

Ще в 1688 році Бернардо де Фонтенель видрукував книжку про “Чисельність світів”, в якій він так висловився:

“Якщо ми славимо Бога за те, що він сотворив наш світ (себто нашу землю), тим більше слави Йому належить, чим більше Він таких світів сотворив...”

З поглибленням наших дослідів у космічному просторі, колишня піха людини, що ставила себе в осередку світу, як “вінець творіння”, все більше зникає, і ми все більше усвідомлюємо нашу нікчемність і малість в цьому Божому світі, і переймаємося все більшим подивом до Великого Творця, що не тільки сотворив усі оті безмірні світи, але й з досконалою мудрістю врегулював їх рухи з однієї незрозумілій нам у своїх цілях і засобах чудесної гармонії небесної механіки...

АПОКАЛІПСИС — остання книга Нового Заповіту, що її написав св. євангеліст Іван, під час свого вигнання на острові Патмосі. Вона описує в загальникових символічних образах останні дні світу, прихід Антихриста та ріжні катастрофи, що супроводитимуть ці останні жакливі дні, як вони представилися перед пророці очі св. Йоана. З тих видів св. Йоана особливий вплив у письменстві та малярстві всіх народів мали чотири Апокаліптичні Ізди, що символізували Поієсть, Вііау, Голод і Смерть, та Антихрист про якого була мова.

АПОКРИФИ — перекази на біблійні та євангельські теми, невиключені в Святе Письмо і в більшій частині навіть Церквою пізніше заборонені, як неправдиві. Церква визнає тільки чотири так зв. канонічні Євангелії, але апокрифічних євангелій відомо понад 20, з них найбільш відомі євангелії Якова, Томи і Никодима. З інших новозавітних апокрифів найбільш популярними були “Мандрівка (“Хожденіє”) Богородиці по муках”, “Виявлення Методія Патарського”, “Інтання Івана Богослова на Таворській горі” та інші.

Із старозавітних апокрифів, що були в нас найбільше поширені, згадаємо: “Про створення світу й людей”, “Про Адама і Єву”, “Книгу Єноха” — про падіння янголів, “Про Суди Соломонові”, “Про Хресне дерево” і т. д.

Всі ці апокрифи приходили до нас в перекладах із грецького і намагалися заювнити ті прогалини щодо долі світу та біблійних і євангельських осіб, що про них надто коротко оповідалося в Святому Письмі. Виявляли вони безсумнівне зацкавлення релігійними справами, і тому Церква перше не ставила перепон їх поширванню, і Батьки Церкви самі дуже охоче користувалися ними в своїх писаннях, так що про деякі з тих апокрифів ми тільки й знаємо з цитат, що збереглися в тих писаннях Батьків Церкви. Та з часом апокрифами почали користуватися ріжні еретики для обожування своїх хибних поглядів, і тому виникла потреба точно розмежувати правдиве Святе Письмо від тих апокрифів.

Так виникли “Індекси” заборонених Церквою книжок, до яких було занесено, крім численних (але не всіх!) апокрифів, також ріжні ворожілівні та взагалі забобонні книжки. Проте, ніякі заборони не допомагали, бо ж це був своєрідний **народний епос на релігійні теми**, що знаходив величезний попит.

Апокрифи були дуже поширені в нашому старому письменстві, і сліди їх знаходяться вже в “Ізборнику” Святослава 1073 року. Позначився їх вплив і в писаннях Данила Паломника, і Ів. Вишенського, і таких проповідників XVII ст., як Радивилівський та Галатовський, і

особливо в численних народніх віруваннях: сосна, наприклад, все зелена тому, що показалася нездатною на цвяхи, якими прибито руки й ноги Христа; береза — побіліла від страху, що на ній хотів повіситися Юда; осика — проклята Богом, бо не виклонилася святій Трійці; кукіль — чортове зілля, бо чорт його посіяв; інші рослини, як “Божа ручка”, “Петрів батіг”, “Чортів горіх” та інші теж завдячують свої назви апокрифічним оповіданням.

Багатством яскравих образів, що віддають характер давнього українського життя, позначається апокриф “Мандрівка Богородиці”. Архангел Гавриїл у товаристві чотирьохсот янголів показує Богородиці, як мучаться грішники в пеклі. В одному місці почула Богородиця плач і страшний крик. Святий Михаїл пояснив:

“Це ті, що не повірили в Святу Трійцю, тільки поклонялися союю, місяцеві, землі, воді, Троянові, Хорсові, Велесові й Перунові”.

Тут ясно виявляється, як старі переписувачі апокрифів наближали їх до місцевого життя, їх, так би мовити, українізували.

В іншому місці побачила Богородиця страшну прірву, безодню, з обох сторін якої — льодяні стіни. Там зима, якої не зогріти, темрява, якої не освітити, і грішники там скрегогочуть зубами. А св. Михаїл пояснив:

“Це вельми зима мука нечесним людям, що творять на землі чари, омани, ворожби та нахвалюються своїми нечистими силами”.

У дальшій своїй мандрівці бачила Пресвята Богородиця мучи злодіїв, розбійників, чародіїв, ворожок, грішних дяків, ченців, священників, мельників, багачів, грошоловів, лхварів, наклепників, обмовників, молотильників, ковалів, кравців, шевців... Заплакала Богородиця і попросила Сина, щоб змілувався над усіма тими грішниками. І сказав їй Христос: “Ради милосердя Отця, ради молитов Матері, ради Михаїла й багатьох мучеників, даю вам, грішники, звільнення від мук на час від Великого Четверга до Зелених Свят...”

Великий вплив мали апокрифи і на літературу Західньої Європи: вони лежать в основі “Божеської Комедії” Данте і “Загубленого Раю” Мільтона.

АПОЛЛОН (ФЕБ) — один із головних богів греко-римської мітології. Перше, як бог СВІТЛА, відрізняється він від сонця — Геліоса, — але потім сам стає богом СОНЦЯ, що виходить із лона НОЧІ (Лето-Лятона), заплідненої Зевесом — НЕБОМ.

Озброєний луком і стрілами, що символізують промені сонця, Аполлон побиває пред-

ставників темряви, оздоровлює повітря від болотяних випарів-міязмів (змії Пітон), і тому стає батьком Ескулапа — бога МЕДИЦИНИ. А що, на думку греків, і тіло і душу найкраще лікує музика, що повертає людині втрачену в хворобі гармонію органічних функцій, стає Аполлон і творцем МУЗИКИ. Греки вірили що все, що існує на цьому світі, а в тому і всі планети, і зорі на небі, рухається й виконує призначену йому роллю під звуки ліри Аполлона в одній всевітній гармонії. Змінивши свій лук із стрілами на солодко-співну ліру. Аполлон — МУЗАГЕТ, бог поезії і всіх мистецтв провадить хор дев'яти Муз, надхнителюк мистців.

Як бог сонця, що, подорожуючи небом, все бачить і все знає, Аполлон зробився пророком Зевеса, і його оракули (провіщання), як вияв волі найвищого бога, відігравали в давньому світі величезну роллю: видавали їх особливі жінки-піїти у стародавніх Дельфах, що вважалися “центром землі”. Провіщання піїтій формували жерці, надаючи їм загадкового двозначного змісту в вигляді коротенького віршу, але після того, як один філософ виявив своє здивування, що бог поезії складає такі недоладні вірші, відповіді піїтій давалися вже в прозі...

“Античний світ сдріжняє в мистецтві два типи бога Аполлона, що є одночасно і богом сонця і богом мистецтва, патроном муз і мистців... Дві постаті Аполлона символізують дві різні, протилежні концепції, які стоять у стилі залежності від епох, які вони інспірують і відбивають. Епохам державного занепаду здебільшого питоме мистецтво, яке символізує Аполлон Кіфаред (Солодкоспіваний Аполлон) — постать, оповита в догрі й м'якій, майже жіночій шаті, з головою уквітчаною вінком із рож та лаврів, із мрійливим виразом обличчя, з довгими пальцями тонких рук, що ніжно торкають струн кіфари — солодкоспівної ліри.

“Ця постать Аполлона Кіфарела найліпше символізує ніжно-сумне, мрійливе й настроєве мистецтво, те естетичне мистецтво, що впливає на наші душевні переживання, але не впливає на наш дух, не в силі його збудити, піднести й надхнути великими ідеями і вчинками.

“Цій постаті протиставляється, — головне в часах героїчних епох, — інша постать того самого бога — Аполлона Войовника. Ця постать виявляється в образі прегарного юнака, в суворім і простім вигляді якого відчувається краса, сила, стриманий внутрішній динамізм і гордий порив уперед — до боротьби й перемоги. Ця постать здебільшого представляє Аполлона з луком у руці і сагайдаком та стрілами при боці, з кучерями, завитими в природний шолом, з гнівним і грізним виразом обличчя, або з усмішкою переможця.

“Ці дві постаті — Аполлона Кіфарета і Аполлона Войовника — прекрасно символізують два роди мистецтва — лірично-емоційне та ідеологічно-героїчне”. (“Вісник”, 1939, VI. ст. 451—452).

АПОСТАТ — віровідступник. Цю назву прикладається звичайно до імені римського імператора Юліана (331—363), письменника-філософа, що вихований, як племінник і наслідник Константина Великого в християнській вірі, від неї відступив і почав її поборювати. Написавши також трагедію “Поети Галілея”. Проте, поганий в бою з персами, перед смертю сконстатував:

— Ти переміг, Галілейнине!

Чимало й у нас в Україні тих апостолів, але прийде час, і вони всі мусять бути визнані. — хоч, може бути, і запізно — що остаточна перемога — Христова

АПОСТОЛ — богослужбна книга в якій містяться Діяння і Послання Апостолів. **Перший друкований в Україні Апостол** вийшов у 1754 році з друкарні Івана Федоровича у Львові. До Апостола було додано переломку, в якій Івач Федорович який перше пробував друкувати книжки у Москві, але мусів звідти тікати, бо московський натопів, уважаючи, що друк книжок — це чари спалив йому друкарню і загрожував смертю друкареві. — згадав про такі зусилля, туди й турботи в своїх змаганнях “друковане зерно по світі розсівати”.

АПОСТОЛ ДАНИЛО (1658—1734), гетьман України, гумунського походження. За Мазепи був Миргородським полковником і в 1706 році закликав Мазепу скористатися із шведської допомоги, вибити Україну з-під московського ярма. Проте, пізніше, звернувшись у тій шведській допомозі, змінив себе виправдати перед царським урядом і таким чином затримав свій уряд і маєтки. За Подуботка коли Петро I вкинув його українського патріота до Петропавлівської в'язниці, і Апостола як старого мазепинця, було привезено до Петербургу і ув'язнено. Помучився він у в'язниці аж до самої смерті Петра I (1725).

По смерті Катерини I, Петрової жінки і наступниці, коли влада перейшла в руки Петра II, нещільного внука Петра I, вирішено було в Петербурзі полати про злобуття симпатій українського народу і з тією метою скасовано везності податки, що наклали була в Україні так зв. Малорійська Колегія, забороною москалям купувати землю в Україні й рішено відновити гетьманство.

1-го жовтня 1727 року, в присутності спеціально висланого тайного царського радника, Наумова, відбулася в Глухові Велика Рада, яка й обрала на гетьмана полк. Данила Апостола,

що тішився великою пошаною й популярністю, яка зростає ще більше після його петербурзького ув'язнення.

Рік пізніше, в 1728 році, новий гетьман, 70-літній дідусь, їде до Петербургу і там, скориставшись з нагоди коронування Петра II, злонує так звані “Рішительні Пункти”, якими стверджується автономний стан України і дозволяється гетьманові провалити дипломатичні стосунки та листування з найближчими сусідами — Кримом і Польщею — в пограничних справах. Але для забезпечення, що Апостол не буде слідами “западника” Мазепи затримано в Петербурзі Апостолового сина, як “западника”.

“Рішительні Пункти”, що в військових справах узаємнювали гетьмана від московського полевого магніта і віддавали мито від увожуваних в Україну товарів царській скарбниці, були боляй тим добрі, що клали край безконечним московським злирствам та зловживанням, що за гетьмана Скоропадського, і особливо за Малоросійської Колегії, не знали ніякого стриму.

За своє шестилітнє гетьманування, Апостол попрацював над прощненням моральної атмосфери, що була геть занепада і перелів значні зміни на становищах полковників та генеральної старшини, оточуючи себе колишніми мазепинцями та людьми, що були справжніми українськими патріотами. Так, галяцьким полковником став тоді Григорій Грабянка, відомий літописець Гетьманщини, а лубенським полковником став гетьманів син — Петро Апостол, що залишив по собі пречікаві спогади написані французькою мовою.

Добрий господар, Данило Апостол, уплавильний запутані справи землеволодіння і посприяв розвиткові української торгівлі, зловивши від царського уряду гірші полегші для зовнішньої торгівлі та свободу руху українських купців, які ізлили по Європі з українськими пашпортами та витримували добре чужиньську конкуренцію

На жаль, не мав він сили спинити визиску України від Москви, що все намагалася використовувати козаків, як **звичайну робочу силу**. Як за Скоропадського, так і тепер, галяйли козаків на тяжкі фортифікаційні роботи далеко поза межі України. В роках 1731—33 понад 70 тисяч козаків і селян загнано на ті роботи, а коли Московщина астрянула в 1733 році в справу польського наслідства по смерті короля Августа, вислано і в Польщу корпус із 11 тисяч козаків. Це було порушення українсько-московського договору про нежвинання козаків поза межамі України, але... коли Москва не порушувала підписаних нею договорів?

Помер старий гетьман 17-го січня 1734 р.,

і перейшов на сторінки української історії, як "останній козак" на гетьманському столі, (Уманець); як "один із найкращих українських діячів". (Джиджора), як той, що "не забруднив своїх рук народньою кривлюю" (М. Грушевський); як "володар, якому вдалося зміцнити гетьманську владу й автопітет гетьмана супроти російських і місцевих властей" (Дорошенко).

АПОСТОЛИ — дванадцятьо найближчих учнів Ісуса Христа, що понесли Його слово в світ. "Імена ж дванадцяти апостолів такі: Симон що зветься Петро, і його брат Андрей; Яків, син Заведів, та його брат Іван; Филип і Вартоломей; Тома і митар Матвій; Яків Альфейв і Левій, названий Талеем; Симон Канаїт і Юла Іскаріотський, що й зрадив Його" (Матв. X, 2—4).

Крім тих дванадцяти, були й інші Апостоли, а седел них найперший св. Павло, який, хоч ніколи безпосереднім учнем Христа не був, проте, зробив для поширення Христової віри і вчення чи не найбільше, залишивши по собі численні Послання до християн в різних місцевостях, які й сам свого часу вівідував.

Вибігаючи апостолів, Христос сказав їм, що вони мають бути, як сіль, що надає смаку стгавам, і як світло, що все освітлює й огріває — себто, мусять вони визначатися своєю **впливальною** силою, що від них променіє, й **духовним** багатством, що від повноти сеоя всіх шедро обляровує. Нічого іншого вони не повинні мати: "Дягма прийняли ви, дягма й лавайте. Не набишайте ні золота, ні срібла, ні міяків собі в пояси, ні торби на дорожч, ні в'ї свити, ні обуви, ні палиці..." (Матв. X, 8—10).

Але, "якщо сіль звітріє, чим її осолити?" і якщо світло сховане під посудину не освітлює свого оточення, як прогнати темряву людського неуптва? Марно було б намагатися заступити добрі діла гарними словами, заступити бгак глибоких перекочань нетеплим:стю до своїх противників: перше, ніж намагатися поліщити інших, треба самим стати кращими; перше, ніж намагатися посолити, треба самим бути сіллю.

Саме тому, апостоли — повне й цілковите заперечення фарисейв. Там, де діють апостоли не може бути фарисейв.

Апостолами можуть бути тільки ті, що, палають вогнем віри в найвищі ідеали, і не тільки ту віру всім проповідують, але й живуть згідно з своїми ідеалами та своєю вірою. Вони впливають на своє оточення не тільки вогненным словом сповненим силою внутрішнього переконання, але — і особливо — прикладом свого життя в постійній готовості піти за ту свою віру на смерть і на муки...

АРИСТОКРАТІЯ — грецьке слово на означення — "панування кращих".

В класифікації Аристотеля аристократія — одна з форм державної влади, за зразком Спарти, у відмінність від демократії, що процвітала в Атенях, і означала "панування народу".

При аристократії вся влада концентрується в руках "кращих", себто вищої, чи заможнішої класи; при демократії вона ніби розподіляється між усіма громадянами: які, проте, не маючи можливости — всі — брати участь у державній владі, передають її на короткий час обраним спільно представникам. Ці представники перебирають владу тільки — "на короткий час", бо коли б вони заволоділи владою надовго, то тим самим віділлилися б від "народу" і створили б аристократичну класу, що панувала б над народом.

Перша знана в світі аристократія була власне такого роду класною воєюв, що, опанувавши владу силою зброї, передавали її з роду в рід своїм нащадкам. Ця так звана **РОДОВА**, чи **ВІЙСЬКОВА АРИСТОКРАТІЯ** спиралася перше на силу зброї, а потім на матеріальні, головню земельні багатства, придбані цією ж зброєю. Для підкреслення своєї вишности, ця військова аристократія відзначає себе спеціальними окрасами, які забороняється носити членам інших клас, спеціальними убраннями, спеціальними барвами. — так, наприклад, багрень, чи тирпур, був довгий час відзнакою патрівних родів.

У новіших часах, із зростом грошового капіталу, що давав можливість набувати землю і навіть шляхетські титули, починає поволі формуватися **АРИСТОКРАТІЯ КАПІТАЛУ**, яку складають банкіри, промислові "корої", багаті купці, тощо. Аристократія Америки та аристократія Голляндії майже виключно такою плітократичною походження.

Нарешті, зі зростом державного апарату і все більшою значення держави в приватному і громадському житті та необхідности спеціалізації державних функцій, набирає значення бюрократія, себто вища класа урядовців, яка й формує кадри нової **БЮРОКРАТИЧНОЇ АРИСТОКРАТІЇ**, якої найбільш магкантий приклад дає Советська Росія, де вся влада знаходиться в руках бюрократичного апарату комуністичної партії.

Протягом всієї історії ми спостерігаємо зник, чи навіть знищення одних аристократій і народження інших, бо, як би там було, людськїсть у своїх власних інтересах, все намагається відлавати владу в руки "кращих", які зі свого боку, опанувавши владу, не радо її з своїх рук випускають.

Для давньої людськості "кращим" був той, хто був фізично сильнішим, відважнішим, краще володів зброєю. Потім, як ми бачили, прийшло інше мірило вартості: "кращим" став той, хто був багатий, хто краще вмів порядкувати грошем, хто виявляв більше організаційної здібності. В новіші часи все більше виступає нове мірило: "кращим" починають уважати того, хто визначається своїми інтелектуальними здібностями. своїми знаннями, своєю технічною вмілістю. Виступає на перший план все більше роля інтелігенції — **АРИСТОКРАТІЯ ІНТЕЛЕКТУ**. Ренан, французький вчений (1823—1892) висунув думку, запозичену в Платона, про керування світу вченими. Але ця думка не знаходить виправдання, бо, щоб керувати світом, треба вміти тримати владу в руках, а для цього треба мати такі моральні якості — мужність, сміливість, рішучість, силу волі й динамічність. — яких вчені люди звичайно не мають, і тому при владі не могли б утриматися.

Кожна національна аристократія, щоб утриматися при владі і виконувати корисно свою організаційно-державну функцію, мусить мати матеріальну силу, щоб переборювати антинаціональні чинники і **моральний авторитет**, щоб це переборювання знаходило зрозуміння і підпертя в загалу нації.

Щодо матеріальної сили, то вона її знаходить у самому апараті влади але щодо морального авторитету, то вона його може знайти тільки в своїй високій якості. Кожна аристократія, щоб бути гідною свого ймення "кращих людей", повинна вміти приносити на вівтар Батьківщини найбільші жертви, коли їх вимагають обставини. Звілти й французький вираз: *Noblesse oblige*. — себто шляхетність зобов'язує. І дійсно, з усіх привілеїв аристократії лише одна — дійсно істотна: **мати більше обов'язків від інших**.

Це — мірило справжньої **МОРАЛЬНОЇ АРИСТОКРАТІЇ**.

Лише тоді, коли гевна група людей перебирає на себе цю високу привілею бути безкорисним оборонцем загального добра Батьківщини і повинні перед нею всі обов'язки краще й успішніше від інших, набирає вона значення й змісту справжньої аристократії, що, відповідно до новіших часів, відзначається від загалу не якимись зовнішніми ознаками, чи барвами, але **почуттям героїчної жертвенності й готовності "покласти душу й тіло" за загальну справу**.

Французький письменник Баррес обвинувачував демократію в тому, що вона, як це ми самі не раз можемо констатувати, не витримує розкладової сили грошей. Лише моральна сила, що виникає в душі всякого справжнього

християнина і незалежне його від будь-якого своєкорисного побуду, може спаралізувати ту владу плотократії (себто тої Мамони, що про неї говорив Христос: "Не можете служити Богові і мамоні" (Мт. VI, 24)), і протиставити зухвалості золота спокійну силу жертвенності й обов'язку. Де немає жертвенності і обов'язку, там немає справжньої аристократії — там панує тільки сила узурпаторів, що все знайде на себе ще більшу силу.

АРИСТІД — атерський політичний діяч (нар. коло 540 р., умер в 467 г. до Христа). За свою громадську діяльність одержав назву "Справедливого". Своїми моральними й інтелектуальними прикметами Арістід так піднявся над загалом провідників атерської демократії, що вони, не зносячи його вишости, пристосували до нього закон про остракізм, себто про вигнання з батьківщини.

Це не була кара. — бо карати не було за що. — але це була обачність задрісних людей до людини, що, підносячись над загалом, тим самим порушує, мовляв, норми загальної рівноваги, що її має дотримуватися демократія.

Нема чого й казати, що така "демократія" не має нічого спільного з розумною демократією, яка знає, що в природі нема нічого рівного, і що не вищий має знижуватися до нижчого, а нижчий має підноситися до вищого, влоскозалежучись і беручи з вищого приклад до наслідування. Найвищим прикладом до наслідування за останні два тисячоліття все був і залишиться Ісус Христос. Але і його вишости не змогли звести ріжні фарисеї...

АРИСТІП — грецький філософ гелоністичної школи, яка навчала, що найбільше щастя в умінні знаходити по всіх усядах насолоду. Вітха, приємність і — страждання; ось, мовляв, два єдині мірила добра і зла, правдивого і хибного. Все що дає вітху, задоволення, — добре, все, що приносить страждання — лихе. Безмежний егоїзм, що випливає з цього навчання, виключає жетвенність і любов, що в'яжуться завжди з стражданням. Зловживання всякими вітхами нев'дмінно провозить до страждання і страждання часто приводить за собою величезну моральну вітху, про силу якої навіть не підозрівають зачествілі в егоїзмі послідовники Арістіпа, про якого вони ніколи, може, й не чули... Дама, що Арістіп також навчав, що одна з найбільших вітх знаходиться — в науці.

АРИСТОТЕЛЬ найславніший з грецьких філософів (384—322 до Р. Хр.). вчень Платона і вчитель Олександра Великого. Основник Парипатетичної школи в Атенях. Його твори й думки на протязі 2.000 років служили основою для розвитку мало не всіх наук. Він

же поклав основи і під "політику", як науку. Йому належить славнозвісний вираз, що "людина — суспільна тварина", яка може розвинути тільки в громаді. Перша форма суспільства, в якій людина починає формуватися, не — родина, найвища форма — держава.

Арістотель ділив форми державного ладу на три "правильні" форми: монархія, аристократія і "політея" (під цим останнім терміном Арістотель розумів демократичну республіку) і три "неправильних": тиранія, що вироджується з монархії; олігархія, що вироджується з аристократії, і охлократія, що представляє виродження демократії.

Арістотель, розуміється, зовсім не перераховував можливості існування ще й іншої форми державного ладу — советської, що виступає одночасно і як тиранія, і олігархія, і охлократія, себто як виродження всіх знаних йому "правильних" форм.

Але перелічити все не можливо.

АРІЯДНА — мітична дочка Міноса, короля острова Крети в Середземному морі і Пасифаї. Вона допомогла була Тезеєві, гречькому героєві, що вбив Мінотавра — потвогу, якому атенці, на вимогу Міноса, віддавали щороку семеро найкращих парубків і лівчат, — вийти з Ляб'ринту на Креті, де жив Мінотавр. Для визволення Тезея послужив клубок ниток, який Аріядна дала Тезеєві, щоб він розмотуючи його, значив ним свою дорогу в Ляб'ринті. **НИТКА АРІЯДНИ** символізує з тих давніх часів в усіх наголів світу засіб що дозволяє нам вийти з незвичайно трудних, звалалося б, безвихідних обставин.

Зробила це вона з любови до Тезея, і влячний їй за це герой забрав був її з собою, але по догоді покинув на одному пустельному острові... Там її знайшов бог Бахх і отруївся з нею.

Бог Бахх був відомим п'яницею, і гарна Аріядна йому дуже сподобалася, але атенському героєві не випало везти з собою додому жінку, яка, хоч і з кохання до нього, знайшла батьківщину. Така: Бульба застрелив рідного сина Адрія, що з любови до польки зрадив українське козацтво...

АРІЯНСТВО — еретичне вчення, що оспівало цю назву від імені Арія (б. 280—336), священика з Олександрії, який навчав, що Ісус Христос не рівний Богові Отцеві. Нікейський Собор з 325 року засудив вчення Арія, як ересь, але грецька держава влада стала незабаром за аріянами і почала навіть переслідувати прихильників нікейського символу віри, що засуджував вчення Арія.

Аріянство офіційно було винищено лесь коло VIII століття. Останнім народом, що бо-

ривив аріянство, як свою релігію, були льонгобарди.

На наших землях християнство почало було ширитися саме в формі аріянізму бо аріяньський константинопольський патріарх Евсевій висвятив єпископа Ульфілу, чи Вульфїлу, що був єпископом східних готів, які жили на наших землях в IV столітті.

У XVI столітті аріянізм віджило в Україні під іменем соціанства від імені основника секти Фавста Соїнія (1539 — 1604), що жив від 1579 р. в Польщі, де об'єднав своєю наукою всіх антитринітаріїв, себто заперечників догми Святої Тройці.

АРКАН — петля, зроблена з кінського волосся, яку закидали при ловах на шию коневі, якого хотіли піймати в стаді, а то й якій іншій злочинці. Схоплений арканом кінь сам запрягав петлю, від чого кров спиналася в шиї, і він падав. Татари ловили арканом також людей в Україні в ясні, і саме слово "аркан" походить із татарського "арган".

"Арканом" називають також гуцульський танець, в якому танцюристи, ставлячись один поза одного, роблять довгий ланцюг танцючків, які перше витягують жваво, як молоті коні, збиваючи землю, а потім, то едваючись в когю, то розходяться і звиваються в швидких оборотах швидко пересуваються з місця на місце.

АРКАС МИКОЛА (1852—1909) — автор опери "Катерина" на слова Т. Шевченка, що відзначається багатством народних мелодій. Вперше виставила "Катерину" в 1899 році в Москві трупя Кропивницького, а на весні наступного року в рідному місті Аркаса — в Миколаєві. Вистава мала величезний успіх: "Театр ридав. Авторів піднесено лавровий вінець при гучних оплесках всієї аудиторії". — як писала відзначаючи тріумф опери, місцева газета. Відтоді "Катерина" Аркаса стала репертуарною оперою всіх українських театрів, і по всіх усядах завжди зустрічала величезний успіх зворушених слухачів, — хоч сам автор її не був ніколи фактором композитором, лише кохався в українських народних співках і музиці. Мав він одну з найбільших на ті часи бібліотек з українознавства, що допомогло йому написати також популярну "Історію України". В лібретто опери зберіг він недоторканими всі тексти Т. Шевченка, ввішні тільки одну нову діюву особу — Андрія. В Амєгнії "Катерину" вперше було виставлено в Нью-Йорку на Різзлю 7-го січня 1922 року в Народньому Домі, успіх її був такий, що її повторили ще два вечори сілряд — 8 і 9 січня. Потім 13-го беззана того ж року виставлено "Катерину" і в Філадельфії. Були встанови "Катерини" і в дальших містах.

АРКЕБУЗ — довга рушниця, що мала гак, яким спірала її на мур, як і ГАКІВНИЦЮ, але була вона коротша, тому подекуди її звали ПІВГАКІВНИЦЕЮ. Прийшли до нас аркебузи з заходу в половині XVI віку.

АРСЕНАЛ — зброєвня, фабрика зброї і склад, де та зброя переховується.

В історії української визвольної війни Арсенал у Києві — штабеля московського більшовизму, що мала знищити Українську Центральну Раду і тим виказати перел світом маловартність української державної ідеї: "Треба було не дати українським делегатам в Бересті можливості переговорювати з представниками Центральних Держав в імені самостійної української республіки", — як писав московський стратег полк. Капукін в "Стратегіч. очерку гражданской войны" (Москва, 1926 р.).

Московські більшовики нараховували тоді до 8—10 тисяч вояків, зареєстрованих організаціїно гарматчиків, саперів, піхотинців і т. д. Боротьба точилась з 16-го по 23-тє січня 1918 року. Як стверджував тоді комунікат української Ради Міністрів із 19-го січня 1918 року, "до большевицьких наймитів зразу ж приєдналися чорносотенно-монахичні організації Києва та каліні елементи, грабійники, злодії, погромщики". У числі полонених і вбитих большевників були і видатні большевицькі агітатори з Петрограда".

По стороні ж українців виступили відомі українські полки, буковинсько-галицькі відділи, чорноморські моряки з Мокроусовця та вільне козацтво. Біля виграли українці. Сам С. Петлюра ходив в уаступ на Арсенал, і його здобуто, знищено той осередок чужинецьких ворожих сил в серці України. У тій самій газеті, що повідомляла про злобуття Арсеналу, вміщено й листівку, що "Центральні Держави визнали в Бересті Українську Наодну Республіку самостійною державою..."

Коли ж по чотирьох днях підступив під Київ Муравйов і почав гатити по столиці з важких гармат, Арсеналу вже не було. — було створено традицію нищення всіх чужинецьких Арсеналів на власній землі. І та традиція живе далі в свідомості кожного українського патріота.

АРСЕНІЙ МАШЕВИЧ (1697—1772) родом з Волині з 1742 року ростовський митрополит. Відомий своєю боротьбою за незалежність Церкви від царської влади, — особливо після "указів" Катерини II, що обмежувала монастирі в їх праві керувати монастирськими маєтками. У 1763 році митрополит Арсеній відлучає від Церкви "тих, що гвалтують і ображають свята Божі церкви і монастирі".

Катерина віддає митрополита Арсенія під суд Синоду, а той слухняно позбавляє "зухвальця" митрополичого сану і замикає його, як простого ченця, до монастиря. Але, з огляду на те, що недавній митрополит і лалі не "кавсяся" і почав навіть висловлювати сумнівні щодо прав Катерини II из царський стіл, бо ж вона, мовляв, винна в смерті свого чоловіка Петра III, його знову судили, розстригли з ченця і присудили до смертної в'язниці під іменем Арсенія Вралья (Брежуна), яке йому милости-во зволила надати Катерина II.

Не можна не відзначити, що в цій боротьбі Арсенія Машевича проти уярмлення Церкви деспотичною царською владою, московські церковні власті не виявили жадної охоти підтримати українця митрополита, що ще жив традиціями незалежної від московського самодержавія Української Православної Церкви. Катерина II звернула натомість пильну увагу на те, щоб знищити в корені ці українські незалежницькі традиції. В своїй інструкції графові Рум'янцеву, що був призначений в 1764 році урядувати в Україні, вона йому наказувала "старатися викоринити серед українців погляд на себе, як на нарід, ілком відмінний від москалів", і ралити звернути особливу увагу на Київську Акалемію:

;"Відомо, — писала вона, — що ті, які вчатьсь богословію і підготовляються до духовних гідностей в зміжх малоросійських школах, в наслідок роздурчих правил римського духовенства заражаються неситого честолюбства початами..."

Римське духовенство тут, очевидно, приплетене звичайним московським, як видно. луже давнім звичаєм. знайти по всіх усяодах якусь чужинецьку "інтригу", як не "римську", то "німецьку", чи "звстрійську", чи навіть і "польську", а останніми часами то вже й "американську"...

АРМСТРОНГ ДЖОН — американський політик, бувший старшина армії, професор Вісконсінського університету, автор грубої книжки про "Український Націоналізм" (1955 р.), в якій виявив глибоке знання проблем української визвольної боротьби. "Книга Армстронга має проломний характер, бо вона відкриває цілком нову ділянку для наукових дослідів, яка певно цікавимо чужинецьких і українських дослідників і захоочуватиме їх до нових дослідів... І коли навіть українські націоналісти не будуть вповні вдоволені з цієї першої піонерської праці, вони все ж таки мусять бути влячні авторові за те, що він своєю піонерською ініціативою відкрив поле для наукових дослідів і студій історії українського націоналізму й української визвольної боротьби..." (Проф. Л. Шапковський). Праця

Армстронга вийшла накладом Колумбійського університету в Нью-Йорку, який признав за неї її авторів ступінь доктора політичних наук.

АРТІЛЬ — спілка задля пегеведення якоїсь господарської діяльності. Цим своїм господарським характером артіль відрізняється від усяких релігійних, наукових, політичних та інших подібних спілок.

Артілі відомі на Україні з давніх часів. Певною формою артілі в Україні була СУПРЯГА, себто спілка дрібних економічно несамостійних селянських господарств, задля спільного обсіву піль та збору жнив. До суб'єкти приставали поодинокі господарі, лаючи по неї свою тяглову худобу, знаряддя й пращу.

Спільно зароблений злобуток супржники ділили поміж собою, залежно від своїх укладок у супрязі.

Артілями були й чуманські валки, рибацькі спілки, спілки перевозників і т. д.

Пропагандою артільної ідеї в дозволюційних часах в Україні займався спеціально Микола Левитський (нар. 1850 р. пом. ?), прозваний за цю свою діяльність "артільним батьком".

Українська Загальна Енциклопедія, видана в Львові "Рідною Школою", засадувала до артілей і Запорозьку Січ, що, мовляв, нашу — "першу кооперативну воєну республіку". Але з цим ніяк не можна погодитися! Запорозька Січ ніколи не була спілкою з господарсько-економічними цілями. В Січі були свої артілі, але сама Січ не була артілю.

Поняття артілі вужче від поняття кооперативи, бо назва артілі ніколи не прикладається до кредитових чи споживчих товариств. Поняття артілі обмежується або змістом спільного процесу праці, або спільним посіданням засобів виробництва.

АРТОС — свячений хліб, що символізує хліб вічного життя — Ісуса Христа. Артос святять в церкві на Великдень, а в Томині неділю священник розподіляє його між вірними в церкві.

Як і всяку свячену річ, забобонні люди вживають артос для магичних дій:

"У неділю після Великодня беруть у церкві артос, висушують труть на мукку, у мед силплять та загодують бжіль..." (Вороніжчина. Мат. укр. етнології. НТШ. VI, 180).

АРФА — один із найдавніших музичних струментів, що про нього часто згадує Біблія, і що в найдавніших часах знаходився в ужитку в Єгипті, як то видно з малюнків на єги-

петських монументах. Винахід струнних інструментів клясична мітологія приписувала Аполлонові, що взяв був лук своєї сестри Артеміди-Діяни і приробив до нього струни. Форма лука дуже відрізняється від ліри, але незвичайно близько підходить до примітивних арф давнього Єгипту. Арфу, що, замість заокругленої, як у лука, спини, має форму трикутника, називають звичайно ТРИГОНОМ. З малюнків, що збереглися на єгипетських пам'ятниках, знаємо, що такі арфи були в Єгипті ще за часів Мойсея, дуже можливо, що жили, які, запозичили свою цивілізацію від єгиптян, вживали й єгипетських інструментів. Отже КІНОР, що про нього говорить Святе Письмо, був певно таким долом арфи Коли Давид заспокуював лють царя Саула своєю музикою, грав він власне на кінорі — арфі з десят'ма струнами, мабуть, трикутної форми. Кількість струн на арфах була різна — іноді доходила до 22, а іноді спала до семи і навіть чотирьох.

У відмінність від ліри, яка служила для оспівування незвичайних цивільних подій, арфа перше вживалася тільки в релігійних церемоніях. Янголи грають на арфах в небесних хмарах.

У п'єсі св. Дмитрія Ростовського (Данила Тупталенка) (1651—1709) "Комелія на Різв'ю Христове" арфа фігурує як атрибут Радости.

АРХАЇЗМ — передавене застаріле слово, — передавене поняття, стагосвітчина.

Архаїзмом стала в наших гадальних часах ніжна арфа, що під її супровід співалося лобожі пісні й псалми Давидові: архаїзмом стала єчодина, що воліє вєчир прївести за книжкою, а не послїшати до кїнематографу; архаїзмом стала людина, що звїрється на чєстє слово прїятеля, замість зарєвнати його десят'ма підписами на гербовому паперї; архаїзм — захоплюватися якоюсь ідеєю до самовїдрєчення до самопожертви, коли по всїх усюдах стїльки нагоди, щоб заробити собі добрий грїш і зробили "блискучу" кар'єру; архаїзм — вишєвї садки в Україні, повнїрубанї московським наїзником та їхніми прихильниками; для Москви архаїзм — слава Київської Імперїї та Козацької Рєспублїкї і спогадї про ту славу і намаганнє її вїдновити; архаїзм — ідея української державної незалежностї та українського автокефального православїя

Помиляються вороги наші та їхні прихильності, коли вони так думають: є речі, почуваннє та ідеї, які не можуть стати архаїзмом, бо вони ніколи не перестануть жити в серці і в надїї патріотів, і ніколи не перестануть жити в нашому хотїнні і в нашій волї, і скорїше чи пізнїше зрїялуть своє оформленнє: — Україна належить не стїльки до минулого, як до прїйдєшнього...

АРХАНГЕЛИ — вища ерархія янголів. Їх провідники: “Сам бо Господь із повелінням, з голосом архангельським і з трубою Божою зійде з неба, і мертві в Христі воскреснуть найперше...” (Ап. Павла до Солун. IV, 16)

Звичайно припускають, що архангелів — сім. Святе Письмо головню згадує про трьох із них: архистратига Михаїла, якого ім'я означає: “Хто може зрівнятися з Богом”; він переміг Сатану і загнав його в безодні Пекла; готім архангела Гавріїла, якого ім'я значить — “Сила Божя”, — він сповістив Захарію про народження Івана Христителя і Діву Марію про народження Ісуса; і нарешті архангела Рафаїла, якого ім'я значить — “Святий Божє”, — він супроводив Тобію в пустелі.

Інші чотири архангели це — Уриїл, Са-лафаїл, Іегудїїл і Верахіїл.

В іконографії архангел Михаїл фігурує в одягу воєнка, який тримає в лівій руці зелену фійкову галузку, а в правій — спис із білою кокоговою з червоним на ній хрестом; архангел Гавріїл представляється часто з оливоковою галузкою або з лілеєю, як символом Благовіщення; архангел Рафаїл — в одягу по-дорожного.

В українських народніх легендах не тільки архангел Михаїл воює з нечистою силою, але й арх. Гавріїл, який, як св. Ілля, їздить колісничо по небу, гримить і побиває чортів (М. Грушевський: Іст. укр. літ., IV, стор. 555). Але особливу ролю відіграє арх. Гавріїл в псалмах про Страшний Суд:

Ой вийду я на високу гору
Та й подивлюся на свій вічний грїб:
Горять огні все огненні,
Біжать ріки все медовї.
Ідуть душі все спасенні.
Поперед їх архангел Гавріїл:
“Гїть, душі, не вбоятися,
До Царствїя наближайтеся:
Вже ж вам мости промощенні,
Царські врата повідчинюванї,
Всі столи вам позастелюванї,
І вам свічі позапалюванї”.
Ой вийду я на високу гору
Та й подивлюся на свій вічний грїб:
Горять огні огненні,
Біжать ріки кривавї,
Ідуть душі все грїшнії.
Поперед їх архангел Гавріїл:
“Де ви, душі, забарилися?
Понедїлками опїзнїлися!
Гїть, душі, та й боятися,
До Царствїя не наближайтеся:
Вам мости не мощенї,
Царські врата позачинюванї,
І вам свічі не запалюванї”.
Царські врата зачинилися,
Пекельнії одтворилися...

Але, зрештою, й тут функції між архангелами в народній фантазії змішуються, і я гуцульських колядах співається:

... Святий Михаїл рай запирає,
Рай запирає, пекло отворяє.

Архангел Михаїл фігурує на гербі Києва і з давніх часів уважається опікуном Київської землі.

АРХЕОЛОГІЯ — наука, що студіює життя давніх людей, як вою виявляється в рештках матеріальної культури.

“Найбільш незугарна річ, якщо вона служила свого часу людям і була зроблена з певною метою, має в собі іноді більше значення, ніж дорогоцінна, але непотрібна прикраса. Великий закон потреби, що так важко житиєть на людською расою, виявляється навіть і тут. Ми шукаємо в тих давніх пам'ятках копінню побожности не краси фєрми, не мрій поезії, а вияву чуття і серця, і невїрна поверхня злеобтєсаного каменя відкриває нам ті сєрця такими подібними до наших... Цї пам'ятки оповїдають нам про нашї гєчуття нашї жалї, нашї надїї... Ми могли зміїтити нашї обряти, звїїлнитися від тих чи інших забобонів наших предків, але те, що вони відчували, і ми відчуваємо, те, що вони любили, і ми любимо, те, чого вони боялися, і ми боїмося, те, над чим вони плакали, і ми оплакуємо, і сїїїїкс, ячєго вони виїзїблєвали і випитували, це досї не відповїє нам на вічний запит...” (Бурже).

У цих словах французького письменника треба особливо запам'ятати щингу правду про те, що археологія не повинна бути тільки наукою про старовину, як у нас її звичайно розумїють, але має бути наукою про минуле життя, що в тїї старовинї виявлялося і що ще досї знаходить в нашїї сучасностї той чи інший відгомїн. Лише той, хто добре знає стародавнє життя, може як слїд зрозумїти походження й змісл багатьох явищ сучасноє.

Наш поет О. Ольжич, що був археологом, написав вірш «Археологія»:

Поважна мова врочистих вітрин.
Увївчасто скупї її аннали.
“Ми жалї хлїб”. “Ми вигалали млин”
“Ми знали мїдь”. “Ми вічно воювали”.
“Мене забито в чесному бою.
Поховано дбайливою сім'єю...”
Як не стояти так, як я стою,
В просторїї залї мудрого музею?!
Так виразно вижається менї
Болочими безсоннїми ночами:
Я жив колись в простому куренї
Над озером з ясними берегами.
Другий наш поет Л. Мосєндз написав у відповідь О. Ольжичей:

"Ми всі були колись..." Блукає зір
 По жменьках поету в німім музеї...
 А там за склом вітрин життєвий вир,
 Кипить життя в життєвм апогеї,
 Але без нас. Лишився тільки жаль,
 Захований у сірій попельниці..
 Яка ж мала минулих днів відаль,
 Коли досить вузької їм полині!
 Лише шляхи майбуття без границь!
 І якби ми минуле все забули
 Прийшли б ми в цей вік нас будить силіомінь:
 "Ми будемо, хоч би й ніколи ми не були".

АРХІМНИК — шахрай, дурисвіт. Вираз — харківського походження. і виник він ще перед тим, як Харків згодився був столицею так зв. Радянського Уряду, призначеного в Москві, до якого входив і один комісар на прізвище — Шахрай. А проте хіба ж не про цей в'їзд було сказано, як записано в словнику Б. Грінченка:

— "Та й остогидли мечі оні тгичляті дурисвіти, чи то пак архімники, що знай нашо-го брата дурять та під монастир підволять!"

Зрештою, харків'яни вимолили в Бога, що той архімний уряд переїде до Києва, але їм від того легше не стало: бо справа не так в архімниках, як у тих, що стоять за ними і ними командує...

АРХІТЕКТУРА — мистецтво будівництва. В ролині мистців її ставлять поруч із музикою, бо обидві вони не оповідають, а безпосередньо вражають чуттєвванням ліній та форм (в архітектурі) і звуків (у музиці). Гейне назвав архітектуру "ствердлою музикою". І як музика відбиває душевний настрій людини, що композице та грає, так і архітектура відбиває настрої і духове ставлення людей своєї доби. Коли міська управа Фльоренції замовляла архітектів Арнольдові де Камбіо вибудувати в тому місті гідну його катедралу, вона заявила мистцеві, що та катедрала повинна відповідати величезному сеневі бо її хочуть душі всіх громадян, об'єднані в одну волю...

Найважче й найтяжче завдання архітектури це — найточніше погодження форм з призначенням будинку. Крім того, довгий час уважалося необхідним дотримання гармонії з тим середовищем, з тим сточенням, а значить і з пригодою, себед якої будівля стане. Уміння достосуватися до тих умовів уважалося за найціннішу прикмету справжнього мистця-архітекта, і створення в будівлі того гармонійного вислову, що робив із будинку одну органічну цілість, виявлялося в те, що ми називаємо стилем даної доби. З часів славного римського архітекта Вітрувія сучасника Цезаря й Августа відповілисть, призначенню, мистцтву й красі були тими необхідними поникметами, що мали знайтися в кожному творі архітектурного мистецтва.

За наших часів ці необхідні прикмети архітектурного мистецтва втратили свою рівновагу. Бо, якщо давніше архітект був насамперед мистцем, що дбав про красу й монументальність, себто міцність будинку, то тепер він зробився в першу чергу будівничим, що дбає насамперед про його корисність, чи відповідність. Ле Корбюзьє, апостол нового, раціоналістичного напрямку в архітектурі заявив в 1924 році на конференції в Сорбонні (паризький університет):

"Дім — це машина для мешкання, себто машина призначена допомагати нам якнайвидніше виконувати нашу пращу машина, що має задовольняти всі потреби нашого тіла..."

Він говорить тільки про тіло.

Машинна належить до науки, а не до мистецтва; вона може бути добре або зле збудована, але не буде вже "гарна" чи "погана". І її значення залежатиме виключно від того вжитку, що з неї робить людина.

І так виник новий стиль архітектури нашого століття, — стиль, що з одного боку черпає своє надхнення в американських хмародерах, величезних будинках, поділених на тисячі невеличких скриньок, що відбивають дух механічної плутократичної цивілізації, в якій все побудовано на горах сухих одноманітних цифр і розрахунків, а з другого боку, в колективістичних ідеалах соціалістичної та комуністичної Європи що дбає насамперед і головню про тіло, а душу взагалі заперечує.

Зникає різноманітність будинків, що відзначали попередні епохи класичних стилів, — багачко чи готики, з їх різними "зайвими" прикрасами, статуями, колонами, орнаментами, — заганоує в усіх країнах від Парижу до Москви і Токіо, від Вашингтона до Буенос-Айреса одноманітна "гота" утилітарна архітектура лобкових будинків, схожих один на один, як дві краплі воли. Зникає різність раз і навій, втрачає значення відмінність підсоння бо разом із бетоном шириться нентгальний опал. Хоча тут і бувають деякі непорозуміння: великий будинок, що вибудував зі скляними стінами Ле Корбюзьє в Москві, не витримав ріжниць між природним холодом зовні й штучним теплом середини і — скло потопало.. Але це, розуміється, дрібниці. Зате задовольняється вимога колективістичної доби, що намагається в найекономніший спосіб вибудувати фабрики і залізничні станції, в'язниці і шпиталі, школи і міністерства, касарні і самоторії — які зовнішньо нічим одне від одного не відрізняються.

Відповідно до того відбуваються і зміни в архітектурі приватних помешкань: чоловік — а часто й жінка — проводить більшу частину свого дня поза хатою в канцелярії, чи

на фабриці. Родина збирається тільки в години, призначені на обід, або вечерю. Вітальня для гостей робиться цілком негостробіною, — її все більше заступає їдальня, що поширюється коштом усіх інших кімнат, які перетворюються в спальні, що слугують лише для сну і для спочинку. Не знаходиться більше місця ані для піано, ані для картин, чи яких інших творів мистецтва, не кажучи вже про бібліотеку. Помешкання колишнього "родинного кубечка" перетворюється поволі в — "мешкальну машину".

І людина — автомат (див. під словом — АВТОМАТ), продукт нашої механічної обездуховленої доби, знаходить гідне собі приміщення.

АСИМІЛЯЦІЯ — "уподібнювання". В суспільних науках цей термін має подвійне значення: привласнення якимсь народом елементів чужої культури для забагачення власної і наслідування чужої культури поневолеми народом в цілях їх винагородження.

Щодо асиміляції в першому розумінні, то французький соціолог Ле Бон писав:

"Яким би розумним і здібним не здавався нам якийсь народ, в дійсності його здібність привласнення нових елементів чужої цивілізації дуже обмежена. Мозкові клітини людини не можуть у короткому часі засимілювати те, на що треба було століть творчості іншого народу і що було вигорено в застосуванні до мислення і потреб відмінних організмів. Тільки довгі спадкові накопичення дозволяють подібні асиміляції. Коли ми простудіюємо розвиток мистецтв у найбільш інтелігентного народу давнини, сеюто в греків, то ми побачимо, що йому треба було багато століть, щоб вийти з грубого копіювання асирійських та єгипетських зразків і дійти поволі до власних великих творів, що їх тепер подивляє вся людськість... А проте всі нації, що приходили одна одній на зміну в історії, тільки те й робили, що асимілювали елементи цивілізації, як спадок минулого, змінюючи їх відповідно до власної своєрідної психіки. Розвиток цивілізації був би далеко повільніший, і історія була б вічним розпочинанням, коли б народи не використовували досвіду й здобутків інших народів". (Ле Бон: "Психологічні закони розвитку народів").

Але ми знаємо ще й іншу асиміляцію, що її застосовує якась нація, чи держава, до інших поневолених нею народів. Один із найдавніших прикладів цієї другої асиміляції можна вбачати в політиці асирійської держави, яка, здобувши в VII ст. до Р. Хр. Єгипет, примушувала єгипетських володарів, нею упокоєних, змінити назви міст і навіть свої власні імена на асирійські.

Цю другу форму асиміляції зазнав і ук-

раїнський народ, коли опинився, в наслідок злочасної Переяславської угоди, під одним дахом з імперіялістичною Москвою. Поволі, але вперто, почала заводити Москва в Україні свої порядки, що ніяк не допосовували українській душі. Особливо посилювався цей асиміляційний тиск за Петра I, коли видано було наказ (в 1720 р.) — "ніяких нових книжок в Україні не друкувати, а й старі книжки вправляти за великоросійськими книжками, щоб ніякої ріжниси й особливої мови в них не було".

Року 1724 наложено 1000 рублів кари на архимандрита Печерської Лаври за те, що з Лаврської друкарні було випущено «Триодь» "не зовсім з великоросійською згідну", а друкарню в Чернівцях, після стягнення з неї теж великої грошової кари, наказано перевезти до Москви, бо чернівці вперто не хотіли посилати книжок до московської цензури.

Так, протягом всього XVIII ст. бачимо систематичні заходи "прибрати (за виразом Катерини II) Україну до рук" і викоринити з українців "розпусну думку (за висловом тієї ж Катерини II), за якою українці "важають себе від тутешнього (себто, московського) народу зовсім відмінним".

Катерина II сформулювала цілу програму асиміляції народів, підбитих Москвою:

"Мала Росія, Ліфляндія і Фінляндія, — писала вона до кн. Вяземського, — це провінції, що керуються ствердженнями їм привілеями; порушити їх, скасувати всі відразу, було б дуже непристойно, але ж і називати їх чужинецькими і обходитися з ними, як із татарами, було б більше, ніж помилка, можна цілком певно сказати, що було б глупотюю. Ці провінції, як і Смоленську, належить найлегшими засобами довести до того, щоб вони обмосковилися ("обрусіли") і перестали дивитися, мов вовки в лісі..."

Ми знаємо до чого довела ця політика асиміляції, що її московські царі, а за ними й їх духові спадкоємці, московські більшовики, за рецептою Катерини II, пильно провадили.

"Асиміляція, — писав відомий наш учений, проф. Потебня в доповіді Російській Академії Наук, — зводиться на погане виховання, на моральну слабкість, на неповне використовування тих засобів духового привласнення, що їх має людина, на ослаблення енергії думки, на "мерзотність запустенія", що приходить замість витіснених і нічим не заступлених форм свідомості, ослаблення зв'язку між молодшими і старшими поколіннями (через утрату національних традицій — Е. О.), на дезорганізацію суспільства, на неморальність, на спіднення"

Все це, як провіщав проф. Потебня, виявилось в нашій так зв. "малоросійській", себто

засимільованій масі українського населення, якій до вибуху революції протиставилися тільки здорове наше (не засимільоване) селянство та горстка свідомої інтелігенції, що з того селянства походила.

Бог сотворив кожний народ на те, щоб він розвивав свої власні таланти на добро всього людства, тому кожний народ повинен берегти свою національну окремішність, витворюючи такі своєрідні культурні та духові цінності, які тільки він, на славу Богу, і може витворити. Насильна асиміляція — це злочин перед людськістю і перед Богом. А що кожна держава все намагається в своїх кордонах звести всіх до одного знаменника, — як от у СССР витворити з численних підбитих Московію народів один тільки “советський народ”, себто фактично їх усіх засимільовати, — то з того випливає, що кожний народ повинен мати власну державу, обмежену її етнічною територією. Советська імперія, як знаряддя московського імперіялізму, повинна бути розділена на національній держави, в яких ніхто не мусів би підлягати насильній асиміляції.

АСКЕТИЗМ — свідоме й глянєве обмеження потреб тіла для розвитку духових здатностей.

Про необхідність аскетизму для збільшення духових здатностей навчав уже Платон. До нього слово “аскеза” означало “вправи”, і під ними “вправами” розуміли чисто фізичні вправи для зміцнення тіла. Але Платон надав цьому слову його теперішнього змісту. Він навчав, що людина має в собі три “душі”: одна з них керує верхньою частиною тіла, це — розум і ідеї; друга — середньою частиною, це — серце і почування; третя, найнижча — живіт і жадання. Якщо людині залишити повну волю, то в ній розпочинається анархічна боротьба тих трьох душ, або — панування найнижчої. Щоб цьому запобігти, людина мусить намагається вищою душею опанувати нижчі, для цього потрібні духові вправи — аскеза.

Дальший розвиток аскетизму знаходимо в циніків, грецьких філософів, що взяли свою назву від слова “кінос” — собака, пес. Невиблагливе собаче життя зробилося ідеалом мудреця. Чим менше потреб, тим краще. Дюген, що жив у барилі і мав тільки глиняне горнячко на воду, розбив його, коли лобачив, що, зрештою, воду можна пити й з руки.

Коли почало ширитися християнство, декому почало здаватися, що воно теж проповідує аскетизм, як засіб християнності до порятунку власної душі. Аскетизм почали отожнювати з святістю. Пoboжні люди почали віддаватися не тільки самообмеженню в рижних матеріальних потребах, але й справжнім тортурам власного тіла. З'явилися навіть секти

“бичувальників”, що, влаштували походи вулицями, під час яких бичували один одного до крові. Окремі люди віддаювалися в пустелі, залишаючи культурне життя, в якому знаходилися занадто багато спокук для тіла. Ширилися погляди, що все гарне, що дає втіху очам, то від диявола, бо людина, мовляв, мусить уникати всякої втіхи, а шукати змертвіння тіла..

А тим часом такий понурій і антикультурний аскетизм не був законною дитиною християнства. Він належав більше дохристиянському Сходу, де процвітав особливо серед рижних нехристиянських сект Індії, з особливо в буддизмі, що заперечувало життя. Євангелія ж і Апостоли не проповідують аскетизму і не осуджують культурних форм життя. Приклад Івана Хрестителя, що був справжнім аскетом, не вистачає для обосовання необхідності аскетизму в християнстві, бо Іван Хреститель був, лише — Предтечею. Тут вирішальне значення має земне життя самого Спасителя. А про Нього говорили: “Ось людина, що любить з'їсти і випити” (Матв. XI, 19). Він їв із митарями і грішниками і не любив фарисейських лицемірів. Він брав участь у весільному бенкеті і на ньому поклав початок своїм чудесам (Іоана, II, 2). Христос уважав, що ніщо з того, що входить зовні в людину, може її опоганити (Марк, VII, 18). Він носив обув із ременем (Марка, I, 7) і влягався не в якесь лахміття, і не волосяницю, а в “хітон, не сшиваний, а ввесь від верху тканий...” (Іоан, XIX, 23).

Коли після смерті Ісуса Христа, в його учнів почалося важке життя, сповнене боротьбою за поширення Христового вчення, ніхто з них не думав про понурій аскетизм. Сповнені Духу Святого, Апостоли і без аскетизму панували над своїм тілом, Апостол Павло говорив про себе:

— “Я змію насититися і голодувати, достаткувати і недостаток терпіти” (Пілип, IV, 12).

Ми теж повинні вміти однаково гідно жити в багатстві і в убогості, пам'ятаючи, що християнство — це, головне релігія любови, і що в ній аскетизм може і повинен відігравати **ролю тільки засобу до розвитку духової нашої сили**, до самопанованости, до вміння перемогати антисупільній, надто егоїстичній жаданні і пристрасті, шкідливій нашим ближнім і, значить суперечній нашій релігії любови, — а ніколи не роллю цілі в собі, що нею ніби можна досягнути спасіння власної душі.

Не тортурую власного тіла досягається ласка Богу, а гоєнням раи ближніх наших, бо сказав Христос:

“Милости (любови) хочу, а не жертви!” (Матв. IX, 13).

"Більшої ж любови нікто не має, як хто душу положить за друзів своїх" (Іоан, XV, 13)

АСТРАЛЬНИЙ КУЛЬТ — культ небесних світил.

З рештками астрального культу ми зустрічаємося і в українських нрзодних віруваннях, і в археологічних пам'ятках, виконуваних в українській землі, де різні орнаментні прикраси, як розетки, хрести, свастики, трикветри, вказують на існування колись на українській території культу сонця.

Особливо переповнені залишками астрального культу наші давні колядки. в яких небесним світилам приписується творча роля в первочинні світу:

Ой, як то було з початку світу,
Як ще не було неба, ні землі?
Ой, на морі одна павутинка,
На тій павутинці три товариші:
Єден товариш — ясне сонечко,
Другий товариш — ясний місяченько,
Третій товариш — дрібний дощенько.
Ой, чим ся похвалиш, ясне соненько?
Ой, як зійду я в неділю рано,
Ой, як зігрю діти малі,
Діти малі й люди старі.
Чим ся похвалиш, ясний місяченьку?
Ой, освічу я гори й долини
Гори-долини, церкви й костіли..

(Зап. Є. Желехівський)

А ось друга колядка, яку записав свого часу П. Кулш; в ній людська родина звеличується, як відблиск споріднення небесних світил:

А в нашого Пан-Отця
Золоті воріття,
Перед тими ворітьми
Стоять столи заслані,
А за тими столами
Стоять янголи рядами.

Що на небі місяць — да то наш гододар,
А на небі зірочки — да то його діточки,
А на небі зірка — да то його жінка...

На українському весіллі хор дівчат співав звичайно пісні про взаємне кохання молодих. Одна з цих пісень, на думку вченого нашого дослідника проф. Хв. Вовка, належить без сумніву, до решток астрального культу: в ній молоді уподібнені до небесного подружжя: Місяця та Вечірньої Зорі, а їхні батьки — до батьків усесвіту — Неба та Землі:

Слала зоря до місяця:
— Ой, місяцю, товаришу,
Не зіхдь ти раній мене,
Зійдемо обже разом,
Освітимо небо й землю:

Зрадується звір у полі,
Зрадується гість у дорозі..

Слала Мар'я до Іванка:
— Ой, Іванку, мій суджений,
Не слай ти на посаді,
На посаді раній мене,

(Чубинський, IV, ч. 135)

Цікаво відзначити, що в стародавніх індуців було обов'язково при весільному обряді відчитувати гімн Сурія, в якому говориться про шлюб сонця й місяця.

Проте, не треба думати, що астральний культ належить до примітивніших релігій людства. Спостереження над нецивілізованими народами, що знаходяться на перших шаблях культурного розвитку, виявляють, що ці так зв. дикі народи дуже мало цікавляться небесними світилами. Їхня релігія звичайно скерована на культ предків. Треба вже піднятися на кілька вищих шаблів розвитку, щоб піднести голову й зір до неба. Звірина й примітивна людина на небо не зважають.

АСТРОЛОГІЯ. — У зв'язку з астральним культом стоїть астрологія, себто вчення, що з укладу зірок на небі можна відгадати долю людини і перебіг ріжних подій людського життя.

Зродилася астрологія в Вавилонії, де жерці, намагаючись пізнати волю богів, що вони ототожнювали з небесними світилами, студіювали рух планет та положення зірок і тим поклали початок науці — астрономії.

Найбільший вплив на долю людей приписувалося тоді більшим семи світилам — Сонцю, Місяцеві, Венері, Марсові, Меркурієві, Юпітерові й Сатурнові. Кожному з них був присвячений один день у тижні і, на основі їх розположення на небі в відношенні одне до одного в момент народження людини, складався так зв. гороскоп, себто визначали точку на екліптиці, на якій знаходилася тоді земля, під впливом усіх тих семи світил, і робили висновки щодо майбутнього новонародженої людини.

З Вавилонії астрологія поширилася в Греції і в Римі. Особливого розвитку досягла вона в арабів і в жидівських кабалістів, від яких поширилася в середніх віках в усій західній Європі, здобувши собі навіть катедри при університетах та почесне місце при дворах монархів.

Астрологія почала занепадати в XVI і XVII вв., коли почала набирати все більше ваги точна наука — астрономія. Ствердження геліоцентричної системи світу (що всі планети, в тому числі й земля, крутяться навкруги сонця, а не навкруги землі, як думали перше), заперечило попередню ерархію планет, а від

криття Кеплера та Ньютонового закону тягіння виказали залежність планет від загальних законів природи і тим позбавило їх місничної авреолі.

Перша велика європейська війна з тим відродженням окультних наук, яке вола викликала, а також нові відкриття і жних невидимих космічних променів та сил (радіоактивність, тощо) сприяли деякому відродженню астрологічних вірувань у формі припущення якихось, ближче неозначених, впливів інших небесних світил на нашу планету. Це відродження астрологічних вірувань можна звести фактично до відродження давньої теорії римських стоїків про те, що світ — один організм, в якому всі частини з'єднані між собою постійною виміною молекул та промінювання. Світила, невичерпні джерела енергії, постійно впливають на людину — "мікрокосмос" в "макрокосмі" (малий світ у великому світі), — і тому в нім (в землі і в людині) кожний елемент відповідає якійсь частині зоряного неба.

Давні книжки індусів встановлювали, що чоловік повинен — у першу шлюбну ніч — сидіти мовчки коло своєї дружини, аж поки зірки не почнуть сяяти на небі, і аж коли з'явиться Бігунова Зірка, показати її своїй молодій і сказати, звертаючись до зірки:

— "Ти — постійна. Я добре тебе бачу, о, постійна. Постійна ти будь і зі мною, о, щастлива".

Потім, звертаючись до жінки, він мав сказати:

— "Брігаспаті дав тебе мені. Май дітей через мене, що буде тобі чоловіком, і живи зі мною сто років..."

Ціль церемонії ясна: забезпечити себе і свою жінку від змінливості щастя через вплив постійної зірки.

До слов'ян, а з ними і до українців, ворожба про долю людини по зірках перейшла з візантійської астрологічної практики в таких перекладних трактатах як "Золій", "Звіздочетець", "Рождениця", тощо. Як та ворожба відбувалася, наші предки могли довідатися з люшпреної в нас греко-сербської Олександрії, яка перекладала псевдокалістенів роман про народження Олександра Македонського.

Але вірування в зв'язок людської долі з зірками, треба думати, було дуже поширене в народі, ще далеко в дохристиянських часах. Народня течія зустрілася з літературною і від неї ще більше зміцніла. В Україні ще до останнього часу оповідали, що "зірки — це душі покійників", які відзначилися праведним життям на землі, або навпаки — "грішні ду-

ші", що їх Господь поставив на небо "покутувати свої гріхи", — менше грішні святять краще. Проте, більшість в народі думали, що зірки — це душі живих людей: скільки зірок на небі, стільки людей на землі. Кожна людина має свою зірку. Як тільки хтось народиться, Бог засвічує свічку і ставить її на небі; якщо людина живе на землі без гріха, зірка горить чистим світлом. Якщо хто змирає, зірка гасне. Подібні вірування були поширені і серед германців, сербів, білорусів, болгар.

Та, треба думати, за часів большевиків в Україні, ті вірування мусили значно там ослабнути: скільки людей за них від самого голоду в Україні померли, а зірки на небі як світили, так і світять... Святять, та не гріють...

АТАВІЗМ — біологічний термін, що визначає появу в нащадках різних властивостей, яких не було в батька ні в матері, але які були колись в дальших предках.

Пристаюючи цей термін до явищ політичного життя, побачимо, наприклад, що в передреволюційні часи московський народ відзначався великою побожністю, і різні московські письменники славлять його за милосердність і добросердечність. Але, коли прийшла большевицька революція, в того народу нараз відродилася давня жорстокість дикої потвори, що залишила в московському народі багато своєї крові; відродилася — в вигляді кестів та енкаведистів — колишня опричнина, що бущувала за царя Івана Грозного; відродилася колишне кріпацтво у вигляді нових колгоспів і дикий фанатизм давніх раскольників відродився в фанатизмом войовничому атеїзмі, цій новій вірі безбожницької Москви.

АТЕ — дочка Зевеса і Еріди (Сварки). У давніх греків була богинею інтриганства, надхнительною тих ніби дрібних, але насправді фатальних помилок, що приносять великі нещастя і кореняться в упертій самовпевненості та зарозумілості, що не дають прислухатися до голосу розважного розуму. Сам Зевес упав був жертвою її інтриг і, розлучений цим своїм приниженням, схопив її за пишне волосся і скинув із Олімпу на землю, заборонивши на віки-вічні повертатися на небо. От із того часу вона й вешпається поміж людьми і — інтригує без міри, викликаючи колотнечу, чвари і війни.

Це ж вона інтрисувала між українськими князями, кидаючи їх одного на одного, щоб вони в міжсобній війні нищили й ослаблювали нашу "руську землю".

Це ж вона, за часів козаччини, ділила українців на правобережців і лівобережців, на "грязь Москви" і на "Варшавське сміття", на узятів і православних. Це вона підняла Кочубея й Іскру проти гетьмана Мазепи, а перед

тим кинула була проти нього Петрака й Палія. Це вона нацькувала Самойловича й Сірка проти Петра Дорошенка.

Це вона за часів визвольних змагань українського народу здіймала проти національного уряду різних отих Махів та Зелених.

Це вона кинула "бандерівців" на "левихниківів", а потім західняків — на східняків, "наддніпрянців" на "галичан", "угаверівців" на "унрадівців" і т. д.

Це вона вигадала гасло клясової (марксизм), а потім міжпартійної (тоталітаризм) нетерпимості і ненависти, що робить із синів одної нації завзяятих і непримирних ворогів, готових кожної хвилини до винищувальної братовбивчої боротьби.

Замість Олімпу, обрала вона собі за осідок московський Кремль і тче звідти нитки інтриг по всьому світі.

АТЕІЗМ — слово грецького походження і означає воно — безбожництво, заперечення будьякого потустороннього світу, будьякої душі. Атеїзм твердить, що в світі немає ніякого Бога-Духа, Бога-Творця, а є тільки — матерія, яка сама себе творить. Отже, атеїзм — це одна з найбільш логічних форм матеріалізму.

Але атеїзм — така сама віра, як і кожна відома нам релігія. В ньому переважають, як і в кожній релігії, так зв. іраціональні (позарозумові) твердження, що ґрунтуються на нічому не доказаному припущенні про неіснування потустороннього світу.

Довести розумом, що ніякого Божества і ніякого потустороннього світу не існує, ще менш можливо, ніж довести їх існування. Бо за існування Бога і потустороннього світу починає все більше і все ясніше висловлюватися вся найновіша наука, і ріжкі Інституту Психічних Дослідів, що від десятиліть вже діють у Парижі, Лондоні, Нью-Йорку та інших країнах, зібрали вже таку силу науково сконстатованих виявів потусторонніх сил, що кожна людина, вільна від упереджень і здатна керуватися лише науковими аргументами, примушена тою величезною масою безперечних фактів визнати їх розумову переконливість.

Натомість в неіснування потустороннього світу ми можемо, якщо до того схильні, тільки вірити. Доказати того, що не існує, — неможливо.

Таким чином, якщо для побожних людей, що не мають можливості присвятитися студіям фактів, які призбирали вище згадані Інститути, не залишається нічого іншого, як тільки вірити в існування Бога і потустороннього світу, то і для так зв. безбожників, чи атеїстів, нема теж іншої можливості, як тільки ві-

рити в неіснування Бога і потустороннього світу.

Тут кожний вибирає те, що йому більш підходить, що більше відповідає його натурі, не дармо ж Бог дав нам так звану свободу вибору (вільну волю).

Ріжниця між цими двома відмінними, чи навіть суперечними, вірами полягає в тому, що релігія, віра в Бога, намагається зміцнити самосвідомість і самопознання людини, піднести її гідність через зв'язок із вищим чи, як кажуть, трансцендентальним світом Божественним, світлом ідеальним; атеїзм же ніби намагається досягнути того ж самого шляхом позбавлення всякого відношення до того ідеального світу і тим натурально досягає протилежних **наслідків**: людина, замість духовно зростати, вдосконалюватися згідно з високими духовними ідеалами, постійно упіднюється, втрачає людську гідність і сходить на щабель тварини, а то й звірини.

Атеїзм хоче вмовити в нас, що наш духовний світ, наша душа — не від Бога, а від звичайного зв'язку з природою, яка сама творчецьки розвивається і з одноклітинної безформної амеби, що має в собі лише один шлунок і нічого іншого, розвинулася аж до людини, незвичайно розвинутої в усіх своїх функціях, і що являється, мовляв, вінцем, закінченням того процесу природної творчості.

Як бачимо з цього, атеїзм ще більше іраціональний, себто позарозумовий, ніж будь-яка віра в Бога.

Бо — що більш раціонально, згідно з розумом, — чи вірити, що існує якась Вища Сила, що творить світ в усіх його найрізноманітніших проявах, чи вірити, що людина розвинулася з одноклітинної амеби, яка невідомо звідки, і як, і чому опинилася на землі?

Що більш раціонально — вірити, що в безмежному всесвіті, що нас оточує, і що в ньому навіть наше ніби величезне сонце, не кажучи вже про землю, ледве помітна порожинка в порівнянні з іншими небесними світилами, — існують інші істоти безмежно вищі й розумніші і могутніші за нас, — чи вірити, що на людині, що розвинулася з одноклітинної амеби, все кінчається?

Що більш раціонально, чи думати, що хтось мудрий створив цей світ з його безколичним багатством і доцільністю всіляких механізмів, не кажучи вже про всі оті незрозумілі з точки погляду чисто матеріальних інтересів пориви саможертвенності, героїзму, любови, що ми їх спостерігаємо щодня серед знайомих нам людей, — чи думати, що все це розвинулося "само" з матерії? Яка неможлива "гра випадків" могла, наприклад, привести

до того, що витворилося в нашому організмі — око, з усім його скомплікованим апаратом нервів? Чи вухо? Чи будь-який інший орган? Невже можна припустити розумом, що такі складні організми могли витворитися самі собою"? (Див. ВИПАДОК).

Матеріялісти намагаються пояснити кожний організм, як складний механізм, але не помічають величезної різниці між організмом і механізмом — кожний механізм можна розкласти і потім знову скласти. Ні одного організму, розклавши його, назад не скласти. В ньому все бракуватиме життя, себто внутрішнього господаря, що керує кожним живим організмом.

Люди релігійні вірять, що життя — від Бога.

Атеїсти вірять, що життя вийшло з матерії.

Яким чином? Вони не знають. Вони вірять.

Релігійна віра, віра в Бога, являється натуральною підставою розвитку людства, бо кожний етап розвитку людства вимагає вибору, відокремлення добрих зерен від злих. І кожна релігія, поскільки вірить в ідеальний, потусторонній світ, має таку міру, що з її допомогою робить вибір.

Але як знайти таку міру в атеїзмі, який обмежує свій світ на самі земні добра? В змаганні за якнайбільшим задоволенням звіриних інстинктів та за досягненням якнайбільшої втіхи? В розвиткові застрашливого в своїй непогамованості егоїзму? В такій самій застрашливій погоні за владою, чи то політичною чи то грошовою?

Італійський філософ Біко казав, що навіть і найосвіченіші народи вступали в світі з віруваннями, що видаються їм тепер забобонами, але ніде атеїзм не витворив ні одного освіченого народу. Бо атеїст, що вірить у те, що за його світом ніякого іншого не існує, не цікавиться ніякими духовними проблемами, і натурально, його духовне життя не розвивається, а те, що не розвивається, занепадає.

Кожна релігія, кожна віра в Бога в'яже людину подвійним зв'язком — з тим потустороннім світом в який людина вірує, і з тими людьми, що разом з нею вірують. — Звідти й сама назва релігія, що походить від латинського слова "релігере" — зв'язати, зв'язувати. Саме тому кожна релігія — суспільна, — вона скеровується на поліпшення відносин між людьми. Тим-то й французький революціонер Робесп'єр казав, що атеїзм — занадто аристократичний він означає розрив не тільки мета-

фізичних, себто, потусторонніх, але й суспільних зв'язків.

Зрештою і Сталін це чудово розумів. Знищивши культ Христа, він намагався поставити на його місце власний культ, підкрив собі московську православну церкву, і наказав собі вірним, замість Різдва Христового, Святувати його день народження. Та Сталін помер, і ідол лежить уже в болоті... Тим-то Москва намагається повернутися назад до релігії Маркса і Леніна. Атеїсти виявляють на кожному кроці, що без віри в ідолів вони не можуть утриматися.

Але ми воліємо вірити в Єдиного Правдивого Христа, Бога нашого!

АТЕНА-ПАЛЛАДА (МІНЕРВА) — давньогрецька богиня мудрости, донька Зевеса і Метис (Думки). озброєна вискочила вона з голови Зевеса — і це й зрозуміло: з єднання найвищої сили (Зевеса) з думкою (Метис) могла народитися тільки мудрість, озброєна силою знання.

А що знання й мудрість освітлюють й розганяють темряву неутіва, була Алена одночасно й богинею світла. Тому серед її атрибутів знаходиться сова, що бачить у темряві, а іноді засвічена лампа.

Мудрість потрібна людям і в часах миру і в часах війни.

В часах миру Алена сприяє розвиткові промисловости та хліборобства і навчає людей вживати такі знаряддя, як рало, ткацький верстат, веретено, дбати про торгівлю, про науку. Алена навчила греків культивувати оливкові дерева. Її іменем було названо одне з найголовніших і найславніших міст давньої Греції, що і в теперішній Греції повнять ролю її столиці.

У часах війни Алена — у протилежність до грубого нахабства Ареса-Марса, що персоналізував фізичну силу — наважала воєнної стратегії та тактики, що дає можливість і фізично слабшому перемогти сильнішого. І так Алена в двобою з Аресом перемогла за бияку, дарма, що Арес, ідучи до бою, галасував, мов військо з дев'яти чи десяти тисяч воєнків, а, як упав, равений від Атени, покритв своїм тілом такий простір, що його не зорала б і пара биків протягом семи днів...

Виховувати треба в українському народі не брутальну силу, а мудрість науки і тонкість стратегії.

АТЛАНТ-АТЛАС — титан класичної греко-римської мітології, казковий цар Мавританії. За те, що взяв участь у повстанні титанів проти богів, був присуджений тримати на

собі небо. За іншою версією, він відмовив був прийняти в себе Персея, і той показав йому страшну голову Медузи, від погляду якої він закаменив, зробився горою, яка вважалася давнім людям такою високою, ніби тримала на собі небо. В наші часи Атлантом називають людину, що тримає на своїх плечах увесь тягар якоїсь великої справи.

АТЛАНТИДА — великий острів і на ньому могутня держава, що ніби існувала колись в Атлантийському океані але загинула під час великого землетрусу. Атлантиди присвятив автор цих рядків простору статтю, що була видрукована в ЛНВіснику у Львові. (1925 рік, I, ст. 66—76 і II, ст. 143—159).

АТМОСФЕРА — повітряна поволока, що оточує землю. Складається вона з ТРОПОСФЕРИ (до десяти кілометрів заввишки) — тут відбуваються зміни погоди і температури, виникають хмари і вітри, — і СТРАТОСФЕРИ (до 80 кілометрів заввишки), в якій припиняється зниження температури, що спостерігається в атмосфері в міру того, як ми в ній підносимося вище, і навіть іноді вона підноситься й на вищий ступінь.

У суспільних науках ми теж не рідко чуємо про так зв. моральну атмосферу, під якою розуміємо суспільне оточення, умовини й відносини, в яких ми живемо. І цю моральну атмосферу можна поділити на своєрідну тропосферу — сферу наших матеріялістичних інтересів, що витрворюють на землі іноді нестерпне пекло, і вищу духову стратосферу, до якої підносяться лише визначні одиниці, що живуть інтересами духа й вищих ідеалів, до яких намагаються піднести й решту людства. Наш славний О. Олесь заселив був тропосферу жабами, а стратосферу орлами, що марію кличуть жаб в небесні простори:

... Та жаби, всі в сітках турбот,
На клект орлячий не зважали,
Жили, плодилися і згнивали
В багні смердючому болот.
І, повні скорбного чуття,
Орли за хмарами літали
І ситих жаб уже не звали
З болот до вищого життя...

АТОМ — соняшна система в мініятурі.

Ще не так давно атом вважали за найменшу неподільну частинку матерії, що з неї складається всесвіт. Та матеріялісти, що в основу свого світогляду клали таке розуміння атому, не були ніколи в стані вказати, де береться та сила, що єднає атоми — себто ті найменші частинки матерії — до купи і творить із них не тільки неорганічні, себто так зв. "мертві" тіла, але й живі істоти, що заселяють всесвіт.

Лише в 1904 р. славнозвісний фізик Томп-

сон знайшов в атомі мініятурну своєрідну соняшну систему, в якій так зв. електрони, себто елементи негативної електричності, кружляють навкруги свого сонця, навкруги елемента позитивної електричності, що був названий протоном. Це відкриття Томпсона було цілковито стверджено в 1911 році дослідями Ернста Рутерфорда. На підставі цих і пізніших дослідів тепер ми знаємо, що так зв. матерія складається з молекул. Кожна молекула має — в середньому — діаметр в дві мільйонних міліметра (0,000002 мм), а кожна молекула складається з атомів, і то таких маленьких, що, наприклад, в одній точці, якою кінчається ця фраза, можна було б умістити в одну лінію 5 мільйонів тих атомів. І от у кожному з тих маленьких атомів, що їх ніяк не можна більше вважати неподільними, і що їх ніяк не можна вже більше вважати матерією, відбуваються фантастичні процеси, перед якими наша думка й уява спиняються в німому подиві.

Коли ми дивимося через телескоп у зоряне небо, ми поволі починаємо розуміти, що за безмежні простори простилаються поміж окремими небесними тілами.

Але виявляється, що просторинь поміж електронами і протонами, беручи пропорційно до їх розмірів, ще більша від тої просторинь, що ділить одну від одної планети і сонце якоїсь соняшної системи. Виявляється, що вся, так зв. матерія — це величезна порожнеча, в якій діють маленькі осередки енергії невідомого походження. Один із дослідників атомової енергії, проф. Еддінгтон, у відомій своїй книзі (англійською мовою) "Натура фізичного всесвіту" констатує:

"Відкриття порожнечі в середині атому, що його зробила модерна фізика, ще більше турбує нашу думку, як відкриття незмірної порожнечі поміж небесними тілами. Атом — такий же дірявий, як соняшна система. Коли б ми усунули з людського тіла всю порожнечу, що заповнює атоми тіла, і зібрали до купи всі його протони й електрони в одну компактну масу, від людини залишилася б тільки малюсінька порошокна, ледве помітна з помпильшувальним склом".

Проте, ця непомітна порошокна важила б рівно стільки, скільки важило й те людське тіло: коли б те тіло перше важило 100 кілограмів, то й та порошокна важила б 100 кілограмів!

Коли б ми проробили цю саму операцію з нашою землею, то отримали б кулю в яких 800 метрів у діаметрі.

Такі неймовірні чудеса відкриває нам теперішня наука про атоми.

Хоча протон в 1840 разів важчий від електрона, його діаметр в 1800 разів менший від діаметру протона.

Не менше вражає незвичайна швидкість, з якою електрони крутяться навкруги свого сонця, і яка наближується до швидкості світла, себто до 300.000 кілометрів на секунду.

Звідти та колосальна потенціальна сила атому, що її намагаються тепер учені використати для промислової резбудови і для воєнного знищення.

Відкриття справжньої природи атома перекидає догори ногами попередні навчання матеріалістів про будову всесвіту. Атоми — ані неподільні, ані матерія. Вони — сконцентрована колосальна енергія, що творить світ у собі і кориться власним математичним законам, які мають своє джерело в безосягненій мудрості Творця, що з однаковою легкістю творить соняшні системи в безмежних просторах неба і в одній маленькій піщинці, яка має в собі не менше різних непомітних частинок, що має небо зрок і планет. Тому-то Роберт Міллікен, дослідник атомової енергії, сказав, висловлюючи думку інших теперішніх учених:

“Кожний, хто трохи думає, вірить — у тіч інші форми — в Бога”.

АТОМІЗМ — матеріалістична теорія суспільства, за якою кожна суспільність складається з суми рівних один одному індивідів — атомів. Теорія хибна, бо ми добре знаємо, що суспільство це не механічна сума однакових атомів, а органічне поєднання осіб із різними здатностями і функціями для досягнення вищої цілі духового вдосконалення, що не всім дається і не в однаковій мірі. “Атомізоване”, себто розпорощене суспільство — це суспільство в стані розкладу, суспільство, що stratulo свою внутрішню духову силу любови й солідарности.

АТРИБУТ — суттєва, постійна ознака головно мистецьких персонажів, що служать для їх розпізнавання і для підкреслення тої чи іншої їх символічної властивости.

Блискавка в руці Зевеса-Юпітера вказує на його силу керувати атмосферичними явищами; крила на ногах Меркурія і посольська паличка (кадуцей) в руці — на його призначення бути посланцем богів, а гаманець у руці — на його роллю опікуна торгівлі й взагалі всякого обміну; сова біля Атени вказує на її мудрість, здатну бачити правдивий шлях в найтемніших справах життя і т. д. Кожний з християнських святих теж має свої власні атрибути, що вказують на ті чи інші моменти їх побожної діяльности, або на ті чи інші моменти їх героїчної мученицької смерти: Андрій

Первозваний фігурує зо скісним хрестом, на якому його розп'яли, ап. Петро — з ключем до Царства Небесного, ап. Павло — з мечем, яким йому стято голову, і т. д. Ці атрибути святих твердо підтримувалися в християнській традиції і дозволяли й неписьменним людям віднаходити в церкві “свого” святого.

З часом витворилися так багато тих атрибутів, що створилася окрема наука, що їх студіює — називається **ІКОНОЛОГІЯ**.

Вагу атрибутів в історії мітологічної та релігійної думки визначив проф. Потебня в своїй праці “Об'яснення малор. і сродніх песень”, в якій він висловив влучну думку, що “атрибути мітичної особи визначають те саме явище, що й та особа”. Коли, наприклад, при українській грі в “Воротаря” учасники співають про дитятко, що грається золотим яблучком (тут “золоте яблучко” — атрибут того “дитятка”), а ми знаємо, що золоте яблучко — символ сонця, то робимо й висновок, що дитятко української народної пісні — теж символ сонця, і що сама та пісня “Воротар” — одна з найдавніших українських народних пісень, в якій ще збереглася прадавня мітична основа.

АТРОПОС — одна з трьох Парк, грецьких богинь долі, що тчуть нитку життя від народження до смерти. Саме їй доводиться ту нитку життя перерізати, коли приходить людина час умирати.

Симпатичну стареньку бабусю з ножицями в руках заступив у пізніших часах страшний і огидний образ кістяка з косяю. Ця зміна позначила не тільки великий занепад естетичного чуття, що його приніс упадок клясичної культури, але й зміну самого відношення до моменту смерти, який почав представлятисся надто страшним і болючим. А проте, сучасна наука, в цілковитому погодженні з українською мудрістю, яка твердигь, що “не смерть страшна, а недуга”, запевняє, що момент смерти ніколи не буває ні болючий, ні страшний: знайшовшись на порозі вічности, душа вже не відчуває болю тіла.

АТРОФІЯ — знидіння, заник якоїсь сили чи здатности, звичайно в наслідку її невправлення. Орган, чи м'яз, який не вправляється, поволі атрофується.

У наші часи помічаємо застраштиву атрофію морального чуття, розуміння того, що добре, а що зле, що можна і чого не можна робити. Загублено мірло Божої правди, мало вже хто вважає на сповнювання заповітів Божих, і кожний намагається робити не так, як би треба було, а так, як йому здається вигіднішим. Божбожницька демагогічна пропаганда заперечує існування для всіх зобов'язливої

християнської моралі і піддає під сумнів обов'язки кожної людини щодо родини, щодо Батьківщини, щодо Бога. Моральне почуття може розвиватися тільки в атмосфері свідомості обов'язку щодо нашого оточення, щодо нашого суспільства. У зв'язку з вигнанням тих наших обов'язків до суспільства виникає й свідомість наших тих чи інших псаб щодо нього. Московські більшовики, в своєму добре продуманому змаганні захопити владу над народами Східної Європи, а в тому і над багатьма Україною, повели перше систематичну кампанію на розхитування морального чуття, заперечуючи всякі обов'язки і говорячи тільки про "права", які ніби належали темним масам народу. А потім, захопивши владу, забули про права і накиннули тим нагодним масам самі обов'язки — і так в народніх масах, що піддаються московській пропаганді, втрачається мірило того, що можна і що треба. Бо ж як не можна жити, користуючись тільки правами, і не знаючи ніяких обов'язків, так і не можна жити, виконуючи самі обов'язки і не знаючи ніяких прав. Упокоєний раб не знає обов'язку, він знає тільки примус, від якого все хоче звільнитися. Наш світ, що в ньому шириться облудна московська пропаганда, повинен на решті зрозуміти, що атмосфера морального чуття, яку несе за собою та московська пропаганда, веде неминуче до всесвітньої катастрофи, якій можна заратити, тільки вправляючи моральне чуття на підставі обов'язку любови до ближнього, що про неї навчав Христос. У тій науці ясно й недвозначно визначено всі "права" і всі "обов'язки": — прислухавшись до неї, людина все знатиме, що їй можна, а чого не можна і не треба.

АФАЗІЯ — хвороблива утрата мови в наслідок порушення мозку.

Чи ж хто може сумніватися, що втрата української мови в наших маторосів — це пілком ясний знак порушення їх мозку... а також і серця.

АФОН, АТОС — Свята Гора в Греції, віднога Халдкійського півострова. Уже в VIII ст. по Р. Хр. тут осіли перші християнські пустельники-анакорети, а в 963 році побудовано тут Лавру св. Атанасія і створено ніби чернечу державу на чолі з "протосом" та ігуменами. З того часу Афон із своїми численними монастирями відіграв велику провідну ролю в православному християнському світі. У 1430 році Афоном заволоділи турки, які панували

тут до 1913 року, — але турки віднесли до Афонських монастирів і ченців із прикладною терпимістю, і не втручалися в релігійно-церковне життя Афону, що і за турецької влади підтримував постійні зв'язки з Україною і допомагав їй в її боротьбі за втримання православія супроти наступу польського католициста. Афонські ченці прихотили в Україну, а українські — до Афону на церковно-аскетичну науку та практику. З-поміж тих наших українських ченців, що прожили довший час на Афоні, треба згадати особливо Івана Вишенського, що писав тут свої полум'яні, нахненні полемічні послання до українців, і тут зрештою помер в 1620 році. Йому присвятив Іван Франко одну з своїх кгаших поем, що так і називається — "Іван Вишенський".

Тепер Афон — автономна чернеча республіка, до якої не допускається ні одна особа (ані навіть тварина!) жіночої статі. Знаходиться в ній 20 великих монастирів із багатьома скарбами старовинних рукописів та книжок. Один із цих монастирів — св. Іллі — звуть іноді "українським", бо в ньому перебуває чимало ченців українського роду. Всіх ченців у 1955 році було тільки 2.600 — 2.700 осіб.

АХІЛЬ, АХІЛЛЕС — найхоробріший лицар лавької Греції, що особливо визначився у війні проти Трої. Тут він забив не менш хороброго й славною лицаря троянців Гектора, якого тіло вловив потім к'ньми навкруги в'язого міста.

Знушання над подолалим ворогом, та ще й забитим, не належить до прикмет дійсно лицарської натури, а скоріше натури хамської, коли вона певна своєї безкарності. Виникає питання, чи славнозвісна хоробрість "швидконогого" Ахілла не походила власне з почуття його безпечности, бо ж він знав, що його мати Тетіда, викупавши його в магійній пекельній річці Стіксі, зробила його тіло невразливим... за винятком олігії п'яти, за яку тримала коли купала. Паріс, Гекторів брат, влучив Ахіллеві таки саме в ту п'яту і відправив його у слід за Гектором.

П'ята з найдавніших часів (також і в Біблії) символізує людську пожалливість, непогамованість людських пристрастей. Тому й "АХІЛЛЕСОВА П'ЯТА" означає в людині те вразливе місце, що його її пожалливість та пристрастність відкривають ударам долі

Б

БАБА-КАМ'ЯНА — людоподібний кам'яний ставник, що ще досі зустрічається по степах України на просторі поміж Доном і Дніпром, на шляхах давніх кочових народів, в сидячій або стоячій поставі, іноді з посудиною в руках. Іноді зустрічаються на них і написи досі невідчитані та якісь знаки. Аналогічно до тих, що знаходяться також у Сегелній Азії, їх уважають звичайно за нагробки, а написи на них — за знаки власности. Азійські баби звичайно зображують чоловіків, баби ж степової України — переважно жіночі постаті.

Я. П. Новицький записав такий народний переказ про Кам'яні Баби:

“Кам'яні Баби — то люди колись були, звали їх великлодами, а інші вететями. Бог сотворив їх ще пегед сонцем, вони жили в потемках, мали кам'яні корита, доїли до них молоко корів і з того жили. Як послав Бог сонце стали виходити великодони на могили стали плювати на нього. Господь розгнівався і прокляв їх. З того часу вони зменшилися і покам'яніли”. (М. Грушевський: “Іст. україн літератури”, IV, ст. 561—52).

Вірування в те, що люди можуть кам'яніти, дуже давні і поширені. Знана билина про те як перевелися багатирі на св. Русі, теж оповідає, що всі багатирі покам'яніли. З клясичної давнини пригадуємо міт про Ніобу, що пишаючись своїми дітьми, зневажила Лянону, матір Аполона і Діяни, і ці побити своїми стрілами на очах у матері всіх 14 Ніобиних дочок та синів, а саму Ніобу перемінити в камінь. Згадаємо ще й Персея, що головою Медузи, від погляду якої все кам'яніло, перемінив у каміня мешканців острова Созіфа. Бретонські селяни оповідають про поширені в їх землі кола з великих каменюк, так зв. КРОМЛЕ-ХИ, що то — покам'янілі люди, які непобожно танювали в нелілю.

Проф. Сумцов в “Культ. Переживаннях” згадує, що на галицькому Покутті була велика кам'яна баба, з якої місцеві селяни шкря-

бали трохи пороху і вживали його потім, як ліки. Цей звичай вказує, що кам'яні баби були в нас у старовину й об'єктом поганського культу.

БАБАК — невеличкий гризун, на наших землях вже вигибає.

Символ ледаря, дедашці В “Енеїді” Ів. Котляревського читаємо знеславлливу заввагу: — Хто б сподівався, що Тур бабак?!

А проте, і цьому ледареві, що спить усю зиму, наш чагод налавав важливу функцію. — сповіщати прихід весні: проспанняючись, мовляв, 1-го березня, він свище, і з того починається весна. Наш народ колись уважав, що все в світі має свою функцію своє призначення, навіть бабак.

БАБА-ПТИЦЯ, ПЕЛІКАН. НЕЯСИТЬ — великий водний птах, з довгим пласким дзьобом, під яким є простора торба, в яку баба-птиця ховає свою злобич. Символ Христа.

У наших церковних піснях у церковнослов'янській мові співається:

“Якоже неясить, Узавлен еси в ребра твоя, Спасе. отроки твої оживил еси...”

Дуже рано ця птиця зробилася символом жертвенної любови батьків до дітей, і саме тому стала вона й символом Ісуса Христа, що з любови до людства, як до своїх дітей, пішов на муки і страдну смерть.

Уже св. Августин оповідав тлумачучи 10 псалму, що пелікан дуже любить дітей своїх, але ті, повигоставши, б'ють батька й матір, аж поки батько не втрачає терпцю. Тоді, розсердившись він карає своїх дітей смертю, але потім гірко жалує свого вчинку; мати ж, розідравши собі дзьобом бік, своєю кров'ю повертає забитих до життя.

Ця поетичну легенду св. Августин почерпнув із клясичної старовини, бо й давні римляни оповідали, що баба-птиця роздирає собі гру-

ди, щоб власною кров'ю оживити дітей. У святині уосібленої Доброти, чи Милосердя, що її вибудував у Римі імператор Марк Аврелій на Капітолійському горбі, стояв, поруч із статуєю богині, і різьблений образ пелікана, що дер собі дзьобом груди.

Цей власне образ милосердного пелікана прийняла християнська Церква за символ милосердного Христа. Після Константинопольського собору 680 гоку, коли почали вживати розп'яття, можна було бачити нерідко й пелікана на вершку хреста.

Данте в своїй "Божеській Комедії" вказує на св. Івана Євангеліста, що "возлежав на грудях нашого Пелікана" ("Чистилище", XXV, 112).

Серед київських стародруків бачимо пелікана з тьмою пташенятми в літві І в Акафістах 1625 р. та в Тріодіоні 1648 р. І взагалі цей образ і символ в Україні був сильно поширився, і його можна було часто знайти не тільки в іконописі (я сам бачив кілька таких ікон у київському музеї), але й на різноманітних речах церковного вжитку, як саккоси, панатії, лагохранительниці, і навіть на килимах.

Походження цієї легенди про пелікана, що відживляє своїх дітей власною кров'ю, легко пояснити: ця птиця має величезний та довжелезний дзьоб і велику горлянку, що їй служить за торбу, до якої вона накладає наловлену рибу. Вживляючи пташенят, баба-птиця натискає дзьобом на груди і витискає таким чином гниб з торби просто в дзьоби пташеняткам. — Поетична фантазія витворила з того алегорію роздирання грудей.

Український народ дуже охоче привласнив цю давню легенду, бо вона відповідала його високому пошунінню батьківської та материнської любови.

Тому-то ми в одній духовній поезії знаходимо таке звернення до Богородиці:

Радуйся, Царице наша Заступнице,
Небесного Пелікана Маткою названа...

БАБА-ЯГА — рід московської вільми — старої лихої жінки, небезпечної особливо дітям, яких вона поїдає. "Баба-Яга костяна нога, воносяний язик, в ступі їздить, товкачем поганяє, мітлюю слід замітає..."

Мітологічна школа вбачала в образі Баби-Яги персоніфікацію лютої зими, дехто — персоніфікацію зокрема морозного північного вітра, що нищить усе живе і замітає всі сліди й дороги. З точки погляду нашої історії, Баба-Яга — персоніфікація московської захланнос-

ти, що лютим звірем нищить в Україні прояви живого життя.

БАБЕНКО ВІРА (1902—1921) — героїчна зв'язкова українських повстанських штабів. У березні 1921 року прибула до Тарнова, до уряду УНР, як посланець катеринославського штабу. На поворотній дорозі, в наслідок доносу якогось зрадника, попадає в руки большевиків, які її закатовують 7. IX. 1921 р. у Катеринославі.

Д-р Остап Грицай писав про неї:

"Коли восени 1921 року з'являється вона на вулицях Тарнова в сільському кожущку, чорнявєнка, в синій хустинці і з кошничком у руці, то це ніби і справді молода сестра Жанни д'Арк... Голуба хусточка на її голівці може вас так основно обманути, як колись лице Малонни в рисах Софії Пеговської. Вона — членниця катеринославської повстанської організації і береться повнити службу кур'єра між повстанцями й урядом. Береться проходити сама-одна дороги, обслажнені чекістами так густо, що, як каже автор спомину про неї Ю. Моголевський, здавалося, що й птах туди не перелетів би. А вона, та молоденька українська героїнка, Віра Бабенко, продирається крізь найтемніші гущі лісів, як колись Аніта Гарібальді... Я уявляю в цю хвилину її дитяче обличчя, скатоване большевицькими звірями, як обличчя замученого Христа, і її уста, волюю зіплені і замкнені навки, нехай і під час найлютіших допитів про тайну організації; і, припадаючи з поклоном до її тіней, зідхаю в глибин душі молитвою від нас усіх:

— Благословенна будь!"

БАБИНЕ ЛІТО — початок осені, коли в гарну погоду літає в повітрі павутиння — БАБОЛІТНИКА. Зрештою, і те павутиння теж звать Бабиним Літом.

Бабине літо приходить після перших холодів. У різних народів це трапляється в різних періодах. У нас в Україні. Бабине літо припадало звичайно на час від 1 до 8 жовтня, на Московщині від 1 до 8 вересня (ст. ст.). В Італії Бабиному Літу відповідає Літо св. Мартина, що його свято припадає на день 11-го листопада.

Спалився, витлів юний липень,

І серпень вигорів до тала.

І літо бабине снується

Тендітним прядивом срібла.

Померли раптом дні веселі,

Померли літотшій квітки —

І вже на ґратах і в волющі

Біліють срібні ниточки.

(Б. Кравців)

Тут, як бачимо, бабине літо виступає не тільки символом осені, як пори року, але й осені людського життя.

Про походження бабиного літа К. Семеновський переказав за лубенськими селянами таку гарну легенду:

“Колись то давно, дуже давно, у ці самі дні зробилося було дуже холодно, а овочі з дерев ще не всі були зібрані і неминувче б пропали, — отже баби зібгавшись газом, почали молитися, щоб повернулося тепло, і по їхній молитві, холод дійсно зник, і овочі були зібрані. От з того часу тиждень після Покрови отримав назву — Бабиного Літа” (“Маяк”, 1843 р., II. 30).

БАБИНЕШЬ — колись так звали притвір церкви, зарезегерований для жіноцтва, себто зараз після входу (Шухевич: “Гуцульщина”, I. 115).

“У церкві було повнісінько У правім притворі стояли чоловіки та парубки, у лівім — діди, на середині — малі хлопці, а в бабинці — молодіці та лівчата”. (Ів. Нечуй-Левицький: “Повісті”, I 13).

Звичай жіноцтва триматися в церкві окремо від чоловіків зберігався у нас по останніх часів; жінки все трималися лівої сторони церкви, а чоловіки — правої.

БАБСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ — так звали в Україні провінц суботу, перед Точиною неділею, а іноді й інший якийсь день, коли співали поминки “дідам”, себто покійним дітякам. Давніше ці поминки відбувалися на гробках, і то була їх певнісна форма. Але пізніше подекуди ця церемонія відбувалася перед церквою, куди приносили “мисочки” за померлі душі.

На кладовищі, крім жертви своїм померлим часто відбувалися і спільні трапези, які потім переходили в веселі забави, причому жінки співали пісні й волили хорювали (Мих. Грушевський: “Іст. укр. літерат.”, I, 180). Ясно, що в цих поминках і забавах залишилися були ще сліди давніх передхристиянських звичаїв.

Чубинський в своїх “Трудах” (т. III, ст. 29) згадує про **БАБСЬКІ ПРОВОЛИ**, що відбувалися в поведілок Точиною тижня, коли покійників поминати тільки баби.

БАБУ ПЕРЕВОЗИТИ — це дитяча гра, в якій діти кидають камінці на річку, щоб вони пішли по воді навколіть: скільки разів камінець підстрибне стільки той, хто його кинув, “баб перевіз”. У Галичині цю гру звуть — “Шура (або качка) пускати” (Ів. Франко — “Приповідки”, т. III, ст. 355).

Французький дослідник Менар стверджує,

що ця гра належить до найдавніших ігор людства і була дуже поширена в давніх греків та римлян.

БАГАТИЙ ВЕЧІР, БАГАТА КУТЯ — Святий Вечір під Новий Рік, який так звали у відміну від Святого Вечора під Різдво, що звався Святим Вечором або просто Кутею, і від Святого Вечора під Водохрища, що звався Голодною Кутею. Звали його так тому, що того вечора звичайну пшеничну (або ячну) кутю приправляли ще й пшоном, або гречкою, та іншими приправами. Крім того, цього вечора можна пити горілку (на першу кутю гити горілки не можна), а, п'ючи, можна багато балакати та жартувати, а на першу кутю панував мовчазний, побожний настрій. Також на першу кутю не можна їсти аж до пелшої зірки, а перед Багатою Кутею можна їсти хоч і весь день. (Мат. до укр. етн. НТШ, XIII, ст. 151, 153).

Проте, подекуди Багатим Вечором називали і перший Святий Вечір під Різдво. Так, на Поділлі сповідали: “На Багатий Вечір буває така година, що вся вода пегемінується в вино, і була, кажуть, одна така щаслива дівчина, що посліла якраз у таку годину додому, то в однім відрі була вода, а в другім — вино.” (М. Драгоманов: “Мал. нар. пред.” 1877 р., ст. 144). Вірування про пегемінку води в вино поширене і в німців, і записане і в нас (Чубинський “Труди”, т. III, ст. 3), але відноситься воно саме до Святого Вечора під Різдво.

Сліди цього вірування залишилися й в одній весільній пісні, в якій злавлять молодю:

Що мені Бог дав за паняночку,
За паняночку, за невісточку!
По воду пішла — вина принесла
По вогонь пішла — золота принесла.

(Свидницький в “Основі”, 1861 р.)

БАГАТСТВО — послання якогось добра в великій кількості. Можна бути “багатим на розум”, або “багатим на лати та на дрібні сльози” (Т. Шевченко), але, загалом кажучи, коли говориться про багатство, мається на увазі гроші та інші матеріальні добра. Меркантилісти, себто знавці економічних наук XVI—XVII століть, вбачали багатство в кількості дорогіших металів — золота та срібла. Фізіократи, учні Квеснея, що не визнавали ніякого нематеріального багатства, вбачали багатство в продуктах землі і відмовляли всякої користі мануфактурній та торговельній промисловості. У часи розквіту демолібералізму поняття багатства зв'язалося з посіданням грошей, і В. Липинський, оборонець земельного багатства, в своїх “Листах до Братів Хліборобів”, повставав проти грошового багатства, що, мовляв, нищить, ослаблює й деморалізує кожну національну аристократію, а з нею і

весь народ, бо звільняє від необхідности твердої праці, від необхідности особистої жертвенности й енергії, бо грошеве багатство дозволяє купувати собі заступників в усіх тих випадках коли приходить якийсь обов'язок — чи то ходити за хворим, чи виховувати власних дітей, чи виконувати якісь громадські повинності.

В залежності від цієї розкладової ролі грошового багатства, мудреці всіх часів ставилися до нього з великим застереженням і недовір'ям, наприклад, серед латвін і греків як-що й мало хто йшов за Аністеном, що вважав багатство і моральність людини речами несприятливими. то натомість думка Арістотеля, що треба набувати багатства тільки для задоволення безпосередніх потреб, знаходила загальне визнання. Сечка теж писав:

“Ти запитуєш який має бути розмір багатства: перше, мати необхідне, потім — вистачальне...”

І Христос теж навчав:

“Не збирайте собі скарбів на землі. де черв і міль нищать, і де злодії пілкуються і крадуть. А збирайте собі скарби в небі. де ні черв, ані міль не нищать, де злодії не пілкуються, ні не крадуть. Бо де наш скарб, там буде й серце ваше...” (Матв. VI, 19-21).

Багатому юнакові, який питає Христа — “що доброго” йому зробити, щоб “мати життя вічне”, — Христос відповів:

“Коли хочеш бути довершеним, іди, продай, що маєш, і роздай убогим, а матимеш скарб на небі...”

Коли ж юнак, засумувавши, візйшов, — Христос сказав своїм учням:

“По-правді кажу вам. трудно багатому увійти в Царство Небесне...” (Матв., XIX, 16-23).

Чому трудно?

Бо — “де наш скарб, там і серце наше” і “Ніхто не може двом панам служити... Не можете служити Богові й мамоні...” (Матв. VI, 24).

Христос не осуджує багатства, як такого. Він осуджує тільки ті надмірні клопоти й турботи, що викликає бажання здобути багатства, а потім його зберегти. і що перетворюється в “службу” Мамоні. Тому Він каже:

“Не турбуйтеся і не кажіть, що будемо їсти, або що будемо пити, або в що одягнемось... Та ж Отець ваш небесний знає, що тогосього вам треба. А шукайте перше царства Божого і Його справедливости, а те все **дасться вам.** Тому не журіться про завтра,

бо завтра саме за себе клопотатиметься. Доволі днєві свого лиха.” (Матв., VI, 31—34).

Не осуджується багатства але осуджується поганий його вжиток, осуджується зловживання багатством. Тому св. Василій Великий писав:

“Від Бога походять плідність землі, і запліднювальна температура повітря, і багатство жнива, і співпраця волів і всяка інша допомога в хліборобській праці. Від людини натомість — грубість поводження, ворожість і егоїзм, з яким він відповідає своєму Добродієві, забуваючи про спільність походження і про обов'язок допомагати бідним”.

І св. Августин:

“Не належить іншим те, що належить тобі правно, а правно належить те, що придбано справедливо, а справедливо придбане те, що людина адмініструє з добротою в серці. Натомість іншим належить те, що ти посідаєш у злий спосіб, а посідає у злий спосіб той, хто своїм майном зловживає...”

І св. Амвросій:

“Не зневажай убогого, бо він гобить тебе багатим”, — даючи тобі можливість розвивати свої духові багатства — великодушність, милосердя, любов до ближнього. — що відкривають двері до Царства Небесного.

БАГНО — в поезії Т. Шевченка символ морального бруду, дрібних матеріальних інтересів, що протиставляється великодушному поривові до вищих ідеалів.

“Умийтеся, образ Божий
Багном не скверніте”. (“Посланіє”).

Також у Чигирині:

.. Заснула Україна.
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла.
В калюжі, в болоті серце прогноїла...”

Акад. С. Смаль-Стоцький пояснював:

“Калюжа й болото” — це ті нові “етнічні” засади, та моральна калюжа і болото, які розлилися під московським хазайнуванням в українській хаті” (ЛНВісник, р. 1927, VII, 272).

О. Олесь теж, порівнюючи змосковлене “малоросійське” суспільство з жабами, писав, що вони —

Жили, плодилися і згнивали
В багні смердючому болот...
(Див. АТМОСФЕРА).

БАГРЯНИЦЯ — одяг із дорогоцінної тканини, пофарбованої в пурпурову, чи багрянну, барву, що добувалася з багровця — морської черепашки.

За староримських часів багрянці були прерогативою тріумфаторів, а пізніше — імператорів. Потім вжиток багрянця поширився і серед багатіїв, але, зі зміщенням влади візантійських імператорів, багрянця знову зробилася виключною ознакою імператорського двору. Імператори Валентиніан і Теодосій в 382 році заборонили приватним людом фарбувати шовкові та вовняні тканини в пурпур, загрозивши порушникам катого на горло та конфіскацією всього майна. У 424 році імператор Теодосій II, внук Теодосія Великого, заборонив усім, за винятком імператорської родини, носити багрянці.

Тим-то і в нашого Т. Шевченка багрянця зробилася символом царської влади:

“А з шкур їхніх собі багрянцю пошив.”

Або:

“Собі багрянцю пошив жилами твердим.”

Багряна барва в нашій уяві зближується з барвою крові, і тому в “Слові о Полку Ігоревім” князь Всеволод і Ігор представляються, як два “багрові стовпи”: таким чином символізується не тільки їх княжа гідність, але й кривава доля, відповідно й до вислову св. Євангелії:

“Вони одягли Його в багрянцю і, сплівши з тернини вінець, вложили на Нього. Та й стали Його вітати: “Радуйся, царю Юдейський” (Марка, XV, 17—18).

БАГРОВ ЛЕВ (1881—1957) — знавець української картографії. У 1935 році у виданні Українського Наукового Інституту в Берліні опублікував атьобом перших рукописних і друкованих мап України. Видання не спричинилося до ознайомлення чужинського світу з українською картографією, тим більше, що всі опубліковані мапи (п'ять) із XVII ст піддержують існування назви України в той час. У V-му томі вичаваного ним збігника (англійською мовою) “Імаго Мунді” надрукував він статтю про одну з перших мап України, зроблених мабуть, на українській території, разом із її репродукцією, під заголовком “Четвеж українським і чепкаським городам од Москви до Крима”. 1952 р. він надрукував у Лейдені свою працю “Перші мапи Дніпра і Дніпрових порогів”. Надруковано її було тільки в одному примірникові і піднесено в дарунок шведському королеві Густавові VI Адольфові з нагоди його 70-ліття. Цю розвідку надруковано потім, за окремим дозволом короля, у X-му томі “Імаго Мунді” 1955 р.

БАЖАНТ — печений півень на весіллі, що його потекуди в Україні роздавали разом із короваєм. В. Камінський в кийському “Первісному Громадянстві” (1929 р, т. II, ст. 36) писав:

“Цікаво спитати увагу, як відбувалося смаження (цього півня). Воно справді нагадує жертву стародавніх часів. Бажанта випікають в окремому місці, виконуючи певні обрядові дії. Такого півня печуть звичайно на горбочку за селом і з такими обрядами: прив'язують півня до драбини яку спирають на дерево, а під нею розкладають огонь, і так печуть, потім допікають півня вночі; під час весілля ділять, роздаючи разом із короваєм. (Підляшшя). На Холмщині також беруть живого півня, переважно білого і, вчотирьох, несуть на драбині, прив'язавши до неї, за село; тут прив'язують його до жердини, обмотаної сіном і соломою, запалюють і так печуть. Те самісіньке доводилося нам спостерігати подекуди й в Дуберському повіті, а під час наших мандрівок і на Волинському Поліссі (Володимирський, Ковельський, Луцький і Рівенський повіти)”.

БАЗАР — місце торгу, а також і день, коли той торг відбувається

Тим часом, як ярмарки трималися в Україні на експортівій та імпортовій торгівлі, базари обслуговували місцеві потреби людей малозаможних, що не могли робити собі запасів від ярмарку до ярмарку. На базарах вибір речей був слабший, і сам крам простіший. Базар служив звичайним атрибутом містечкового життя, становив його неминучу потребу. Звичайно, базари бували раз на тиждень на широкій площі, що не в базарні дні служила для інших потреб, як військових парад тощо:

“Базари, де військо, як море, червоне,
Перед бурчучками, бувало горить...”

(Т. Шевченко)

БАЗАР — містечко біля річки Звіздаль на Когостенщині, де зачохався Ллугий Зимовий Похід під командою от. Ю. Тотюниика Там большевики 21-го листогага 1921 року, розстріляли 359 українських вояків, взятих у полон, за те що вони відмовилися перейти на службу Москві Вони загинули, співаючи гімн “Ще не вмерла Україна”. Шогочу ми згадуємо їх героїчну самопожертву, що кров'ю освятила їх незабутній заповіт:

“Краще вмерти, ніж піти на службу ворогів Батьківщині!”

А вам, о Лицарі Базару,
Що пролили ви свою кров,
Сам Бог вілчинить браму раю,
• Я в ньому сумніву не маю.
Бо прийняли ви смертну кару
За нарід свій, за волю краю,
А це — найвища любов!

(Т. Сидоренко)

БАЗАРИНКА — хабар. В “Енеїді” Кот-

ляревського — символ московської адміністраційної сваволі, безправ'я і підкупності:

Ти базаринку любиш брати,
А людям в нужді помагати,
Не дуже, бачу, постінавсясь..

Від часів Котляревського і до наших днів, невважаючи на величезні зміни, що приніс із собою комуністичний режим, базаринка все відзначувала й відзначає й супроводить мовчучою адміністрацію в Україні.

БАЙДА — князь Дмитро Вишневецький, козацький отаман, якого український народ оспівав у відомій пісні. У ній він ставить його в приклад козацької витривалості й мужності: турки його повісили в Царгороді на гаку за ребро за те, що він відмовився женитися на султановій дочці і прийняти віру мусульманську. Три дні висів він, але не ~~смажился~~ ~~смажился~~, а, на злість туркам даяв їхнього Магомета, аж поки вони не застрілили його і тим вкоротили його мук.

БАЙДАК — велике річкове судно, що його відважні козаки жвавили й для плавби морем. Символ небезпечного пригодницького життя:

А нуте, хлоп'ята,
На байлаки! Море грає.
Ходім погуляти..

Ходім погуляти. . . (Т. Шевченко)

БАЙДУЖІСТЬ — душевний стан, при якому людина нічим не цікавиться і нічим не зворушується, ознака глибокого духового занепаду, або фізичного знесилення і розумового вичерпання.

Англійський філософ А. Гекслі констатує:

“Болюче симптоматичним треба вважати ту байдушність, з якою публіка ХХ ст. реагує на описи, і навіть на фотознімки і фільми, що ілюструють жорстокі вчинки. Цей факт можна пояснити тим, що за останні двадцять років люди вже настільки переситилися описами всяких жахів, що не відчувають уже ані жаку до жертв ані обурення супроти таких злочинів. Але в усякому разі залишається факт шієї байдушності, і тому, що ніхто не повстає проти поповнюваних жорстокостей, їх число все зростає. . .” (“Цілі і засоби”, ст. 15).

Байдужість — це смертельна хвороба душі проти якої треба боротися всіма силами, бо вона зачиняє відкрите поле всім злим силам, що не знаходять собі ніякого спротиву. Вона оглулює людину, і це констатував наш народ у приповідці: “Глушому все байдуже”. (Ів. Франко: “Приповідки”, I, ст. 341). Байдужості й апатії дурного, його духовий нерухомості (“Дурний, як пень”), народ наш протиставляє розум і ініціативну діяльність “ці-

кавого”.

Еспанський філософ Де Унамуно з усією силою повставав проти байдужості, закликаючи:

“Ні, нічого не дозволяйте і нічого не пропускайте, коли ви з чим не погоджуєтесь! Ніколи не знизуйте плечима перед ідеями інших. Той, хто підобляється під інших, перестає бути самим собою, але, не маючи можливості зробитися цілковито тими іншими, стає просто — нічим..”

Італійський письменник Арлеманї, пишучи про успіх большевицької революції в Росії, з свого боку зауважує:

“Руйнівна фаза большевицької революції не зустріла в руському народі поважного спротиву не тому, що ніби ввесь народ масово пішов за новим режимом, але тому що цей народ, обдарований величезною енергією фізичною витривалості, не має належної духової енергії. В ньому діє все та ж лавна психологія байдужості, що виявляється в його славнозвісному “нічево”.

І це дозволяє невеликій але добре організованій олігархії комуністичної партії рикидати свою волю величезним масам оглуленого байдужістю народу.

БАЙРОН ДЖОРДЖ (1788—1824) — один із найбільших англійських і світових поетів. Помер від пропасниці в Греції, до якої виїхав на чолі його коштом озброєного відділу добровольців, щоб допомогти грекам у їх визвольній війні проти Туреччини. Його свободолюбний дух не міг проминати й Україну, і він залишив світові велику поему “Мазепа”, що виникла в нього під впливом читання “Історії Карла XII” Вольтера в якій той славний французький письменник підкреслює, що “Україна завжди прагла бути свобідною”.

Байрон відзначає в своїй поемі в українського гетьмана якості лицаря й полководця, що знає військову справу, вміє зберегти і в найтрудніші моменти рівновагу духа, яке завоює свою лицарську гідність і ділитися з королем Карлом XII та його придворними в лісі своїми припасами — “з такою гідністю достоту, як на бенкеті дворянин”. Король Карло XII, захоплений відвагою й шляхетністю Мазепи, порівнює його до найбільших полководців світової історії:

“На землі
Від Олександрових часів
Такої пари не знайти,
Як ваш Буцефалос (кінь) і ви,

— каже Мазепі король, визначаючи, що український гетьман своєю діяльністю перевершив усіх шведських полководців.

Байронова поема викликала свого часу ба-

гато перекладів, переробок і наслідувань в німецькій, італійській, французькій, чеській та польській літературах. У нашому письменстві поему Байтона перекладали Мих. Старицький та Дмитро Загұл.

БАКУНІН МИХАЙЛО (1816 — 1876) — один із основників чинного анархізму, провідник повстання в Дрездені 1849 р. Виданий Росією, був засланий на Сибір, але втік і проживав у Швейцарії. Головний його твір — “Держава й анархія”. Він гаряче протестував, коли його називали комуністом: “Я не комуніст, бо комунізм зосереджує владність в руках держави (себто фактично малої купки людей, що тією державою керують), а я пропагую знищення держави”.

Нам він цікавий особливо тим, що був одним із небагатьох провідних москалів, що визнав український народ відмінним від московського і перелачив його гін до самостійности.

“Зовсім невірно говориться про російський народ, як єдиний, — писав він у “Істор. розвити інтернаціонала” 1863 року, — бо російський народ не становить однородної маси, а складається з кількох споріднених, але все ж різних племен. Крім великоросійського народу, є ще народ український.. що зроби́в велику помилку, прийнявши в XVII ст. протекцію московського папья... Цей народ... мабу́ть, складає окрему державу, незалежну від Великоросії й Польщі”.

БАЛАБУШКИ — обрядові коржичи що їх дівчата в Україні пекли на св. Андрія. Над ними ворожили: розкладали на підлозі й кликали пса — чию балабушку пес скоріше з’їсть, та дівчина піде скоріше заміж.

В Галичині “балабухами” називали бохончики житнього хліба, що їх пекли під Новий Рік: потім їх давали “посівальникам”, що приходили “посівати на щастя, на здогов’я”. Посівальники вимінювати ці балабухи на хліб в інших господарів, а ті лавали їх їсти хвлобі. щоб “худо́ба грукала, як сівачі” (Наук. Збір. 1927 р., XXVI. ст. 134. Ржегорж).

БАЛАКАНИНА — одна з найбільших вал демократичного режиму, особливо в українському застосованні. Вона була фатальна в першому періоді нашої визвольної боротьби: коли на бойовому фронті треба було блискавичної акції, наші політики витрачали марно час та безконечні наради та засідання, на яких, через партійну гризню та розрахунки, дуже рідко можна було прийти до якогось рішення, а коли до нього нарешті приходило, було вже — занадто пізно!

Д-р Модест Левицький так писав свого часу про цю українську балаканину:

“Більшість українців вважають себе за Цицеронів, а декотрі з цих “Цицеронів” слабують на “словесне недержаніє”, і через те всякі наші зібрання, засідання, наради й комісії перетворюються в правдиву кару Божу: олю, що, через нашу некультурність, ми не шануємо інтересів своїх співгромадян і безосвісно крадемо в них дорогу річ. — час, тобто спізнюємося... Потім, як почнуться промови, безкофечні повторювання того, що вже давно вяснено і обговорено, внесення “конкретних пропозицій”, заяв “у справі формальній” і так далі, то в результаті виходить, що ми вб’ємо кілька годин, доведемо людей до якогось одуріння, чи очаління від нашого “красномовства”, і все ж таки не з’ясуємо й не вирішимо справу так просто, ясно й практично, як то німці зробили б у пітьоглизи, не загаявши часу і не визнавши доценту ні себе ні людей..”

Звернімо молитви до Господа, щоб нас в’їд цієї хвороби виликував ще до того як приїде новий вирішальний момент в житті нашого народу!

БАЛАЛАЙКА — музичний інструмент москалів, яким вони намагаються вже ловий час заступити серед нагодних українських мас нашу національну бандулу. А деякі наші інтелігенти — звичайно, з “малоросів”! — їм у тому допомагають!

БАЛДА — велика сокира. В нашому народі символ дурної, незграбної людини.

БАЛДАХІН — ослона на чотирьох, чи шести держаках, яку несуть в католицьких церквах над священиком, чи єпископом, під час Служби Божої. Назва її походить від золотого-тгарого шовку, який виробляли в Багдаді, що за Сегедіювіччя називався в Європі Балдахом. В католицькій церкві Бал вівтарем, де переховуються Св. Тайни, балдахін обов’язковий. В багатих церквах його заступає звичайно мармуровий “табернакулум”.

Звичай ношення балдахіна, як ознаки найвищої шанї для особи, над якою його несуть, походить із далекої давнини бо він зустрічався в давньому Єгипті та в Асирії, де над царем завжди носили парасольку, як знак його монаршої гільности. Що переносний балдахін виник під східними впливами, виявляє й факт, що й жили коли йшли у нас з торою, чи проволжали молоду до синагоги, вживали балдахін.

Українська Церква обох віровизнань балдахіну в своїх процесіях не вживає.

БАЛЕЦЬ — рід весільного хліба з пилловою мукі з яйцями й родзинками. Ним молода обділяє всю родину, при чому роздає й ті стажки, що має на голові. (Мат. у етн. НТШ. XVIII. стор. 7).

Балець також — рід весільної намітки.

Так, при весільному обряді за вечерю в Дрогобичинні — мати п'є з невісткою (переливає), купує балець, за котрий кидає на таріль мелодій 2 кор. Балець — то три метри тоненького полотна, зложеного в вигляді довгого шаліка, в котрим молода ходила до шлюбу і досі мала на шиї". (Мат. у етн. НТШ, XVIII, ст. 27—28).

БАЛКАНІЗАЦІЯ — розподіл більшої території на дрібні держави, які, ворогуючи між собою, створюють стан неспоккою в великій частині світу. Цей вираз політичної термінології виник після того, як балканські народи — серби, болгари, румуни, македонці, греки — звільнившись від гурецької окупації і створивши самостійні держави, зробили з Балканського півострову в другій половині XIX та в початку XX ст. осередок міжнародних інтриг та конфліктів, що давав дуже багато клопотів дипломатам великих держав.

Після російської революції 1917 р. вороги усамотинення України вживали аргументу "балканізація" в своїй протипукаринській пропаганді перед європейською громадською думкою, і та сприймала цю пропаганду за щиру правду, забуваючи, чи не добачаючи, що Україна, ставши самостійною державою, не тільки не "збалканізувала б" Європу, як твердили едінонедільковці, але, навпаки, своїм розміром, силою і численністю населення внесла б необхідний елемент рівноваги сил супроти загроз імперіалістичної Москви та "Дранг нах Остен" Німеччини.

БАЛЮЗ ЖАК — французький дипломат, який в 1704 р. відвідав Батурин і залишив опис своєї зустрічі з гетьманом Мазепою:

"Бін дуже поважаний у козацькій країні, де народ загалом свободолюбний і гордий, мало любить тих, що ними володіють. Привернувши Мазепа козаків до себе твердою владою і великою воєнною відвагою... Розмова з цим володарем дуже приємна; він має великий досвід у політиці і, у протилежність до москалів, слідує і знає, що діється в чужоземних країнах. Він показував мені збірку збірок, одну з найкращих, що я бачив у житті, а також добірку бібліотеку, де на кожному кроці видно латинські книжки".

Балюз розмовляв з гетьманом латинською мовою, якою Мазепа говорив дуже гарно:

"Мова його взагалі добірна і чепурна, — правда, як розмовляє, бо він більше любить мовчати і слухати інших. При його дворі два лікарі — німці, з якими Мазепа розмовляє їх мовою, а з італійськими майстрами, яких є кілька в гетьманській резиденції, говорив італійською мовою. Я розмовляв із господарем України латинською мовою, бо він запевняв мене, що не добре володіє французькою мо-

вою, хоч у молодих літах відвідав був Париж і південну Францію, був навіть на прийнятті в Люврі, коли святкували Піренейський мир (1659). Не знаю тільки, чи в цьому твердженні нема якоїсь особливої причини, бо я сам бачив у нього газети французькі і голландські".

БАЛЬЗАК ОНОРЕ (1799—1850) — славний французький письменник, що в роках 1847—1850 проживав в Україні, в селі Верхівні на Київщині, куди приїхав його любов до графині Єви Ганської (Ржевуської), з якою він одружився в Бердичеві 13-го березня 1850 р., за кілька місяців перед смертю.

Хоч дивився Бальзак на Україну очима польських ділчів-помічників та московських урядовців, все ж не міг не захопитися багатством української землі:

"Не можна собі уявити просторів та врожаю на цих землях, — писав він в одному листі. — Їх ніколи не гноять і все ж на них щороку зніють жито..."

В іншому листі він теж писав:

"Ви приїдете в Україну, цей рай земний, де я закріпив уже 77 способів приготувати хліб, що дає високе поняття про винахідливість населення в комбінуванні найпростіших речей..."

Про мистецькі здібності українського народу він теж писав, захоплюючись одним ковалем, "що виробляє з заліза чудові речі" і що може зробити будьякий орнамент, який би багатий він не був, також із золота і срібла.

Про Київ Бальзак писав:

"Я бачив північний Рим, місто православія, з 300 церквами, багатствами Лаври, св. Софії, степів. Цікаво побачити. Маємо тут цікавий союз розкошу й мізерії".

На жаль, Бальзак не відмітив, що розкош була спадком славної минувшини України, а мізерія — наслідок московського панування.

БАЛЬЗАМУВАННЯ — хемічний процес, яким люди намагалися зберегти тіла людей та тварин після смерті від розкладу.

У Біблії читаємо, що коли помер патріарх Яків, "повелів Йосиф слугам — лікарям своїм бальзамувати панотця свого. І набальзамували лікарі Ізраїля (себто Якова). І сповнилось йому 40 день, бо стільки днів рахують про тих, що набальзамували, і плакався по йому Єгипет 70 день..."

Також, коли помер Йосиф, "набальзамували воїни його та положили в труну в Єгипті."

Давній грецький історик Геродот, залишив нам опис того, як відбувалося бальзамування: бальзамувальники-фахівці, що практикували це

своє вміння спадково від батька до сина, забирала тіло до себе. Закривленим залізним струментом вибирали через ніс мозок із голови і заливали голову сильним лугом, щоб роз'їв і вичистив те, що ще там залишилося. Потім кам'яним ножем (що вказує на старовинність обряду) розтинали з боку живіт і вибирали кишки та легені, та заповнювали живіт різними пахощами і міррою, корицею, тощо. але не ладаном. Потім зашивали отвір і солили тіло, вкрияючи його густим шаром соли на 70 днів. Тоді мли його і завивали в довгі бинди з тонкого полотна, просякненого гумою. Отак спрепароване, чи забальзамоване, тіло звемо ми звичайно МУМІЄЮ.

Єгипетські мумії збереглися непорушні до наших днів, проіснувавши деякі з них не менше 5.000 років. Москалі захопили й собі увіковічнити Леніна, і забальзамували трун, поклали його в мавзолею на Красній Площі. Але вже через кілька років, прийшлося той трун викинути й заступити його великою лядською з спеціальної плястичної маси, що дуже наподібнює тіло й вигляд Леніна.

БАНДУРА — український національний музичний інструмент, що був особливо поширений в Україні за козацьких часів. Гетьман Іван Мазепа теж грав на бандурі, і багато козацьких старшин хизувалося своїм умінням грати на цьому струменті, що міг мати від 12 аж до 30 струн. За часів русифікації та загального занепаду української культури в XVIII та XIX ст. бандура покинула вищі кола українського суспільства, але затрималася в руках ребагатіох талановитих співаків-бандуристів із простого народу. З відродженням українського національного життя відроджується й гра на бандурі. Зростає число не тільки окремих бандуристів, і то переважно серед інтелігенції (Гнат Хоткевич, Ємець, М. Теліга і ін.), але формуються й великі капели бандуристів, що викликають справжнє захоплення мистецьким виконанням української музики. Особливої згадки заслуговує капеля бандуристів Китаєтого—Божика, що звернула на себе увагу найкращих знавців музики західного світу, які відзначили, що бандура, незнанний досі український музичний інструмент, відкриває світові цілком нову музичну сторінку, що вражає своїм багатством і оригінальністю

БАНУЛЕСКО-БАДОНІ ГАВРІЛ — молдаванин, митрополит київський. З приводу його призначення на київського митрополита проф. Б. Крупицький у виданні "Віра і Знання" (Н.-Йорк, 1954, I, ст. 67) пише:

"Зі вступом Катерини II на російський престол, прийшла остаточна ліквідація особливостей Української Православної Церкви, як і всього, що ще залишилося від колишньої автономної державності. Цариня, що ненави-

діла Україну і українців, рішила раз на завжди покінчити з українським сепаратизмом, де б він не зустрічався. Указом 1785 року було секуляризовано монастирські й церковні маєтки, чим знищувалася матеріальна база існування Церкви і тих численних культурних установ, що від неї залежали. На чолі Церкви поставлено було слухняних виконавців царської волі. Церква перейшла в останню фазу існування (перед революцією 1917 р.) — централізації і денационалізації, і, як озирає часу на переломі: XVIII—XIX вв. на чолі київської катедри вже з'являється **чужинець-молдованин Гавріл Банулеско-Бадні**. Знищення Української Церкви, позбавлення її національних особливостей іде в парі з знищенням української державності..."

БАНЬКА МИЛЯНА, або **БАНЬКА НА ВОДІ** — український символ скороминувчості, негривалости людського життя: "чоловік на світі, — як бачка на воді: бачка — мик, а чоловік — фік!" (Ів. Франко: "Приповідки", III, 317).

БАПТИСТИ — сектанти, які вважають, що хрестити можна тільки дорослих. Перша громада баптистів виникла в Англії десь коło 1646 року. В Україні першим баптистом був Іван Онищенко, кріпак із села Основи на Херсонщині (нар. 1815 р.), який в 1852 р. поклав початок баптистському рухові в Росії. Невважаючи на те, що основоположником руху був українець, першу скрипку серед баптистів довгий час грали москалі, які навіть забороняли вживати на зборах баптистів українську мову. У 1918 р. відбувся перший всеукраїнський баптистський з'їзд у Києві і організувався Всеукраїнський Союз Християн-Баптистів. Баптистський рух поширений і серед українських емігрантів, особливо Канаді і США, але й тут приходиться їм змагатися проти намагань москалів тримати їх у своїх руках. З приводу святкування 100-літнього ювілею баптистського руху, голова Українського Євангельсько-Баптистського Братства в Вінніпегу (Канада) п. Кіндрат, писав:

"Братство має на руках важливі дані, які москалі намагаються вирвати й заперечити. Хотіли зупинити Братство в задумі відзначити сторічний ювілей руху, — твердять, що російянин Нікіта Воронін, крамар у Тифлісі, скорше прийняв хрещення, ніж Іван Онищенко. ... Саботують українців, де тільки можуть. Але конче треба визволитися вже від тої московщини і стати вільними людьми, а то вони все хочуть бути вищими опікунами і чіпляються, як можуть, щоб зупинити рух український. Господь кличе нас і наш народ на свободу, і ми це робимо..."

Шукаючи шляху до Бога, можемо ми помилитися і відходити від справжнього шляху спасіння, і за ці помилки відповідатиме кож-

ний перед Судом Божим, — але одне ясно і безперечно, що тих шляхів до Бога можемо ми шукати глибоко в лоні свого народу, серед якого з волі Божої ми народилися і якому, з Його волі, служити мусимо.

БАР — каварья ХХ століття, яка відрізняється від каварні ХІХ ст. своїм “динамізмом”: споживання кави і всіляких трюнків відбувається не за столиками, а стоячки перед прилавком. Людина ХХ століття не має часу висиджувати довго по каварнях, але потребує постійного штучного підсилювання енергії чи збуджування апетиту. Звідси — поширення барів, де людина за кілька хвилин може спожити філяжанку кави, чи чарку якого “аперитиву”. Дійсно від того споживання енергія підноситься, бо стінки кров’яних жилок мозку тимчасово паралізуються і залишають у мозку більшу кількість крові і тим спричинюють ненормальне піднесення його діяльності. Але за ним піднесенням приходить невідмінно реакція, упадок сил і інтелектуальний маразм, який примушує знову бігти чимскоріш до бару. Тому бари завжди переповнені, хоч кожна людина залишається в них лише короткий час. Але людина швидко зношується і втрачає свою фізичну й інтелектуальну плідність. Серце надто рано відмовляється працювати... Не витримує завеликого “динамізму”.

БАРАН — український символ завзятости: “Ходить, як овечка, а бупькає, як баран” — кажуть про сумирну, але завзяту людину (Ів. Франко: “Приповідки”, II, 466).

БАРАНОВИЧ ЛАЗАР (1593—1694), професор і ректор київської колегії, від 1659 р. архієпископ чернігівський. Людина великого і широкого знання, створив навкруги своєї друкарні в Чернігові видатне видавниче життя, зібравши навкруги себе найкращі культурні й мистецькі сили тих часів. Залишив по собі збірки церковних проповідей “Меч Духовний” (1666 р.) і “Труби словес проповідних” (1674 р.), полемічну книжку проти католицького богослова Павла Бойми “Нова мяра старей вярн” (польською мовою) та величезні фольклорні вірші “Лютня Аполлінова” (1671 р.), в яких виявив, як висловився акад. С. Єфремов, “велику охоту до віршування, але малий до того хист”. Таких віршувальників маємо й тепер досить!

Владика Лазар належав до тих, що вже почали були протопувати стежку на північ і сприяли культурному об’єднанню з Москвою, що в свою чергу приводило до об’єднання політичного. Проте в своїх відносинах із царським урядом він ще намагався відстоювати старожитні вольності України: “Ми, вибивши ляхів з України, — писав він цареві Олексієві Михайловичу, — доброхотне, православні суше, православному монарсі під-

далися, хочачи на вольностях наших козацьких древніх під православним монархою жити”. Але Москва до щенту розбила ці ілюзії про можливість вільного життя під її “протекцією”.

БАРАНОВСЬКИЙ ЯРОСЛАВ (1906-1943), — бойовик УВО, засуджений польським судом 1926 року. З 1930 р. закордоном, референт зв’язку ОУН із Галичиною. Голова ЦЕСУСу з 1933 по 1939 р. З 1933 р. секретар ПУН. В останніх роках життя полк. Є. Коновальця його найближчий довірений співробітник. Людина високого патріотизму, самовідданої праці, незвичайно смілива, тверда й витривала в викопуванні своїх громадських обов’язків, де яких була дуже чуйна. Загинув у Львові від кулі підсланого невідомого убивці.

БАРВІНОК — гарненька скромненька квітка блакитного кольору з гладким темнозеленим листям. Вона зробилася в українського народу улюбленою рослиною, що, разом із васильками, супроводить життя людини від самого народження аж до смерті, набираючи особливого значення в кульмінаційний момент весільної урочистости.

Неплідні жінки, щоб мати діти, пили в нас відвар із барвінку (Мат. укр. етн. НТШ, VIII, 117). На хрестинах теж роздавано барвінок — “щоб дитина була здорова” (там же, ст. 58).

Садження та ночування в барвінку в українських піснях символізує кохання:

Ой, там на горі фіялойки завіттли,
Всі гори з долинами закрили.
Там тудой Маруся ходила,
Зелений барвіночок садила.
За нею батейко тихойко:
— Саді, саді, Марусю, знизойка!
— Не ходи, мій батеньку, за мною,
Не любя мені бесіда з тобою;
Ой, ходи ж ти, мій Івасю, за мною,
Люба мені бесіда з тобою.
(Чубинський, “Праці..”, IV, 168).

Такий же символічний змісл має й вираз “барвінок рвати”:

Пусті ж мене, мати, барвіночку рвати,
А вже ж наші воріженьки полягали спати.
(Метлицький, “Нар. Южнор. Песні”, 268)

Нерідко барвінок символізує не тільки кохання, але й самого коханого (ніколи — коханої!):

Зелений мій барвіночку, чом не рано цвітеш?
Ти ж мій милий, чорнобривий, не по правді живеш.

Або:

Ой, хрещатий барвіночку, розстеляйся низько.
А ти милий, чорнобривий, пригортайся близько.

В українському весіллі барвінок відіграє величезну роль, бо з барвінку робили вінки для молодих, а головно для молодої (для молодого робили тільки "квітку"). У карпатських бойків сам акт збирання барвінку для тих вінків зробився окремою церемонією, якою починався весільний ритуал: у супроводі музик свашка та дружка йшли в садок, несучи хліб із застромленим у нім ножем та повішеним на нім замком. Якщо в молодої не було садка, йшли до сусідів і тоді брали з собою ще й горілку та хліб. Привітавши пісню садок, запитували його, які він має квіти, Сад (устами тих же співачок) відповідав, що він має три рослини: барвінок, щоб сілесті вінюк, часник, щоб його оздобити (служив проти зурочення), і васильки, щоб завітчати косу, як молада йтиме од церкви брати шлюб. Дружка рвала барвінок, і тоді вся делегація відходила, співаючи, щоб сад не жалував за зриванням барвінком, бо ж у нього залишається молада господиня, що поливатиме нові паростки (Хв. Вовк: "Студії...", ст. 237). (Див.: ВІНКОПЛЕТИНИ):

У зв'язку з цим обрядом стоїть відміне від попереднього символічне значення виразу "рвати барвінок", що в цьому випадку означає — готуватися до весілля:

Ой вийду я на гороньку,
Погляну на долиньку:
Рвуть дівочки барвіночки
У неділю на віночки..

Чепляли барвінок і на шаблю свічкили — тут він символізував душевну приязнь та прихильність (Литвинова в Мат. укр. етн. НТШ, III).

Коли хто вмирав без шлюбу, похорон набирав значення посмертного весілля і барвінок з'являвся на ньому невідмінно фігурував:

"Як умер ще не жонатий, або не віддана, то прив'язують до хреста барвінку" (Етн. 35. НТШ, XXXII, 229).

Садити барвінок і на гробках, але й тут думка в'язалася з весіллям та коханням:

Викопай же меві глибоку могилу,
Посади в головах червону калину,
А в ніженьках хрещатий барвінок
Ой, як будеш ти сина женити,
Прийдеш до мене калини ломити,
Ой, як будеш дочку оддавати,
Прийдеш до мене барвіночку рвати

(Чубинський, V, ст. 632).

Був барвінок і символом дівочої чистоти, що мусіла бути дотримувана до весілля. Тому дівчина, що втратила до весілля свою чистоту, втрачала й барвінок, бо не вдягала вінка:

Та й заплачеш, дівчинонько в перший
понеділок,
Як здіймуть тобі з головоньки хрещатий
барвінок...

В такому розумінні вживається в весільних піснях поляка батькові молодої, що зумів наляжво виховати свою дочку:

Спасибі тобі, сваточку,
За твою кудряву м'яточку,
За хрещатий барвіночок...

(Чубинський, V., 474).

Епітет "хрещатий" тісно пов'язаний з барвінком, бо він стелється на всі боки навхрест. Щоб він був "хрещатий", порости його збирають і присипають землею (Милорадович в "Кіев. Стар.", 1903 р., II, ст. 182).

Вживалося барвінок і як символ рясности: "Роди, Боже, синам жито, густе, як барвінок".

(Чубинський, V, 875).

БАРИ — університетське місто на півдні Італії з портом на Адриатику. Тут переходують з 1087 року мощі св. Миколая Мірлікійського, — давня мета численних паломництв із України.

БАРОК — мистецький стиль XVII—XVIII вв., що в застосуванні українських мистців набув особливих характерних рис, головно в церковному будівництві, яке за часів гетьмана Івана Мазепи, осягло величезного розмаху і витворило специфічні форми українського чи козацького бароку.

"Шість церков Мазепиною фундації, зображених на панегіричному "тезисі" Мигури з 1701 року, — писав мистецтвознавець М. Голубець, — стоять перед нами, як низка творів не тільки одної доби, але й одного різко очеркненого стилю. У протилежність до ренесансу, який за вінком Львова (Трисвятительська каплиця Успенської церкви) не здобувся на щасливішу синтезу занесених з чужини елементів із місцевими конструктивно-декоративними традиціями, будівництво бароку знайшло в Україні вінково пригожий ґрунт для такої синтези форм. Конструкція українських дерев'яних церков і світських будівель, як не можна краще, надавалася до перенесення її в камінь і в цеглу... Тому-то з половини XVII віку починає покриватися Україна церквами, які конструктивно належать до місцевої дерев'яної архітектури, а тільки їх декоративні форми бароку свідчать про західно-європейський вплив..." ("Діло, 8/4 1932).

Не треба думати, що бароковий стиль відбився у нас тільки в будівництві, — ні, його ми відчуваємо і в малярстві, і в різьбарстві, і в літературі і зовнішньому оформленні книг і, зрештою, в самому підході до життя, що не

хоче вкладатися в зрівноважені форми, а шукає повного вияву сил і можливостей в різних прийолах. Дуже влучну характеристику всієї барокової культури дав проф. Дм. Чижевський в своїй "Історії Української Літератури" (1942 р.).

"... Культура бароку, не відмовляючись від досягнень доби ренесансу, повертається в багатьох пунктах до середньовічних змісту і форми: замість прозорої гармонійності ренесансу. зустрічаємо в бароку таку саму **скомпліковану різноманітність**, як у готичі; замість антропоцентризму, ставлення людини в центр усього в ренесансі, зустрічаємо в бароку **виразний зворот до теоцентризму**, до уділення центрального місця знову Богові, як у середньовіччі; замість світського характеру культури ренесансу, бачимо в часи бароку **релігійну закраску всієї культури**, знову як у середньовіччі... Але в дечому переймає барок і спадщину ренесансу: зокрема він цілком приймає **відродження античної культури**; він, щоправда, цю культуру розуміє іншак, ніж ренесанс, та робить спробу **сполучити античність із християнством**; барок не відмовляється і від тієї уваги, яку ренесанс звернув був на природу, лише ця природа для нього важлива головню, як шлях до Бога; барок не відкидає навіть і культу **"сильнісі людини"**, лише таку "вищу" людину він хоче виховати та й дійсно виховує для служби Бсгові.

"Але те, що своєрідне в культурі, а зокрема в мистецтві бароку, що надає йому його власний індивідуальний характер, це — **рухливість, "динамізм"** бароку, а в пластичному мистецтві це — **любов до складної кривої лінії** в протилежність до простої лінії та гострого кута чи півкута готички та ренесансу; в літературі та в житті це — **потреба руху, зміни, мандрівки, трагічного напруження та катастрофи, пристрасть до сміливих комбінацій, до авантюри**; в природі барок знаходить не стільки стаітку та гармонію, як напруження, боротьбу, рух...

"Зі своєрідними рисами бароку зв'язані й ті небезпеки, що загрожують бароковій культурі та зокрема бароковому мистецтву: це часом **завелика перевага зовнішнього над внутрішнім, чиста декоративність**, за якою зникає або відходить на другий план глибокий внутрішній зміст; це небезпечніше намагання **перебільшити, підвищити всяке напруження, всяку протилежність, все вразливе, дивне, чудне**, — це приводить барок до надмірного любування в мистецькій грі, в мистецьких поетичних іграшках, у чудацтві, в оригінальності, а то й в оригінальничанні; твори бароку часто **переробляють, переповнені формальними елементами**..."

БАРСЬКИЙ ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ (1701

—1747) — визначний український мандрівник і вчений, що залишив по собі незакінчену дуже цікаву працю — записки і спогади про його мандрування.

Одержав він свою освіту в Київській Академії за ректорства Теофана Прокоповича і добре вивчив тут латинську мову. 20 липня 1723 року залишив він Київ і вибрався до Львова, де пробув до весни 1724 р., користаючи з опіки єпископа Львівського (уніятського) Афанасія Шептицького). Звідти він вибрався пішки через усю Галичину, Закарпаття, Мадярщину, Австрію, Італію до Риму, де побував на прийнятті — і навіть на обіді — у самого папи. З Риму Барський вирушив на острів Корфу, а потім до Афонського монастиря. У 1726 р. він відвідав Єрусалим. У 1727 р. — острів Кіпр, а потім Єгипет. У 1728 р. Василь Барський переходить усю кам'янисту Арабію, Синай і Суез. У рр. 1729—30 знову відвідує Єрусалим, Сирію і частину Єгипту. У рр. 1731—32 він побував на всіх островах архипелагу Егейського моря. У рр. 1733—34 Барський жив при дворі Антіохійського патріярха в Дамаску і прийняв тут чернецтво 1-го січня 1734 року. У рр. 1735—36 він знову відвідує Кіпр, а в 1737 р. переїздить на острів Патмос, де вступає до грецької школи. Тут вивчає не тільки грецьку мову, а й філософію та богословіє в відомого вченого богослова грецького архієпископа Макарія. У 1743 р. Барський побував у Царгороді, а потім влугде на Афоні, де перший звернув увагу на культурно-археологічні цінності Афону, і докладно описав їх в своєму щоденнику. Закінчивши тут свою працю, він вибирається додому, але в Царгороді ледве рятуються від російського посла Неклюдова, що хоче його арештувати й закувати в кайдани. Зрештою, великому вченому дозволено — "чесно повернутися додому", і він, знову пішки, через Румунію, Болгарію і Молдавію добивається, після 24 років мандрівки 5 вересня 1747 року до рідного Києва. Але, проживши у хаті своєї матері, яка ледве пізнала сина в "ученому грекові", тільки 35 днів, помер. Ховали його з великими почестями: левонили по ньому в усіх київських церквах, службу по ньому відправив сам митрополит у служуванні архимандрита Києво-Печерської Лаври, і тіло його поклали в Братському монастирі, поблизу вівтаря Академічної церкви. Але церкву, яку будував гетьман Ів. Мазепа, розібрали московські вандали в 1935 р., і від могили Барського не залишилося й сліду.

Дослідник культурної історії України професор В. Січинський в статті, написаній з приводу 200-ліття з дня смерті Василя Григоровича Барського писав:

"Нам ще досі невідомо, яку саме місію виконував Василь Барський з доручення своїх

земляків. Не треба забувати, що в давні часи побожні мандрівники та мистці дуже часто виходили дуже важні політичні місії або були зв'язковими у політичній діяльності провідних верств громадянства. Вже сам факт переслідування російською владою Василя Барського кидав цікаве світло на особу мандрівника. Були це помазепинські часи, коли провідні українські верстви не могли помиритися з втраченням своєї державності та жинили ріжних заходів дипломатичних та пропагандивних, щоб зацікавити своїх сусідів і ввесь культурний світ українським питанням. Вийшов Вас. Барський (що прозивався також "Плака" і "Альбов"), з Києва безпосередньо після трагічного кінця гетьманування Павла Полуботка... За кордоном перебував тоді Филип Орлик, що жив у Солуні з рр. 1722—1734 та мав зв'язки з Царгородом, головним на той час центром дипломатичної боротьби та політичних комбінацій для всієї Східньої Європи і Близького Сходу. Що там панували відмінні від російських пляни погляди вказує хоч би свідство тодішнього французького представника в Царгороді Ферієля, який писав:

"Козаки — не природні підданці царя, вони тільки погодилися ніби під його протекцію, і ніхто не може обвинувати їх за те, що, бачучи, як нищать їх вільності, вони підняли повстання..."

БАРСЬКИЙ ІВАН (1713—1785) — брат Василя Григоровича Барського, кївський архітект, один із найяскравіших будівничих козацького бароко, творець архітектурного вигляду Києва XVIII ст. Його творчістю належали — Самсонів колодязь на Подолі, ворота Кирилівського монастиря, Кирилівська церква—дзвіниця, дзвіниця церкви в Козельці, чернечі келії Межигородського монастиря, Покровська церква на Подолі в Києві та дзвіниця Успенського собору там же. Більшість цих побудовань знищили московські вандали.

БАСАРАБ ОЛЬГА (1889—1924) — героїня визвольної боротьби Зах. України проти польської окупації, замучена поляками в тюрмі вночі з 12 на 13 лютого 1924 року. Героїзм і самопожвєята Ольги Басараб полягають в тому, що вона могла уникнути мук і смерті, назвавши бодай одне прізвище зв'язаних з нею українських революціонерів. Але вона не назвала ні одного... Приклад незвичайної сили духа, якій може позаздрити не один мужчина...

БАТІГ — оселя над Богом у Брацлавщині, де Богдан Хмельницький, разом із татарами, знищив 2 червня 1652 року польське військо під проводом Мартина Каліновського, що тут і поляг. В наслідок цієї перемоги, відпала Білоцерківська, невігідна українцям угода, і козацькі війська зайняли всю Брацлавщину.

БАТІГ — прилад, щоб бити й гнати худобу.

У повсякденному житті українського народу удар людини батоґом уважався за велике безчестя, і "Руська Правда", карний кодекс князівської доби, клясифікував удар батоґом за найвищу образу, за яку ударений міг навіть убити напасника тут же, на місці.

Натомість в урочистих моментах життя, зв'язаних із народними обрядами, що відбивали давні релігійні вірування українського народу, удар батоґом не мав у собі нічого образливого, а навпаки був навіть побажаний. Так, у гуцулів, молодий, виходячи після віччання з церкви, бив молоду батоґом злегка по спині. Призабувши давнє значення цього звичаю, народ так його пояснював: молодий б'є молоду при виході з церкви щоб ніколи її пізніше не бити (Хв. Вовк, "Студії", 256).

Але такі обрядові удари батоґом практикувалися не тільки в українців, але в усіх слов'янських та інших індоєвропейських народів. Проф. Сумнов дав справжнє пояснення цього обряду. Він знаходив аналогію биття батоґом з обрядовим биттям люперків у старовинному Риму, під час свята Люперкалій на честь Бога Пана, що мало сприяти родючості жінок, та з медсюзними богами Асвінів, індуських символів ранньої та вечірньої роси, що сприяли плодючості нив. (Вовк, ст. 281). Нагадаємо тут і батіг Іллі, що ходить по полю, носить пугу життяну —

"Куди махне, жито росте,
Жито-пшениця, всяка пашинця..."

Був батіг і атрибутом дружка на весіллі.

Цей дружковий батіг пракарашся, особливо у бєйків у Галиччині, стрічками та дзвіночками. Дружок, що був розпорядником весілля і заступником молодого, коли молоді одержували благословення від батьків, трічі бив батоґом по двєях, потім клав його на порозі, а молоді, виходячи з хати, мусили через нього переступити. Сам дружок теж переступав через поріг, виходячи з сінешніх дверей (Вовк, ст. 252).

У цьому обряді батіг відігравав охоронну, чи очисну, ролю супроти нечистої сили, зурочення, тощо. На це вказує також, між іншим, звичай прикашати батіг дзвіночками, яких звук, як вірили, проганяє нечисту силу.

Що батіг за давніми віруваннями, руйнує чари, це видно і з іншого народного звичаю: якщо дівчата, під Андрия, набравши води в рот, щоб пекти балабушки (див. АНДРИЯ), зустрічали чоловіка з батоґом, вони вильовували воду і вергалися до криниці, бо перша вода, мовляв, через зустріч, втратила свою силу. (Ястребов: "Летопис", III, 97).

У давній ведійській (індуській), а потім і в грецькій мітології багіт був атрибутом богів-громовиків, що багатом, себто **блискавкою**, підганяли хмари. Тому ми бачимо пугу і в руках нашого громовика — св. Іллі, що заступив Перуна. Цікаво, що і в Китаю вважають блискавку за багіт громовика (А. Крапп: "Подходження мітів", 1938, ст. 171).

В українських народніх віруваннях блискавка — зброя Бога та святих громовиків проти нечистої сили. Звіти й обрядовий удар багатом міг набрати символічного значення уда-ру блискавки в нечисту силу.

БАТУРИН — столиця України при гетьманах Многогрішному, Самойловичеві й Іванові Мазепі в рр. 1669—1708. Завдяки зраді якогось вікчемника, що показав москалям потаємні підземні ходи, улюбленець Петра І-го, князь Ол. Меншіков, неважаючи на геройську оборону невеличкої залоги під командуванням полк. Чечеля, опанував у 1708 р. гетьманську столицю і винищив не тільки всю залогу, але й все її населення, включно з маленькими дітьми. Мазепа наспів із допомогою надто пізно: знайшов тільки руїни, попелища та гори трупів, залляті кров'ю. Річкою Соймом пливли трупи замучених москалями людей, прив'язані до дошок, щоб населення бачило, — як Москва карає "зрадників". Жорстокість і терор все були зброєю Москви чи за царя Петра, чи за Сталіна, однаково. Сучасник тих жахливих батуринських днів оговідав, що людей, запідозрених у прихильності до Мазепи "вишукували по домах і віддавали на страшні муки: колесували, четвертували, вбивали на палі, а вже зовсім за іграшку вважалося вішати й рубати голови. Муками примушували до того, що люди, неприємні до справи, признавали себе винними, а потім уже їх карали смертю..."

І чим ті білі москалі відрізняються від теперішніх червоних?!

"І зрада, знов ганебна зрада,
Таємний вхід вказала москалям, —
Вони ввірвались диким стадом,
Здираються у Божий храм...
З ікон здирають срібло, злато,
Вбивають навіть і дітей.
І за халяву — діаманти
І жметі золотих речей.
Горить Батурин... Все живе
Потяте, вирізане, вбите...
Лише рудий вогонь несе
Свої жалі похмурим висям,
І край сусіднього села
Багряним димом застеля..."

(Юрій Дараган)

Гетьман Кирило Розумовський намагався відбудувати Батурин і вибудував там свою

грегарну палату, але... не довго він гетьманував: Катерина II примусила зректися останнього гетьмана, бо мала твердий намір. як і всі її пізніші наступники, зробити з України — звичайнісіньку собі московську провінцію. Тим то й Шевченко писав про Петра та Катерину:

Тепер же я знаю:

Це той Первий, що розпинав

Нашу Україну.

А Вторая доконала

Вдову-сиротину...

(“Сон”. 8. 7. 1844)

Про Батурин цікаву повість цієї назви написав Богдан Лепкий.

БАТЬКИ (БАТЬКО - МАТИ). — Господь наказав через Мойсея: “Шануй батька й матір...” І український народ довго й вірно виконував цей заповіт Божий. Шанування батька-матері так сильно було вкоренилося в нашому народі, що ніякий син, чи донька ніколи були б давніше не звернулися до них інакше, як із шановливим “ви”, ніколи на “ти”, як то завжди водилося на Московщині.

В старовинній думі козацькій про Олексія Поповича страшну бурю на морі присується Олексієві, гріхам його, що він “оця і матір поругав”, або: “Як із двора з'їжджав, то свого отця і матір в груди поторкав”, або просто виіхав здом, не попрощавшись із батьками, і тим їх зневажив.

І в колядці Мати Божа каже своєму Синові:

Оддай, Синку, райські ключі
Рай і пекло одімкнути,
Всі праведні випустити душі
Тільки одної не випускати:
Одна душа та не огришлася,
Отця-матір та й налаяла,
Вона й не налаяла, тільки подумала...

Тільки подумала зле на батька-матір і за те вже, на думку українського народу, нема їй прощення!

Був час, коли на Чорномор'ї всі моральні обов'язки обмежувалися до двох:

“Бога бійся та родителя — два предмети” (Етн. Зб. НТШ, I, ст. 15).

В іншій приповідці, записаній в протилежній частині України, себто в Галичині, теж стверджується:

“Якби я ся вірик тата-мами, мене б ся Бог вірик”. (Ів. Франко: “Приповідки” I, 186).

Не дармо ж і в таких поширених піснях про Правду й Кривду співається:

Та тільки ж у світі правди,

Що рідний отець та мати...

На жаль, перше царська Росія своєю салдатчиною і взагалі обмосковленням, почала руйнувати в Україні давню мораль, давню шану до батька-матері, прицеплюючи питомену москалям грубість, і тому й пізніші наші коляки, описуючи гріховний стан світу вже заважають, що "вони не так люди поводяться, як було з первовіку":

Ой, син на вітця руку здіймає...
Донька на матір гнів підіймає...
Сестра на сестру чарів шукає...
Сусід сусіда хліба збавляє...

А потім червона Москва з усіх сил заходила руйнувати в Україні давню шану до батька-матері, наказуючи дітям по школах стежити за батьками та, щось запримітивши, доносити незгідно на них у поліцію. Коли ж одного такого підлого донощика — Павлика Морозова — було забито, зроблено з нього героєм, понаставлявано йому по всіх усядах пам'ятників і вказувано всім дітям, як найкращий приклад до наслідування!

Скільки родин у той спосіб поруйновано, скільки трагедій у тому советському "раю" через це дитяче донощитво пережито, скільки дитячих душ безповоротно в болото морального занепаду кинено!

БАТЬКІВЩИНА — одна з найцінніших духових вартостей людини, боронячи яку, людина здійснюється до вершків подивігудного героїзму, а втративши яку, людина почуває себе ніби без ґрунту під ногами і або намагається всіма силами її знову віднайти, або духово порожніє і морально занепадає...

Любов до Батьківщини — одне з кращих людських почувань. Як і кожне почування, воно в одної людини більше, в другій менше розвинене, але рідко трапляються такі виродки, в котрих його зовсім би не було, як рідко трапляються виродки, що в них не було б почування любови до батька-матері. Ще Сократ, великий грецький філософ, що вмер несправедливо заслужений на кару смерті, казав перед смертю своєму учневі Крітонові:

— Батьківщина — більша за батька й матір. Яка б не була вона до нас несправедлива, треба зносити цю несправедливість...

Правда, чимало черствих матеріалістів твердять, що "Батьківщина там, де нам краще", — але нормально розвинені люди знають, що справді гідно жити й розвиватися можуть вони тільки в моральній атмосфері своєї Батьківщини, і тому, навіть знайшовшись на чужині, намагаються вони витворити навкруги себе моральну атмосферу Батьківщини, творячи національні чи "земляцькі" організації та товариства.

Навіть московські більшовики, перейняті матеріалістичними доктринами, що заперечують всякі духові вартості, як "буржуазні забобони", проголосивши перше устами Сталіна, що "пролетарі ніколи не мали батьківщини і не можуть її мати", вважали потрібним виправити цей свій погляд і устами Бухаріна проголосити на партійному з'їзді 1927 року:

"Це лише в імперіалістичну війну запечувалась потреба оборони батьківщини, але для пролетарських республік оборона рідного краю, навпаки, перший обов'язок пролетарських партій". ("Правда", 22/6. 1927). Сталін пізніше розстріляв Бухаріна, але його тезу про пролетарську батьківщину широко використав у так зв. "вітчизняній" війні проти німців.

Ісус Христос любив свою батьківщину і волів працювати серед народу, в якому народився. Посилаючи Апостолів на проповідь, закликав їм, кажучи:

— Не йдіть на дорогу поган і в місто Самарян не вхоліть; а краще йдіть до загублених овець дому Ізраїля. (Мат. X, 5—6).

І коли одна жінка з хананейського народу приступила до Нього і благала оздоровити її біснувату дочку, Ісус — "не промовив до неї ні слова. І приступили до Нього Його учні, молили Його, кажучи: "Відпусти її, бо кричить у слід за нами". А він у відповідь: — "Мене послано тільки до погблих овець Ізраїля." Та вона, габлизившись, припала Йому до ніг і благала: "Господи, поможи мені!" Він же озвавшись, сказав: "Не годиться відняти хліба дітям і кинути шенятам" (Мат. XV, 23—26). Правда, велика віра тієї хананейки осягла свого, і Христос оздоровив її дочку, але за саду висловлено ясно: кожний мусить дбати в першу чергу про власний народ, про власну Батьківщину, бо найкращі осяги приходять там, де всі сили й здатності скеровуються в добре відоме нам оточення, що нам його присулила воля Божа: Батьківщину, як і матір, мусимо ми приймати, як нам приходить. І хоч іноді, вже вирощи, знаходимо ми в нашій матері ті чи інші недоліки, і боliamo ними, та тільки підла людина соромиться своєї матері, чи відмовляється від неї.

БАХМАТ — низький, присаткуватий, незвичайно витривалий кінь, яким користувалися татари в своїх наїздах на Україну. Мав довгу гриву і довгий хвіст.

БАХМУТКА — сіль з Бахмута. Про неї згадує Котляревський в "Енеїді". Звали її також ЛЬОДЯНКОЮ, бо мала вигляд льоду.

БАШТА — грабчаства чи кругла оборонна вежа в мурах міста. Дуже добре збереглася одна така башта — так зв. Башта Баторія — в мурах Кам'янина-Подільського. Відома також

"Порохова Башта" в мурах Львова з XVI ст.

Башта в церковній символіці — емблема Богородиці. В "Толковій Псалтирі" з 1697 року, в одному з 12 медальйонів, що оточують образ Божої Матері, знаходиться й башта з написом по-слов'янському — "стовп непорушної віри" і "стовп охорони дівочтва".

БДЖОЛА — в українському народі символ душевної чистоти — побожності і святості. Бджолу часто називають "Божою Мухою" і вважають за гріх її вбивати. Бджоли ж, знайдені мертвими, або ті, що їх змітається коло вулика весною, треба ховати в землю:

"Залишати мертві бджоли на відкритому місці, — казали на Єлисаветградщині. — не годиться: бджола — чиста тварина, і вік, плід її праці, служить жертвою Богові" (Ястребов у "Кіев. Стар.", 1897, в 65—66). Таке саме вірування записав і Милорадович на Київщині (К. Стар., 1903, II, 192—201). Звідси й відома загадка: "Летів птах через Божий дах: тут мое діло йа вогні горіло" (Номис. 294).

Оповідалося, що перший бджоляний рій виніс св. Зосим (іноді додається до нього і св. Савватій) із раю. В зв'язку з цими оповіданнями на українських пасіках часто можна було побачити образок свв. Зосима і Савватія. І на Лубенщині казати Милорадичеві:

"Добре мати на пасіці образок свв. Зосима й Савватія — вони ж пасічники, з коником і намальовані. Зосим варить сити бджолам і гуде їх..." (К. Ст., 1903, II).

Перебування бджоли в раю, про що маємо вірування і в німців, і в черкесів на Кавказі, вказує на її близькість до Бога, а звільни й її "святість".

Проте, порівняльні досліді вірувань в інших народів указують, що не лише християни так шанували бджолу, і що християнський Бог заступив у тих віруваннях інших давніших богів. Так, якщо в сербів оповідалося, що бджола народилася з рани, яку завдала Ісусові якась недобра жінка на Його хресному шляху, а у чехів, що, коли Христос висів на хресті, бджоли спивали у Нього на чолі кривавий піт страждання, то в індусів ми знаходимо бджолу на чолі бога Кришни, а в давніх греків бджола Мелісса разом із козою Альмалестею вигодувала самого бога Зевеса. Містична назва бджоли — Мелісса — служила для визначення жрецьких деяких грецьких святинь, а також тих "чистих душ", що були вже посвячені в різні культові містериї. Піттю (підгожжя) в Дельтах теж іноді називати "Дельтійською Бджолою". Особливо ж жриці богині Деметри пивалися развою "бджіла". Вони навчали, що закон Кофи (Персефони, Прозерпіни, Деметриної дочки) був солодкий, як мед. Але ім'я Кофи прикладалося й до смерті, бо Кофа була

богицею підземного світу. З того символіка: смерть солодка, тому, хто, присвятившись Богові не боїться йти на суд.

Пов'язаність бджіл із смертю знаходимо ми і в Плотарха, який, оповідаючи про корабель короля Діона, яким він їхав до Сіцилії, пригадує, що коли на той корабель несподівано упав рій бджіл, то всі прийняли цю подію як зловісний знак; і римський історик Тит Лівій теж оповідав, що під час другої пунійської війни, рій бджіл сів на дерево, що вкривало намет римського полководця, і теж усі прийняли цю подію за зловісний знак. Озлого дня, як оповідав Плотарх, стандарт Брута, убиць Цезаря, що воював проти местників рби того, був весь вкритий бджолами, і цього виспачило, щоб посяяти страх і незвіру серед його вояків.

Під впливом, мабуть, тих давніх вірувань і в нас, наприклад, у селі Ропі, Горличського повіту, говорили:

"Коли сніється бджоли, а особливо в велику неживі, то має вмерти хтось найближчий в родині" (Етн. Зб. НТШ, XXXII, 203).

В галицькому варіанті відомої пісні про Коголевича теж оповідається про сон:

...Що на мій дім бджоли упали,
На подвір'я зоря упала.
А з двора зозуля вилетіла.
Ах, синоньку, мій зятюньку,
Ідь же скоро додомоньку.
Бо бджолоньки — то сльозоньки,
А зоронька — то дитинонька,
А зозуленька — то Марусенька...
— що вмерла при породі.

(Зап. Ю. Отд., II, 53).

В іншій пісні також співається:
Дача-сь мені мати, за висоці гори,
Не дала-сь мені більше віна, іно еліні

бджоли.

А бджоли ся розлетіли, а я ся лишила,
Щоб уєт' лиха доленька головку сушила.
У відомій пісні про Бондарівну знаходимо ли цю ж саму символіку:

У пасіці мені бджоли за пасікою оси,

А вже ж тая Бондарівна плаче та голосить.
(Головацький: "Пісні...", III, 305).

У білорусинів збереглася прегарна легенда про створення бджіл:

"Ішов Спас по Синьому морі і бачить — серед моря камінь. На каміні силить прегарна Діва і плаче: як упале сльзка, так і вилетить бджілка. Спас глянув на Діву, зворушився і сам почав плакати: — "Хай же й моя сльзка буде між твоїми". Впала сльоза, вилетіла велика бджола — матка". (Шейн: "Матеріяли", II, 353).

БЕГЕМОТ — мітична страшна звірюка Біблії, символ непогамованої фізичної сили. За апокрифічною книжкою Еноха, бегемот вийде в день Страшного Суду, разом із Леютаном, пожирати грішників. В книзі Йова про нього сказано, що “махає він хвостом, неначе кедром, а бедра в нього з жил, мов сітка, помітаних. Ноги в нього, як мідяні труби, кості — мов залізні пруті. Се — верх діл Божих; тільки Творець може наблизити до нього меча свого...” (Йова, 40, 10—14).

У природознавстві бегемот — друга назва гіпопотама річного коня.

БЕЗАЛАБЕРНІСТЬ — типова риса московської духовности, яку старанно плачалося за царських часів серед української інтелігенції, як твердив К. Михальчук, відомий український науковець-філолог, член Старої Київської Громади, який в листі до бібліографа М. Кюмара, писаномудесь коло 1908 року, так її характеризував:

“...Інтелектуальна й морально-супільна безалаберність що доходить часом до цинізму в неганії добровільної дисципліни для себе в житті і мишленні, а також у неощади́вкy для чужих звичаїв і святоти́в, а в зв'язку з чeю також загальне шатання, особлива хибність усяких принципів в інтелігенції російської — і консервативних, і ліберальних, і радикальних — яка сплodge звичайну для неї непослідовність і різного роду нігілізм — білий, чорний, червоний (почавши від катковського аж до бакунінського), який до того в душі російського інтелігента може міняти свої барви, як у кадлейдоскопі, залежно від обставин, які погернуть ним у ту або іншу сторону, що власне веде за собою страшну супільну неміч і деморалізацію”. (“Україна”, Київ, 1927, V, ст. 68—69).

БЕЗГОЛОВ'Я — анархічний стан, в якому перебуває супільство, що не має досить політичного вироблення й організаційної самодисципліни. “Бестія без голови” — окреслив колись українську націю видатний політичний діяч XVII в., Адам Кисіль (1600—1653), що належав саме до тої української верстви, яка повинна була б тій нації дати голову, себто — розумний і авторитетний провід. Але Адам Кисіль, як і інші люди його типу, возіли йти на службу чужим панам, щоб бути сенатором польської Речіпосполитої, головним комісаром польського уряду за повстання Павлюка, брацлавським воеводою (1648), київським воеводою (1650), і т. д. тим часом, як обезголовлений український народ доконував чудес, намагаючись знайти когось, хто б його гідно провадив і очолив. Саме за життя А. Кисіля цю справу було тимчасово, завдяки Богданові Хмельницькому, розв'язано, але після нього і аж до наших часів проблема безголов'я,

себто відсутности належного проводу, через дезерцію провідних верств на службу чужих імперіялізмів, залишається нашою найбільшю проблемою, бо вороги незалежности української нації все вживали і вживають далі всіх їм приступних засобів, щоб провідні верстви української нації або фізично винищувати, або морально розкладати.

БЕЗГРУНТЯНСТВО — відірваність “малоросійської”, себто змосковленої інтелігенції від мас українського народу, що, пов'язане з БЕЗГОЛОВСТВОМ, спричинилося у величій мірі до опанування України московськими большевиками. Московська політика царських часів зуміла викопати між масами українського народу, що зберігався головню в селянстві, і служилою інтелігенцією українського походження, але помосковленої культури таку непрохідну безодню, що, коли несподівано для тієї малоросійської інтелігенції, прийшла революція, горстці свідомої української інтелігенції неможливо було перекнути тривалі міст між тими українськими масами і малоросійською інтелігенцією, що давно перестала бути національним проводом, перетворившись, мовляв Шевченко, в “дядьків отечества чужого”, в “землячків із цинковими гудзиками”, що по московських канцеляріях і навіть у себе дома по-московському цвєнькали...

Не маючи ґрунту в рідному народі, втрапивши з ним усякий живий зв'язок, а з другого боку будучи органічно чужою й московській духовості. Що на ґрунті московської сільської комуні (“общини”), та зле перетравлених ідей західного марксизму, витворила своєрідний рух московського большевизму, ця малоросійська інтелігенція заповнила була так зв. “білі” армії Денікіна та Врангеля, де марно гинула в боротьбі з повсталими народними масами і, недобита, вийшла в великій кількості також на еміґрацію, де й залишається далі прикладом рідкого в світі безґрунтянства — ані з рідним народом, що твердо станув на ґрунт державної незалежности, ані з московським народом, що твердо підтримує своїх вождів, які — в своєму питоменному Москві імперіялізмі — перевершили навіть загарбницькі мрії Петра І-го.

БЕЗКЛЯСОВЕ СУСПІЛЬСТВО — демаґогічна утопія марксистів, що на неї ловиться чимало ідеалістичної молоді, але що в практиці московських комуністів дала страшні наслідки: допомогла створити найжахливішу тиранію в світі — московську советську імперію. А в тій советській імперії, замість безкласового супільства, що в ньому, мовляв, не буде визиску людини людиною, бо не буде ані капіталістичної, ані буржуазної, ані військової, ані священничої (“релігія — опіюм народу”) клас, витворилося таке клясове супільство, що в порівнянні з ним попередже здається не-

мовлятком: замість самодержавного царя прийшов самодержавний диктатор (тепер ніби-то колективна кліка); замість панівної класи царського дворянства — панівна клася червоної аристократії; замість могутньої царської бюрократії — далеко сильніша і вселадніша нова советська бюрократія; замість давньої буржуазії — нова советська буржуазія партійців з мільйоновими доходами; замість приватного капіталізму — державний капіталізм, від визиску якого нікуди не втечеш, бо він не знає конкурентів; замість колишньої “охранки” — далеко, без порівняння жорстокіша ЧеКа — НКВД — МВД і т. д.; замість царського Сноду — вірний слугака советському режимові московський патріярх, що керує духовенством і вірними згідно з наказами безбожницького уряду; замість давньої царської офіцерії — нова советська, вже так відмежована від іншого населення, що, наприклад, ніякий старшина не може одружитися з тою чи іншою дівчиною чи жінкою, а мусить перше добути собі дозвіл на шлюб від інших офіцерів свого полку.

Ні в якій капіталістичній країні нема таких ріжниць і суперечностей між панівною верхівкою і народними масами, як саме в країні “безкласового суспільства”.

Коли колгоспник за один день важкої праці дістає 2 кг. зерна (яких 0.15 ам. доляра), а звичайний робітник 125 до 150 рублів на місяць, а робітник спеціаліст — 400 до 600 руб., а інженер на відповідальному пості 900 — 1200 руб. місячно, то деякі кінові режисери, як Г. Александров, дістають за свої фільми 20 до 25 тисяч рублів **денью**, себто пів тисячі рублів на годину вдень і вночі! Гонорари визначних співаків, як Козловського й Михайлова — за кожний концерт — 5, а то й 10 тисяч рублів, а за співану ролю в опері — 100.000 рублів. Деякі письменники заробляють мільйони. Вираховують, що Молотов, одержуючи чотири платні — як міністер закордонних справ, як заступник прем’єра, як член президії ЦК компартії і як член Верховного Совета — мав на місяць чистого прибутку 45 до 50 тисяч рублів. А його дружина, як керівник косметичної промисловости, мала 10 тисяч рублів на місяць. Промови та статті Молотова друкувати мільйонними накладками, і їх мусіла купувати найменша сільська читальня, — і все це приносило казкові прибутки.

Ось що писав О. Височенко в “СССР без маски” про прибутки Хрушова, що був тоді довгоочітнім диктатором України:

“Скільки цей чоловік може заробляти? Тільки офіційної платні з усіх посад, крім військової, має йому йти щомісяця не менше 25 тисяч карбованців. Всілякі роз’їзні кошти сюди не входять. Крім цього годі перерахувати

промови й доповіді Хрушова. Їх видають мільйоновими накладками. Отже він ще має величезні гонорари”. “Хрушов займав один із краших палаців Києва. Там безліч різних кімнат та господарських примішень. Є окрема, досить простора зала для показу кінофільмів і для влаштування концертів. Хрушов з родинною переглядає не тільки советські, але й краші закордонні картини, які до звичайних советських глядачів, через сувою цензуру не доходять. При будинку гараж, а в ньому кілька авт. Всього цей палац утримує держава. Її коштом також існують усі особисті секретарі, охорона, різні будинкові робітники й робітничі. Коли Микита Сергійович влаштовує вдома якийсь офіційне прийняття, вилатки на це покриває спеціальний фонд ЦК КПБУ. Книги для своєї величезної бібліотеки дістає “в подарунок” від різних видавництв СССР. На мальовничому узгір’ї правого берега Дніпра Хрушов має дачу. В ній майже те ж саме, що і в міському палацу. Дачу і ввесь її робочий персонал теж утримує держава. В московському Кремлі, на правах члена Політбюра, Хрушов має також окремих будиночок із всією облогою та транспортними засобами. Платить за це фінансовий відділ ЦК ВКПб. В найкраших курортних місцевостях Криму до послуг Хрушова впродовж цілого року виділені окремі приміщення в санаторіях. Вони перебувають на бюджетні міністерства здоров’я СССР. Коли Хрушов їде залізницею, міністерство транспорту дає йому даром цілий потяг...”

Коли читачі порівняють життя Хрушова з життям українського селянина-колгоспника то й матимуть повне уявлення про те, що то таке в практиці оте “безкласове суспільство”, що ніби так гарно виглядало в марксистській теорії і пропаганді...

Ми повинні твердо пам’ятати, що пропагувати серед нас ідею безкласового суспільства значить — намагатися прищепити нам ідею, що ми не потребуємо вищої інтелігентної класи, яку дуже трудно і дорого виховати, але без якої неможлива взагалі ніяка держава; що ми не потребуємо класи сильного, **незалежного** в своїй господарській силі, селянства, замість якого мали б бути, як тепер під Москвою, лише колхозні наймити, урівнені між собою в своїй цілковитій безправності; що ми не потребуємо класи високо освіченого духовенства, яке б дбало про духові потреби населення, незалежно від контролю й наказів державної бюрократії та поліції; що ми не потребуємо своєї купенької класи, бо в безкласовому суспільстві торгівлею займається держава, яка витворює в цій цілі спеціальну паразитну класу урядовців, які дбають не про те, як би догодити покупцеві, а про те, як би його найкраще позбутися; що ми не потребуємо військової класи, яка саме в наші часи потребує

довгого й коштовного вишкоду, і без якої, наша земля все мала б залишатися на поталу хжим сусідам.

Це правда, що існування кляс породжує так зв. клясову боротьбу. Але в добре розвиненому суспільстві цю боротьбу усувається приміряням протилежних інтересів в ім'я вишого ідеалу — добра суспільства, добра всім спільної Батьківщини, якій служачи, виконуює наказ Божий — любити свого ближнього.

БЕЗКОНЕЧНИК — писанка, прикрашена кількома спіральними лініями, що йдуть навкруги всієї писанки. Орнамент безконечника дуже поширений і, походючи з найглибшої давнини, до останніх часів зберіг релігійно-магічне значення. Ще проф. Максимович завважив, що пасічники на Київщині, йдучи на Зелодень христосуватися з бджолами, обов'язково брали з собою безконечника. Одну таку писанку пасічник клав під перший, або наріжний вулик, що його звуть звичайно "хазяїном", а другую — під головний вулик, що стоїть посередині пасіки, — його звали звичайно Зосином. В'д імені святого, що опікується бджолами. Клади безконечники під вулики з магічною ціллю — "щоб бджоли безконечно роїлися" (проф. Сумцов у "Кіев. Стар.", 1891, VI, 370).

БЕЗМІН — двораменна підойма з пересуваним тягарцем, що вживалася в Україні для важення, та ще й досі вживається в Аргентині на базарах. Мазепа в універсалі з 11 січня 1698 року, визнаючи права ніжинських міщан, наказував:

"...і щоб купці і торгові люди товарів своїх, що на вагу продаються, ніде по хатах особих кантарами і безмінами не важили, з важили б на важницях і ратушій, платячи повинність..." (Лазаревський: "Опис. Ст. Малоросій", II, 56).

БЕЗСИЛЛЯ — жахливе почуття, що охоплює людину, коли вона бачить, що твориться велика несправедливість, коли гвалтується її Батьківщину, поневолюється й вимордовується рідний народ, і — нема засобів тому чимсь зарадити, прийти рідним людям на поміч. З безсилля часто в людей гіркі сльози льються, але Леся Українка писала:

Та сором сліз, що льються від безсилля
О, сліз таких вже вилито чимало, —
Країна ціла може в них втопитись:
Доволі вже їм литись, —
Що сльози там, де навіть крові мало!

І Франко з свого боку зазначав:

Безсилля — ах, яка страшная мука!
Чуття ще в серці полум'ям горять,
І думи врутяться, як оред, ширять,
Та воля — мов розбита, мов безрука
Немов стріла розломаного лука..

БЕЗСМЕРТНИК — квітка, що має латинську назву Ксерантеум Аннуум. Була вона у нас символом вічності, тому її чіпляли на Чернігівщині до весільного меча, щоб любов подружжя була вічна. (Литвинова в Мат. Укр. Етн. НТШ, III, 94).

Олесь присвятив "Безсмертникам" гарний вірш у 1904 році:

Вони вже втратили життя,
В них загало все, що тільки малось,
Умерли всі і думи, і чуття,
І тільки форма їх такою же зосталась.

Ці квіти — спогоди про світлі дні...

І хай відносин світ погасне.

А спогоди все ж будуть жити в мені,

Нагадують про дні, про ночі теплі, ясні...

БЕЛЯ КУН (1886—1937) — провідник малярських комуністів, міністер закордонних справ Угорської Советської Республіки в 1919 році. По її розгромі втік до Москви і зробився незабаром катом українського народу. Моріс Ляпорт в своїй книжці "Таємниці Кремля" (Париж, 1928), оповідає про розмову, яку він мав з Беля Куном у Кремлі 9. 8. 1921 року:

"... Я пригалав собі розмову, що відбулася між мною і колишнім диктатором Угорщини, Беля Куном. який оповів мені, як він мстився на українських селянах-повстанцях:

"Я ніколи, — казав він, — не давав:я в переговори з повстанцями. Прибувши в якийсь повт який вважав за краще схопитися за зброю, ніж терпеливо зносити наші реквізиції, я оточував села кулеметами, а потім ми починали запалювати хати. Тоді всі, хто не хотів гинуть в огні, попадали під кулі. Таким чином я осягав гарних наслідків..."

Ляпорт додає від себе:

"Можна було б сумніватися в правдивості таких важливих заяв. На щастя, Беля Кун так кохається в оповіданнях про ці свої "героїчні" вчинки, що оповідає це саме Вікторові Мерікові, коли зустрічався з ним у Берліні, а також Суварінові (французький відомий публіцист — Е. О.). Ваян-Кутюр'є також погоджується з тим, що "кат України" був "жорстокою звірюкою".

Болю Куна зліквідував Сталін в 30-их роках за "троцькізм", і то так основно, що навіть ім'я Беля Куна не знайти у Великій Советській Енциклопедії. У зв'язку з розрічанням Сталіна, у березні 1956 р. реабілітовано Беля Куна, як правдивого комуніста. Злочини його в Україні для колективної кліки Хрущова з товариством найкращий доказ його комуністичної правдивості!

БЕНДЕРИ (ТЯГІНЯ) — місто над Дністром у Басарабії. Біля Бендер у 1710 році помер гетьман Іван Мазепа.

БЕНКЕДОРФ АЛЕКСАНДЕР (1783—1844) — всеслашний шеф московської жандармерії і начальник III-го відділу парської канцелярії при Миколі I. Про ролю таких Бенкендорфів писав академік Сергій Ефремов в своїй “Історії української літератури” (том II, ст. 35—36):

“Звичайно історію цензурних заходів над українським письменством у XIX ст. починають з 1863 року, коли пролунали знамениті слова Валуєвського циркуляру — “не било, нет і бить не может” ні мови української, ні літератури Мені здається, що несправедливо віддавати пеншенство Валуєву й Олександрові II, забуваючи про Миколу I та Бенкендорфа з Дубельтом. Тією ж самою парською конфірмацією, що позаситала Шевченка, Куліша й Костомарова та інших, заборонено всю тодішню літературу українську, і не тільки якову, а і з попереду надрукованого мало не все, що обставось тоді на чинарському гинчу: “Кобзар” Шевченка. “Українські балляди” і “Вітк” Костомарова. “Україну”. “Повесть об українском народе” та “Михайла Черешневська” Куліша і т. ін., не кажучи вже про те, що всім їм заборонено писати. Мало того: маємо слід загального наказу цензорам, щоб вони якнайпильніше приглядалися до таких книжок, по яких говориться про українську мову й національність — “не давая перевеса любви родіне над любовію к отечеству”. У зв'язку з цим в Україні заведено пильний догляд за всіма людьми, що так чи інакше виявили українські симпатії...”

БЕНУА МЕШЕН Ж. — французький публіцист, несправедливо забутий пронахід України, який писав, що “терпіння й кривда України — найбільший злочин в історії світу”. В червні 1939 року паризький місячник “Документ” (у французькій мові) захопив Бенуа-Мешена присвятив все своє число великому формату (ін квартал) на 32 сторінки обовіні прав України на самостійне життя. Ця його праця носить назву “Україна — Життєвий Простір ч. 1”, збагачена численними ілюстраціями з давніших і новіших часів. У ній ми читаємо:

“Підсумовуючи, трагедія України полягає ось у чому: Ця країна маючи незвичайні природні багатства, щми своїми багатствами викликала похадливність і заздрість сусідів і зробила, через своє географічне й економічне положення, “Життєвий Простором” одночасно СССР-у і Центральної Європи. Але цей “життєвий простір”, що викликає московські (руські) й німецькі апетити, не порожній простір, з де-не-де розкиненими селами, яким

можна розпоряджатися, згідно з тими своїми апетитами. Це — місце життя гордого й працьовитого народу, який жадає своєї незалежності, який страждає і терпить, який не хоче бути “життєвим простором” ні для кого, бо хоче сам собою уряджувати і бути **хоче сам собою**. Якщо він цього ще не досяг, то тільки через оте своє нещасливе положення на роздоріжжі між Європою і Азією, і через оті непомірні апетити своїх сусідів, що тяжать над всією його історією”.

БЕРДИШ — бойова сокира з сильно закривленим вістрям і топоритом на півтора метра завдовжки. Вживала його в нас піхота в XIV—XV вв.

БЕРДЯЄВ НИКОЛАЙ — відомий московський філософ, професор московського університету, вигнаний з СССР в 1922 р. Після вигнання він жив перше в Німеччині, а потім в Франції, де створив у Парижі “Академію Релігійної Філософії”. Серед його численних книжок відмітимо “Нове Середньовіччя” та “Змисл історії”.

В 1937 р. він видрукував працю “Змисл і доля російського комунізму”. В цій праці він твердить, що московський більшовизм, попри своє марксистське походження — “чисто національне російське явище. Тому знання марксизму далеко не вистачає, щоб охопити історію й характер російського комунізму. Хто хоче піти глибше, мусить розкрити національні корені більшовизму й пояснити його походження на підставі російської історії” (ст. 9).

Далі читаємо:

“Більшовизм, — як не парадоксальним видається це твердження, — не третя форма московського імперіялізму, московської великодержави, якої першою й довгою формою були московське царство та імперія Петра I. У цьому розумінні більшовизм — не синтез Івана Грозного й Маркса...” (ст. 128). “Стара московська держава впала і на її місці виникла нова свята держава. Марксизм — не московський в своїй основі та характері — підлявся новій переміні й отримав східне, майже слов'янофільське забавлення. Несподівано сповнилася давня слов'янофільська мрія про відновлення гідності Москви, як елиної справжньої столиці; знову піднято і проголошено стару ідею слов'янофільства і Достоевського, що — зі Сходу світло. Згідно з традиціями Івана Грозного, й царських можновладців, комунізм створив деспотичну й бюрократичну державу, яка захопила владу над тілом і душею народу... Московський комунізм і створену ним державу треба вважати за вислів історичної лії, за вираз притаманностей московської душі і месіаністичних енергій марксизму...” (ст. 148—149).

"Старої московської ідеї, а саме месіянстичної ідеї про Москву, як Третій Рим, — московський народ не здійснив. Релігійний розкол XVII ст. показав виразно, що московська держава не третій Рим і ним бути не може. Тим менше була ним петербурзька імперія. У царській державі прийшло до остаточного роздвоєння між народом і державою, у висліці цього месіянстична туга прийняла або апокаліптичну, або революційну форму. Апокаліптичні настрої повисли неначе хмара над духовним горизонтом московського народу; революційні месіянстичні змагання знайшли натовість свій конкретний історичний вираз: **замість третього Риму, Росія створила III Інтернаціонал, який перейняв багато притаманностей третього Риму. III Інтернаціонал, в очах його прихильників, — свята держава, що ґрунтується на догматичній вірі, і цей Інтернаціонал не інтернаціональний, але — продукт московського національного руху.** На заході, на загал, не розуміють цього парадоксу, і тому західні комуністи, що підпорядковують себе III-му Інтернаціоналові, грають у ньому звичайно дуже сумну роль. Вони не хочуть цього зрозуміти, що в межах Інтернаціоналу вони працюють над здійсненням московської, а не західно-європейської ідеї... Тепер у совєтській Росії говориться багато про соціалістичну батьківщину, якої треба боронити до останньої краплі крові. Але ця соціалістична батьківщина — ніщо інше, як Московщина, і, може, це ще вперше в історії, московський народ захоплений патріотизмом, в якому патос соціального порядку в'яжеться з патосом національного буття..." (ст. 150—152).

Так пояснює походження московського комунізму і його національний характер московський філософ світової слави і його поспівдчення тим цінніше, що писане воно кров'ю серця, адже Бердяєв — московський патріот, якому ніяк не можна закинути бажання зганьбити московський народ. У цій же своїй книзі на стор. 154 він пише:

"Об'єктивний зміст історичного процесу, який саме тепер (в 1937 р., за жорстокої ежовщини в Україні — Е. О.) відбувається в Росії, лежить у збиранні російського народу під стягом більшовизму. З духової й моральної точки погляду я одкидаю рішуче совєтську владу, бо вона стікає кров'ю і запрягла народ у нечуване ярмо. Але в даний момент — це **єдина сила, що в стані схоронити Росію перед можливими наступами й інвазіями... В Росії являються не тільки комуністичний, аже також совєтський патріотизм, який ніщо інше, як тільки російський патріотизм...**"

І так і з Бердяєва виглянув московський єдиноділільський імперіаліст — "з б и р а ч" "російського" народу...

БЕРЕГ — в українського народу символ яртунку, захисту від небезпеки.

"Богові молись, а до берега гребись".

Звідни — "берега пуститися" — відлатися на призв'язі долі, а "триматися берега" — навпаки бути обережним, не ризикувати.

У логічному розвитку цієї символіки берег — притягаль:

Не кажи, коню, що я утопивсь,
А кажи коню, що я оженивсь:
... Круті береги — бояри мої,
Холодна вола — та то молода.

Коли річка символізує вулину то береги в ній — особливо у весільних піснях — хатні:

Межи двома берегами
Стоїть коней три ряди.
(Чубинський, IV, 322).

Сюди ж відноситься й символіка іншої пісні:

Межи двома берегами вола каламутна
(себо поміж двома хатами йде сварка)
Межи двома озерами рибка баламутна,
(озеро — село, рибка — дівчина).
Пане-брате, пане-брате, будемо ся бити,
Бо білявка кого схоче, то буде любити.

Іноді символізація берега набирає в українського наголу й іншого напрямку — в значенні обмеження:

"Треба тобі берега дати, бо щось уже дуже разпустився..."

"Тиха гола бережечки зносять", себо й спокійна людина іноді вибухає проти обмежень, бунтується.

У зв'язку з такою символікою берег набирає іноді й значення протилежного першому, себо, замість приятеля символізує ворога:

Посіяла-м руту-м'яту поміж берегами,
Ой як тяжко мені жити межі воротами.

БЕРЕЗА. — В українській нагодній символіці дуб символізує мужчину, а біла береза — жінку, дівчину, молоду. Тому на весіллі й співвають:

Розхилляйтеся, дуби, берези,
Розхилляйтеся зелененькі.
Най я побачу батенька свого.
Най я zobачу рідненького...

При замовленнях дитині від плачу казали:

— Дубе, дубе, ти чорний. У тебе, дубе, білая береза; у тебе дубочки — синочки, а в березонька — дочки...

Таку ж символіку має й приказка:

— Аби були дуби, а березки будуть.

Дуже часто береза символізує — своїми
похилими вітами — тугу, горе, жаль:

Зелена березонько, чого похитилась?
Молодая дівчинонько, чого зажуритась?
Як березі не хилитись? — вітер повіває,
Як дівчині не журитись? — молодий
покидає...

Або:

Як у батька була — червона кална,
Як до свекра пішла — білая береза...

Звідти й інша сумна символіка, пов'язана з березою:

— Під білою березою козаченька вбито.

Або:

Годі березі зеленій стояти,
Попа свій лист спускати:
Беруть молодіші у салдати.
За ним плаче його рідна мати...

Ця народня символіка перейшла і в красне
письменство, наприклад, у Ів. Франка береза:

Пацна в білому шовку,
Розпуска свої коси буйні,
Туживо хилить голову...

В українських та білоруських обрядах колядування перший колядник називається — "береза", а в румунських — "брезая". Ясно, що маємо тут справу з культурним впливом.

Але хто на кого впливає?

Акад. А. Веселовський, слідом за румунським ученим Теодереску приймав в тій назві вплив румунів на українців. Проф. А. Потебня, хоч і вказував, що назва й приспівні колядок румуни запозичили в слов'ян, і що вплив слов'янських, зокрема українських елементів на румунів сильніший, ніж румунських на українців, все ж таки приймав походження назви колядника "береза" від "брезая". Так само й проф. М. Грушевський:

"У різних звичаях, — писав він, — ми знаходимо запозичення з балкансько-румунських сатурналій і роковічних свят: обходи маскованих, танці, співи, поздоровлення. На ці запозичення й стичності вказує передусім назва провідника колядників... Ця назва у нас — береза, румунська "брезая", замаскований перебраний; го-болгарськи "брезая" — маска. Румунський "брезая" дійсно має голову жочя, вовка птаха. Наш "береза" не маскується, але в компанії колядників буває часом "коза" — у виверненім навзника кожусі —

яка таїює під музику, або "кінь", понтуркорисько що має потішати публіку своєю незграбністю". ("Іст. укр. літ.", I, ст. 15)

Але з цим поглядом не погоджується Коробка (в "Изв. Отд. в. яз." Рос. Академії Наук, 1902 р VII 250—257). Він уважає, що "збіг назов першого колядника в українців і в румунів скоріше промовляє за запозичення румунами в українців, і цьому відповідає також близька аналогія, що їх указав Потебня. Історично це запозичення пояснювалося б тим, що румуни заняли частину земель, що їх залишили слов'яни, зокрема український народ під тиском мандрівних народів" (ст. 256).

Коробка вказує на дуже поширений культ берези в північних народів, зокрема в фінів і в москалів. Такий саме культ мав бути і в українських пращурів, коти вони жили в затіснених околицях, як, наприклад, на Пинніні, де й до останніх часів весною волили дівчину пригашену березовим та кленовим листям. На думку Коробки, це давнє обрядове ходження з березою, що в'язалося з роковічними весінними обходами (в давнину слов'яни святкували Новий Рік весною), і втілює на колядкових обрядах. Бо коли Новий Рік було пересунуто на зиму, ношення берези натурально відпало, але назва її залишилася. Пги стику слов'янської обрядової традиції з румунською, колядкова "береза", що була залишком культу дерева, перемінилася в маскування — "брезая", як залишка римських сатурналій.

Цікаво, що і в гуцульському весіллі, як указав Шухевич (Мат. укр. етн. НТШ, V, 15) фігурує "береза" — провідник, на якого обирають "такого, що вмє пісні, за що йому платять". Звичайно, вибір падає на старшого газду — "що варт деревце взяти". Отже, цей гуцульський звичай відірваний від колядкового і зв'язаний з культом весільного дерева (Гильте), був би також залишком того давнього культу, що про нього писав Коробка.

В пояснення культу дерева і зокрема берези істотик культури Ліппелт відзначив, що з весіннього соку берези слов'яни готували колісь п'янкий трунок, вплив якого на людину вважали за вплив духа, що мовляв, сидів у дереві

БЕРЕЗІЛЬ — український театр, що народився в березні 1922 року в Києві під керівництвом Олександра Курбаса і під гаслом:

Я вибираю березіль, тому що він буря,
Тому, що він сміх.

Він ламає все старе, прокладає новому
місце.

Я вибираю березіль.

Березіль мав на меті обновити український театр, як у репертуарі, так і в засобах постановки. Він мав на меті "синтетично об'єднати слово, рух, жест, музику, світло й декоративне мистецтво в один ритм, виходячи з засади, що театр не відтворює, а формує життя..." (Й. Гіряк).

До 1926 р. Березіль функціонував у Києві з 1926 р. у Харкові. У 1933, з арештом О Курбаса, обвинуваченого в українському націоналізмі, Березіль було розформовано і перетворено в театр ім. Шевченка, що, під проводом М. Крушельницького, одного з акторів Березоля, працює й далі, але вже в душі офіційного "соціалістичного реалізму".

БЕРЕЗОВСЬКИЙ МАКСИМ (1745—1777) — перший український композитор, несправедливо забутий. Народившись у Глухові в родині козака Созонта Березовського, він учився в глухівській школі та в київській духовній академії, де вивчив стародавні українські співи і сам почав писати музичні твори. За царичи Лизавети, що знаходилася під впливом свого чоловіка українця Олексія Розума, що став Розумовським і носив офіційний титул "придворного бандуриста", його перше викликали до Петербурга, а потім 19-літнього юнака вислали на студію до Італії, де він вчився, разом із А. Моцартом, у кращого тодішнього маестра — падре Мартіні, в Больонській академії. Тут була традиція — ім'я найздібнішого учня вписували на мармуровій дошці золотими літерами. Кандидатами на це відзначення було призначено двох учнів падре Мартіні — Березовського і Моцарта. На музичному конкурсі, перед комісією, в якій брали участь музики світової слави, **Березовський переміг Моцарта** вигривши на почесній дошці ім'я Березовського, Академія надала йому титул почесного академіка. Головним твором Березовського була опера "Демофонт" — це була перша опера, яку написав українець. Її вперше було поставлено в 1774 р. в Ліворно, і вона викликала загальне захоплення всіх тодішніх знавців музики та публіки. Одночасно, тужачи за рідним краєм, Березовський творить низку творів духовної музики, як "Літургія". "Слава во Вишніх Богу", "Милість і сул воскресіння Тобі, Господи" та інші які відсилає до Петербургу, де їх вивчають і виконують при дворі. Але там вже панує не Єлизавета з Розумовським, а Катерина II з своїми фаворитами, які ретельно беруться за ліквідацію української автономії Занепокоєний вітками, які надходили з батьківщини, Березовський, після дев'ятилітнього перебування в Італії, вертається, увінчаний лаврами до Петербургу. Але там його зустрічають не дуже радо і приділяють до придворної капелі без певної посади. Правда, в перші роки, наснажений творчою енергією, Березовський не надто пе-

реймається інтригами і віддається композиційній діяльності, про яку один із дослідників так висловлюється:

"Сила почуття разом із простотою, повна погодженість музики зі словом, нова форма в самій будові його славних 17-ти концертів, загальна творча оригінальність та висока композиторська техніка визначали творчість Березовського, цього **правдивого творця питомого українського хорового стилю в духовній музиці...**"

Але, зрештою, як пише той же дослідник. "прибитий жажливими злочинами Катерини в Україні, зневірившись у можливості дістати відповідну до його талану й знання посаду, — безсилий будь-чим допомогти своєму поневоленому народові, ображений, принижений, терплячи матеріальні злидні, Березовський важко захворів і, немов у вигляді протесту проти зневаги над ним і його народом у юному віці 31 року, 2 квітня 1777 року покінчив життя самогубством. Він, як пізніше Вельдль, став жертвою цієї чорної доби, яку переживали український та всі інші поневолені російським імперіалізмом народи".

У Росії, натурально, смерть Березовського було промовчано, і пам'ять про нього швидко загубилася. Але в Західній Європі його слава не загинула: знайний учений Л. Саккетті в своєму нарисі загальної музики, англійський музиколог Стаффорд в історії музики, французький дослідник Феті в "Загальній біографії музик", численні інші історики музики в інших народів все відзначають талант Березовського і його вклад у всесвітню музичну скарбницю.

БЕРЕСТ — у весільних піснях фігурує, як символ батька:

Казав же ти, берестоньку,
Що не лушу з себе листоньку,
А тепера пускаєш, сибу землю
вкриваєш.

Казав же ти, мій батецьку,
Що не дам тебе, моя дошенько,
А тепер даєш та й не жалуєш,
І світ мені та й зав'язуєш
Білою павутиною із чужою дитиною..

БЕРЕСТЕЧКО — містечко над р. Стирем в південній Волині. Тут відбулася в кінці червня (ст. ст.) 1651 року триденна битва українського й татарського війська з поляками. Перше українці мали перевагу, і 7.000 поляків полягло на місці бою. Але потім татари, які взагалі не мали тоді охоти воювати, зрадили українців і нараз, коли бої були в повному розгарі, кинули свій обоз і пустилися тікати. Богдан Хмельницький разом із Виговським, що був при Богдані генеральним писарем, кинулися наздоганяти хана Ісляма Герєя.

але той ув'язнив гетьмана й писаря і забрав їх із собою.

Після десятиденної оборони, в якій головну роль відіграв полковник Богун, в грецький Коринтський митрополит Йосафат, що був у козацькому таборі з численним духовенством і намагався з хрестом у руці підтримувати бойовий дух козацтва, українське військо потерпіло поразку. Богунюві пощастило вихопитися через болота з більшою частиною артилерії і значною частиною козацтва, але решта війська, що складалося переважно з селянства, було розгромлено. Коринтський митрополит тоді теж був убитий. Поляки принесли королеві Янові Казимірові його церковні речі — митру, евангелію в золотій оправі, дві чаши, дікірія і трикірія, хреста, омофора, срібного жезла та освяченого меча. Король наказав поховати митрополита зо всіма його церковними речами в сусідній православній церкві.

Шевченко оспівав що страшну українську поразку в поезії "Ой чого ж ти почорніло зелене поле?" — що її М. Лисенко поклав на музику для баритона:

"Круг містечка Берестечка на чотири милі
Мене славні запорожці своїм трупом
вкрили..."

Наслідком цієї поразки був мир із поляками в Білій Церкві 28-го вересня 1651 року, що ним проживання козаків було обмежено на територію самого київського воеводства, — Брацлавщину ж і Чернігівщину козаки мали залишити Польській шляхті було вільно вернутися до своїх маєтків.

БЕРЕСТЯ — місто над Бугом. Згадуване вже в 1017 р., як місто деревлян. Берестя відоме головню двома актами великого історичного значення — Берестейською Унією 1596 року та Берестейським Миром 1918 року.

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ — одне з найбільш історичних нещастій українського народу, що розшепило українську Церкву і витворило з єдиного доці українського одновірного народу уніятів і православних, які протягом довшого часу вели між собою завзяту релігійну боротьбу, що ще й досі не зовсім вигасла і вносить часом значні труднощі в творенні єдиного національного фронту оборони супроти наступу безбожницької Москви.

Саме ця релігійна боротьба, в якій православній Україні зазнавали свого часу великих утисків від поляків, що намагалися зробити з унії політичну й національну зброю асиміляції українського населення, примушувала православних українців звертатися за допомогою до православної Москви і спричинялася у великій мірі до дальшого українського нещастя, що було логічним наслідком першого

— до Переяславської угоди 1654 року, що в ній релігійний момент відіграв значну роль, і що призвела зрештою до повного поневолення Москвою і української православної Церкви і всієї української нації.

Заміри поляків використати Берестейську унію, як засіб до околичення і ополчення українського населення, привісивши українському народові несказанні страждання, мали, порівнюючи, незначний успіх і, хоча й відірвали від українського народу частину вищих суспільних верств, проте, витворили в більшій частині українського населення такий антикатолицький комплекс, який на довгі роки виключає взагалі всяку можливість здійснення того справжнього з'єднання Церков, що про нього думали ініціатори унії. Та і в тій частині українського населення, що прийняла унію, вретті розвинувся такий національний опір і така національна свідомість, що з часом греко-католицька (уніятська) Церква під Австрією і Польщею зробилася була справжньою національною Церквою західних українців, які вбачали в ній заборолу від польщини і від тогож римо-католицтва, з польщиною отожденованого.

Берестейський мир, що його підписала Україна 9-го лютого 1918 року з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією був певним важливим міжнародним актом, в якому відновлену Українську Державу визнавалося нарівні з іншими суверенними самостійними державами. Проте, він ствердив був коншируваний нашими ворогами міт про українське "германофільство" і витворив тим незвичайно несприятливий Україні настрій серед держав Антанти, що виграли війну і перекроювали мапу Європи по своїй уподобі, але на шкоду "германофільській" Україні. В 1922 р. Німеччина Рачальським договором із большевиками оголосила Берестейський мир з Україною недійсним. В Австро-Угорщині він став недійсним через самий факт розпаду Австро-Угорщини. Туреччина скасувала Берестейський договір також у 1922 році договором з Українською Советською Соціалістичною Республікою, Болгарія не вважала навіть потрібним його формально касувати.

БЕРИНДА ПАВЛО (†1632) — автор першого українського словенка — "Лексікону славеноросского и имен толкованія" Київ. 1627 року), над яким він працював 30 років, поклавши в його основу попередній словник Лаврентія Зизанія. Словник Беринди було перевидано в 1553 р. Він охоплює 5.982 церковнослов'янських і чужих слів і подає їх переклад на тогочасну українську мову. Метою Беринди було протиставитися наступові польської культури і польського католицтва. Був Беринда автором і різвяного діалога з прологом, промовама семн хлопців та епілогом. Називався

він "На Рождество Христа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа вірші для утіхи православним християнам". Виданий був у Львові в 1616 році.

БЕРКУТ — рід орла. У Франка символ хижака: насильника, тирана:

"Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте,
За те, що в грудях ти коваєш серце люте,
За те, що кров ти сієш, на низьких і слабих
З погородю глядиш, хоч сам живеш із них;
За те, що так тебе боїться слаба твар,
Ненавиджу тебе за те, що ти — цар".

БЕГЛІОЗ ГЕКТОР (1803 -- 1869) — славний французький композитор і музиколог, творець т. зв. програмової музики.

Як композитор, він залишив 4 симфонії, 6 симфонічних увертур, 5 духових творів, 5 світських кантат, коло 10 творів для хору, кілька творів для солістів і 4 опери, а серед них славнозвісну "Засудження Фавста", на яку він затратив 18 років, і яка призводить до пізніших Фавста Гуно, "Мефістофеля" Ботіто та "Доктора Фавста" Бузони.

Як музиколог, Берліоз, що побував в 1847 і 1867-8 роках в Росії, перший спопуляризував у Франції українського композитора Бортьянського, якого поставив вище від усіх інших слов'янських композиторів. Його увагу привернула до себе "висока музична техніка Бортьянського, насиченість його творів мелодикою української пісні, підпорядкування засобів музичного вислову основній ідеї твору". Берліоз спеціально зацікавився українським пісенним фольклором і провів студію над українською пісенною творчістю. зробивши неціненну на той час прислугу в пропагуванні в західному світі здобутків української культури.

БЕРНГАМ ДЖЕМС — професор Ньюйоркського університету, американський блискучий публіцист і письменник, автор "Революції Директорів", "Битви за світ", "Неминучої поразки комунізму" та "Макіявелісти, оборончі свободи". У своїй книзі "Стимування чи звільнення" (1952 р.) він підтримував тезу українських націоналістів, що лише наступ на москалів, а не замирення з ними врятує світ.

В "Революції Директорів" (1941 р.) він писав: "Останніми часами московський націоналізм в ССР далеко перевищив націоналізм царської Росії. Нема жадного розходження поміж большевицькою ідеологією і їхньою тиранією та агресією, бо ж, властиво, завдання їхньої ідеології — виправдати та закрити ту всю тиранію і агресію. Псевдоінтернаціоналізм московських большевиків — ніщо інше, як поширення московського націоналізму на світову скалю.."

В інтерв'ю, яке він дав "Українським Вістям" (27. VII. 1950 р.) він сказав: "Розумію повністю змагання українців у напрямі поборовання імперіялізму червоної Росії... Гадаю, що всі народи советської Росії повинні в майбутньому скористати з принципу самовизначення.."

БЕТЛЕН ГАБОР (1580-1629) князь Семигороду, що ще за двадцять років перед Хмельниччиною, передбачив повстання українців проти Польщі і створення ними окремої республіки. У 1628 р. він сказав шведському послові Страшбургерові:

"Щодо народу козацького, го відомий погляд Замойського, який предсказував, що ця зграя загонить котись Польщу, якщо тільки знайде для своїх домагань розумного та шляхетного вождя й ініціатора... Багато розважних і визначних людей обмірковували питання, чи не може запорозький варід, доведений до крайнього одчаю утисками... одділитись від Польщі, визнати протекторат сусідніх володарів. Збудувати окрему Річпосполиту, підпорядкувати себе точно означеним законам і управлятись новою владою" (Оглоблин).

БЕТХОВЕН ЛЮДВИГ (1770—1827) — найбільший флямандського походження музичний геній світу. Помилив по собі 138 чудових творів, з них 9 безсмертних симфоній, 10 увертур і симфонічних творів, оперу "Фіделіо", 18 смичкових кuartетів, дві меси (літургії), ораторію "Христос на Оливній горі" і 32 сонати на фортепіан, з котрих одна написана на українські теми і присвячена графові Андрієві Розумовському, сизові гетьмана Кирила, в палаці якого в Відні він часто концертував. Також в "Фіналі" сонати "Пасіоната" і в славнозвісних кuartетах Бетховена зустрічаються українські теми, з якими композитор познайомився, в виступах придворного хору гр. А. Розумовського, А. Розумовському (разом із гр. Лобковичем, другим покровителем Бетховена) присвятив Бетховен і свою чудову п'яту симфонію, т. зв. "Пасторалі".

БЕЛІНСЬКИЙ ВІССАРІОН (1811—1848) — провідний московський критик і публіцист, ідол російської ліберальної інтелігенції, попередник московського большевицького безбожництва, імперіялізму і антиукраїнського шовінізму.

Не дармо Лев Троцький писав про нього:

"Белінський був не літературним критиком, а сусіднім діячем світової епохи. І якби Віссаріон перенестися в наш час, він був би, мабуть... членом... "Політбюро!"

На думку Белінського, до царства "свободи" і "тотального шастя" можна прийти тільки шляхом насильства, що його так успішно

зажили пізніше московські більшовики:

"Смішно й думати, що це може статися сам собою, з часом, без гвалтовних переворотів, без зброї. Люди **як** дурні, що їх **сьогодні** треба вести до щастя..."

У тих словах, як писав проф. Ю. Бойко, — "міститься виправдання суті тоталітаризму, і що вони належали росіянинаві Белінському, було не випадкове", таке "похмуро-чорне" наставлення "виросло ще з часів князя Калити й Івана Грозного, щоб, через посередництво Белінського, оформитися в духовий комплекс більшовизму".

Про свою любов до людства Белінський так висловлювався:

"Щоб зробити щасливою **найменшу частину** того людства, я, здається **вогнем і мечем** **визначив би** **решту**..."

Ці слова пізніше повторив Ленін, трохи перефразувавши, і спробував здійснити, знищивши чималу частину людства, але не ошчаслививши нікого.

У своєму листі до М. Гоголя, що його Герцен видав в 1885 році закордоном, а більшовики передрукували в 1948 р. в повному тринадцятому виданні всіх його творів, Белінський писав, виявляючи свою крайню "поступовість":

"... Невже ж Ви автор "Ревізора" і "Мертвих душ", неже ви широ, від душі пропівали гімн... російському духовенству, поставили його неспівмірно вище духовенства католицького?"

"Припустім, Ви не знаєте, що друге було колись чимсь, тим часом, як перше ніколи нічим не було. хібащо слугою і рабом світської влади. І неже ж Ви не знаєте, що вище духовенство знаходиться в загальній зневазі в російській суспільності і в російському народі? Про кого російський (себто, московський — Е. О.) народ оповідає сороміцьку казку? Про попа, попадю, попову дочку і попового робітника. Кого російський (себто, московський — Е. О.) народ називає: йолопська порога, череваті жеребці? Попів... Чи ж не попи в Росії для всіх росіян (себто, москалів — Е. О.) представники зажерливості, скнарності, плазування, безсоромності?..."

"По-вашому російський народ найбільш релігійний у світі? Основа релігійності — пієтизм, одуховлення, страх Божий... Пригляньтесь уважніше, і Ви переконаєтесь, що це по природі глибоко атеїстичний народ. У нього ще багато забобонності, але ні сліду релігійності. Російський народ такий: містична екзальтація не в його природі, у нього забагато для цього здорового розуму, ясності й позитивності, і ось у цьому й може бути великість

його історичної долі в майбутньому. Релігійність не прийнялася в ньому навіть серед духовництва, бо ж декілька окремих виняткових постатей, які визначали тихими, холодними, аскетичними світоглядами, нічого не доказують. Більшість же нашого духовенства відзначалася — схолястичним педантизмом і диким груб'янством.

Не було поширюватися щодо Ваших дитирамбів (похвал — Е. О.) любовного пов'язання російського народу з його владиками. Скажу просто: згаданий дитирамб ні в кого не знайшов співчуття і скоріше понизив Вас в очах людей, дуже близьких до Вас переконаваннями. Додам одне: коли європейцем, зокрема католиком, опанує релігійний дух, він робиться обвинувачем незаконної влади, подібним до живільських пророків, що осуджували беззаконність сильних землі. У нас, однак, навпаки: досягне людина, навіть порядну, хвороба, відома у лікарів-психіатрів під назвою "релігіозоманія", він зразу підкадить земному богові більше, ніж небесному, та ще й так перебере міру, що той, хоч і хотів би його нагородити за рабську відданість, бачить, однак, що тим скомпромітував би себе в очах загалу..."

Так В. Белінський змальовує православну Церкву і православне духовенство, але не треба забувати, що він мав перед очима **московське** православ'я.

Незважаючи на ці свої "поступові" погляди, що робили його ідолом ліберальної російської інтелігенції, Белінський, у відношенні до не-московських народів виявляв себе як найреакційніший імперіалістичний шовініст. У критичі на Гагемайстера в 1835 р. писав він:

"Невже уряд російський нарушив народ не право, підбивши собі кримців і верховинців (кавказьких), **оті банди розбійників**... які завдали стільки лиха Росії і тим образили її **великість**?" "Та ж російський уряд **визволив** Грузію й Вірменію від тиранії азійських деспотів!"

Бачите, в кого більшовики навчилися — "визволяти" народи!..

Коли ж справа торкалася України і українців, а особливо Т. Шевченка, в якому В. Белінський відчув небезпечного Москві патріота **власного** народу, то тут провідник московської "поступової" думки зовсім втрачав панування над собою і виявляв свій невідмацьований образ.

Про "Ластівку" Гребінки Белінський писав:

"Шкода дивитись, коли навіть і малий талант витрачає марно свої сили, пишучи по-мадоросійськи для малоросійських селян..."

Критикуючи Основ'яненка-Квітку він висловив ще сильніше про українську літературу:

"Гарна мені література, що тільки й дише простоватістю селянської мови й дубоватістю селянського розуму!"

З приводу "Гайдамаків" Шевченка він писав:

"Якщо панове Кобзарі гадають своїми пом'янами принести користь нижчій верстві своїх земляків, то в цім вози дуже помиляються: їхні поеми, незважаючи на надмір найзвичайніших та вуличних слів і виразів, позбавлені простоти залуду та оповідання, переповнені викрутасами та замашками, питомими всім кепським піїтам... вони не зрозумілі простому народові..." (Отч. Зап., 1842, кн. 5)

Коли ж Шевченка було заарештовано і заслано, Белінський писав Аннежкову (зберігаємо московську мову оригінала, бо в перекладі затратився б її "аромат"):

"Хохляцкий патриотизм... Ох, эти мне хохлы! Либеральничают во имя галушек и вареников с свиным салом... С другой стороны, как и жаловаться на правительство? Какое же правительство позволит печатно проповедывать сдержаннее от него области? Вы помните, что верующий друг мой говорил мне, что верит, что Шевченко — человек прекрасный. Вера делает чудеса, творит людей из ослов и дубин, стало быть она может и из Шевченка сделать пожалуй мученика свободы. Но здравый смысл в Шевченке должен видеть осла, дурака и пошлеца, а сверх того горького пьяницу, любителя горелки по патристизму хохляцкому. Шевченка послали на Кавказ за ету литературу солдатов. Мне не жаль его! Будь я его судьбою, я сделал бы не меньше..." (ЛНВ, 1923, II, ст. 262).

В заслугу Белінському треба поставити те, що він, відчувачи до Шевченка і "йому подібних", за його власним виразом в листі до Аннежкова, "особенную личную ненависть", з нею лицемірно не ховався, а її щиро висловлював... І все ж знаходилося чимало "отих хохлів", що на цю ненависть відповідали — телячим захопленням! Існують навіть "українські клоуби" імени В. Белінського!..

Б'ЕРНСОН Б'ЕРНСТЕРНЕ (1832—1910) — великий норвезький письменник, одержав у 1903 р. нагороду Нобеля. Коли, з приводу святкування столітнього його ювілею з дня народження, проголошено було в Норвегії передплату на збірне видання його творів, з населення Норвегії, що складалось тоді з 2.800.000 осіб, 650.000, себто четвертина всього населення зголосила передплату. Цей один факт виявляє з одного боку великий культурний рівень

норвезького народу, а з другого боку — ту діяльність, якою Б'ернсон користується серед свого народу.

Б'ернсон був великий приятель українського народу. Коли він довідався про його національне відродження, світ нараз став йому, як він писав, далеко багатший і цікавіший

У 1904 р., себто на другий рік після того, як Б'ернсон став нобелівським лауреатом, до нього звернулися з запитом, що він думає про заборону української мови в Росії за відомим указом Валуєва 1876 р. Свою відповідь він видрукував у німецькій мові в "Рутеніше ревію" у Відлі за місяць червень:

"Російський міністер внутрішніх справ Плевє (вблгий того ж року 28 липня в Петербурзі — т. О.) — без сумніву, найдужчий представник московської Брехні та московського гнету в наших часах. Він недавно висловив був думку, що Західня Европа не турбується українцями, і тому нема ніякої потреби звертати увагу на їх скарги. Отже, ні! я хочу стати по стороні тих, що підносять проти того протест. Це ж просто глузота, що російська влада намагається зрабувати 24 мільйонам українців у межах російської держави їхню мову, забороняючи їм друкувати українську книжку, або газету, та спроваджувати українські книжки та часописи з інших країн. Так само на думку всіх розумних людей у кожній цивілізованій нації, намагання російського уряду забороняти промови в українській мові під час святкування роковин великого українського поета (справа йде про свято Шевченка, — т. О.) річ просто нечувана..."

В 1906 році Б'ернсон умістив велику статтю "Українці" в паризькому тижневику "Европейський Кур'єр", яку потім, в числі за листопад того ж року передрукував у німецькому перекладі віденський місячник "Україніше Рундшау". В ній Б'ернсон, між іншим, писав:

"Велика й непереможна нація українців заслуговує на те, щоб віднеслися до неї прихильно всі вільні народи. І чити в дні буденщини, чити в хвилі свят, коли вони вечорами, зібравшись десь на землі своїх праділів в прителівських гуртках співають прегарні свої пісні, — хай пам'ятають українці, що нічні вони не самотні в світі, і що світ до них добре прислухається. Хай знають вони, що їхні скарги скріплюють у нас наше співчуття до них і одночасно — наше обурення проти їх ворогів."

БИК — в українській народній символіці символ сили й здоров'я: "Здоров, як бик". Але також символ нерозуму: "Бик биком як був, так і залишився", себто яким дурнем був, таким і залишився (Ів. Франко: "Привідики", II, 381).

Колись товар, рогата худоба була в Україні символом багатства, з тих часів закиналися нам приповідка: "Зійшли биці на киці" — кажуть про людину, що дуже збідніла.

З другого боку, бици в селянському житті — буденна справа, тому — "Хапай бици, бо прощесь їде!" — кажуть, коли хочуть висловити думку, що перед важливішою справою буденні мусять поступитися.

БИЛИНА — в укояїнській народній символіці символ самотності: "Ой, одна я, одна, як билиночка в полі" (Шевченко); або: "Сам zostався на чужині, як билина в полі" (Метлинський).

Також символ нещасливого, безрадісного життя: "Чи ж щаслива та билина, що росте у полі? (Котляревський). "Як пішла я від мамочки, зісхла, як билина."

БИНДА — атрибут дівчини, символ дівоцтва:

"Вже мені бинди обридли, а чепця хочеться", — каже дівчина, що хоче заміж. Тому "а биндах ходити" — дівувати.

БИРИЧ — кривий дружинник: "Для рижних поручезь і послань служили биричі, дітські і отроки" (М. Грушевський: "Історія України", III, ст. 233). "Князь печенізький запропонував Володимирові зробити поєдинок... Володимир, почувши про це, післав по табору бирича, викликаючи такого, що схотів би боротись з печенігом..." (там же, II, 352).

БИЛО або **КЛЕПАЛО** — металева донка, що в давнину служила по монастирях за дзвоном: "Говорили, як у било били".

БИРКА — давня назва вівиці, а також овечої шкіри. Звідси "шапка — бирка".

"А ще на козаку бідному нетязі шапка — бирка, зверху дірка".

БИРКОЮ називали також паличку з нарізами (карбами), що служила для примітивного рахування.

БИТТЯ, БИЧУВАННЯ — обрядовий акт давніх поганських часів, що ніби служив для передачі "життєвої сили". Колись люди вірили, що кожна річ взагалі, а деякі особливо, насичені особливою силою, що її в рижних народі називано рижно — МАНА. ОРЕНДА, тощо. Завдання людини тої доби релігійного розвитку полягає головню в тому, щоб "зберегати по змозі власну життєву силу, вживаючи засобів проти впливу ворожої негативної сили" (а для цього служать так зв. очисні, чи відвертальні, обряди), або, щоб "підсилити власну життєву силу притоком інших сил", і для цього служать різні засоби биття ("Перв Громадянство", Київ, 1928, I, 22).

Отже, коли у Вербницю (Вербну неділю) українці б'ють один одного свяченою вербою, примовляючи — "не я б'ю, верба б'є", то ми маємо в цьому звичаї саме приклад дуже давнього вірування в оздоровну силу биття вербовою галузкою, що мала б збагатити життєву силу. Сама формула "не я б'ю, верба б'є" відбиває цілком ясно спостереження, що оздоровлений удар в'яжеться не з особою того, хто б'є, а власне з тим знаряддям биття.

У звичаї биття по спині кожної худобини, яку виганяють весною вперше на пасовисько, галузкою верби, горобини, чи якого іншого дерева, — у звичаї, що був поширений не тільки в Україні, але й в усій майже середній та західній Європі, — вбачають звичайно, очисний обряд, що з часом набрав значення чисто магичного акту. Тому-то, наприклад, в с. Озеряниці в Галичині, казали:

"Як виганяють на Юра вперше худобу на поле, треба виганяти шуткою (свяченою вербою), то худоба буде гладка, як базьки на шугіці" (Наук. Зб., Київ, 1927, т. XXVI, 136).

У цій же Озеряниці, за свідченням Ржегоржа, відбувався й інший обряд такого ж самого походження, хоча тлумачили його інакше:

"Сівачів на Новий Рік часами б'ють по ногах прутиком, — то й худоба буде через увесь рік така весела й так вибрикуватиме, як сівачі."

Але насправді цей обряд має очисне призначення, має на меті прогнати нечисті сили і стоїть у тісному зв'язку з болгарським звичаєм, в якому хлопці на Новий Рік б'ють господарів галузкою кізля (Л. Каравелов: "Пам'ятки нар. вѣта болгар", I, 173).

Про очисне значення биття різкою чи галузкою писав свого часу Аничков, який відмітив, між іншим, що на Юрія, себто в пору загальної весняної чистки, болгарські дівчата гойдалися, відбуваючи чистку цвіт'ям, хлопці хльоскали їх хвостиною. Коли ж гойдалися хлопці, хльоскали їх дівчата. (Аничков: "Весенняя обр. песня", 1903, I, 327—330).

У зв'язку з віруванням в очисну чи оздоровну силу удару стоїть і давнє римське свято Люперкалії, в якому чепці Люперки били неплідних жінок по долоні ременем (фегруум). Це свято, після довгої безуспішної боротьби з ним християнської Церкви, зніс у 496 р. папа Гервасій, заступивши його святом Очищення св. Діви Марії 2 лютого, чи фебруарія, як тоді говорили ("фегруаре" — по-латинському очищати).

Так само і в староримському культі богині Фаври неплідних жінок били міртовою галузкою. Під час одного свята Деметри, присутні били один одного паличками.

У середньовіччя давнє вірування в оздоровну, чи очисну, силу биття прокинулося з незвичайною силою в секті так зв. Бичувальників. Бичувальники вважали, що бичуванням вони покутували свої гріхи. Насправді ж, в основі бичування лежав давній магійний обряд, якого дійсне значення було призабулося, але яке все ж досить ясно проступає хоча б і в такій цитаті з Берґьє:

“Коло 1348 року, коли Чорна Смерть (чума) та інші нещастя пустошили Європу, в Німеччині прокинулася з новою силою пошесть бичування. Ті, кого вона захопила, формували великі походи, оббігали міста й села і підмовляли всіх зустрічних бичуватися, даючи до того приклад. Вони казали, що бичування має таку саму силу, як хрещення й інші таїнства, і що бичуванням вони осягали відпущення гріхів без допомоги Христових заслуг вибавлення”. (Рейнах: “Культури, міти і релігії”, I, ст. 182—183).

Ясно, що то було тільки відродження стародавнього забобону, який християнська Церква не могла прийняти і бичувальників осудила.

БІБ, БОБИ — рослина, що в Європі культивувалася з дуже давніх часів і належала до так званих тотемних рослин, яких культ був особливо поширений на півдні Європи. Тотемну рослину, чи тварину, вважалося в давніх людей за кривняка того чи іншого роду, що в ній той рід відроджується і символізується. У Римі, наприклад, існував рід Фабіїв, себто Бобіїв, що, очевидно, виводили свій рід від тої рослини, що була колись у них тотемом. Тотемну рослину, чи звірину, членом того роду, що в'язав себе з нею, не тільки не можна було їсти (крім спеціальних днів); (заборона їсти боби існувала в давніх єгиптян, у пітагорійців і в частини римлян), — чи в той чи інший спосіб нищити. (Пітагор віволі дати себе забити, аніж порятуватися, втікаючи від ворогів через поле бобів, які мав би потоптати), але навіть і називати.

Цікаво, що і в нас існувала свого часу заборона згадувати боби на Різдво, бо, мовляв, “кидатимуться гелки на шиї” (Зап. Юж. Зап. Отд., II, 381).

У тотемних народів часто зустрічаємо вірування, що душі покійників входять у тотемну рослину, чи тварину, тому один орфічний вірш утотожнював поїдання бобів, з поїданням голів родичів, кривняків. Але з другого боку, з цього вірування розвинулося й вірування в охоронну силу бобів: у давньому Римі, під час свята Лемурій (свята мертвих), кожний батько родини мав їти опівночі до найближчого джерела криниці, чи водою, і робити обрядове обмивання. Повертаючись назад, він мусів кидати, не оглядаючись, через свою голову

боби, які перед тим тримав у роті. Б'ючи у мідяний посуд, він вигукував десять разів: — “Тінь такого-то, їди собі геть!”

Завважуємо, що і в нас боби вважали охоронним засобом проти кечистої сили і тому в ніч під Івана Купала рвали, разом із іншим охоронним зіллям, і боби: “У моїм купайлі кущик бобу, кинуло б відьму в хворобу” (Сумцов у- “Кіев. Стар.”, 1889, VIII).

Плачкам в Україні в давні часи платили за голосіння по покійникові бобами: — “Тужу, тужу за решето бобу, — дадуть чи не дадуть? Так мої сльози дурно пропадуть” (Зап. НТШ, т. 132, ст. 8).

Цей звичай теж треба поставити в зв'язок із давніми римськими віруваннями та звичаями свят Лемурій та Паренталій (свят померлих родичів), за якими боби належать покійникам. Римляни вважали, що боби носять на собі знак жалоби (Ваккай: “Свята давніх римлян”, ст. 78). І у нас на Гуцульщині під Різдво, перед самою вечерю, на якій боби мали бути першою стравою (Мат. Укр. Етн. НТШ, VII, 11) господарка “бере бобу в руку й кидає його по чотирьох кутках хати. Це все — янголам та померлим душам, що в цю ніч прихлять пожититися” (Мат. Укр. Етн., НТШ, VII, 14).

У зв'язку із давніми тотемістичними віруваннями треба поставити й вираз, який знаходимо серед сербів і наших людей в Галичині про вагітну жінку, що вона, мовляв, — “наїлася бобу” (Мат. Укр. Етн., НТШ, XVIII, ст. 94). Тут біб виступає, як символ запліднення. Мабуть, і вірування, що боби сприяють ростові дитини, теж сюди належать: “Як би найшов біб на дорозі та дав дитині з'їсти, то швидко навчилася би ходити” (Мат. Укр. Етн., НТШ, XV, ст. 101). Тут, правда, логічний наголос ставиться на “ходити”, бо думки асоціюються з “дорогою”, але нема сумніву, що справжня, головна ідея, прихована в цьому віруванні, лежить власне в можливості швидкого фізичного розвитку, зросту дитини, завдяки якому дитина почне швидко ходити.

БІБЛІЯ, СВЯТЕ ПИСЬМО — всі канонічні книжки Старого й Нового Заповіту жидівського народу, що їх церква визнала написаними під надхненням Божим.

Книжки Старого Заповіту були перекладені вперше на грецьку мову за єгипетського Птолемея Філадельфа (283—247 до Р. Хр.) 72 жидівськими мудреями, і тому цей переклад носить назву Септуаанти — Семидесятки. Новий Заповіт був писаний ввесь по грецьки, за винятком Євангелії від Матвія, що була писана по-жидівськи. У IV столітті все Святе Письмо було перекладено на латинську мову (382—405), після того, як св. Єронім переглянув Септуаанту. Цей латинський переклад ві-

домий під назвою Вульгати (найстарший друк — 1462 р. в Майнці). Сама назва Біблії означає з грецького власне — “книжки” і почала прикладатися спеціально до Святого Письма тільки десь з III, а то й IV століття.

На Україну Святе Письмо прийшло за княжих часів у так зв. церковно-слов'янській мові, але то не була вся Біблія, а тільки Новий Завіт, а з нього Євангелія (найстарший текст з 1092 р. переховується в Рум'янцівському музеї в Москві, далше — Бучацьке з XIII ст., переховувалася в монастирі оо. Василян у Львові), та окремі твори Старого Заповіту (головно Псалтиря).

Першою друкованою книгою зі Святого Письма був у нас Апокаліпсис, видання Федорова (Львів, 1574 р.), а першим виданням всього Святого Письма була Острозька Біблія 1581 року.

У XVI ст. реформаційні впливи з Заходу підсилили в українському народі прагнення читати св. Письмо живою зрозумілою мовою. Тоді й появилися перші переклади св. Євангелії *на живу народно мову*. З того часу маємо три переклади святої Євангелії — *целя Григорія*, Архимандрита Пересопницького монастиря на Волині, далі *Василя Тяпінського*, і *Валентина Нагалевського*. З них найцінніша пам'ятка “*Пересопницьке Євангеліє*” з 1561 р. Перекладач чернець Григорій так і зазначив, що переклад з болгарської мови на українську зроблено “для длішого врозуміння люду християнського посполитого.”

У XVII ст. процес ународовлення текстів Святого Письма до деякої міри був загальмований на Україні в наслідок панування в тодішній школі латинської схоластики.

Не зважаючи на те, в катехизисі митрополита Петра Могили тексти св. Письма наводяться українською мовою. Становище погіршало наприкінці 17-го ст., коли українська Православна Церква була підчинена Московській патріархії (1685 р.).

Російський уряд почав вбачати в ужитку української мови в церковних книгах — вияв українського сепаратизму, і тому заборонено друк церковних книжок, що відрізнялися б будучим від московських.

А в XVIII ст. за Катерини II запроваджено по школах і церквах України *московську вимову церковно-слов'янських текстів*.

Але в XIX ст. Григорій Квітка в Харкові, а Маркіян Шашкевич на Галичині, майже одночасно, починають перекладати витяги з св. Письма Нового Заповіту на українську мову. В 1859 році друкуються “Псалми, переложені на малоруське наречіє” професором Михайлом Максимовичем. Дуже видатна праця 19-го

ст. переклад Євангелії й Діянь Апостольських, що його зробив *Ліжик Морачевський*, інспектор ліцею на Чернігівщині. Морачевський переслав свій переклад Священному Синодові російської Церкви і російській Академії Наук. Академія Наук прихильно поставилася до пропозиції дати цей переклад до друку для добра українського народу. Але розглядали цей переклад і шеф канцелярії князь Долгоруков та Київський генерал-губернатор Аннеєв. І переюгли політичні мотиви: Синод *заборонив друкувати переклад Євангелії українською мовою*. Тільки під тиском революційних подувів 1905 року, себто 45 років після закінчення перекладу, коли вже не жив Морачевський, його переклад святої Євангелії побачив світ у 1906 році. Текст перекладу зредувався *єпископом Подільським Парфеєм*.

У 1936 році Святий Синод Православної Церкви Польщі видав Євангелію, в тій же редакції, як велику Напрестольну.

Не маючи змоги в XIX ст. друкувати в Росії Святе Письмо українською мовою, українці перенесли цю справу закордон. Український письменник *Пантелеймон Куліш*, сам православний, разом з українським ученим *Іваном Пулюєм*, греко-католиком, спільними силами перекладають майже весь кодекс Біблії. Частинами цей переклад друкувався у Львові й у Відні. Під час пожежі згорів рукопис перекладу Старого Заповіту. Але Пантелеймон Куліш з незламною енергією вдруге взявся за цю працю. Він не встиг закінчити її до своєї смерті, але закінчив її Іван Пулюй і письменник *Іван Нечуй-Левицький*. Право власності на переклад здобуло Британське Біблійне Товариство, але вперше видало Біблію українською мовою в 1903 році. В Україні ці видання *були заборонені*. Українське Православне Церкву, яка відродилася під час визвольної боротьби, ліквідувала советська влада, після чого не можна було друкувати церковних книг українською мовою.

В Польщі, крім Напрестольної Євангелії, надруковано українською мовою весь Новий Заповіт і Псалтир, що їх переклав проф. Михайло Кобрян.

Стокгольмське Товариство для поширення Євангелії в Росії видало в 1942 році Новий Завіт і Псалтир у перекладі проф. Івана Огієнка, а в 1955 р. митрополит *Іларіон Огієнко* закінчив увесь переклад Біблії для Британського Біблійного Товариства, яке замовило йому той переклад ще в 1936 році, бо видання Біблії в перекладі Куліша—Пуля вже вичерпане, а передруковувати його не видавалося розважним, бо українська мова за останні десятиліття значно розвинулася і збагатилася.

БІБУЛА — папір, що втягає в себе чорнило. Проф. В. Січинський в своїх “Нарисах

іст. укр. промисловости" (Львів, 1938), писав, що папірні біля с. Пакуль, Любецької сотні, що належали Київській Лаврі, виробляли, як кажуть документи 1731/32 рр., — "добрий білий" папір і "середній" — бібулу. Бібулу, або ладунковий папір, уживали переважно на оправу книжок. Тепер бібулою називають також нелегальні друки, часописи, тощо, друкovanі на лихомому папері.

БІЛА БАРВА в українській народній символіці символ чистоти:

"Я матері догоджу, постіль білу постелю".

"Взяв білу сорочку" — себто, чисту (за Словником Грінченка).

Відповідно до цього, білий колір символ моральної чистоти: "Не жаль мені тої хустки, що на біло прала, А жаль мені Василечка, що вірно кохала...

Або:

Ой у лузі калина білими цвітом захвіла,
Пішли її дружки рвати,
Не далася ламати.
Аж пішла Марисенька нарвала, наламала
Та й внесла до світлицьки
Межи красні дівоньки...

Фізична чистота в'яжеться з красою: —
"Причарувало біле личенько."

У Західній Україні епітет "білий" в розумінні гарний зустрічається досить часто, і то не тільки в пристосуванні до дівчат та жінок: "Біла дівчина", але й "Білий молодеш" (Головацький, II, ст. 11' IV, ст. 62—63). І навіть — "біле дитя, на ім'я Максим" (Чубинський, III, ст. 392).

Моральна чистота в'яжеться з святістю: "Білий тиждень" — страшний тиждень. "По білому співати" — співати церковні пісні.

На Волині "білим тижнем" називали п'ятий тиждень Великого Посту, бо тоді звичайно білили хати перед Великодніми святами, а також сіяли росаду капусти — "щоб була біла, велика і тверда" (Київ. Стар., 1895, V, ст. 71).

У єгиптян, греків і римлян жерці вбиралися в біле. Римляни для бенкетів, що були перше релігійною установою, завжди вбиралися в біле. І досі церква, після Воскресіння Христового, вбирається в біле, і янголи, на знак радощів, з'являються в білому.

Білий колір символізує денне соняшне світло і взагалі тутешнє наше земне життя в протиставленні до чорної ночі та підземного потустороннього світу:

"Хведір умер, і сама я осталася на білому світі."

Не співає, — як сирота.
Білим світом нудить..."

(Т. Шевченко)

У зв'язку, мабуть, із символікою святості, білий колір був у нас подекуди й символом жалоби. Так, на Покутті звичай вимагав, щоб воли, якими вели покійника, були білі (Анучин: "Древности", XIV, 136).

На Гуцульщині, на знак, що в хаті є покійник, вішали знадвір'я над вікном білу перемітку (Мат. для укр. етн., НТШ, V, 242).

На знак жалоби і в пісні співається:

Під білою березою козаченька вбито...

Біла барва, як жатоба, відома в багатьох народів. У єгиптян, особи, що вели похоронні санки (бо й там, як у нас в старовину, санки складали частину похоронного обряду), мали білий шарф, чи рушник, через плече.

Давні римлянки, імператорської доби, почали були вбиратися, на знак жалоби по своєму чоловікові, в біле, — це мало б символізувати їх чистоту в відношенні до нього. Французькі королеви, коли були вдовами, завжди, на знак жалоби, носили білі сукні. Тому їх і звали — "білі королеви".

Біла барва ще досі символізує жалобу в Китаї, і північно-американська нафтова компанія Стандарт Ойл дорого заплатила за своє незнання народньої символіки: пофарбувала була всі свої розподільники нафти в тій країні на біло, і з тим наслідком, що як висловлюється Навард Кетчам, — "навіть і коги обходили їх десятию дорогою" ("Selecciones", 1943 IX, 25). аж поки Стандарт Ойл не перефарбувала ті свої розподільники в іншу барву.

БІЛАС ВАСИЛЬ (1911—1932) — бойовик УВО і ОУН, учасник нападу на польське пошту в Трускаві й замаку на польського політичного діяча Голувака (1931). Повішений поляками у Львові, разом із своїм дячком Данилишином, 23. XII, 1932 року. Перед смертю заявив, що гордий з того, що служив вірно Батьківщині.

БІЛГОРОДСЬКА (СТАРА) ЛІНІЯ — лінія укріплень, що йшла через Охтирку, Хотомижськ, Білгород, Корочу, Новий Оскел Усерд, Острогожськ. Її вибудувала Москва, щоб загородити нею татарам шлях на Московщину. Пізніше тут, на південь від цієї лінії, селилися українські переселенці з українських земель під Польщею, перебираючи на себе обов'язок сторожової служби, і так створили те, що пізніше називалося Слобідською Україною. "Старою" ця лінія називалася у відмінність від "Нової" Української Лінії, яку розпочав будувати Іван Мазепа — вона йшла від Дніпра по річці Орелі, Самарі (Новоселиця коло 1687 р.) до Ізюма і розбудовувалася ще

і в XVIII ст. Від тих "ліній" досі залишилися високі вали.

БІЛ-КАМІНЬ — мармур української казкової поезії:

В мого коника золота грива,
Золота грива коника вкрила ..
А копитами біл-камінь лупав,
Біл-камінь лупав, церкву мурував.

(Грушевський: "Іст. укр. літ.", I, 280)

БЛИЙ ЧЕТВЕР — четвер страсного тижня.

БЛАВАТИ — західньо-українська назва синіх волошок, символ несправджених надій:

Сіяла пшеницю, вродили блавати.
Ой, кого я вірно люблю, трудно занехати.
(Чубинський, V, 832).

Також лорога шовчова тканина блакитної барви — символ багатства:

"Ой, де ж твої, Нечаєньку, сукні
блаватаси"

БЛАГОВІСНА ДНИНА — кожний день у році, на який припадало того року Благовіщення (Мат. укр. етн., НТШ, VII, 214; XV, 34).

БЛАГОВІСНИК — другий день по Благовіщенні.

БЛАГОВІЩЕННЯ — одне з найбільших християнських свят, що в ньому пригадуємо, як архангел Гавриїл сповістив Діві Марії: — "Зачнеш у лоні і породиш сина і назвеш його Ісус. Він буде великий і Сином Вишнього назветься, і дасть йому Господь Бог престіл Давида. Батька його, і паюватиме над домом Якова повіки та й царству його не буде кінця."

Марія ж сказала:

"Як же це станеться, коли я мужа не знаю".

І відповів архангел:

— Дух Святий найде на тебе й сила Всевишнього охоче тебе, — тим-то й Святе, що наголитися, назветься — Син Божий. У Бога нема неможливого."

І сказала Марія:

"Я раба Господня, нехай буде мені по твоєму слові." (Лука, I, 31—38).

Український народ особливо шанує свято Благовіщення і суворо забороняє всяку працю цього дня: за його думкою навіть птиця на Благовіщення святкує, гнізда не робить (Номис, 418). На Благовіщення, казали, досить тільки торкнутися якого насіння, чи зерна, щоб

воно зараз же втратило свою схолову силу і ніколи не заплідниться. Не можна, казали, також підкладати того дня і яйця під курку, бо зробляться бовтунами, або вилупляться з них калки.

Все, що належить до зачинання, було обставлено суворою заборонами? Благовіщення — це свято землі, і тому, як писав проф. Грушевський, супроти нього наказувано боязкий містицизм, щоб, бува, чимсь його не споганити, не порушити. Бог благословляє на Благовіщення землю, або, як казали гуцули, — "вкладає в неї голову, щоб її розігріти, і від того будить всяка жирина, що спала в землі — муравлі, жаби, гали. Від Воведення до Благовіщення не можна порати землі, а від Благовіщення можна вже над нею працювати. бо Бог поблагословив того дня рослини — "і всяке лиханіє". Господар виганяв того дня всю свою худобу і дріб, і бжіл, і навіть пса, на сонце, на волю, щоб почули весну і самі вже про себе дбали. Ріжні забобонні вірування, ворожіння, магичні акти в'яжуться з цією основною ідеєю розбудження землі і скритого в ній життя, що її український народ прив'язував до свята Благовіщення.

Крім того для українського селянина за народньою символікою, Благовіщення вшче, і тому з ним в'яжеться багато прикмет: яка погода на Благовіщення, така й на Великдень буде. Якщо на Благовіщення тощ іде, то добре в'очить жито. Якщо на Благовіщення вже сийдять бузьки на яйцях, весна буде тепла. і т. далі.

БЛАГОНАДІЙНІСТЬ — характеристика, що, за вимогами московської поліції, як парської, так і советської, повинна відзначати кожного громадянина, який не хоче зазнавати поліційних переслідувань, несподіваних ув'язнень, заслання на Сибір, тощо. За розумінням Москви, не вистачає, щоб хтось не порушував законів і був вільний від усіх злочинів. — необхідно бути ще й "благонадійним", себто — виявити повне погодження з курсом урядової політики, і ніколи не підняти голосу якогось протесту, чи критики. Бути "благонадійним" — це шлях всіх тих лагуз, підлесників, що створили в СССР невиданий ще ніде культ Сталіна виставляючого як "найбільшого генія людства", "приклад до наслідування всіх народів світу", тим часом, як він був тільки одним із найбільших злочинців світу, вульгарним убивцем, брехуном і фальшивником.

БЛАГОСЛОВЕННЯ — побажання добра, зміщеного релігійним актом, як от знаком хреста, або й якимсь іншим актом, що в очах народу набирає культового значення, як от благословення хлібом. В українського народу ідея важлива подія родинного чи господарсь-

кого характеру не могла відбутися без благословення священика і батька-матері, чи господаря в господарстві.

В цьому останньому випадку роля господаря може бути дорівняна до ролі давнього жерця рідинної релігії.

Особливо важливу роль відіграє благословення у весільній обрядовості, яке в ній повторюється кілька разів і все в дуже урочистій формі. Перше благословення відбувається звичайно в хаті жениха, коли до нього приходять старости, щоб потім йти сватати дівчину. На Уманщині це благословення так відбувалося:

“Мати бере хліб, застромляє в нього грудочку соли, а батько здіймає зі стіни образи Обидва воли стають біля стола, чи посеред хати, або сідають так, щоб батько був справа, а мати зліва. Парубок стає перед ними навколішки і каже батькові:

- Благословіть, тату!
- Благословіть у другий раз!
- Благословіть у третій раз!

Батько кожного разу відповідає:

- Нехай тебе Бог благословить!
- І хрестить його образом.

Парубок за кожним разом устає, цілує об'яз і батька в руку, а батько й мати цілують його в голову. Потім воли міняються місцями, і батько бере хліб, а мати образ, і церемонія повторюється знову тричі.

Іноді образ кладуть на стіл, а благословлять хлібом (Мат. укр. етн., НТШ, XIX, 153).

На Сумщині, після того, як молодій на посаді розчесали косу, а мати перев'язала їй чоло чегвною стрічкою, батько й мати сідають на осліні, тримаючи в руках по хлібині з вінками на них, молода стає перед ними, а староста промовляє:

“Стало того дитятко перед вами, як перед Богом, просить воно вас, щоб його благословили і в щасливу годину на село випроводили.”

Молода кланяється до землі, цілує батьків у руки й ноги, кланяється вгору, а за третім разом закладають їй на голову вінки, що до цього часу лежав на хлібі, і тепер вона вже кланяється і чужим (Етн. Зб., НТШ, 171, —172).

Батько, благословляючи молоду, звичайно каже:

— Будь здорова, як вола, будь весела, як весна; будь багата, як осінь; будь родюча, як земля.

В різних місцевостях ця формула в по-

добицях різнилася, але в основному залишалася та сама, і була, певно, дуже давнього походження.

Перед тим, як молоді йшли до шлюбу, їх знову благословляли, тримаючи в руці хліб:

— Хай вас Господь благословить, і я вас благословлю.” (Етн. Зб., НТШ, XI, 175).

А ось кілька формул благословення з великодільної обрядовості гуцулів:

Прийшовши з “святістю”, обходять господарство, не входячи до хати, і йдуть до стайні. Хтось із родини стає біля кожної худобини і, коли той, що несе “святість”, доторкається торбою з “святістю” кожної худобини, промовляючи “Христос Воскрес!, відповідає другий: “Воістину Воскрес!” Святоїс після цього примовляє:

“Аби ся так нічого не брало вівці (корови чи чога), як нічого не візьметься свяченої паски!”

Так обходять пасіку, сад, з подібною ж промовою. Потім входять до хати, діти стають навколішки, а господар розв'язує торбу над їх головами:

“Аби вам розум так скоро розв'язався, як ці бесаги (торба) скоро розв'язуються!”

Якщо в кого є дівчина на відданню, кладуть їй паску на голову:

“Абись у людей була така велична, як паска пшенична!”

Малу дитину кладуть до спорожненої торби:

“Абись так скоро росло, як паска росте!” (Мат. укр. етн., НТШ, XV, ст. 39).

В іншій місцевості господар, вернувшись зі свяченим, клав паску коровам на спину:

“Який лар красний, так аби Бог давав теліці красі!”

Або давали худобі “понохати добітник” (когочовку зі свяченим) і, домішавши паски до сопи, сипали в ясла:

“Абись була така весела, як ця Божа днина; абись не переходила кожного року, як не переходить ця лнина кожного року, абись була така цвітна, як день цвітний; аби тобі було так скрізь отворено, як нині церква на весь нарід була отворена.” (М. Грушевський: “Іст. укр. літ.”, I. ст. 175).

БЛАЗЕНЬ — людина, що намагається смішити людей коштом інших, а іноді і власним коштом, принижуючи свою людську гідність до ролі струменту сміху. В старовину блазнів тримали при дворах, — з їх жартів сміялися,

але ними погорджували. У Котляревського в "Енеїді" читаємо: "І морду на плече схиливши, як блазень, цмокався та лизавсь" (VI, 35). Тут уже блазень трактується, як людина неповажана, як дурник, — натуральна деградація людини, що "робить із себе блазня". — "Йому все блазенство в голові".

БЛАКИТНА БАРВА — барва неба, одна з барв українського національного прапора, що єднає блакить неба з жовтиною достиглого збіжжя, на яке така багата українська земля.

За Платоном, жерці єгипетської Ізиди вбиралися в блакитне, щоб народ, дивлячись на них, підноси духові очі до неба. І у давніх римлян блакитна барва була присвячена Юпітерові, персоніфікації неба, і великий римський промовець Цицерон любив убиратися в блакитне, щоб лати тим зрозуміти, що його дух завжди змагає в високості.

Загалом, блакитна барва символізує справедливість, лояльність, добру славу, добре походження — світ душі:

Як небо блакитне — нема йому краю,
Так душі — почину і краю немає.
(Пан. Куліш)

БЛЕЙВАС — білила німецького походження, яких вживали наші красуні кінця XVIII ст. щоб видаватися кращими. Ніяк були насправді, за що наш славний Ів. Котляревський у своїй нескортецькій "Енеїді" вмістив їх у пеклі:

Ім тяжко в пеклі докоряли.
Смоли на шoki наліпляли.
Щоб не дурили так людей:
Бо шoki терли мінією.
А блейвасом і ніс, і лоб..

БЛЕКОТА — німичка, — отруйна рослина, що в українській народній медицині вживається проти кашлю, коклюшу, нервових недуг і болю зубів:

"Од зубів блекотом підкурюють."
(Грінченко: "Ент Міт", II, 317)

Символ несамовитости: — "Говорить мов блекоти об'ївся."

БЛЕФ — хвастлива брехня, що особливо в політиці, має на меті підняти престижіві позиції блефера. Як і кожна брехня, блеф має короткі ноги і, виявляючись справжній стан гечей, викликає іноді реакцію, цілком протилежну бажанням блефера. Коли в 1904 році, в початку війни з Японією, московські бюрократи кричали що московські війська — "закидають самими шапками" японську армію, це був тільки жалюгідний блеф, що закінчив:

ся страшною поразкою і першою російською революцією 1905 р.

Коли Сталін, а за ним уся комуністична преса беззастанно твердять, що в Росії і в Україні під советським режимом "стало жити краще, стало жити веселіше", — то це був трагічний блеф, якому повірито чимало найвизначніших людей закордоном, в тому числі й багато давніх українських емігрантів, які в московських блефах не розумілися. У 1956 році понад 2.000 давніх українських емігрантів, попросивши за безцін свої хати та інше майно, поліквідували свої маленькі, але прибуткові підприємства, виїхали з Аргентини, шукаючи під московськими окупантами. "земного раю". Чимало з них потім покінчили самогубством, майже всі робили старання, щоб повернутися назад, та .. хоч було каяття, не було вже вороття.

БЛИЖНІЙ — кожна людина, з якою нам приходить зустрітись. Християнська релігія — це релігія любови до ближнього. Христос сказав:

"Люби Господа Бога Твого всім серцем твоїм і всею душею твоєю, і всею думкою твоєю. Це перша й велика заповідь. Друга ж подібна їй: Люби ближнього твого, як себе самого. На них двох заповідях увесь закон і пророки стоять..." (Мат. XXII, 37—40).

Тому-то хто любить Бога, любить і ближнього свого а хто не визнає й не любить Бога, не любить і ближнього свого, а ненавидить його, і ту ненависть свою несе по всіх усядах із собою.

Христос знає, що в основі життя лежить любов до себе, інстинкт самозбереження, що без нього життя б вигасло, тому Він не вимагає від нас, щоб ми любили ближнього понад себе, а тільки — як себе. Бо любов наша до самих себе така велика, що тої міри вистачає в нормальні часи в нормальних людях. А все ж бувають моменти, коли треба вміти пожертвувати залля ближнього й любов до себе:

"Більшою любови ніхто не має, якщо б хто душу свою положив за друзів своїх". (Іоана, XV, 13).

Люди, що не люблять Бога і не люблять ближнього дуже часто широко розписуються про свою любов до .. людськості. Але треба стеретися й не довіряти тій людині, що за невняне про свою любов до людськості, але поводиться по хамські зі своєю служницею. Всі ми знаємо, що всі злочини червоної Москви похлять виключно з любови до людськості, позбавленої любови до Бога і до ближнього. В абстрактній любові до людства людина любить завжди фактично тільки самого себе. І недурно Достоевський закидував Некрасову

в одному листі до нього:

"Ви і на Волзі любили **вселюдину** в бурлаці. Страждали, так би мовити, за **всєбурлаку**, Бачите, любити **вселюдину**, це вже напевно зневажати, а іноді і ненавидіти справжню людину, що стоїть біля нас^М."

Ту саму думку вклав був Достоевський в уста Іванові Карамазову:

"Я ніколи не міг збагнути, як можна любити своїх ближніх. Власне, ближніх, на мою думку, не можливо любити, а хіба тільки далеких..."

Так говорив московський ліберал-прогресист, який носився з проектами перебудови суспільства й створення соціалітичного раю на землі. На шляху до заловлення тієї своєї улюбленої мрії він готовий на всякий злочин і насильство над людиною. Цю теорію перейняв від нього люкай Смердяков і, виправдуючись цією теорією, вбив батька Карамазових. Цю ж саму теорію перейняв Ленін, який казав, що, коли б для ушасливлення одної третини людства, треба було б знищити других дві третини, то такі треба було б їх знищити. (Див. також Белінський).

На шастя, руки виявилися за короткі, але все ж, щоб "ошасливити" Україну котгоспами, Москва таки не завагалася виморити в Україні голодом б мільйонів людей... не кажучи вже про інші злочини.

БЛИЗНЯТА — діти, народжені одночасно від одної матері і, звичайно, дуже схожі один на одного так, що часто їх навіть трудно розрізнити.

У первісній людськості народження близнят завжди викликало забобонний страх, бо воно ніби порушувало природний закон, за яким мала б народжуватися в людській родині нараз тільки одна дитина.

Римські жінки, коли народжувалися в них близнята, мусіли приносити Юноні особливу, гокутию жертву. У перуанських інків народження близнят теж уважалося великим несчастям. І у нас існували навіть спеціальні приписи на те, щоб уникнути народження близнят:

— "Не вільно їсти зрослих овочів, бо від того уродяться близнята". (Кузеля "Дитина..." І стор. 6).

В Італії народження близнят уважалося справою дявола, і у нас, напр., на Котомийщині теж казали:

"Не годиться яйця з двома жовтками класти під курку, бо з нього може вилупитися лідьк^М". Ів. Франко вважав, що це вірування було зв'язане з вірою в упира, дводушника, люди-

ни з двома душами (Ів. Франко "Приповідки" I, в. II 372).

Як неприродно народжені, близнята повинні б мати якусь надприродну силу, звідти в нас легенди про т. зв. багатирів-семиліток (М. Грушевський, Іст. у. л. I, стор. 314, також К. Стар. 1889, III). (Див. Богатирі).

БЛИСКАВКА — розряд електричності в хмарах під час грозовиці.

Символ швидкості — "Лиш блиснуло та й уже нема^М".

Символ могутності, атрибут бога Юпітера в грецькій та римській мітології, Тора-Донара Олімпійого первенця, в германській мітології, Перуна у наших предків.

В українських пізніших народніх віруваннях блискавка зробилася "золотою різкою", якою Бог карає непокірних йому людей та побирає ворожу нечисту силу. В усій Сх. Європі було поширене вірування, що пожежу, яку викликала блискавка, можна загасити тільки маслом, а що стільки молока не настарчити, то звідси висювок, що таку пожежу взагалі не можна загасити. Наскільки це вірування давче, видно з того, що його вже знав араб Ібн-Фаллан (X в.), який, оповідаючи про давніх болгар, зазначав, що в їхній країні часто бувають гроховиці, але, якщо блискавка вдарить в яку хату, то болгар кидали її, вважаючи, що на тій хаті гнів Божий. (Проф. Голубовський в К. Стар. 1888, VII, 48).

БЛІХ — виробня полотна в козацькій Україні. Бліх складався з двох частин: 1. оголоженої поляни, на якій розкладали полотню, скроплювали його водою з річки, або пригрітою в казанах, і сушили на сонці і 2. роду турбини, яка мочила в воді, прала й зм'якшувала підложене полотню.

БЛУД — оліе з народніх уосіблень, нечистої сили, що має спеціальне завдання волоти людину наїнь і на малому просторі, запаморочуючи їй голову і не даючи пізнати місця, де вона заблудилася:

"Як на чоловіка блуд нападе, то й серед села логоті не знайде" (Ів. Франко "Приповідки", I, 61).

Щоб позбутися блуда, треба приглати собі, на який день припав Святий Вечір, і які тоді страви було давано, або хто стояв по правому боці, коли людина причащалася, — себто, переклавши цю поралу на менш забобонну мову, треба опанувати себе, прогнати страх і спокійно зорієнтуватися в околиці.

Але побіч цієї мудрої поради, були й інші, чисто забобонного характеру: треба, мовляв, перевернути на собі сорочку. Хто їде волами, повинен посидати з них усяке мотуззя!

(взули "в'яжуть", в даному випадку в'яжуть розум, пам'ять), і тоді зразу оговкається.

Блуд, казали, ніколи не чапається первака, а також людини, що наїлася мелупленого часнику.

Буду знаний усім слов'янам. (В. Гнатюк в Епн Зб. НТШ. XXXIII ст. XXIV).

БЛЮЗНІРСТВО — профанація, зневажання святощів. Московські большевики визначилися в Україні своїми блюзнірськими актами, яких дуже багато зібрано в праці Гр. Сенька про "Нищення церков в Україні", що друкувалася в багаточисних "Дзвону". Сюди ж відносяться потворні маскирки й карнавали, які влаштовували комуністи під час Великочтих Свят, щоб зневажити релігійне почуття вірних. (Див. також: Вандалізм.)

БЛЮНДЕН ГОДФРЕЙ — письменник, що як кореспондент лондонського щоденника "Івнінг Стандарт" та сілвейського "Дейл Телеграф", прожив за другої світової війни 14 місяців у СССР і разом із советською армією ввійшов до Харкова. Він написав цікаву повість з тих часів під заголовком "Доба Вбивників", що появилася в США в вид. Ліппінкот. Він у ній змалював життя Харкова і України під окупантами, порівнюючи поведження їх українським населенням німців і москалів: "німці вбивають, бо це справляє їм задоволення, гостіни ж вбивають із холодним розрахунком: для есеа головною роллю відіграє удар, який завдає смерть; для енкаведиста — влада, яка наказата завдати удар..." Але і ті й другі мордують українців, щоб знищити український національний рух.

БЛЯЗНОС ІОГАН ГАЙНРИХ (1809 — 70) німець, зоолог. автор книжки "Райзе ім Еуропейшен Руссланд" (1844 р.), в якій уже про перших українців яких зустрів на Чернігівщині в 1840 р. написав, що вони — "як і всі українці, вважають москвинів за своїх гнобителів, утискачів, ворогів їх свободи".

Загалом про українців він писав, що вони більше спорівлені з західними слов'янами, ніж із москалями:

"Люди тут мають гарну й міцну будову тіла та златється, не бояться суворих рис гірчол... Гохла хода. Інша овiж, різкі риси обличчя і довгі вуса на цілком голеному обличчі — вже на перший погляд відрізняють від москвинів цю особливу люльність... Майже у всіх своїх духовних прикметах і здібностях українень просто протилежне до москаля. В українній живе ніжне поетичне почуття, яке виявляється в нахилі до сентиментальної романтики. Москалеві бракує усяких ознак романтизму в його світогляді; його живає, практичне, часто високореалістичне почуття поде-

куди не може охопити й збагнути тихіших і більше замкнених вимог української плачі. Пісні й фантазії українців нагадують поетичну владу сербів та липарський романтизм поляків; їхні поетичні пориви легко переходять за лузький життєвий круг. Великорос задовольняється тим світом, що він сприймає і насолоджується ним; його поезія тільки збільшує та сприймає цей світ змінюючи його. Якій би не був українець упертий, одностійний і нерушливий в житті, його поетичне почуття буває рухливе, необмежене й різностороннє; навпаки, хоч характер у великороса гнучкий і податливий. його поетичні погляди одноманітні й обмежені..."

Звертаючи увагу на українську архітектуру, Блязнос захвалював красу українських церков, що ще тоді зберігали особливості українського стилю, який заборонив цар Павло I, у 1801 р.

БОБЕР — тварина з роду гризунів різна хутром. В олягу наших предків боброві хутра високо розцінювалися і живинався готовно на шапки та на ковніри. В "Слові о Полку Игореві": згадується "бебрянні", себто бобровий, рукав Ярославни в значенні найогожчого, найконтявішого добра, що його Ярославна не жадує, аби тільки облегшити страждання любові людини:

— "Омочу бегрян рукав у Каялі-ріці, утру криваві рачи..."

У весільних величаннях молодий все має "боброву шапку" як знак багатства й знатности.

БОБРОВИЧ ТЕОФІЛ — автор "Перестогоги" з 1668 р., написаної після Андрусівського договору 1667 р. на підставі якого московські й польські послы потайки, без участі представників України, поділили Україну між Москвою і Польшею по лінії Дніпра, залишивши Київ Москві на два роки. Цей акт злочинної зради й порушення договору 1654 р. викликав страшне обурення в Україні і збройне повстання, що закінчилося винищенням московських залог по містах. Т. Бобрович, що того часу був на московській службі, — мабуть, у ролі перекадача — був висланий в Україну, як московський агітатор. Але ознайомившись з станом речей на місці, Бобрович замість агітувати на користь Москви, позпочав одверту скіюти проти неї. У своїй "Перестогозі" він повідомляв українське населення про "московську гірну від єгипетської, неволю, що готують Україні цар і король", і закликав до братерської єдності України Лівобережної з Правобережною, до одностайного спротиву. Далі він писав:

"Про таку для вас усіх, для милої Отчизни уготовану загибель з болем зраненого серця

кричу і віщую. Бо коли я замовчу, камені везопіють! Аще забуду Тебе, Єрусалиме, Ненько моя, мило Отчизно, бідна Україно, забвенна буди правця моя, якою добра ради Твого опе пишу. Прилипи язик мій до горла мого, яким Тобі і всім Твоїм милим синам, єдиноутробній братії, всьому християнському народові, на Україні сущому, оголошую. Аще не пом'яну Тебе, Укаїно, не боючись, хоч би цей мій лист песестороги до рук монархів. царя або короля, дїстався, готовий бо не тільки постраждати, а є йомуєти! Бо ліпше мені ольному. що "Пересторогу" подаши, за всіх вас здоровля, за вольності. церкви Божї й святости життя покласти, ніж би вас усіх неспівомих, в тяжку ябравши неволю, мечем та огном знищили" (Акти ЮЗР. т. VII, ч. 32; т. VIII, ч. 12).

Небезпека, яку передбачав для себе Боврович, не була порожнім опатоєрським висловом. За що "Пересторогу" царські воєводи йога аєштували, вивезли до Москви на допит, і з того часу жадних вісток про нього не знайдено в історичних документах. Автор "Перестороги" не був виатною особою, не — звичайний дрібний шляхтич, якому освіта в київських школах, національна традиція та шига любов до Батьківщини дали таку силу переконання й красу вислову, що й тепер ше слова "Перестороги" нас хвилюють. (А. Яковлів).

БОВДУР — димар, поведений з сіней: "В кишені, наче в бовдурі, вітер гуде".

Символ недоречности: "Стирчить мов бовдур".

БОВКУН — від, запряжений одинцем: "Нїзато й вола доугого купити. бач, бовкуном їде". Звітти "танцювати бовкуном" — танцювати одному.

БОВКУНІВЩИНА — полаток, від хулови, що його платили Українці в XV в.

БОГ — ТВОРЕШЬ СВІТУ — Батько нас всіх, абсолютна Правда. Сила. Любов і Мудрість. У Нього ми можемо тільки вігити, до Него повинні гамовілланою любов'ю наближатися, але збагнути Його своїм малим розумом, ані пізнати ми не в стані.

Віра в єлиного Бога, Творця світу, належить до найдавніших традицій українського народу, бо найдавніша вістка, яку ми маємо про релігійний світогляд наших пращурів, і що походить від грецького історика Прокопія з VI ст. по Р. Хр., каже:

"Вони признають владикою єдиного Бога, що посилає блискавку. Жертвують йому корів і всяку іншу жертву..."

Дожджесний світ являється їм заселеним ріжними божеєськими істотами, що їх Прокопій зве грецьким виразом "демони". Якоїсь фата-

льної долі, яка мала б силу над людьми (а в греків, навіть і над богами), наші предки не знали. — вважали, що молитвою й жертвами, себто магїчно - релігійними відправами, могли впливати на будь-які явища й події.

Від пізніших письменників, своїх і чужих, ми довідуюємося про існування в наших предків ріжних богів, з яких деякі дослідники намагалися витворити щось подібне до грецького Олімпу. Але, як завважає проф. М. Грушевський, антропоморфізм, себто уявлювання божеєських істот в людській подобі, не встиг розвинутися. Характерно, що ми не знаємо в нас в дохристиянських часах ні одной певної богині, божеєські образи — неутральні, безстатеві. Не існувало в нас і певної генеалогії поганських богів, бо те, що літописець називає Дажьд-бога сином Сварога, можна вважати за грецький вплив.

В основи всіх відомих нам пізніших богів залишається й надалі образ Неба, Світла, Сонця, спільного всім індоєвропейським уосібленням того "єдиного Бога", що про нього писав Прокопій. Можна злогалуватися, що цей єдиний Бог носив ім'я Сварога, якого літописець називає батьком Дажьдбога - бога сонця.

Ім'я Сварога зв'язують з іллієським нем "сварі", що значить — небо, сонце і соняшне світло. Огонь називається Сварожичем, себто сином, чи потомком Сварога. Як сонце, не божеєство носило ім'я *Хорса* або *Дажьд-бога*. Перше ім'я зближують із іранським іменем бога, а ім'я Дажьдбога тлумачиться, як бога-полателя всякого добра. Виявляючи себе громом і блискавкою найвищий бог зветься *Перуном*. Це ім'я походить від "прати" — бити; бог, що б'є.

Спостереження Прокопія, що того "єдиного бога", який володіє блискавкою, найбільше шановано, potwierджується ріжними жерелами про шагчування Перуна в Києві. З християнізацією укаїнського народу властивості Перуна, як громовика, перейшли на св. Ілдо.

За відміну сонця — Дажьдбога вважють і "сротьного бога" *Велеса*, або *Волоса*, аналогічно до грецького Аполлона та латинського Марса, що теж сполучали в собі восіблення сонця і функцію опіки над худобою. Щому припущенню відповідає факт, що автор "Слова о Пожы Гогоєвім" називає великого поета Бояна "Велесовим унуком", маючи, очевидно, на увазі грецький візирь, в якому поетів називали синами чи потомками Аполлона. У пізнійшій християнізації цьому образу відповідала весняний св. Юрій.

Названі боги — це боги в властивому значенні цього слова, себто сили добродійні. Бо слово "бог" відповідає санскритському "богач" і "подаєць добра" і іранському — Бог.

Цей же пень ми маємо в таких словах, як багатий, збіжжя (вар. гал. збоже) і — убогий, де приставка "у" має від'ємну якість. Чи відповідали ним богам якісь сили лихії й ворожі, залишається неясним. Найбільше сюди підходив би **Стрибог**, якого назву виводять від "стриги" ("сирата") — нищити. Отже Стрибог був би богом нищівником, богом неготи. В "Слові о Поку Ігоревім" вітри звуться "Стрибожиними внуками".

З прийняттям християнства ролія й значення ворожої — "нечистої" — сили в українському народньому світогляді збільшується, особливо під впливом богомольства, дуалістичної ересі, в якій Сатанайл, чи Сатана уосіблення зла, постійно протиставляється Богові, Творцеві світу.

Але й образ християнського Бога, під впливом давніших вірувань, набуває в Україні особливий рис, що ще досі збереглися в колядках та різних приповідках, цих безцінних пам'ятках народнього світогляду.

У колядках ми бачимо Бога в образі справдливого Господаря світу, надзвичайно зближеного своїм способом життя та поведіння до українських хліборобів: він сам і рілля обробляє, послугуючись святими, як різними робітниками:

А святий Петро за плугом ходить,
А святий Павло волики гонить,
А сам Біг-Господь посіває,
А святий Юрко поволочує,
Божая Мати обід виносить...

Або ще:

По загуменню плуженько оре.
За плужком ходить сам Бог небесний,
А святий Павло волики гонить,
А святий Петро волики волить.
А прийшла ж ід ним Божя Мати:
— Орїть, синочки здібна нивочки,
Будем сіяти жито-пшеницю,
Жито-пшеницю, всяку сівбицю.

Подібні уявлення виступають і в весільному обряді: "Сам Бог коровай місить, Пречиста світить, янголи воду носить..." У всіх весільних церемоніях, навіть у приготуванні вечері беруть участь і Бог, і Божя Мати, і янголи.

Не дивно, отже, що в світогляді українського селянина помічається якусь особливу інтимну близькість між людиною й Богом. Бог приходиться на спільну Святу Вечерю до кожного, навіть і до найбільшого господаря:

Прибирайся, славний господарю,
На тайну вечерю —
Буде в тебе Господь на вечері...
А господар, прибравши все по святочному
Просить Божейка на вечерейку.

Посалив Бога посеред стола,
Свату Пречисту при другім столі,
Усі святі та котоз неї...

Господар приймає їх вином, медом, але сам із жінкою п'ють тільки чисту воду, — тоді ж

Світить їм сонце в одне віконце,
А ясен місяць в друге віконце,
Ясні зорі світять доволка...

Сільська хата набирає в шю убогисту хвилину значення Божого храму, в якому перебуває сам Господь із усіма святими, та в якому відбувається святе Богослуження, причому сам господар перебирає на себе ролія виконавця священодіянь, — але одночасно вона стає й символічним образом всесвіту, що в ньому елементи давньої астральної релігії ливно переплітаються з основним моментом Божої близькоти, містичного зв'язку людини з Богом, що приймає найближчу участь у житті, у радості й горюванні українського селянина:

Ходить, походить місяць по небі
Та й кличе, кличе зорю до себе:
— Ходімо, зірко, Бога шукати!
Найшли вона Бога у господаря:
За столом сілить, голову склонив,
Головку склонив, слізеньку вронив.

З того бачимо, що Бог, в уявленні українського народу, це — насамперед **ідеальний Господар** світу. Його творець і будівничий:

Як то було спрежде віку,
Спрежде віку зачаття світу?
Вигравало синее море,
На синьому морі три явори,
На тих яворах три кірслечки:
На перньому кірслі сам Господь сидить,
На другому кірслі святий Петро,
На третім кірслі святий Павло.
Рече Господь до святого Петра:
— Пірни, Петре, на дно в море,
Дістань, Петре, жовтого піску
Та посій по всьому світі,
Сотвори небо і землю,
Небо з зіздами, землю з квітками.

Але ані Петро, ані Павло не змогли цього виконати, тоді:

Пірнув сам Господь на дно у море,
Дістав Господь жовтого піску
Та посіяв по всьому світі,
Сотворив Господь небо і землю,
Небо з зіздами, землю з квітками..

Цікавий і характерний цей образ, творення світу — **сіянням!**

Поруч із цим, Бог в Українського народу й уосіблення найвищого духового ідеалу — **уосіблення Вищої Правди**, Правли на ввесь

світ, що про неї писав Т. Шевченко, найкращий виразник української народної духовости:

Моліться Богові святому, моліться Правді на землі...

БОГАТИРИ — мітичні оборонці української землі, змібборці (відоме літописне оповідання про Кирила Кожем'яку), що виявляють надлюдську силу і здібності.

Ідея богатирства, що до останніх часів жила в українських народних масах, творить ту основу, до якої в'яжуться й зайшли богати́рські казки новіших формацій, тісно сполучені з старим богатирським епосом, який оповідає про богатирів княжого Києва часів Володимирів Великого, але який в Україні не зберігся, зоховавшись тільки в напалків українських виселенців на півночі Росії. Новіша богатирська казка, часто зовсім відірвана від історичної обстанови, далі творить той поетичний запас, що з нього народив творчість черпає загальники богатирського образу кожного разу, як хоче піднести якусь особу, чи істотичний момент, понад рівень пересічних людських відносин. Так от бачимо, як серед козачьких, чи повстанських ватажків Хмельницького, з'являється фантастична постать Боняка, як різними казковими подробицями прикрашається історія Мазепи і Палія в якій Палій перебирає постать чудесно-народженого богатиря, побиває демонів, стає невмираючо, тощо.

Назва богатиря для епічного героя не належить до найдавніших. У наших старих пам'ятках дотатарської доби ця назва не зустрічається, хоч і відомий половецький вигад, в якому "богадур" визначає могутнього, сильного чоловіка Галицько-волинський літопис починає зживати цієї назви від приходу Батия для означення татарських воєвіл, як от в оповіданні про поносот Бату хана з Угорщини: "Отрядиць єсть на тя два богатири... Манчана й Малай", або в оповіданні про події 1269 р.: "Василько князь з богатирем воевал землю Литовську"...

Давніше назву богатиря виводили з індоєвропейського рня, того самого, що й в словах Бог і багатий. Тепер цю філологію, як пише проф. М. Грушевський, цілком обличено, але вона давала себе знати ще в XVI ст., де в Сарницького богатирі — "півбоги".

За білістю наших пам'яток, повільного розвитку змісту, що його вкладалося в слово богатир, не можливо прослідити, але вже в XV ст. воно набуває значення "героя". У такому розумінні зустрічаємо це слово в тексті української Четьї 1489 р. з Кам'яння на Підляшші. Україна і особливо Подільчов'я XVI ст. була повна згадок про богатирів, що скінчили, мовляв, своє життя в київських печерах та на різних славних полях бою, як от Летське поле

під Переяславом, місце прославленої битви Ярослава з Святополком.

Особливу категорію богатирів складають в народній уяві українського народу богатирі - семилітки. Про них, як завважив один із полтавських записувачів 1880 рр., люли не разо оповідають:

"Це для них не казки, не міти, до яких вони давно вже втратили віру, а щось хоч і чудесне, але реальне, чого не можна повертати на жарт, не повинно служити самій пустій цікавості". (К. Стар. 1889, III. стаття Савича).

"Семилітній богатир, — писав теж Костомаров (Монографії. I. вил. I. ст. 229). — це тип народної нації на будучі покоління ідеал героїчної сили, яка не старіє, вічно молодіє й об'являється..."

Мотив про богатиря - семилітка розроблено в билинно - казковій темі про київського обогонія Михайлика: в низці варіантів цей Михайлик — семиліток, і рація теми лежить власне в ранній молодості героя. (М. Грушевський "Іст. в. літ. I, ст. 314). У літописах мотив про молодого визвольника зустрічаємо в переказі про облогу Києва від Печенігів за Святослава. дарма, що літ тут йому не визначено а названо просто — "отроком".

По аналогії, мудра дівчина—семилітка рятує своїх бачьких своїм розумом, розгадуючи тяжкі загадки, або виконуючи важкі завдання.

БОГИЛА — символ занедбанья: "І твій барвінок хрещатий заріс богилою" (Т. Шевченко).

БОГІВ ШЛЯХ або **ЧУМАЦЬКА ДОРОГА** — згрупування небесних світил в кількості до 300.000 мільйонів, що ніби літять нижчим ласом (шляхом) наше небо на дві половини. До нього належить і наша соняшна система, з порочинкою — землею. Нараховують у всесвіті таких величезних зоряних згрупвань коло 30 мільйонів, що відстоять одно від одного в середньому на 2 мільйони світляних років (світло пробігає 300.000 кілометрів на секунду).

Всі ті Богові Шляхи відлягаються від нас, деякі зі швидкістю 20.000 і навіть 60.000 кілм. на секунду.

Ідея, що ота широка світляна смуга зірок на небі — то шлях через небо зустрічається і в інших народів: в Франції це Шлях св. Якова, або Еспанський шлях; в Півн. Німеччині — Нюрнберський шлях, у індусів вейсьської доби — Шлях Аримана, в турків — Шлях на Мекку. У санскриті, як і в українців — це Богів Шлях.

Дуже поширена в усіх європейських на-

родів назва Молочний Шлях, що походить із міфу класичної Греції: малий Геракл (Геркулес), коли Гера (Юнона) годувала його грудьми, так на них натиснув, що молоко бризнуло з них і сформувало отой Молочний Шлях (Галассія).

Багатьом народам Чумацький шлях видається не шляхом, а річкою: для месопотанців він був прототипом Ефрата та Тигра, у арабів він просто зветься Річкою, для гіндусів він — небесний Іанг. У Китаї Чумацький Шлях теж зветься Небесною Річкою.

БОГОГЛАСНИК — збірник українських релігійних пісень, що його видано в 1790 р. в Почаєві, а потім передруковано в 1805 і 1825 р. Були й пізніші змінені передруки у Львові (1850 і 1886). Первісне видання містило 238 пісень. "Богогласник" відіграв значну роллю в поширенні серед українського народу так званих духовних кантів.

БОГОМИЛЬСТВО — дуалістична ересь, що в Х столітті поширилася в Болгарії і звідти перекинулася й в Україну. Головним її ініціатором і поширювачем уважають на підставі свідчення болгарського полеміста пресвітера Козьми (з другої половини Х в.) "попа Богомила, що жив у першій половині Х в.". Але, як зазначає проф. М. Грушевський, всі відомості про нього настільки непевні, що саме існування цього проповідника богомільства тепер не всі дослідники допускають.

Наскільки великі впливи мало свого часу богомільство на розвиток релігійного світогляду українського народу, видно з таких слів, значно перебільшених, проф. М. Драгоманова:

"Коли взяти пам'ятки "народної мудрости", такі, як легенди, пісні, прислів'я українські, та по них характеризувати народню релігію, то побачимо, що в ній, над ґрунтом натуралістично-політеїстичним лежить найбільше кора релігії їх маніхейсько-богомільської, як і в болгарів, сербів і в великоросів, так що, коли б треба було застосувати до якоїсь із історичних релігій наш нарід, то я б застосував його скоріше всього до богомільства і наперед хвалюся, що переможе кожного свого противника в науковому спорі про цю справу" ("Чудацькі думки", Київ, 1913, ст. 145).

Хоча, як ми зазначили, в цих словах маємо значне перебільшення, все ж не можна не відзначити великого впливу богомільства на творення в Україні особливо так званих космологічних легенд. Мабуть, і казки про Правду і Кривду, дуже в нас поширені, належать до тих, що витворилися під богомільським дуалістичним поглядом на світ. Проте, вже акад. А. Веселовський правдиво завважив, що богомільство, як пізня ересь, вбирало в себе й давніші вірування та вироблені вже міти і те,

що декому може вважатися богомільством, в дійсності могло існувати й до богомільства -- ("Розісканія" XI, ст. 33—34).

Проф. М. Грушевський теж указував, що орієнтуватися в процесі поширення богомільських концепцій в нашому народі досить тяжко тому, що історія дуалістичних сект на сході Європи досі мало відома. Лист патріярха Тесфілакта до болгарського царя Петра (927 -- 968) вказує, що в тих часах ця "новоявлена ересь" була в Болгарії вже досить поширена. Основником її патріярх зве протє не попа Богумила, а якогось "египтянина Скитіяна", а Маихеа, іменем якого зветься тепер маніхейська дуалістична доктрина, кладе третім в ряді. Після ж Маихеа йдуть Павло і Іван, що від них пішли маніхейці-павликяни.

Їхні догмати патріярх збирає в таких пунктах:

Існують дві основи — добро і зло, творець світла і творець ночі, творець людини і творець янголів та інших сотворінь. Дух зла — Сатанаїл — творець і пан матерії, всього видимого світла і нашого тіла; подружжя, продовження й розмноження людського роду — це діло Сатанаїлове; Мойсеїв закон і пророки теж були від нього; Христос не був дійсною людиною, і Його смерть і воскресіння були тільки примарою.

Козьма й інші полемісти закидували богомилам, що вони не шанують Богородиці і говорять про неї ганебні речі, відкидають Христові чудеса і не вважають причастя Божою установою; не вважають хреста, вважають його діявولوвою вигадкою; не шанують ікон, грірівнюючи їх до ідолів; глузують із святих мощей, кажучи, що при них сидять біси та роблять чуда на збаламуцнення простаків. "Учать не слухати панів, гулять бояр, мерзкім Богові вважають тих, що служать цареві, і ґабам забороняють працювати на свого пана", і в загалі гребують роботою...

Ці релігійні й соціальні погляди не дійшли до нас у викладі самих богомилів, — не маємо взагалі нічого, що можна було б уважати за теорію богомільських провідників. Приходиться, як писав М. Грушевський, дошукуватися богомільських тенденцій в легендарній літературі та в усній словесності тільки поміжками за вказівками полемістів та такими далекими відгромами доктрини, як "Книга Іюана Богослава", що зветься також "Секретом еретиків".

Текст її переховався в латинському перекладі в формі відповіді Христа на запити Іюана: розповідається історію Сатанаїла, сотворення світу, гріхопадіння і запанування Сатанаїла над людьми, далі визволення їх Христом і, нарешті, даються провіщання про кі-

нець світу. Єсть кілька й слов'янських текстів, які стоять у внутрішньому спорідненні з цією сектанською біблією.

У західно-українському фольклорі, який взагалі повніше й ясніше заховує дуалістичні легенди, маємо такі варіанти дуалістичної повісті, де сотворення світу попереджається історією Сатанаїла, а продовжується оповіданням про прихід Христа і визволення ним людського роду.

Поза тим маємо й численні фрагменти цієї повісті в формі більш-менш заокруглених оговідань, часом забарвлених дуже різко дуалізмом, часом більш християнізованих і нерідко у подробицях своїх багатших і цікавіших за згадані вище суцільніші нариси. Вони їх доповнюють і разом із ними творять багатий і цікавий космогонічний цикл, що має неабияке значення для реконструкції дуалістичної богемільської доктрини в тих формах, в яких вона колись поширювалась на наших землях. (М. Грушевський "Іст. у. літ." IV, ст. 384 — 425).

БОГОРОДИЦЯ — Культ Богородиці розвивається в християнстві поволі і, хоча його давство треба починати вже з євангеліста Луки, все ж в перших віках християни більше цікавилися змістом нового вчення, моральною його сторінкою та організацією Церкви і визначенням життєвих відносин між християнством та юдейством. Деякі юдейсько-християнські секти I-го століття, як, наприклад, ебіоніти, не визнавали дівочства Марії, і багато гностиків вважали Ісуса за Йосипового сина. Докетисти, які навчали, що Христос мав тільки уявне тіло, резуміються, не могли визнавати Божої Матері; зрештою й Несторій, патріарх царгородський (428—431) рішуче заперечував, що Діва Марія була матір'ю Бога (Богородицею), а впердив, що вона була тільки матір'ю людини Христа (Христородицею). Єфеський собор 431 р. засудив ересь Несторія і тим поклан кінець довгій полеміці. У перший день засідань Собору величезний натовп чекав на вулиці його рішення, і, як тільки воно стало відомим, всі вулиці були ілюміновані, і св. Кирила, головного оборонця культу Богородиці, з засвідченими смолоскипами і кандильниками, проважав натовп через усе місто.

Почитання Божої Матері поширюється перше на Близькому Сході, в Палестині, в Єгипті, звідти переходить до Італії та інших країн. Перші іконографічні зображення зустрічаємо в катакомбах Риму. Спершу постать Божої Матері повна простоти, що межує з примітивністю, але згодом вона набирає величчя та пишності. Вона з'являється перед вірними, як Цариця Неба в багатому вбранні та з почотом янголів. У Київському Софійському Соборі на вівтарній стіні, що збереглася нещадно з XI віку, представлено Богородицю з

піднесеними догори обома руками — це образ так звані Оранти (та, що молиться). Її першообраз знаходиться в візантійській каплиці в Равенні (Італія), що походить із V ст. Другий образ цього типу, але не малярський, а різьбарський, знаходимо в соборі св. Марка в Венеції.

Першою церквою в Україні, присвяченою Богородиці була так зв. Десятинна церква, яку побудував у Києві десь у рр. 986 — 995 св. Володимир Великий. Називалася вона "десятинною" тому, що великий князь видав на неї десяту частину своїх доходів. В ній було поховано св. княгиню Ольгу, Володимирову жінку Ану і його самого. Ця церква завалилася під час облоги від татарських орд Батия — 1240 — ате, митрополит Петро Могила був її частинно відбудував. Та московські руйнікники знищили цілковито цю церкву в 1943 р. (Про Богородицю більше під: Покрова).

БОГУН ІВАН (†1664) — один із найгодовніших діячів Хмельниччини, полковник каленський (вінницький). Брав участь у всіх видатних боях, які давав Б. Хмельницький, але особливо важливу роль відіграв в бою під Берестечком 1651 р., коли гетьман залишив на його руки козацьке військо, зробивши його тимчасовим гетьманом. Славна також його оборона Вінниці від поляків того ж 1651 р. По Переяславській умові Богун вільмовився присягати цареві. Цьому фактові надало таке велике значення, що про нього писала 19 березня 1654 р. "Газетт де Франс" і був виданий у цій справі окремий указ московського царя. Проте, не схилився Богун і на бік Польщі: він був типовим представником тої української аристократії, яка мріяла про суверенну державність власного народу. Після смерті Б. Хмельницького Богун підписав із Швецією Корсунську умову, за якою "Військо Запорозьке за наряд вільний і нікому не підлеглий проголошено". Богун поставився цілком вороже й до Гадяцької умови з Польщею за Виговського, як поставився був до Переяславської угоди за Хмельницького. 1659 р., разом з іншими славними хмельничанами — Гуляницьким, Носачем, Дорошенком, Сіличем, Гапоновичем, Лизогубом, Лободою, Ханенком і Остапом Гоголем — написав він тодішнім москофілам:

"Дивуємося тому немало, що Ваші Милості, уродившись із нами разом народом вільним і спільно зрісши в Україні, отчизні нашій, а проливаючи час немалий кров свою за волю вільного Війська Запорозького, тепер самі добровільно в неволі піддаєтесь і з нами, братією своєю, з котрими разом хліб їлисте і проти неприятели кожного ставалисте. війну ведете, та на нас, кров свою, наступаєте..."

1662 р. поляки ув'язнили Богуну в Мачбургу, та 1664 р. він уже знову брав участь в поході правобережного гетьмана Тетері, разом

із поляками, на Лівобережну Україну, але тут, поляки, обвинувативши його в зносинах з українцями, обложеними в Глухові, заарештували його і розстріляли в лютому під Новгородом Сіверським.

БОДЕНШТЕДТ ФРІДРІХ (1819—1892) — німецький поет, перекладач, професор слов'янських мов у Мюнхені. У рр. 1840—1845 він подорожував по Росії, Україні, Криму, Кавказі й Персії, але найбільше захопився був Україною, якої мову старанно вивчав і якої пісні переклав на німецьку мову. Цей збірник українських пісень в німецькому перекладі вийшов у Штутгарті в 1845 році під заголовком "Поетична Україна". У вступі до свого збірника Боденштетт писав:

"Нехай запашні українські пісні, мов жалібні вітри, віють на німецькі левади і оповідають, як діти України колись любили й боролися... Ні в якій країні дерево народньої поезії не видало таких великих плодів, віде дух народу не виявився в піснях так живо і правдиво, як серед українців. Який захопливий подих туги, які глибокі, людяні почування в піснях, що їх співає козак на чужині! Яка ніжність, у парі з мужеською силою, пронизує його любовні пісні... Справді, нарід, що міг співати такі пісні й милуватися ними не міг стояти на низькому рівні освіти. Цікаво, що українська народня пісня дуже подібна своєю формою до поезії найосвіченіших народів Західньої Європи... *Важну роллю грає вступ чинка з м'якими, ніжними почуваннями, бо ж і в історії України багато схожого з лицарським середньовічним світом. Дуже тісно живе українцеві із природою і бере з неї ці чудові малюнки, що є в його піснях.*

У своїх спогадах, що вийшли в 1888 р., себто за чотири роки до смерті Боденштетта, він знову вертається до України і суворо засуджує політику царського уряду, а головне відомий закон із 1876 року, що ним заборонено все українське письменство. Тут же він подає характеристику українців, як чистокровних слов'ян тим часом як у москвинів, мовляв, багато монгольської крові. Тому українці — ослиний хліборобський нарід із великими поетичними та музичними здібностями, натомість москалі — типові кочовики, холодні й вирахані.

БОЖБА — прикликання імені Божого на ствердження правдивості своїх слів.

Незважаючи на євангельську заборону божитися ("Слово ж ваше нехай буде: так, так; ні, ні; бо нія більше над не, те від лихого", Матв. V. 37) український нарід дуже різноманітно і багато божитья: "Присяга Богу", "Далєбіг", "Як сонце на небі", навіть накликаючи на себе яке нещастя, як кару Божу, ко-

ли б твердження виявилось брехливе: "Покарай мене, Боже", "Побий мене сила Божа", "Будь я тричі проклят", "Бодай мені очі повилазили!"

Нарід не розрізняє між божбою і присягою і в саму божбу вводить термін присяги: "Присяга Богу, буду бити!", "Ти ж божився, присягався, не покину я тебе" (Метлинський). В народній свідомості божба тільки слабша форма присяги, форма чисто словесна, в якій закликається Бога на свідка правдивості. Присяга ж потребує, крім словесної формули, ще й дотику до святої речі, що своєю магічною силою не тільки стверджує правдивість твердження, але й більш безпосередньо загрожує кривоприсяцеві.

БОЛОТО — як і БАГНО — символ дрібних матеріальних інтересів, морального бруду, що протиставляється великодушним поривам до вищих ідеалів:

— Чий регіт то? Сміється хто? Болото?..

... Боно з багна свій голос подає.

Воно закон поставити свій хоче,
Тванюкою заплямить все святе.

Свій блудний світ запалює і морюк
Осяює принадливим огнем.

(ЛНВісник, 1924, V, 18).

"Не сміється вода з болота, тільки болото з води" — каже народня приповідка, а Іван Франко з цього приводу завважує:

"Бо звичайно так буває, що все морально брудні люди намагаються стягнути чесних людей у болото, а не навпаки, все дурні сміються з чесних та розумних, називаючи їх "наївними" та "ідеалістами", а не навпаки". — ("Приповідки, I, 248).

Така ж символіка в іншій приповідці: "Вже мені й вух не видно з того болота", — говорить чоловік про своє нестерпне життя серед сліток і наклепів (Л. Франко. I.295).

Про болото в житті народів писав О. Ковалевський:

"М'якість болота втягує в себе народи, що зникають із поверхні історичного життя; скелястість верховин витворює характер і силу народів, що, без огляду на перешкоди, доходять до незалежності. Болота колись знищили українську старшину, а разом із нею й визвольницькі змагання. Незнані й незначні герої, що не бояться верховин, вирвали з забуття легенду української незалежності".

БОЛОХІВЦІ — "ТАТАРСЬКІ ЛЮДИ" — населення української території з-над верхньої Случі й Бога (назва походить від міста Болохова, відомого з XII ст.), що під час походу татар на Україну в 1240 р. добровільно їм піддалися, волюючи татарську опіку, ніж кня-

зівську, і, покладаючись на татарську протекцію, завзято виступали проти князя Данила, що до нього та територія належала.

Літописець не дає ніяких пояснень цьому рухові "татарських людей", але він був дуже на руку татарам, бо ослаблював силу спротиву державної князівської влади. Тому князь Данило в 1241 р., ще до того, як татари повернулися з свого походу на Угорщину, кинувся з усіма своїми силами на болохівські громади: Деревич, Губин, Кобудь, Кудин, Городеш, Божський, Дядьків — і цілковито їх понищив. Та рух "татарських людей" тим не був знищений, і проф. Грушевський пояснює його, як "змагання вилотитися з-під князівсько-дружинного режиму". Під татарською зверхністю болохівської громади "могли шукати більшої свободи своєї громадської самоуправи. Легшого оподаткування...". Наслідком цього руху було відновлення тих більше-менше суспільно-політичних відносин, які існували перед княжою окупацією: земля розпачається на дрібні громади, не злучені між собою ніякою тривкішою організацією... Задержати в своїй зверхності такі громади... татарам було легше, ніж землі з княжою властю, з дружинною силою..."

Історія осудила болоховців — "татарських людей", а їх іменем визначається тепер всіх тих, хто власну — особисту, чи князову — вигоду ставить понад загально-національні інтереси, зраджуючи Батьківщину, "за шмат гнилої ковбаси"...

БОНДІОЛІ РІКАРДО — італійський журналіст, який написав книжку "Україна, Терра дель пане" ("Україна — земля хліба"), що вийшла в Мілані в 1941 р. Автор присвятив її "Всім тим, хто змагався і впаів із мрією про вільну Україну в серці". Книжку, що має 276 сторінок, попереджає передмова Енріка Інсабата, в якій він пише: "Ця книжка Р. Бондіолі добре виконує своє завдання і дає повний і точний образ України, якою вона була й є в своїй історії, господарці, культурі, мистецтві, — так що вона може бути справжньою енциклопедією українознавства..."

Книжка Бондіолі складається з таких розділів: "Україна — жива нація", "Україна вільна і слава", "Україна — непокірна мучениця", "Україна під большевицьким ярмом", "Душа українського народу в літературі і мистецтві", "Тарас Шевченко". "Від Шевченка до наших днів", "Україна — багата і родюча земля", "Україна і європейська рівновага".

БОНЯК ШОЛУДИВИЙ — уосіблення степових хижаків, перше половців, а потім і інших, що руйнували українські землі.

Половецький хан Боняк, чи Буняк, був історичною особою, що сильно була далася в

знаки українському народові в рр. 1094—1107. Літопис визнає його — "Безбожним", "Шолудивим", "Хижаким". В історії волинської війни він представлений ворожбитом. віщуном, що вие по-вовчому, і вовки йому підповідають. У XII в. чуємо легенду, що Боняк рубав шаблемо київські Золоті Ворота (цілком так, як знізіші польські джерела розповідали про короля Болеслава).

У пізніших народніх переказах, відомих від XVII ст., "Шолудивий Буняк" зробився вже цілком мітичною, нелюдською істотою, якимсь деловим смерті, кістяком, укритим тільки шкірою із виставленими нагору смердючими тельбухами. До цієї постагі було прив'язано різні мандрівні перекази — про вбивання ним слуг, які підлядають, що він — не жива людина, про врятування одного з тих слуг, який потім забиває самого Боняка, та інші перекази, які дають цікавий зразок того, як історична постагі, за ослабленням політичного чи суспільного інтересу до неї, поволі тоне в казковому елементі, затримуючи історичні, інтелектуальні риси. В одному із тих переказів Буняк — велетень космічних розмірів: могили та вали в Україні — то діли "Бунякового воїнства", що пройшло ввесь світ і, на місцях спочинку, висипало пісок із свого взуття, формуючи ті вали та могили. В інших переказах, Буняк — кістяк-людоділ, що живе по старих валах та городищах. Або — гном-вій з такими довгими в'ями, що їх два слуги мусять підіймати вилами: він домагається руки царівни і шукає її в усій Україні. У польських переказах XVII—XVIII вв. Буняк зробився отаманом козацьких ватаг, що напали на Польщу.

БОПЛЯН ГІЙОМ ЛЯВАССЕР (приблизно 1600—1673) — французький інженер, що перебував на польській службі переважно в Україні (з 1630 р.): в рр. 1637—38 брав участь у поході Конєцпольського на Павлюка й Острянщину, в 1639 році відбудовував Колак, який були знищили козаки; побудував також інші численні замки й фортеці, як Бар, Броди, Кременчук, у 1648 р. повернувся до Франції і в 1650 р. видав славнозвісний "Опис України" у французькій мові, який було перевидано з доповненням в 1660 і в 1661 рр. Його перекладено було на англійську мову (1704 р.), німецьку (1780), польську (1822 р.), московську (1832 р.), частково на українську мову.

Крім того, як один із визначніших картографів свого часу, Боплян зробив першу мапу України в 1639 р., а в 1654 р. видав у Данцигу великі мапи України, які виконав славний гравер Гондіюс. Після нового видання в Ругні 1660 р. ці мапи Бопляна (числом 10) багаторазів перевидавано в різних країнах Європи.

Головна прикмета Боплянових описів — правдивість і безсторонність, тим більше цін-

на, що Боплян, знаходячись на польській службі, брав участь у війнах проти козаків. Він піддає належне їхній хоробрості, звинності, сиритові, злібностям та свободолюбності: — **“Вони понад усе в світі цінять свободу, — писів Боплян про козаків, — без свободи вони не уявляють собі життя”**. Він захоплюється їхнім героїзмом та лицарською: — **“Хоробрі звияжкі, загартовані в боротьбі, вони готові по першому наказу, за тиждень, виступити в похід”**. Не можна надивуватися, з якою сміливістю вони перепливають море”, **“Не багато з них вмирає на ліжку, в глибокій старості: більша частина залишає свої голови на полі честі...”**

Про українських жінок Боплян в кількох місцях висловлюється похвально, звертаючи зокрема увагу на їх красу. Навіть пишучи про українських черниць у Києві, які могли виходити з монастиря і ходили звичайно в парі, відмічає: **“Пригадую собі, що я бачив деяких черниць, таких прегарних, що і в Польщі не зустрічав я багато подібних красунь”**.

Про чеснотливість українських дівчат Боплян писав:

“Хоч свобода пити горілку й мед могла б допровадити їх до спокую, але прилюдне висміювання й сором, якому вони підпадають, втрапивши невинність, стримують їх від спокую”.

Боплян був тим, що найбільше прислужився до спопуляризування нашого національного імені в Західній Європі: нашу землю він інакше не називає, як Україну, а народ українським.

БОРЕЦЬКИЙ ЙОВ († 1631) — митрополит київський відлученої за гетьмана Сагайдачного (в 1620 р.) православної єрархії, що її був позбавлений український народ в наслідок переходу давніших владик на унію. Був він галичанин з Бірчі, з 1604 р. був ректором львівської братської школи, а з рр. 1615–16 ректором Богоявленської школи. Визначився, як великий оборонець православної віри і в оборону новоствореної православної єрархії і написав два важливі меморіяли — **“Протестация”** (1621 р.) та **“Юстифікація”** (1622 р.).

Всвятяв митрополита Борецького та інших п'ятьох єпископів єрусалимський патріярх Теофан, який взяв був від царгородського патріярха вповноваження повити в київській дієцезії всі потрібні церковні функції. Сталося це завдяки рішучій поставі козацтва на чолі з гетьманом Сагайдачним, бо патріярх боявся біди “від короля і ляхів” і довго відрїкався, але зрештою мусів погодитися. Про це митрополит Йов оповідає в **“Протестация”**:

“Були справді такі, що відраджували пат-

ріярха з огляду на ті небезпеки, які тепер нам справді загрожують. Але люди лицарські й духом гарячі, сказали найсвятішому: — “На був би ти патріярхом, не був би добрим пастирем, не будеш намісником Христовим і апостольським, коли б не поставив і посвятив на родові руському митрополита і єпископів, зоставивши нас тут серед нагінок без пастирів”.

Само посвячення відбулося в великій тайні, поміч, в Братській церкві, при чому вікна церкви були забиті дошками й завішані, щоб світло в церкві не притягало уваги. Співав потиху тільки співець патріярха. (Мих. Грушевський: **“Іст. України-Руси”**, т. VII, ст. 438–39).

Довідавшись про посвячення митрополита, а пізніше й інших владик православної Церкви, уніятські владки сполошилися і кинулися до польського уряду, щоб їх боронив. Вони представляли патріярха Теофана самозванцем, турецьким політичним агентом, який не мав права висвячувати, — приїздив він мовляв, тільки для того, щоб бунтувати козаків, і цим же займається тепер Борецький і т. ін. В наслідок того почалися урядові репресії і нові переслідування православних. У Вільні стався справжній погром православних. Митрополит Йов, в імені всіх новопоставлених владик, підняв протест проти поступовання уряду. Оправдує себе та інших проти інсинуацій:

“Ми не шпиги, ані ховаємо шпигів. Ми — обивателі сеї землі, добре і чесно уржджені в домах шляхетських, тут оселі й замешкалі, живемо явно і добре звісі людям усього стану... Беремося до того, що лишили нам наші попередники, — до чого дають нам права Божі і людські закони і звичаї, і більше як 600-літнє уживання. Проповідаємо ту ж віру, що і попередники наші. Навчаємо про спасенні речі, про царство небесне. На нічне життя і нічне майно не вступаємо. Волостями, містами, замками не володіємо. Збитків, злочинств, насильств не чинимо. На війну на християн не звемо, убивати не учимо. Навпаки, **поучуємо давати себе убивати, майно своє піджубити і не жалувати за ним, дбаючи про маєток ліпший і вічний на небі... Не бунтівники ми, не ворохобники, а **люди на мучеництво признані**. Нехай про латинську Церкву і про уніятів іде неслава по всьому світі, що вони гонять і мучать руський народ. Про нас же нехай всі стогони світу обходить добра слава мучеництва — нехай знає кожний, що **перше, ніж узяти на себе цю святу службу, ми подумали на себе вінець мученичий...** Не на пановання і розкоші пішли ми, і ніякий страх, за помічю Божою, ні кари, ні муки не відвернуть нас від правдивої віри й служби Богу...”**

В цій же **“Протестация”**, що її авторство дехто приписує Касіянові Саковичеві ректорові шкіль київських, митропол. Йов залишив

нам поетично-мистецьку, але історично вірну характеристику українського козацтва, пов'язуючи його з найдавнішими нашими національними державними традиціями:

“...Щодо козаків, то про тих лицарів знаємо, що вони роду нашого, брати наші й православні християни. Це бо те плем'я славного рязду руського з насіння Яфетового що Грецьке царство на морі й суходолі воювало. Це з того покоління військо, що за Олега, монарха руського, в своїх мисюксіях плавало по морю й по землі, приправивши до човнів колеса. Це ж вони за Володимира Святого, монарха руського, воювали Грецію, Македонію, Іллірку. Це ж їхні предки разом з Володимиром християлись, віру християнську від константинопольської Церкви приймали. Вважайте на їх релігійність: коли на море виходять, наперед всього моляться, засвідчуючи, що за віру Христову йдуть невірних бити, невольників визволяти. Здобич своєю на церкви, шпиталі, духовенство дають, за прощення своє невольників звільняють, церкви нові й монастирі будують, мурують, багатять. Що інші народи словами й промовами воюють, то козаки на ділі виконують. Сам Бог керує ними, один Він знає, на що ті останки давньої Русі береже... правницю їх кріпить і силу на морі й суходолі поширює; як перувні якихсь чи громи живі береже, щоб невірних татар і турків громили й страшили.”

БОРЕЦЬКИЙ МИКОЛА (1879—1936) — другий, по Василеві Липківському, митрополит Київський і всієї України УАПЦеркви. Всвячений на священника в 1904 р., приєднався до українського автокефального руху і в 1922 р. був всвячений в Гайсині на єпископа Гайсинщини. Коли на соборі в Києві в 1927 р. Москва вимогла усунення митрополита Василя Липківського, Собор вибрав на митрополита Миколу Борецького. Тоді він сказав знаменні й прощальні слова:

“Поруч із розп'ятим тількищо митрополитом Василем на мене чекає мій хрест... З безмежною любовю до Бога, до вас, до нашого народу я готовий на жертву... Нехай буде воля Всевишнього”.

В січні 1930 року Москва скликала всіх єпископів УАПЦеркви до Києва і примусила їх підписати акт про “самоліквідацію” УАПЦеркви. Скоро після того митроп. Миколая було заарештовано і, після ув'язнення в київській і харківській тюрмах, вислано до політичного ізолятора в Ярославлі на Волзі. Там агенти ГПУ змушували митрополита підписати заготовлений лист, в якому було сказано, що в СС-СР нема утисків релігії. На це митрополит Миколай відповів:

— Коли б у Советському Союзі не було утисків релігії, то я б тут не сидів!

Він відмовився підписати той лист. За це митрополита Миколая почали страшенно катувати, і в наслідок цих катувань митрополит ксичічно захворів. У 1933 році його перевезено на Соловки, а в 1935 році до божевільні в Ленінграді, де він і помер в 1936 році, замучений за Українську Автокефальну Православну Церкву.

БОРОДА — в давніші часи прикмета чоловічої гідності. У “Руській Правді” відірвання вуса чи бороди вважалося за образи честі, і тому кара за цей злочин була вища, ніж, наприклад, за відрубаний палець, або яке інше покалічення: відрубаний палець коштував три гривні, а вирваний вус, чи брова — 12 гривень!

Архангел Метатрон ніби відкрив був рабіві Ізмаєлеві, що Єгова має бороду в 11.500 лег (давня міра різної довжини — від 4 до 10 кілометрів), і той поспішив записати це до Талмуда. Захоплюючись шією боролою, жиди не могли увити собі священника безбородим, і тому й книжка Левіт в Біблії суворо забороняє голити бороду, — заборона, що мала вплив і в пізнішому християнстві. Асирійські та персидські царі теж культивували довгі бороди, як необхідний атрибут своєї царської гідності, а єгипетські фараони, хоч і голмили підборіддя, але обов'язково чіпляли до підборіддя штучну металеву бороду. Асирійці і перси пильно й дрібно закручували та прикрашали бороду золотими та різноколіоровими нитками. Що звичай прикрашувати так бороду — боляй при святах — існував і в нас, про це можна здогадатися з обряду прикрашування так зв. Спасової Бороди та з обжинкових пісень:

“Хоче Ілля по межі, дивується бороді,
Ой, чия ж то борода, да золотом улита,
Чорним шовком обита?”

До Олександра Македонського греки теж носили бороду, але Олександр наказав своїм воякам зрізати свої бороди, бо за них, мовляв, у бою хапається ворог.

Серед римлян моду голити бороду завів перший Сципій Африканський. З того часу римляни першу бороду присвячували богам. Але св. Климент, четвертий римський єпископ, пригадуючи біблійну заборону, грозив гнівом Божим тим, хто порушував “подобіє Боже”, голячи собі підборіддя. Батьки Церкви стверджували цю заборону, аж поки папа Лев III (795—816) не поголив собі бороду, щоб відгізнитися від бородатого константинопольського патріарха. Та єпископи й нижче духовенство не захотіли йти його слідами, і папа Григорій IV (827—844) мусів був видати спеціальний наказ про гоління бороди, загрожуючи неслухняним конфіскацією майна. З того ча-

су катлицьке духовенство звичайно голить бороду, хоча й пізніше деякі папи, як Григорій III та Юлій III, носили її.

У відомому диспуті царя Івана IV московського з єзуїтом Антоном Посевіном про християнську віру, цар звернув увагу насамперед не на догматичні різниці між православ'ям і католицизмом, а на... бороду: — "Бачимо в тебе бороду підсічену, а бороди підсікати та підголювати заборонено, і то не тільки попові, а й світським людям, а ти, римської віри піп, собі бороду січеш..."

Інший московський цар, Петро I, щоб наблизити Москву до Європи, теж насамперед узявся був за бороди, які в очах тодішніх консервативних московських бояр зробилися символом національної гідності, а в очах царя Петра та вірної йому поліції — символом неслухняності й бунту.

Серед українців, неважаючи на вищезгаданий закон "Руської Правди", ношення бороди було далеко не загальним явищем, і арабські письменники, які писали про наших пращурів, згадують, що деякі з них носили бороду, а деякі — ні. Лев Диякон так описує великого князя Святослава:

"Борода була обголена, на верхній губі густе її довге волосся..." — себто, вуса.

В літописі маємо ще й опис князя Володимира Васильковича, який "бороду стриг".

Князі портрети на монетах виразно вказують довгі вуса, а щодо бороди, то на деяких монетах з іменем Володимира, золотих і срібних, зовсім виразно видно, що князь не має бороди, а на деяких не можна добре розібрати, чи має він коротку бороду, чи зовсім низько обстрижену. На так зв. монетах Святополка князь не має бороди. Ярослав на старих фресках св. Софії має невеличку бороду. У Святослава Ярославича на малюнку з його Збірника, видно низько обстрижену бороду. Так само і в Ярополка Ізяславича. Зате поляки гдузували з Данилових вояків: "Поженемо на великі бороди..."

У козацькі часи, хоча загальною наші люди бороду голили, все ж бачимо й чимало бородатих. Мазепу малювали без бороди і боролатим. Скоропадський і Апостол, хоч і померли дідами, фігурують на портретах безбородими. Знаходимо бороду на портретах ген. обоного Василя Дунина Борковського, ген. судді Івана Домонтовича, луб. полк. Максима Ілляшенка. Історик Лазаревський робить висновок:

"Борода зовсім не була рідкістю серед української старшини, але її мали тільки старі люди" — та й ті, далеко не всі.

Те саме можна помітити й серед простої народу: молоді люди голять бороду, старші її заускають, звідки й в пісні співається:

"Ой, не піду за старого, бо борода коле", а в приповідці іронізується:

"Борода виросла, а розуму не винесла"...

БОРТНИЦЬКО — давнє бджільництво, що прийшло на зміну примітивному "видиранню" меду й воску в дуплах дерев. Саме слово походить від старо-українського слова БОРТЬ — штучне дупло для вибирання меду, або навіть окремий вулик, колода, прив'язана високо на дереві. Борті й бортники відомі в Україні з найдавніших часів. Бортництво охороняли закони "Руської Правди" кн. Ярослава і пізніше українське право XVIII ст. Воно дожило в лісах Волині, півн. Чернігівщини й південної Київщини до початків XX століття.

БОРТНЯНСЬКИЙ ДМИТРО (1751—1825)

— найбільший український духовний композитор світової слави, реформатор церковного співу православної Церкви. Народився в Глухові, студіював 11 років (1768—1779) в Італії, де написав (і виставляв) свої опери на італійській лібретта "Креонт" (1778), "Алкід" (1778), "Квінт Фабій" (1779). У мілянському альманасі "Індіче де Спетаколі" ("Показник вистав") з 1783 р. говориться про Д. Бортнянського, як про оперового композитора.

Повернувшись з Італії, Д. Бортнянський став придворним капелмайстром, а з 1796 р. директором Придворної Капелі, яку називали "Кутником України", бо вона була складена майже з самих українців. Такою її зробив сам Бортнянський, як про це посвідчує опис Придворної Капелі за часів Бортнянського, який було видруковано в 1823 році в "Отечественних Записках" (ч. XIV, ст. 435):

"Взагалі в цьому хорі, починаючи з Директора, майже всі між собою земляки і в більшій частині дорожать звичайми й мовою своєї батьківщини, а до того привначаються й декотрі з великоросіяни, що входять в ту капелу. Багато людей, що знають ласкаву прототу й смирність (! — Е. О.) Малоросіяни... захоплюються, і справедливо, деякими особливостями щодо зворотів і висловлюєти мови цих нащадків стародавніх Домественників Київських..."

Що Дмитро Бортнянський був українцем не тільки з уродження, а й в житті та в дії, про це свідчить не тільки склад його капелі, але й самі його численні музичні твори. Український характер мелодій його церковних творів такий очевидний, що його відзначають мало не всі дослідники, а московський дослідник Асаф'єв знаходить його в комічних операх Д. Бортнянського на французький текст "Сокід"

(1786 р.) та "Син Суперник" (1787 р.). Дарма, що він, як відзначив П. Маценко, знайшов був в опері "Син Суперник" типовий зразок французької опереткової польки в мелодії, яку наш композитор узяв був із жартівливої бурсацької колядки "Народився нам Спаситель."

Та понач вищезгадані опери важлива діяльність Д. Бортнянського особливо в хоровій творчості, з якої дійшло до нас понад сто церковних творів.

Писав він також інструментальну музику — для піяно та для камерних ансамблів. 1882 року видано твори Дмитра Бортнянського в 10 томах під редакцією П. Чайковського.

БОЯН — славний український поет-співак, до якого, як до свого попередника звертається автор "Слова о Поцку Ігоревім", шукаючи в нього надхнення. В Бояна бо була буйна уява. Коли хотів кому пісню заспівати, носився він думкою по дереву, сірим вовком по землі, сизим орлом по під хмари. А коли задував про незгоди давніх часів, пускав десять соколів на стадо лебедів... Але то не десять соколів пускав Боян на лебедне стадо, а своїми віщими пальцями торкався струн, а струни самі гомоніли князям славу.

Боян зробився в Україні символом народних поетів, втіленням думки нації, що змагає до свого духового виявлення. Тому П. Куліш, звертаючись до своєї музи, писав:

Кобзо орлице! Заклич-задзвони з високости,
Щоб на твій поклик старі позросталися кості,
І неповино пролітатя кров ожила,
І Боянами-орлами земля процвіла...

В Галичині і на Буковині ім'я Бояна носили українські музичні товариства та хори. Перший "Боян" організовано 1891 р. у Львові. В 1904 р. виник був "Боян" і в Києві, а в 1905 р. у Полтаві. Московська окупаційна влада всі "Бояни" зліквідувала.

БОЯРИ — керівна привілейована верства суспільства за княжої доби. княжі дружинники та дорадники, що творили Боярську Радлу, чи Думу, і займали високі посади в державі.

Хоча з упадком старої князівської України бояри, як суспільна верства, зникли, бо одні з них поробилися польськими чи литовськими шляхтичами, а бідніші, втративши свої привілеї, розпшилися в часі селянства назва бояр затримується у весільній обрядовості, де молодий зветься "князем", а його дружина — "боярами". Кожному з них найближчий приятель молодого, що прибирає назву друга або старшого боярина, здіймає шапку та несе її до хати молодого. Там до шапок пришивають "квітку" з барвінку та з червоної стрічки.

Після того, як дружину з парубків набрано, відбувається обряд присяги: на стіл ставлять велику миску з водою і кладуть біля неї ложку; старший боярин дає кінець своєї хустки молодому і веде його круг стола, а молодий, в свою чергу, тримаючись теж за хустку, веде за собою одного з бояр, той ще іншого і т. д. Після першого та другого обходу, проходячи повз миску, зачерпує з неї ложкою води і випиває, а після третього обходу всі п'ють уже просто з миски. Після того всі вибираються у похід по молодю, і бояри, прийшовши до двору молодю, ніби роблять спробу взяти її силою, але їх не пускають. Тоді починаються пересправи, аж поки оборонці двору не згодяться відчинити ворота.

У цьому обряді маємо безсумнівний пережиток давнього обряду умикання, коли товариші молодого "князя" дійсно складали з себе озброєну дружину — "бояр".

БРАЖНЬОВ ЄВГЕНІЙ — московський пролетарський популярний письменник, який в мемуарах із 1919 року, які видала в 1916 році "Бібліотека Пролетарських Писателів" під заголовком "В диму костров", дав повну волю своїй розперезаному московському шовінізму, так що, за висловом Б. Антоненка-Давидовича ("Воскресіння Шельменка"), цю книжку треба було б назвати не "В диму костров", а "Как ми завоювали халхов".

Ось як він писав про Київ:

"Київ — місто хамалеон, Хрещатик — перекидана торба, продажний проспект, вулиця ренегатка. Вчора вона просягала Раді, маршала вишкі українською мовою (зберігаю точність оригіналу, що не піддається перекладові — О. Є.), наряжата продавщиць в спілчницю, плахту і вансто. Сьогодні "любезничає" із красноармейською зв'язкою, на тротуарах і по крамниях большевицька термінологія, маскарад під пролетарів, "трудові артели", "робоча кооперація". Завтра — овація і усмішки гетьманськими холяям, знову "українська мов", "жіночі капелюхи", "кавіярня та едалярня", "чоловіки" за оселедцями, саблюдами і шулерськими обличчями, крохмальні груди мазуриків, бриланти проституток, саяні морди попів..." (стор. 13).

А на стор. 22:

"Що значать тих кілька десятків спійманих білогардійців і виявлених контрреволюціонерів, що їх баракло розтрусили в Києві в запалі перших днів? (Тоді було розстріляно понад 5.000 людей — О. Є.). Що вони значать, коли все місто відрізу — контрреволюція, коли все населення від першої до останньої людини — відомі білогардійці, визискувачі, кати, клясові вороги, яким не може бути пощади".

Можна б і більше цитувати, але — вис-тачає.

З цього приводу Б. Антоненко-Давидович писав:

“Вам, читачу, мусить бути тепер зрозумі-ло, чому цю книжку Є. Бражньова разхватує російський обиватель на Україні, і чому мені коштувало багато часу та зусиль, що б знайти мало-що не останнім примірником цей цікавий документ. Але вам, так само, як і мені, нев-тямки, як цю “Одисею” неприхованого росій-ського шовінізму беретесь видавати видавниц-тво “Круг”, куди ливився московський Голов-літ? І куди дивляться політкерівники тих вій-ськових частин, що маршують, співають по міських вулицях цю пісню бражньовського жанру, як про це писалось вже і в “Комуністі”:

“Всех фашистов разобьом,
На Україну жить пайдьом,
На Україні добре жить:
Есть что шамать, есть что пить”.

Куди?”

На цей запит Москва відповіла, зліквіду-вавши раївного Б. Антоненка-Давидовича — Бражньов же далі пишається своїм московсь-ким шовінізмом і ненавистю до всього укра-їнського.

БРАНДЕС ГЕОРГ (1842—1927) — дан-ський літературний критик світової слави жи-лівського походження. Він пегпий в Скандина-вії написав працю про Тараса Шевченка, ви-соко оцінивши його творчість. Його відношен-ня до української справи виявились в листі до голови Дипломатичної Місії УНР в Данії, д-ра Дм. Левинського, 10 травня 1919 року, в яко-му читаємо:

“Необхідно, щоб я забрав назад кілька слів про Україну і про Київ, які я написав в одній з моїх книг, що невдово вийшла “Остан-ня частина трагедії, Заключення миру”. Пегел роком я написав, за якимось німецьким чи ан-глійським жерелом, анекдоту, яка fvgvove на стор. 36 цієї книги, що в Києві було б мар-но шукати людини, яка говорила б по-україн-ськи, а не по-московськи. Я написав це, вихо-дячи з факту, що Гоголь, Стороженко, Мак-сим Ковалевський і Короленко писали по-мос-ковськи, хоча й народилися в Україні.

“Останнє число українського бюлетеню повідомило мене про еволюцію Короленка шод-ло мови. Він — єдиний з названих чотирьох ще живе.

“Шодло цієї анекдоти, то вона — тільки поганим жарг. Я не повинен був її переказу-вати бо я ще в 1904 р.. задовго до Бересте-рне Берсона підніс був голос проти кривди, яку чиниться Україні. До певної міри я мав

би це ставити собі за честь, бо з приводу од-ньої дрібнички, а саме з приводу моєї відсут-ности на українському святі у Львові, укра-їнська преса досить гостро проти мене висту-пила, особливо в органі найважливішого її представника Івана Франка, хоча я йому не зробив жальної кривди. Моя провина полягала в тому, що я, пообіщавши прибути на вечір, присвячений на вшанування Т. Шевченка, вис-лав натомість у найввічливіших виразах і з найбільшою пошаною мою відмову, мотиву-ючи її тим, що поляки, які мене запросили до Львова, і в яких я був гостем, заповнили мене в своєму національному фанатизмі, що я по-повнив би зраду в їх відношенні, коли б від-відав українське товариство.

Мої прихильні писання про долю Украї-ни під чужинським пануванням не були пер-екладені і тому залишилися невідомими по-за кордонами Данії. Коли я їх писав, ще не було можливості говорити про Незалежну Ук-раїну. Тому я відчуваю потребу вяснити, в якій височій мірі українці мають на своїм бо-ці мої найпакіші симпатії в їх боротьбі за незалежність. Кривавої несправедливості за-знають вони як від русских, так і від Антанти. Це ганьба, що такого варвара, як Ленкін, під-тримує нивілізована Європа, і ще більша гань-ба вставити в свою програму вільне самовиз-начення всіх народів, отже і України, і потім поборювати її задля відновлення реакції.

“Для України це не багато значить, що одним письменником буде більше чи менше в Європі, що симпатизують з її народом і її країною. Але то тільки з почуття мого влас-ного обов'язку скаладаю я тут Україні вирази моєї глибокої пошани”.

Цей лист Г. Брандеса було видруковано в різдвяному числі 1919 р. Бюлетеню україн-ської Місії в Копенгазі, але він залишився цілком невідомим широкому загалові.

БРАТКИ — гарна квітка, що називається також Подувіт, Іван та Марія, Зозуліні че-решки

У триколових пелюстках Братків вба-чали в лавнину символ християнської Троїці, з оком Бога в трикутнику, тому в західних єв-ропейських раголів цю квітку називають та-кож квіткою Святої Троїці.

В українського ж народу вона стала сим-волом нездоленого фатального кохання між братом і сестрою; брат і сестра повічались, не знаючи нічого про своє споріднення. Коли ж довідалися —

Ходім, често, в темний ліс, —
Нехай же нас звір із'їсть!
А ліс каже: не прийму.
А звір каже: вижену!..

Ходім, сестро, горою,
Розсіємось по полю
Шовковою травою.
Будуть люди зілля брати,
Сестру з братом споминати:
Я завітую жовтий цвіт,
Ти завітеш синій цвіт, —
Буде слава на весь світ...

БРАТСТВА — релігійно-національні товариства українського православною люду, що відиграли особливо велику роль в суспільному житті України XVI—XVII вв.

Братська організація має за собою глибоку історію і традицію. Первопочини її сягають ще поганських часів, коли то великі рокові свята й похорони збирали довкола усвячених місць споріднені ("братні") роди на богослужби й ігрища.

У первісній ідеї братство — не, як каже проф. М. Грушевський, союз братів, які, відлучившись зі спільної сім'ї, не розривають ротових зв'язків. В міру того, як ротовий вступний слабнув і розкладався, місце цих ротових союзів заступали різні територіяльні та професійні союзи, що приймали на себе функції старих родових союзів. Так у зах. Європі на руїнах старих родових союзів висловили такі організації, як гільдії й цехи, і ці різні професійно-національні союзи називають себе "братствами".

Вони задержують із старих організацій релігійну закуску, свята своїх патронів (храмові свята) і ритуальні бенкети — БРАТЧИНИ.

У світі східно-слов'янським, де родовий устрій розложився дуже скоро, ім'я братств задержалося тільки за тими союзами релігійного характеру, які перейняли на себе опіку над старими родовими культурами. Це старе братство прив'язане звичайно до місцевої церкви, що являється осередком організації та її патроном. Головною прикметою й тим життєвим нервом, що втримує цю братську організацію, служать братські бенкети — БРАТЧИНИ. Їх справляють раз, а то й кілька разів, на рік при церкві на її користь, в храмові, чи яке інше, традиційне свято. Бенкет цей відбувається в складчину братчиків, але що більше на ньому стонітих гостей, то більше слави для братства і доходу для церкви, бо ні гості звичайно "вкупуються" в братство, себто дають свою вкладку.

З розвитком по містах цехового устрою, що попалає на другу половину XV в. і головню XVI в. церковні братства підпадають під сильний вплив цехів, себто професійних ремісниччих організацій, що теж мають ім'я братств. Подібно як у цехах, так і по братствах почали обов'язувати суворі організаційні статuti,

що окреслювали братські права і обов'язки. Але якщо до цехів могли належати тільки кваліфіковані ремісники-католики даного міста, а вся цехова організація спирає на професійній виключності тих, що могли користувати з цехових привілеїв, то українські церковні братства, хоч мішанські та ремісниччі в своїй основі, радо приймали до себе й позаміщеву шляхту і духовенство, себто — гуртували в собі все тодішнє, позбавлене ще прав українське громадянство.

Формально статутів справи і обов'язки братств зводилися до опіки над цеховою, до взаємної братерської допомоги та вдержання, так би мовити, товариського життя. Фактично ж, у таких братствах, як Львівське, Луцьке, а потім Київське, ці права й обов'язки були куди ширші: вони допомагали зберігати свою вігу, обряд і давні звичаї, ставали активними оборонцями української національної самобутності. З кінцем XVI в. братства розгонули широку культурно-освітню працю, відкриваючи школи та друкарні, друкуючи книжки, збираючи бібліотеки.

Львівське братство при церкві Успіння Богородиці (відоме з 1463 р.), що загартувалося в упертій боротьбі з польським релігійним і в'язловим тиском, мало одну з перших в Україні друкарень і вилатну грецько-слов'янську школу. В кінці XVI і в початку XVII вв. існували братства по багатьох містах України — в Києві, Луцьку, Острозі, Володимирі, Бересті, Більську, Любліні, Могилеві, Пегемішлі Рогатині, Тернополі, Тесниці... У XVII в. велику роль в національно-культурному розвитку України відіграло Київське Братство, при Богоявленському монастирі (бл. 1615 р.).

До нього належали, крім київського мішанства і духовенства, багато української шляхти і козаків. Його школа, об'єднана в р. 1632 з школою при Києво-Печерському монастирі, перетворилася на КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКУ АКАДЕМІЮ.

(В 1620 р. до Київського братства записався гетьман Сагайдачний зі всім Військом Запорізьким).

Велику роль відіграли братства в обороні української православної віри та моралі, zagrożеної унією та відступством єпископів. Грамотами східних патріархів братствам надано великих прав у Церкві: вони мали право, через своїх священників, відлучати від Церкви челоуірних братчиків, а то й не-братчиків. Вони мали право наглядати за життям священників і доносити на них єпископові. Більше того: братство мало наглядати за самими єпископами, доносячи про їх негідну діяльність патріархові.

Такі великі права братств скоро доправили до гострих непорозумінь між ними та єпископами, і ці останні почали голосно скарижитися на "громадянський папізм", що ніби "шеви, крапці та кожум'яки" хотять радити Церквою, на що їм відповідали, що й Апостоли не були високого походження. . .

Серед єпископів і взагалі вищої тодішньої церковної влади було не мало осіб, які про Церкву зовсім не дбали, а життя провадили неморально. Саме тому Царгородський патріярх змушений був поширити права братств, бо тільки в них бачив обособнів віри. Ці його побовання виявилися правдивими, коли за Берестейської унії мало не всі інаші єпископи відкрито покинули батьківську віру.

По Берестейській унії 1596 р. релігійно-обособне значення братств ще більше зросло. Настав тяжкий час, коли українська православна Церква залишилася була зовсім без єпископів. І от тоді братства не побоялися перзбрати на себе найбільшу відповідальність — рядити всією Церквою. Так було аж до 1620 року, коли нарешті відновлено в Києві вищу церковну єпархію (див. про це під гаслом БОРЕЦЬКИЙ ЙОВ), але й тоді братства ще довго продовжували свою культурно-освітню та полемічну діяльність, витримуючи натиск польського уряду і вишого українського духовенства. Аж у 1708 р. Львівське бр. було теж змуснене покинути православну віру і фактично припинити всяку діяльність.

Під Москвою, коли Правобережжя, по розлітах Польщі, опинилося під опікою московської православної Церкви, ця остання заохочилася викоринювати з української православної Церкви все те, чим вона відрізнялася від московської, — тому припиняється й діяльність братств. Пізніше російський воля зрозумів історичну роль братств і 8 тоавня 1864 р. вивав новий закон про братства, що їх — із новим, російським статутом, — дозволялося відкрити в усій Росії. Але ці нові братства аві своєю працею, аві своїми завданнями не мали нічого спільного з давніми українськими братствами.

Відновлення цих останніх бачимо тільки по національній революції 1917 рівнобжно з горвітвом УАПЦеркви.

Братство св. Покрови в Буенос-Айресі в своїй діяльності, скільки дозволяють засоби і обставини, відновлює старі традиції українських братств в Україні, — в уському разі воно врятувало УАПЦеркву в Аргентині від розвалу який вже нагло близько їй загрожував.

БРАТСТВО ВОСКРЕСІННЯ — церковна організація, створена в Києві в 1917 р. після з'їзду духовенства і мирян, який обрав головою протоєрея Василя Липківського, пізнішо-

го митрополита УАПЦ. Братство Воскресіння мало на меті злобути автокефалію української православної Церкви: воно перетворилося у Всеукраїнську Церковну Раду, яка скликала 7 січня 1918 року Всеукраїнський Церковний Собор.

БРАТСТВО САМОСТІЙНИКІВ — конспіративна українська організація з 1915 р., яка створила пізніше ряд легальних організацій, як вид-во "Вернигора", Союз Українців - Державників, партію Українських Соціалістів - Самостійників, першу формуцію Української Центральної Ради, військове Т-во "Батьківщину". Душею й мотором того всього був Вал. Отамановський, зліквілований пізніше большевиками у зв'язку з Спільною Визволення України.

БРЕМНЕР Р. — англієць, який подорожував по Росії в 1830 р. Опис його подорожі видано в Лондоні в 1839 і 1940 рр. Українці присвячено коло 200 сторінок довку. На думку проф. В. Січинського, який послідив цю книжку вона — після записок Д. Маршала 1770 р. і Е. Д. Кларка 1800 р. — третя найважливіша книжка про Україну англійського автора. В ній спостежеливий англієць на кожному кроці підкреслює особливості України, природні, господарські, національні і культурні. Він називає Україну Україною, в вітмину від москалів, що звали її вже Малоросією. захоплений українською природою, з признанням говорить про культурність, чистоту і владу українців, їх працьовитість, пильність і — гордість. Він радить своїм землякам їхати в Україну і переконатися що український наріл зовсім вілмінний від московського і від західноєвропейських народів.

Він приходить до висновку:
"Назавгаля вважаю їх (українців) за людей багато вишого рівня, ніж русські, з огляду на їх незалежність духа та свобідну форму державного правління.." (очевидно в минулому).

БРЕХНЯ — злісне й свідоме викривлювання дійсности на школу ближньому.

Християнська мораль гостро засуджує брехню, і Христос назвав її ділом диявола: "Той бо лжюговцьєль із починув, і в правді не встояв, бо нема правди в ньому. Коли говорить брехню зі свого говорить, бо він — брехун і отьєль брех'ї" (Іоанч VIII, 44).

І апостол Павло писав Колоссянам: "Не кривить словами один проти другого" (III, 9).

Але розрізняймо: якщо кожна брехня — злісна й свідомо неправда, то не кожна неправда — брехня.

Колі хто говорить неправду, шире перекон-

нани в правдивості своїх слів, нема в його неправді брехні, а є тільки ПОМИЛКА.

Коли лікар говорить важкохворому, щоб підтримати його сили й подати йому налію на одужання, неправду про стан його здоров'я, нема в його словах брехні, а тільки неправда, одуховлена любов'ю до ближнього.

Коли письменник творить літературні фікції і оговідає про людей і речі, які існують тільки в його творчій фантазії, нема брехні в його творчості, а тільки неправда, освітлена ідеалами краси й любові до вдосконалення дійсності.

Вияток тут роблять ті письменники (а їх тепер чимало!), що пишуть не з внутрішньої потреби виявити закладену в них іскру Божу, щоб послужити для духового піднесення людства, не в спогляданні й надхненні вищих ідеалів краси добра й любові, а з своєкорисних розрахунків кар'єризму чи матеріального збагачення: вони **спекулюють** на найнижчих інстинктах людини і замість творити світ вищої правди що в світлі теперішньої дійсності можуть вилататися й неправдою творять світ жалюивої брехні, в якому, замість людини з Божою душею, що змагає до все більшого духового довершення, знаходимо тільки двоногого звігину.

БРИНДЗА — солоний овечий сир. .

Символ бідності: "Бити бриндзу" — нужденно жити.

БРИКЕ П'ЄР — журналіст, довголітній редактор женецького впливового щоденника "Журналь деЖенев". Часто виступав із доповідями та статтями в обогоні українського народу від московського імперіялізму. "Український селянин не хоче ніякого комунізму, — писав він в одній своїй статті під заголовком "Україна проти Москви" в 1934 р. Щоб панувати над Україною та стримувати її, Кремль провадить політику насильства та визиску. Український елемент немитосердно переслідується в цій республіці що зветься українською, але відлана приймає російського диктатора Постишева... Щоб побороювати українство по селах, Москва живляє відлавна вигнання та застачня. В останнім часі до нього подано методи виміни населення: 350 000 українців було виселено до Росії, а 500.000 російських селян перейшло на їх місце, спустяжені голодом та ГПУ... Большевик має тепер за собою силу, але українець упертий і занепокоєння, яке він викликає в советській дипломатії, виказує, що він бореться не даремно..."

БРОВИ — атрибут людської краси, особливтво **БРОВИ НА ШНУРОЧКУ** — вузькі, рівні брови:

"Не так очі, як ті брови,

Любі, милі до розмови..." (Метлинський)

"В мене чари всі готові:
Біле личко, чорні брови..." (Чубинський)

БРОДНИКИ — степова неосіла (бродники від бродити, блукати) людиність головою українського походження на Чорномор'ї від Полоння до Полунав'я. Звістки про них маємо з XII і XIII ст. Їх національність не підлягає сумнівам: із звістки 1223 р. бачимо, що вони — християни (цілують хрест), а вождь їх зветься — Плоскомя. Ім'я чисто українське. Дехто здогадується, що бродники могли бути залишками тої Тьмутороканської чи Приозівської Руси, що, в наслідок опанування степів печенігами та половцями, втрата була зв'язок із корінними українськими землями.

БРОНЯ, ПАНЦИР — охоронна зброя. Брсно занесли до нас, мабуть, варяги. Знаємо її з розкопів квяжих часів, це — ніби каптан, чи сорочка, з отвором на голову та коготкими рукавами. Сгала вона до колін. Зроблена була з дрібних залізних кільців, посполучуваних одне з одним. Від XV ст. такий панцир звався КОЛЬЧУГОЮ. Степовики не українці, носили теж броню, але іншу: була вона зі шкіри з нашитою залізною лускою. Від печенігів та половів газом із іншою злочиччо, приходили до нас і такі панцирі.

БРУТАЛЬНІСТЬ — риса примітивної людської натури, що своїм духовим розвитком ще не залега влізшла від звіринного світу. Це слово походить від латинського "брутус", що значить — звірина. Не треба змішувати брутальності з жорстокості: звірина ніколи не буває жорстока, бо жорстокість — це насолодження стражданнями інших; звірина ж, поїдаючи свою здобич, не шукає насолоди в стгажаннях своєї жертви, вона їх просто не помічає. І людина може бути брутальною, не будучи жорстокою. Топтати, напр., в дикій люті квіти в чужому квітнику, або вишита й виривати рослини в чужому городі, чи бити меблі в чужому помешканні, це — не жорстокість, це власне дія брутальності, в якій людина п'являє свою звігачу лють, дає волю диким інстинктам, що викоплюються з вгамовних шор: культури й цивілізації.

Жюль Легра, професор паризької Сорбонни (вінверситету), писав у 1934 р. в своїй книзі "Русса Душа".

"Одноголосні світлства стверджують: москалі, безконечно добрі й терпеливі, здатні на безмежну брутальність. Ця риса характеру, що з культурою зменшується, виявляє тим самим брак культури. Брутальна людина — це примітивна звірюка, що одного дня, без всякого прозорційно належного приводу, ніби зрива-

ється з ланцюга. На цьому рівні культури людина не має моральних гальм, що могли б її втримати від вибуху брутальності. Всі нагоди, певно, мають у собі деяке число осіб, що знаходяться на цьому рівні морального розвитку. Але є та ріжниця, що тим часом, як там воли — виняток, в Росії люди з цією примітивною гисою характеру, не заторкнені культурою, складають величезну більшість. Цей вар'їл такий уперто покірний, заховає в своїх глибоких надрах унаслідований від предків склад брутальності. Тому, як тільки з того народу палають якісь моральні перепони, цей вар'їл, ніби такий сумирний, ніби такий пересякнений добрістю й альтруїзмом, звивається й діє, як тічка диких звірів, грабуючи, вбиваючи, пляючи все, що попадає під руку, за намовами кількох хитріших, чи більш морально зіпсованих осіб..” (ст. 244 45).

Проф. Легра підкреслює у своїй праці, що московська брутальність відома з давніх часів, і ми додали, що навіть в офіційних документах визначалося її в нас в Україні, як “великоросійське обикновеніє” (С. Єфремов “За рік 1912”, ст. 38.).

Лепін у своїй зверненні до з'їзду компартії в грудні 1922 р. так характеризував Сталіна:

“Сталін —налімірно брутальний, а ня хибя, яку можна толерувати в рамках власному сепеловніці, в контактах між нави, стає нестерпичю на становіщі генерального секретара...”

Сам Сталін, відповідаючи на “заповіт” Лєніна, заявив на з'їзді партії:

“Сам знаю, що я брутальний і гострий, але нічого не влієш, таким народився...”

І з'їзд нагородив його за цю ширість бурхливими оплесками, бо в московських більшовиків брутальність, що, за спостереженнями проф. Легга, відповідає характерові московського народу, ніколи не була великим гріхом. І тільки малю скажнися Хрущов на брутальність Сталіна пізніше, на з'їзді партії в лютому 1956:

“Він застосовував свою брутальність не тільки супроти всього, що йому противилося (на думку Хрущова, не ше не було б так зле. Є. О.) але також супроти всього, що його хитроумно й деспотичному характерові виглядало суперечним з його баченнями...”

Проте із смертю Сталіна та приходом до влади того самого Хрущова московська брутальність не скінчилася: події в Кінгрі, де 500 українських жінок були розчарлені совєтськими танками, тому найкращий доказ. Та подія не була виявом тільки жорстокости, вона була ви-

явом безмежної жахливої брутальности... (Див. ГРУБІСТЬ).

БРЮХОВЕЦЬКИЙ ІВАН (†1668), гетьман Лівобережної України (з 1663 р.). Демагог і амбітник. За Боглана був його двоєянном і виконував його дипломатичні доручення. Після смерті Боглана опинився на Запоріжжі, де, ставши кошовим в 1659 р. прибрав собі небувалий титул “кошового гетьмана”, з яким виступив проти Сомка та Золотагенка, що тоді тягалися за гетьманську булаву. Граючи на запорізьких амбіціях, він шигив думку, що гетьманська булава повинна бути в руках Січі. З огляду ж на те, що на Запоріжжі збивавсь все народ нездатний не роловятий, виступав він демагогічно проти дуків - старшин, протиставляючи їм себе, як справжнього носія давніх запорізьких традицій. Цю боротьбу Брюховецького проти городових старшин “дуків сріблязників”, Сомка та Золотагенка описано в прагярій думі про “Фесьька Гарджу Анибєга, гетьмана запорізького”, де в постаті Анибєга легко пізнати Брюховецького і то налітз ідеалізованого з точки погляду запорізької голоти, бо, як писав М. Грушевський, “борюєсь він не по-лицадєськи, а доносима Москві, неправдиво обмовляючи своїх протівників у зрадї, а загалом своєю агітацією проти старшин копав згубну прїрпу в українським громадянстві, на користь московським політикам а на шкоту українському життю. Перед московськими кругами він рекомендував себе, найподатливішим чоловіком для московських плянів і тим підкопував свого головного протівника Сомка”.

Зрозумівши небезпеку, Золотагенко з'єднався був із Сомком, але було вже пізно. На червень 1663 р., коли скликало було під Ніжин раду для обрання гетьмана, Брюховецький певнів із собою ватаги запорожців і “черні” (простого козацтва) з полудневих полків, які тримали разом із запорожцями. Рада з самого початку перекинулася в бійку, і її було перервано, а тим часом Брюховецькому пощастило перетягнути до себе Сомкових козаків, які підняли бунт проти своєї старшини. Сомкові з старшиною прийшлося тікати до обозу московського боярина поїсланого на раду, а той наказав їх аренштувати як ворожобників. Тоді Брюховецького було обрано на гетьмана Сомка й Золотагенка засуджено “за зраду” і стято без всякої вини. Ці події описав чудово П. Кулїш в своїй “Чорній Раді”.

Дїставши булаву, Брюховецький і далі приподоблювався Москві, як тільки міг: 1665 р. він поїхав до Москви на поклін. Цього як згадує М. Грушевський, Москва домагалася й від попередніх гетьманів, та ті на це вохо не дєчували. Приїхавши до Москви, Брюховецький попросив, щоб його оженили “на московской дєвкє”, там його справді одружили з

донькою окольного Салтикова і справили гучне весілля. Сповняючи волю московських можновладців, подав цареві прохання, щоб цар перебрав на себе управу в Україні, збирав на себе всякі доходи, а для того, щоб післав в Україну своїх воевод і війська, а також попросив, щоб митрополита українцям прислано з Москви. За це дістав він від царя чин боярина, і різні дарунки, — між іншим всю Шептаківську сотню на Сіверщині.

Та тоді український нарід і оті самі запорожці, що його так підтримували, зрозуміли врешті, з ким діло мали — почалися в Україні повстання. Перше Брюховецький намагався залити ці повстання кров'ю, палаючи села і містечка, з допомогою московських військ, але коли це мало допомагало, а навпаки все більше підносило проти нього нарід, а Москва зі свого боку виявила, що не має охоти підтримувати силоміць надто непопулярного гетьмана, спробував Брюховецький змінити фронт, і зрадивши Москву, з'єднався з Петром Дорошенком, гетьманом Правобережної на той час України. У 1668 р. проголосив він повстання проти Москви, Старшина його підтримала. По всіх усядах люди розлючені кривдами московських урядників та військовиків, били їх. Московські залози, настрашені тим повстанням, почали виходити з України. Тільки в Чернігові та в Києві вони ще утримувалися. Та вже почало з півночі насуватися московське військо під командою Ромадановського. А зза Дніпра почав надходити Петро Дорошенко. Не на поміч Брюховецькому він пішов: ще з досогі прислав він Брюховецькому вимогу — віддати гетьманські клейноди, за що мав дістати Гадяче в посмертне володіння. Брюховецький хотів був боронитися, арештував післанців Дорошенка, аж і той налігшов із своїм військом і отаборився біля Опішні. І тут-то виявилася народня знеохота до Брюховецького — не допомогло йому й пізнє повстання проти Москви: козакі крикнули, що не битимуться проти Дорошенка і кинулися грабувати обоз Брюховецького. Вхопили його самого і привели до Дорошенка. Дорошенко звелів прикувати його до гармати і при цьому махнув рукою. Натовп зрозумів, що він наказав покінчити з Брюховецьким, і кинувся люто на московського вилученика. "боярина", — били його ружницями, кололи списами "як скаженого пса", за виразом сучасника, обдерли з одягу і кинули голого.

Дорошенко наказав відвезти тіло до Гадячого й поховати в церкві, яку був збудував Брюховецький, сам же з військом пішов проти московського війська Ромадановського, але той не прийняв бою і виїшов з України. Так тоді після смерті Брюховецького вся гетьманська Україна була з'єдналася, знову вільна, під булавою Петра Дорошенка.

БУБЛИК — символ беззмістовності: "Чуд-

ний, як бублик, кругом об'їси, а всередині нема нічого".

БУБОН — Давній музичний інструмент. "Слово "бубон" — загалом - слов'янське, що вказує на його давній вжиток у слов'ян". М. Грушевський "Іст. У.-Руси" I, ст. 277).

Символ бідности: "Голой, як бубон". "Голой, як туренький святій".

Також символізує чванькуватість, яку не виправдує дійсність:

"Славні бубни за горами, а зблизка — шкурятяні".

БУДНИКИ — Українські лісопромисловці, готовно XVII—XVIII ст. які, палаючи дерево, виполювали поташ, смолу, вугілля їхні фабрики називалися БУДИ. Особливо будництво було поширено на Стародубщині, де було відомо 12 буд. (Льв. ПОТАШ).

БУДЯК — У Ів. Франка символ витривалости та відпорности:

І росте воно, б'ється в білі
І чіпляється гоунту.
Мов будяк той, низький і піпкий.
Все готовий до бунту". ("Мойсей").

Натомість у Єв. Маланюка символ руїни:

...Дикий вітер та чорний степ,
Лиш будяк на нім — Боже нап, Боже!
— Мертвим, чортовим зіллям росте...
(“Земля і залізо”)

БУЗДИГАН — ріл булави з голівкою на загзок голівки, з 6 — 8 паралельними карбами. Служив за відзнаку козацьким полковникам та нижчим старшинам. Слово турецького походження. — Частіне полковницьку відзнаку називали у нас ПІРНАЧЕМ.

БУЗИНА — дуже поширена в Україні кущовата рослина неприємного запаху. Нарід приязував до неї багато забобонних вірувань починаючи з того що її ніби створив тільки, що в ній постійно перебуває: "у бузничку чорт живе" (Номис, 315). Тому чорта іноді звали "бузничим царем" (Чубинський, I 95).

Бузину уникали викопувати з корінням, або рубати, щоб не дратувати чорта:

"Хто рубає бузину, від того вмирає". — казали на Самбігщині (Етн. Зб. НТШ XXXII 212). Тому не вживали її при будьякій будівлі. Легенда оповідає, що спочатку на ній не було ніяких ягід, але годі появились на бузині з того часу, як повісили були на ній св. Варвару мученицю та "скребли її залізними скребачками"...

Діти робили з бузини пукавки та інші за-

баки, але старші їх у таких випадках напам'янали:

“Покиньте, то — паскудне дерево, від нього буде голова боліти...” (Етн. Зб. НТШ, V, 166).

БУК — тверде гарне дерево, але мало придатне до будівлі. Як символ твердості, фігурує у народніх приповідках, як карна палиця:

“Як не даси з просьби, то даси з принуки, чого просьба не докаже, то докажуть буки” (Номис, 1059). “Буком того, хто не боронить свого” (Ів. Франко: Приповідки. 129).

БУКВОЇДСТВО — завеликий формалізм, звертання більше уваги на зовнішні вияви культури, ніж на його внутрішній зміст. Типова риса московського православ'я, яку відзначили самі москалі, дослідники духової культури. Так проф. Шмурло писав:

“Розумова нерозвиненість не давала відрізнити суттєве віді другорядного, форму від змісту, вона готова була найзвичайнішому звичаєві надати значення релігійного змісту, і одночасно саму релігійну суть звести на ступінь звичайного обряду. Звідси піднесення форми на ступінь догмату, інертність життя, обряд без змісту, розкол, відчуженість, боязнь змін.”

І проф. П. Милуков також писав, відзначаючи фанатичне буквоїдство московського православ'я:

“Релігія перетворювалася в низку молитвенних формул, а молитвенна формула набирала магійний змісл...”

Уже в 1476 р. в одному літописі читаємо:

“В лето 6984 некіе філософи началі петь: О, Господи помилуй, а другіе поют просто — Господи помилуй”.

У цій іронічній згадці про тих “філософів” вже виступає те буквоїдство, що привело пізніше до відомого московського розколу, в якому фанатики буквоїди кричали: “За єдино аз умру”.

Деякі, наприклад, твердили, що напис на Голоті був: “Цар слави, Іс. Хр., сим побеждай”. Коли ж їм доводили, що на хресі було написано: “Ісус Назаряннин Цар Іудейський”, то вони відповідали: — “Нам ваш Ісус Назаряннин не надобен”.

Саме тоді, коли на Московщині розходження в текстах богослужбових книжок доводило до кривавих драм розколу, в Україні відмінні релакції богослужбного тексту, що ясно помічається напр.: в текстах херувимської, в київських і почаївських службениках XVII

вв., мало кого бентежили. Київський Митрополит Петро Могила звернув був увагу на закиди, що “в православному богослуженні нема однастайности: в одній книжці про ту саму річ можна знайти зовсім інші вислови ніж у другій, і кожний священик може вживати того чи іншого способу. Тому П. Могила в передмові до свого Требника 1946 р. пояснив, що, незалежно від тих чи інших другорядних ріжниць, що виникли в наслідок похибок, чи незнання, **суть таїнств залишається завжди незмінною.**

І в тому саме величезна ріжниця між українським і московським православ'єм: москаль звертає увагу на зовнішню обрядовість, українець — на внутрішній змісл згідно зі словами Апостола, який навчав, що “буква вбиває, а дух оживляє” (Корин. III, 6). Зразок московського буквоїдства див. також під гаслом БОРОДА, про Івана IV.

БУЛАВА — держак із металевою кулею, оздобленою дорогіциними самоцвітами. Символ влади запорізьких кошових і гетьманів в Україні, а, переносно, і кожної влади:

“До булави треба голови”.

Булава, за дослідами проф. М. Міллера, з'являється в Україні вже найіквічній кам'яно-ювіку, себто в III-му тисячолітті до Р. Хр. Найдавніші булави з кам'яною гулею було знайдено в нас у великому могольнику над Озівським морем, біля Маріюполя. Особливого розвітку та поширення осягають булави в бронзовому віці, протягом II-го та частково I-го тисячоліття до Р. Хр. Тоді булави теж робилися з каменю — з порфіру, лабрадору, мармуру, тощо. Розкішні декоративні булави з полірованою блискуною поверхнею, мабуть, уже й тоді правили за відзнаку влади і родових старшин. При кінці бронзового віку з'являються вже і булави з бронзовими навершиками.

За князівських часів булава в Україні, вже залізна, набуває значення дуже поширеної зброї. В грецькій хроніці Скілиці Куропалата, що описує війни кн. Святослава з Візантією в X. ст. на прегарних мініатюрах виображено вояків Руси на конях із булавами в руках.

За Козаччини булаву, як зброю, заступає шабля, але булава як і в бронзовому віці, набуває властиве їй значення символа влади, зокрема військової, а разом із тим і державної.

Кожен гетьман мав свою особисту булаву. Робилося її переважно з срібла, причому її держак також обкладувався сріблом. На булаві Мазепи був зображений його герб. На булаві Самойловича — його монограма, Хмельницький мав кілька булав: одну срібну, подарунок польського короля; другу, обсіпану перлами а дорогіциними самоцвітами — по-

дарунок турецького султана; третю --- теж срібно з довгим текстом — від московського царя.

На Січі була відома булава Ів Сірка, яку йо му було вручено при виборах на кошового в 1663 р. Цю булаву вручали потім на майданах усім наступним кошовим отаманам Січі аж до її зруйнування в 1775 р., коли вона, разом із іншими козацькими клейнодами потрапила в полон до Москви. По 16 роках полону, булаву, разом із іншими клейнодами, вручено кошовому отаманові Чорноморського Козацького Війська, і з ним вона в 1792 р. потрапила на Таманський півострів.

На Кубані булаву от. Ів. Сірка вручавано всім обраним отаманам Чорноморського і, пізніше Кубанського Козацького Війська, як символ їхньої влади.

28 січня 1918 р. перед нею було проголошено незалежність Кубанської Народної Республіки, а 19 квітня 1920 р. вона в руках останнього отамана, обраного на рідній землі, ген. Букретова, який передав її толішньому Голові Ради Міністрів, інж. Вол. Іванисові, вийшла на еміграцію.

Яко зброя та знак влади, булава була відома також у монгольських та тюркських народів, — особливо в Туреччині, а також і на Заході — в Польщі та в Угорщині. Була вона відома і на дальшому Заході, де її знаходимо, як символ влади, в гербах деяких значних родів Німеччини, Франції та Італії. Але ніде не зустрічаємо такого її поширення, як саме в Україні — з часів ще кам'яного віку аж до заходу перше української державности. а потім Кубанського Війська.

БУНЧУЖНИЙ ГЕНЕРАЛЬНИЙ — член Генеральної Старшини в Гетьманській Україні XVII — XVIII вв. На його обов'язку було обєрігати символ гетьманської влади — бунчук. З особливого гетьманського наказу задавав у Генеральній Військовій Канцелярії або командував відділом війська. У мирних часах гетьман послуговувався ним у справах дипломатичних та судових.

Уряд "гетьманського бунчужного" зустрічаємо вперше в статтях Богдана Хмельницького, за якими "на Бунчужного Гетьманського" давалося 600 золотих польських" (Бантиш - Каменський "Ист. Малор. Исторії" 1858 ст. 2). Статті Многогрішного 1669 р. підписав генер. бунчужний Лукаш Зборовський. Статті Самойловича підписав ген. бунчужний .Л. Подуботок.

БУНЧУК — держак із золотою кулею, під якою підвишено кінське волосся, — символ гетьманської влади. Бунчук — турецького походження і був у турків замість прапо-

ра. Перед турецьким пашою, що виконував обов'язки візира, себто султанового міністра, носили бунчук з золотою голівкою і трьома кінськими хвостами, перед султаном несли бунчук із сімома хвостами.

Звичай бунчука перейшов із Туреччини до Польщі, і в походах поляків проти турків та татар теж носили бунчуки — перед польним гетьманом із одним хвостом, перед великим кобонним гетьманом — із двома хвостами. Ян Собеський так звик до бунчука, що, і зробившись королем, ніколи не вирушував у похід без бунчука. Від поляків звичай ношення бунчука перейшов до українських козаків, де їх носили перед гетьманом та запорізькими отаманами. Бунчук мав гетьман декілька, булаву ж уживано тільки одну. Бунчуки несено перед гетьманом при його виїздах та виходах та ставлено перед гетьманським наметом.

БУНЧУКОВИЙ ТОВАРИШ — член почесного відділу при гетьмані в Україні XVII — XVIII ст. В походах бунчукові товариші знаходилися під командою генерального бунчукового. Рангою вони вважалися трохи нижчими від полковників і, при потребі, заступали полковників у командуванні полком. Кількість їх не була визначена і цілком залежала від гетьмана. який набрав їх із визначніших козацьких родин. Привілей бунчукового товариша, як особи, що знаходилася "в особливій гетьманській протекції", полягали в тому, що він звільнявся від місцевого суду і судився в генеральному суді.

Почесна гідність бунчукових товаришів виникла за гетьмана Ів. Самойловича, (1672-87), який хотів витворити з членів старшинських родів своєрідну лицарську клясу. Не треба думати, що в бунчукові товариші призначено тільки заслужених старших військовиків, племінника гетьманши Скоропадської, відомого Якова Марковича, що залишив нам безцінну історичну пам'ятку, свій кількатомовий щоденник, було зроблено бунчуковим товаришем, як тільки він закінчив Київську Академію, маючи дельве 20 років життя.

Після скасування гетьманства, титул бунчукового товариша ще залишався деякий час для поважніших осіб.

БУПР (совєтське) — Будинок Примусової Праці, тюрма. У п'єсі М. Куліша "Народній Малахій" — символ СССР: "Вітаю гегемонів (каже Малахій, звертаючись до робітників) і разом питаю, невже і гегемонів огорожено мурами? Та ще й якими! Тоді, будь ласка, скажіть, що різнить вас із тми, що сидять по бубрах та по божевільнях? Розгородитися треба, гегемони. зруйнувати, ці мурн, бо вони заступають дорогу!..."

БУРДУГ — козацька землянка в степу.

Запорожець Розсолода оповідає: "Бурдюги робитися просто. Викопав запорожець ямку, поставив у ямку ліску, нагорне довкола неї землі, обставив кураєм, обліпнів кизяком, обмаже глиною, виведе мечеть, щоб хліб пекти, зробить кабицю, щоб страву варити, та й живе собі наче пан який у хоромі..." (Крип'якевич в "Іст. у. культ." Тиктора ст. 106). Австрійський посол Лясота, що їздив на Січ 1595 р. теж оповідає: "Серед піль зчаста видно дивні малі, відокремлені хатки із стрільницями — туди тікають селяни, коли на них нагло й несподівано нападуть татари й бороняться звідти". Крип'якевич пише: "Такі землянки звали також бурдюгами". (там же).

БУРДАНІВ ОЦЕЛ — див. ВАГАННЯ.

БУРКУН БІЛИЙ — в українській народній поезії символ вірності:

В огороді по причині буркун-зілля в'ється,
Молодая чумачиха за чумаком б'ється.

Або:

Ой на горі буркун родить,
До Килини Микола ходить.
Ой роди, роди, буркунчику,
Ой ходи, ходи, голубчику
Ой роди, роди, не схилийся,
Ой ходи, ходи, не спізняйся...
(Мат. у етн. НТШ. XVIII, 218).

БУР'Я — ворожа людяни сила, яку заклинали в Україні під Святий Вечір "кутю їсти", щоб зв'язати її на прийдешній рік магійною формулою:

"Буре, буре, будь ласкава і виходь до нас на Святу Вечерю. Коли тепер не ласкава прийти на святу Вечерю, на дари Божі, на ситі страви, на палені горілки, на велике добро, як ми тебе просимо, то не приходить до нас і в літі, як ми тебе не потребуємо..." (М. Грушевський "Іст. у. л. I. 152)

БУР'ЯН — символ запустіння, занедбаня.

Бур'ян на полі шкодить засівам. Він росте швидко і тим самим приглушує ріст інших корисніших рослин. Тим то бур'ян у Т. Шевченка — все те чуже, вороже, шкідливе на українській ниві, що приглушує, вбиває добрий розвиток українського національного життя:

Заснула Україна, бур'яном укрилась,
Цвілляв зацвіла, —

гірко констатував наш великий поет,

У Ів. Франка, натомість, бур'ян символізує рабську натуру, що, аби вижити, пристосується до негідних умовин поневолення:

І хоч зріс я, мов кедр, що вінчає Ливан,

Та душа в мні похила, повзка, мов бур'ян.
(«На риках вавилонських»)

БУС — легендарний монарх дуже давніх часів: в "Слові о Полку Ігоревім" згадуються готські пісні "про час Бусів". Встановлено, що цей Бус — король Антів Бооз, якого перемогли готи у IV столітті. Цікаво, отже, що пам'ять про того короля народу, що з нього вийшли пізніші Русичі - Українці, дотрималася на наших землях аж до часів "Слова о Полку Ігоревім", виявляючи незвичайну живучість і неперервність народної традиції.

БУСЕЛЬ (Л'ЛЕКА, ЧОРНОГУЗ, БУЗЬОК, БУЗКО) — дуже шанований в Україні та в інших країнах Європи птах. Він рано прилітає весною в Україну і тому, разом із ластівкою, він ВІСНИК ВЕСНИ. Хто перший побачить весною бусля, що летить, тому весь рік буде щастити, і рік скоро промине. Першого буська вітають словами: "Стоїть бусько на воротах у червоних чоботях."

На Благовіщення бусель вже звичайно вспіває у нас або сісти на яйця, або знести бодай одне яйце. Якщо він уже сидить на яйцях, то весна буде тепла (Ів. Біньковський в "Кіевс. Стар." 1903, V, 99).

В Україні, як, зрештою, і в багатьох інших країнах, як Італія, тощо, вірили, що бусель приносить щастя тій хатині, на якій зробіть собі гніздо. (Проф. Сумцов у "К. Ст." 1889, V, 504). І Д. Лепкий писав:

"Це — якесь домове божище, яке зо своїм гніздом на хаті приносить всій родині щастя та багату долю" ("Зоря" 1885, 129).

Звідси й сувора заборона руйнувати гнізда бусля:

Шануй гніздо старого черногуза,
Він стереже і клуню і стіжок...
(П. Филипович)

У Туреччині бусель — свята птиця, забити її — злочин. Те саме було й в Альзашії, Швайцарії, Данії й подекуди в Іспанії.

В Україні вірили також, що коли б хто наважився зруйнувати гніздо бусля, то він помстився б, підпаливши йому хату. Як подають Новосельський ("Люд України" II, 126) та П. Чубинський ("Труди... I, 62) ніби не раз бачили, як бусель ніс головню з вогнем. На галицькому Підгір'ї запевняли навіть, що бусель може викресати вогонь своїм дзьобом, щоб піститися (Етн. Збір. НТШ V, 171). Але вірили в Україні також, що розсержений бусель може й просто наслати на хату громову хмару (Сумцов в "К. Ст." 1889, V, 504).

Тому виступає він у нас, як СИМВОЛ ПИМСТІ.

Був він також СИМВОЛОМ НЕПОСЛУХУ. Про його походження оповідали в Україні за

апокрифами, що ніби одного разу Прев'ятаДіва наказала служниці випрати її сорочку в морі, не дивлячись на неї. Служниця зломилася заборону, і Богородиця покарала її. черки-нувши її в лелеку. (Чубинський І, 62; Драгоманов "Малор. Преданія" 8).

За іншим варіантом в бусля було перекинено чоловіка, якому було наказано винести торбу з галами, не заглядаючи в неї. Чоловік з цікавості всетаки заглянув у торбу, а гали скристувалися з того й розлізлися по світі. За те Бог зробив того чоловіка буслем, щоб він збирав їх. (Сумцов у "К. Ст." 1889, V, 504). Те саме оповідали й на Стрийщині. (Етн. Зб. НТШ: V, 179-80).

У Голляндії, в Німеччині, та в багатьох інших країнах, бусель виступає, як символ НАРОДИНІ і, завдяки своїй довгій шії та незугарним ногам дуже добре прислужується карикатуристам, що малюють його з дитиною у дзьобі. В Галичині теж оповідають дітям, що дзьоб приносить бузько з рік, озер, ставів, — взагалі з води. З етнографічних записів, пороблених в наддніпрянській Україні, видно, що там про таку роллю бусля не знають: замість того кажуть, що дитину знайшла баба в очереті, в бур'яні, в піску, на вербі, тощо. або й мати, бродячи річкою. Бусель, як символ народження, — німецького походження. (Мат. укр. етн. НТШ, VIII, 31-32).

Натомість бусель виступає у нас, як символ ДАЛЕКИХ ПОДОРОЖЕЙ ТА МАНДРИВОК: "Облітав сердега моря й землі, як лелека" (Слов. Закревського 1860 р.). Коли діти побачать бусля, що летить у вирій, зараз же беруть паличку, чи соломку, і кидають у слід примовляючи: "Лелеко, лелеко це тобі на гніздо!" — Кажуть, що так годиться робити (Мат. у. етн. НТШ, IX, 105).

Буслі відлітають "до вирію" вже на Спаса (Етн. Зб. НТШ, V, 80).

Виступає у нас бусель і як символ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ: "Бузьки живуть, як люди, громадським життям. злітаються на Спаса докупи і вибирають старшого. який їх судить, а інші карають. Один селянин оповідав, що бачив такий суд над самицею за те, що вона молодих не вивела: її засудили на смерть і задзьобали" ("Зоря" 1885, XI, 129).

У давніх натуралістів та в отців Церкви бусель виступає, як символ **пошани до батьків**, бо, як писав Леонардо да Вінчі, "коли бусель зробиться старим. діти підтримують та годують його аж до самої смерті. Проте, в українських етнографічних матеріалах я не знайшов відгуків цього давнього вірування, і тільки в Гр. Сковороди оповідання про буслів, що опікують своїми батьками, лягло в основу його "Благодарного Еродія".

БУСЕНГОЛЬТ — франц. географ, автор кн. "Новий Театр Світу", що вийшла в Парижі першим виданням у 1666 р. і другим у 1677. У ній читаємо про Україну:

"Україна лежить між Московщиною та Трансильванією. Київ, головне місто цієї великої країни, належить до старовинних міст Європи, про що свідчать ще й досі широкі вали, глибокі рови, руїни церков та стародавні могили численних королів. З давніх церков лишилися тільки дві: св. Софія та св. Михаїл. Храм св. Софії має гарну фасадну і величний вигляд, з якого б боку не дивитися, бо стіни його прикрашені багатьма постаментами та історичними образами з мозаїки, себто з різнокольорових камінців, блискучих, як скло, які так гарно припасовано, що не можна відрізнити, чи це мальовила, чи килим. У цьому храмі зберігають нагробки й могили багатьох королів.

"Храм св. Михаїла зветься Золотоверхим, бо він укритий золоченою бляхою...

"Місто Київ стоїть на горі, яка панує з одного боку над полем, а з другого боку над Дніпром, що тече під горою. Римокатолики мають тут 4 церкви, в тому числі одну катедру. Грекоруси мають 10 церков. Київ має три гарні вулиці; він досить торговельний: торгують хлібом, хутрами, воском, медом, салом, соленою рибкою й т. п.. Київ має єпископа, воеводу, каштеляна, замок і чотири юрисдикції".

"Земля тут (в Україні) родить стільки хліба, що нарід не знає, що з ним робити, тим більше, що нема тут судноносних рік, що вливалися б у море, крім Дніпра, але на ньому плавання можлива тільки на 50 миль униз від Києва, бо далі перешкоджають 13 порогів."

БУША — давнє укріплене місто (тепер село) на Поділлі біля Ямполя, що встановилося за Хмельницького (1654 р.) своєю обороною проти шестидесятитисячного польського війська, яке його облягло. Коли ж полякам таки пощастило вдертися до міста, українці і тоді не хотіли їм здаватися, а продовжували вперто боронитися, воліючи смерть. Дружина сотника Зависного, що керував обороною і загинув у бою, сіла на бочку з порохом і підпалила її. Загинуло тоді в Буші 16.000 мужніх людей. Яких 70 жінок сховалися були в печері поблизу міста, але поляки відкрили їх сховок і почали вимагати їх здачі. У відповідь залунали постріли. Тоді поляки скерували до печери воду, відведену з річки Мурахи, і всі жінки там загинули, але ніхто не здався на ласку ворога. Місто Буша тоді було цілком зруйноване.

Наш славний драматург Мих. Старицький (1840 — 1904) змалював цю трагічну подію з нашого історичного минулого і постаті геро-

ічних українських жінок у п'єсі "Оборона Бу-ші".

БЮРОКРАТІЯ — влада урядовців. Що більше держава централізована, регламентована, поліційно контрольована, то більша в ній бюрократія. Колись славіли були бюрократії імперії римської, а потім австрійської та російської, але ніяка з них не може зрівнятися з бюрократією Советською. Цілковите об'єднання в руках советських урядовців політичної й економічної влади створило жахливу машину пригноблення, що в ній нищиться людська особистість. Коли державна й адміністративна влада знаходиться в руках державної бюрократії, але влада економічна знаходиться в руках бюрократії приватної, лявіруючи між ними двома бюрократіями, що часто йшли одна проти одної, людина знаходить вихід із багатьох ситуацій. В советському режимі бюрократія державна сконцентрувала в своїх руках всю владу, витворивши найжахливішу тиранію, яку тільки коли бачив світ. У такій системі будь-який поступ робиться неможливим, бо всі бюрократи — завжди проти всяких змін, окрім хіба змін щодо збільшення їх влади.

Бюрократи вважають, що чим більше життя регламентоване, що більше воно обмежене в способі рухів, тим більше воно цивілізоване. Але, як зауважив свого часу французький письменник Ромен Роллан, — встановлювати якість обмеження, значить витворювати можливість його порушення; порушення обмеження — це, на думку бюрократа, важкий злочин, який має бути покараний, — тому кожне обмеження витворює орган нагляду і контролі, і тому в бюрократичній державі кожний громадянин знаходиться під постійним наглядом і контролею безчисленних поліційних агентів.

Друга характерна риса бюрократії — повільність канцелярійного паперу. Громадянин бюрократичної держави провалить свої дні, заповнюючи безчисленні анкети, та відповідаючи на листи так само нещасливими урядових

установ. Ніякої справи не можна полагодити в простому порозумінні людини з людиною, — необхідно писати прохання за проханнями, бо кожний бюрократ, по перше, хоче забезпечити себе від вищої контролі купую паперу, по-друге, кількістю паперу вказати свою працю, і по-третє, вимучуючи громадянина, що був примушений до нього звернутися, скоштувати насолоду влади над беззахисним громадянином. В бюрократичному режимі, якого ми знаємо з совето - московської практики, кожний урядовець твердо переконаний, що він знаходиться на своєму місці не для того, щоб служити народові, але, навпаки, для того, щоб провадити над тим народом усякі експерименти, виявляючи свою енергію і свої адміністративні чи державні здатності. Бюрократи дивляться на нарід, як мистці дивляться на матеріал, яким мають послуговуватися для задоволення своєї творчої фантазії.

Третя характерна риса цього бюрократичного режиму, як то ми бачимо теж із советсько - московської практики це — цілковита нездатність розуміти справжні людські потреби і відгукуватися на них серцем людини. У бюрократичному режимі, як і в тюрмі, людина перестає бути особою, а стає числом, номером, з яким — за столиком — можна робити все, що бюрократові — "для добра комуністичної революції" чи "для добра пролетаріату", — заманеться.

Бюрократія завжди була небезпечною хворобою всіх більш-чи менш зентралізованих державних організацій, а особливо великих імперій, і з нею завжди провадила боротьбу вільна громадська думка, борюючи людину від її зловживавь, але в советській імперії ця суспільна хвороба набрала небувалих ще досі розмірів, бо тут нема ніякої вільної громадської думки, і перебороти її можливо тільки шляхом перебогнення самого советського режиму, з яким вона не розривно сполучена, і в якому каста всевладних бюрократів протиставляється всьому народові, позбавленому прав і людської гідності.

ЗАВВАЖЕНІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

На ст. 6 у першій колонії згори два перші рядки ("му, так, як були виховані в тому царському абсолютизмі") треба перенести під рядок 35, а рядок 36 ("му") треба закреслити.

Se terminó la impresión de este libro el día
19 de Octubre de 1957 en los Talleres
Gráficos "Champion", J. V. González 2375,
Buenos Aires — Argentina.